

อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนรู้
การสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
ในภาคอีสาน

วิทยานิพนธ์
ของ
พระมหาจินดา ไชยนาน

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

ตุลาคม 2555

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียน
การสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
ในภาคอีสาน


วิทยานิพนธ์
ของ
พระมหาจินดา ไชยนาน

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
ตุลาคม 2555
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม



คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของพระมหาจินดา ไชยนาน
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

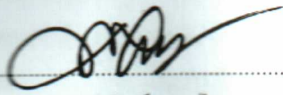
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์


.....

(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)

ประธานกรรมการ

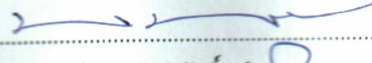
(กรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ)


.....

(ผศ.ดร.พิสิษฐ์ บุญไชย)

กรรมการ

(ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)


.....

(อาจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำบาก)

กรรมการ

(กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)


.....

(ว่าที่/พ.ต.ดร.เทอดชัย พันระไชย)

กรรมการ

(อาจารย์บัณฑิตศึกษาพิเศษ)

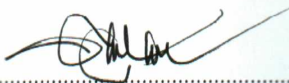

.....

(ดร.พระราชปรียัติวิมล)

กรรมการ

(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม



(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)

คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์



(รศ.ดร.ณฐนนท์ ตราชู)

ผู้รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 24 เดือน ๓.๑ พ.ศ. 2555

ประกาศศุภกฤต

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความรู้และความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พิณัฐ บุญไชย ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำปาแดง กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ว่าที่ พ.ต.ดร.เทอดชัย พันธะไชย กรรมการสอบ และพระราชปริยัติวิมล เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด (ธ) ผู้ทรงคุณวุฒิ ขอขอบคุณ ผู้อำนวยการนิพนธ์ ไชยกาล อาจารย์วัฒนศรีสว่าง โรงเรียนสว่างวีระวงศ์ อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี ผู้ให้ข้อมูลด้านอักษรธรรมอีสาน จึงขอนุโมทนาขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณ พระครูปริยัติวิธานธรรม ประธานกลุ่มที่ 9 พระครูสุวรรณสารนุกิจ ประธานกลุ่มที่ 10 พระสุนทรปริยัติเมธี ครูใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด พระรัตนภาสวิมล ครูใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา พระมหาสำลี กิตติปัญโญ ครูใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดปัจฉิมวันวิทยา พระครูปริยัติวีระวงศ์ ครูใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทร์เดชา วัดมหาธาตุ และบุคลากรโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และให้ความกรุณาตอบแบบสอบถาม ในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบคุณ พระครูสิริสาธุวัตร รองเจ้าคณะอำเภอเมืองร้อยเอ็ด วัดบ้านเปลือยนอก ที่เมตตาเอื้อเฟื้อที่พัก ตลอดจนผู้ให้การอุปถัมภ์ทุกท่าน

ขอขอบคุณ คุณพ่อโจม คุณแม่บัวไข ไชยนาน และน้อง ๆ ทุกคน ที่เป็นกำลังใจในการทำวิจัยในครั้งนี้ให้สำเร็จตามความมุ่งหมาย

คุณค่าและประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นปฏิการะตอบแทนพระคุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิด บุรพจารย์และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่ให้การอบรมสั่งสอน ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ โดยผู้วิจัยจะได้นำไปพัฒนาการทำงานให้ดียิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ของการพระศาสนาและประเทศชาติต่อไป

พระมหาจินดา ไชยนาน

ชื่อเรื่อง	อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
ผู้วิจัย	พระมหาจินดา ไชยนาน
กรรมการควบคุม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิสิฏฐ์ บุญไชย อาจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำปาแดง
ปริญญา	ปร.ด. สาขาวิชา วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2555

บทคัดย่อ

อักษรธรรมอีสานเป็นอักษรโบราณที่ใช้ในการเขียนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ประเพณี พิธีกรรม ตำรายา ปัจจุบันผู้ที่สามารถเขียนและอ่านตัวอักษรธรรมอีสานได้ มีจำนวนลดน้อยลงไป ทำให้อักษรธรรมอีสานแทบจะไม่มีใครรู้จัก มีเพียงกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ และกลุ่มผู้สูงอายุบางคนที่ยังพออ่านออกเขียนได้ การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ 1) ศึกษาประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน 2) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน และ 3) ศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสานในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน พื้นที่วิจัย ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอतालสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร และโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ประชากรได้แก่ ประชากรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ ยโสธร และมุกดาหาร กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยกลุ่มผู้รู้ จำนวน 20 คน/รูป กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน 60 คน/รูป และกลุ่มบุคคลทั่วไป จำนวน 20 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสำรวจเบื้องต้น แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ และแบบสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า เสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า อักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในประเทศไทยเป็นหลักฐานทางด้านศิลาจารึก จารึกเป็นภาษาไทยและบาลี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2103 ส่วนหลักฐานทางใบลานนั้นเชื่อว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้วน จารเมื่อ พ.ศ. 2143 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อักษรธรรมอีสานคล้ายคลึงกับอักษรธรรมเหนือ ทั้งด้านอักษรวิทยาและอักษรวิธี และมีหลักฐานตัวอักษรธรรมเหนือที่ปรากฏก่อนอักษรธรรมอีสาน ดังนั้นรูปแบบอักษรธรรมอีสานจึงได้รับมาจากภาคเหนือของประเทศไทยโดยผ่านทางอาณาจักรล้านช้างอีกทอดหนึ่ง และเมื่ออีสานรับเอาอักษรธรรมมาใช้ก็ได้พัฒนาการเป็นของตนเอง มีรูปแบบของอักษรวิธีที่แตกต่างไปจากต้นแบบเดิม และมีชื่อเรียกซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไปว่า “อักษรธรรมอีสาน”

ประวัติของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน พบว่าพระภิกษุสงฆ์ และประชาชนในชุมชนไม่ยอมให้พระสงฆ์ สามเณรเดินทางไปเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน จึงได้ขออนุญาตกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการเปิดทำการสอนโรงเรียน

พระปรียัติธรรมแผนกสามัญชั้น

แนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปรียัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน พบว่า ด้านการเก็บรักษา มีการเก็บรักษาโดยไม่ให้ถูกแสงแดด เก็บไว้ในที่ร่มแห้ง หมั่นทำความสะอาดโดยใช้แปรงขนอ่อน เช็ดด้วยแอลกอฮอล์ น้ำมันตะไคร้หอม น้ำมันยูคาลิปตัส นำไปอบหรือผึ่งลมให้แห้ง ซ่อมแซมในส่วนที่แตก หัก ฉีก ขาด หรืองอ ใช้ไม้ประกบทั้ง 2 ข้าง จัดเป็นหมวดหมู่ ห่อเอกสารใบลาน (คัมภีร์ใบลาน) ให้มิดชิด เก็บไว้ในตู้ หอไตร กล่องไม้ กล่องพลาสติก โดยวางไว้ในลักษณะแนวนอน ใช้เม็ดพริกไทยหรือใบตะไคร้หอมวางไว้บริเวณที่เก็บ เพื่อไล่แมลง มด ปลวก ด้านการผลิต มีการใช้กระดาษสา กระดาษ สมุด ดินสอ ปากกา แทนใบลานและ เหล็กจาร ด้านการรวบรวม มีการรวบรวมตำรายา ประเพณี พิธีกรรม ทำเป็นรูปเล่มพิมพ์ลงในระบบ คอมพิวเตอร์ และด้านการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี นำอักษรธรรมอีสานไปใช้ในการเรียนการสอน โดยใช้โปรแกรมการพิมพ์ การอ่าน ผ่านระบบคอมพิวเตอร์ สร้างบทเรียนอักษรธรรมอีสานบน เครือข่ายอินเทอร์เน็ต ทำใบลานอิเล็กทรอนิกส์ (ฐานข้อมูลใบลาน) สแกนใบลานในเครื่องถ่าย ไมโครฟิล์ม และเก็บไฟล์สแกนไว้ในคอมพิวเตอร์

รูปแบบการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสานในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปรียัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน พบว่า ด้านกระบวนการเรียนการสอน สอนตามลำดับของ เนื้อหาในคู่มือการเรียนการสอนรายวิชาภาษาและวรรณกรรมอีสาน ของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ ด้านหลักสูตร ใช้หลักสูตรการศึกษาแกนกลางขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และหลักสูตรสถานศึกษาขั้น พื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย (เพิ่มเติม) รายวิชาภาษาและวรรณกรรมอีสาน ของโรงเรียน สว่างวีระวงศ์ ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ มีเครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องฉายโปรเจ็กเตอร์ โทรทัศน์ วิทยุ ด้านการพัฒนาเครือข่าย มีเว็บไซต์เป็นของตัวเอง มีการเชื่อมโยงกับกลุ่มโรงเรียน พระปรียัติธรรม และชุมชน ด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา มีการส่งนักเรียนเข้าแข่งขันทักษะ ทางวิชาการในระดับกลุ่ม ถึงระดับประเทศ มีการอบรมและทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่ และ ด้านการประเมินผล นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงสามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้

โดยสรุป การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้อักษรธรรมในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียน พระปรียัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน เป็นการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานที่ดี คือ มีทั้ง การรักษาคุณค่าเดิมของสิ่งนั้น ๆ พร้อมทั้งมีการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย การอนุรักษ์อักษรธรรมอีสาน ไม่ได้เป็นเพียงการเก็บรักษาของเก่าเข้าพิพิธภัณฑ์เท่านั้น หากต้องศึกษาค้นคว้าและนำคุณค่าที่ได้ เผยแพร่สู่สังคมอย่างกว้างขวาง เป็นการยกระดับสังคมให้หันมาสนใจในอักษรธรรมอีสานอีกครั้ง

TITLE Isan Dharma Letters : Conserving and Applying the Letters for the Pedagogical System of Pra Pariyatti Dharma Schools-The Divisions of General Education in Isan Region

AUTHOR Phra Maha Chinda Chaiyanan

ADVISORS Asst.Prof.Dr.Pisit Boonchai and Dr.Sitthisak Champadaeng

DEGREE Ph.D. **MAJOR** Cultural Science

UNIVERSITY Maharakham University **DATE** 2012

ABSTRACT

Isan Dharma letters are ancient letters used for recording the stories about histories, traditions, rituals and remedies. At present, there are few people who can read and write them so almost all people do not know them except for Buddhist monks and some of the elderly. The purposes of this study were these: 1) to investigate the background of Isan Dharma Schools-The Divisions of General Education in Isan region, 2) to investigate the ways to conserve Isan Dharma letters of Phra Pariyatti Dharma School-The Division of General Education in Isan region, and 3) to investigate the applied patterns of Isan Dharma letters for using in the pedagogical system of Phra Pariyatti Dharma Schools-The Divisions of General Education in Isan region. Research areas were Wat Nong Ped Phra Pariyatti Dharma School-The Division of General Education, Tambon Na Khai, Amphoe Tan Sum, Changwat Ubon Ratchathani; Patchim Wan Witthaya Phra Pariyatti Dharma School. Tambon Phra Lao, Amphoe Pha Na, Changwat Amnat Charoen; Chao Phraya Bodin Decha Phra Pariyatti Dharma School. Wat Maha That, Tambon Nai Muang, Amphoe Muang, Changwat Yasothon; and Wat Sri Bun Rueang Witthaya Phra Pariyatti Dharma School, Tambon Sri Bun Rueang, Amphoe Muang, Changwat Mukdahan. A sample consisted of 20 key informants, 60 casual informants, and 20 general informants. Research instruments were a primary survey form, an observation form, an interview form, and a focus group discussion form. The data were analyzed by means of a triangulation technique and the results were presented by means of descriptive analysis.

The findings indicated that the oldest Isan Dharma letters found in Thailand was a Thai-Pali stone inscription built in 2103 B.E. The evidence of palm-leaf inscription of Visuddhi Magga scripture inscribed only in Pali in 2143 B.E. or in the reign of King Naresuan the Great is believed that it is the remaining Buddhist scripture. Isan Dharma letters are similar to northern Dharma

letters in terms of alphabetology and a treatise on spelling and phonetics, including the evidence which indicates that northern Dharma letters were originated before Isan Dharma letters. Thus, Isan Dharma letters were influenced by northern Dharma letters through the dissemination of Buddhism of the Lan Xang Kingdom and when Isan people adopted the Lan Xang Dharma letters, they developed them by their own idea so their alphabetical forms and phonetics were different from the original one and the new one was generally called Isan Dharma Letters.

The background of Phra Pariyatti Dharma Schools-The Divisions of General Education in Isan region indicated that they originated from abbots and people in each community did not want monks and novices to travel on studying at Phra Pariyatti Dharma Schools where were far from their monastery so they asked the Department of Religious Affairs under the Ministry of Education for permitting them to establish Phra Pariyatti Dharma School-The Division of General Education at their monastery.

The ways to conserve Isan Dharma letters of Phra Pariyatti Dharma Schools-The Divisions of General Education in Isan region indicated that in terms of preservation; the scriptures were preserved in indoor-dry place, cleaned by soft brushes, wiped by cloths soaked with alcohol, lemon grass-oil or eucalyptus oil, and then they were scented or exposed to the wind. The broken scriptures or the bent ones were repaired by attaching two sides of the scriptures with planks and then they were grouped according to their correct item. Palm-leaf scriptures were completely covered in cabinets, halls for keeping the scriptures, wooden boxes, or plastic boxes, they were laid in the horizontal direction and there was some pepper or lemon grass-leaves beside them for protecting them from insects, ants and termites. In terms of production, mulberry paper, paper, books pencils and pen were used for replacing palm leaves and styluses in the process of scriptural production. In terms of collecting knowledge, pharmacopoeias, traditions, and rituals were collected in an e-book form. In terms of application technology, Isan Dharma letters were applied to pedagogy by making a typing program and a reading program through the computer system, lessons of Isan Dharma letters on the internet, and electronic-palm leaf scriptures, scanning palm-leaf scriptures through the microfilm-scanner and saving them into a computer.

The applied patterns of Isan Dharma letters for using in the pedagogical system of Phra Pariyatti Dharma Schools-The Divisions of General Education in Isan region indicated that in terms of the pedagogical process, Isan

Dharma letters were applied to pedagogical process by teaching according to the sequence of content of Isan language and literature of Sawang Wirawong School. In terms of curriculum, each school used the core curriculum of the Basic Education of 2551 B.E. and the school curriculum of the Basic Education, subject group of Thai (additional Thai) in the course of Isan language and literature of Sawang Wirawong School. In terms of materials and equipment, each school had got computers, photo copiers, overhead projectors, televisions and radios. In terms of network development, each school had got an own website and a link with a group of Phra Pariyatti Dharm Shools and communities. In term of educational quality development, each school sent students to academic competitions from a group level to national level, and held training courses, and educational field trips. In terms of evaluation, students had learning achievement at a high level and could learn in higher education.

In conclusion, an application of Isan Dharma letters for pedagogical system of Phra Pariyatti Dharma Schools-The Divisions of General Education in Isan region is the creative conservation of Isan Dharma letters because it is both a way to conserve their genuine value and a way to develop their value at the same time. The conservation of Isan Dharma letters is not only the preservation of old things in the museum but it is also the study of them and disseminate their value to the whole wide society in order to encourage people to be interest in Isan Dharma letters.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	4
คำถามการวิจัย	5
ความสำคัญของการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
กรอบแนวคิดในการวิจัย	6
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
องค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมอีสาน	7
องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย	12
ความรู้เกี่ยวกับอักษรโบราณ	12
ความรู้เกี่ยวกับอักษรธรรมอีสาน	13
ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์	24
ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์	28
ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้	29
ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น	32
ความรู้เกี่ยวกับโรงเรียนพระปริยัติธรรม	43
ระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง	47
บริบทพื้นที่ในการวิจัย	52
ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย	83
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	89
งานวิจัยในประเทศ	89
งานวิจัยต่างประเทศ	97
3 วิธีดำเนินการวิจัย	103
ขอบเขตของการวิจัย	103
ด้านเนื้อหา	103
ด้านระยะเวลา	103
ด้านวิธีวิจัย	103
ด้านพื้นที่ในการวิจัย	104
ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	104

บทที่	หน้า
วิธีดำเนินการวิจัย	105
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	105
การเก็บรวบรวมข้อมูล	106
การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล	106
การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	106
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	107
ตอนที่ 1 ประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม	
แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน	107
ตอนที่ 2 แนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม	
แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน	129
ตอนที่ 3 รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียน	
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน	158
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	189
ความมุ่งหมายของการวิจัย	189
สรุปผล	189
อภิปรายผล	192
ข้อเสนอแนะ	198
บรรณานุกรม	199
ภาคผนวก	208
ภาคผนวก ก เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล	209
ภาคผนวก ข รายนามผู้ให้สัมภาษณ์	217
ภาคผนวก ค ตัวอย่างหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่างวีรวงศ์	
พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)	220
ประวัติย่อของผู้วิจัย	255

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 สรุปความเป็นมาของอักษรธรรมอีสาน	113
2 สรุปประวัติของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน	128
3 สรุปแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน	157
4 รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานของโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน	175

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	6
2 แสดงอักขระสมภาพ (กำเนิดตัวอักษร) ตามแนวของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์	19
3 การกำเนิดตัวอักษร ตามแนวของ ก่องแก้ว วีระประจักษ์	20
4 เปรียบเทียบพยัญชนะ สระ ที่ใช้เขียนภาษาบาลีกับภาษาถิ่นอีสาน	21
5 แผนผังความสัมพันธ์ระบบการพัฒนาหลักสูตร	38
6 แผนผังกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเชิงระบบ	40
7 ตราประจำจังหวัดอุบลราชธานีเป็นรูปดอกบัว	52
8 ต้นยางนาเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดอุบลราชธานี	53
9 แผนที่จังหวัดอุบลราชธานี	55
10 ตราประจำจังหวัดยโสธร	59
11 ดอกไม้ประจำจังหวัดยโสธร คือ ดอกบัวหลวง	60
12 แผนที่จังหวัดยโสธร	62
13 ตราประจำจังหวัดอำนาจเจริญ	68
14 ดอกจานเหลือง (ทองกวาว) ดอกไม้ประจำจังหวัด	68
15 แผนที่จังหวัดอำนาจเจริญ	72
16 แสดงเขตแดนติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดอำนาจเจริญ	73
17 ตราประจำจังหวัดมุกดาหาร	76
18 ดอกข่าน้ำเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดมุกดาหาร	77
19 แผนที่จังหวัดมุกดาหาร	80
20 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้รู้ที่วัดปัจฉิมวัน	110
21 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้รู้ที่วัดหนองเป็ด	111
22 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี	114
23 โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี	114
24 พระสุนทรปริยัติเมธี เจ้าอาวาสวัดหนองเป็ด	116
25 พระครูวิสุททินพคุณ ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดหนองเป็ด	117
26 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา แผนกสามัญ ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ	118
27 แผนผังวัดปัจฉิมวัน ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ	119
28 พระมหาสำลี กิตติปัญญา และผู้วิจัย	119

ภาพประกอบ

หน้า

29	ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร	122
30	โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร	122
31	โครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา	124
32	โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร	125
33	ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	130
34	การทำความสะดวกสบายโบลาน	131
35	นำโบลานไปฝังลมให้แห้ง (ห้ามฝังกลางแดด)	131
36	การมัดสายสะหนองใหม่	132
37	การห่อโบลานด้วยผ้า	132
38	ตู้เก็บอักษรธรรมโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	133
39	การเขียนอักษรธรรมลงในกระดาษสาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	134
40	ตำรายาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	134
41	การจารอักษรธรรมลงบนผิวหนัง	135
42	การนำปฏิทินตั้งโต๊ะที่ไม่ใช้มาผลิตสื่อการสอนอักษรธรรม	136
43	การเก็บอุปกรณ์การจารโบลาน	137
44	การเก็บเหล็กจาร	138
45	การจัดหมวดหมู่อักษรธรรม	139
46	การห่อโบลานด้วยผ้า	139
47	ตู้เก็บอักษรธรรมอีสาน	140
48	ไม้ประกบโบลาน	140
49	การใช้กระดาษแทนโบลาน	141
50	การเขียนอักษรธรรมอีสานของสามเณรลงในกระดาษ	142
51	พวงกุญแจของที่ระลึกทำจากโบลานเคลือบพลาสติก	142
52	การนำอุปกรณ์ และการเขียนอักษรธรรมอีสานมาเป็นสื่อประชาสัมพันธ์	143
53	จัดหมวดหมู่ และจัดทำบัญชีโบลานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา	144
54	โบลานที่อยู่ในสภาพไม่แตกและงอ	145
55	การห่อโบลานด้วยผ้าของโรงเรียนพระปริยัติธรรมบดินทรเดชา	146
56	การทำความสะดวกสบายโบลาน	146
57	หอไตรกลางน้ำโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร	147
58	แป้นพิมพ์อักษรธรรม	148

ภาพประกอบ

หน้า

59	การใช้แปรงขนอ่อน ๆ ปิดไปทางเดียวกัน	149
60	การทำความสะอาดจากรอยเปื้อน ที่เกิดขึ้นจากเชื้อรา คราบน้ำมัน	150
61	โบลานที่แตกหัก	151
62	การซ่อมแซมโบลาน	152
63	การทำทะเบียนเอกสารโบลาน	153
64	โบลานที่ทำความสะอาดและจัดหมวดหมู่เรียบร้อยแล้ว	153
65	การเก็บเอกสารโบลานไว้ในกล่องพลาสติก	154
66	การเขียนอักษรธรรมลงในกระดาษแทนโบลาน	154
67	การเก็บอักษรธรรมที่สแกนแล้วไว้ในระบบคอมพิวเตอร์	155
68	เครื่องถ่ายไมโครฟิล์ม	156
69	การเรียนการสอนอักษรธรรมของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	159
70	การจัดอบรมบุคลากรของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	160
71	ห้องเรียนคอมพิวเตอร์โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	161
72	ห้องเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	161
73	ตู้เก็บเอกสารและหนังสือโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	162
74	เว็บไซต์โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	163
75	โล่รางวัลชนะเลิศการแข่งขันเขียนอักษรธรรมโบราณของโรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดหนองเป็ด	163
76	นักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ดทำกิจกรรมฝึกสวนครัวในโรงเรียน	164
77	หนังสือรับรองมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	164
78	การศึกษาดูงานนอกสถานที่ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา	166
79	เว็บไซต์เครือข่ายของโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา	167
80	โครงการสานสัมพันธ์ทำดีเพื่อพ่อหลวงของโรงเรียนพระปริยัติธรรม	167
81	โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยาได้นำนักเรียนไปแข่งขันงานทักษะวิชาการ ของกลุ่มโรงเรียน แผนกสามัญศึกษาระดับประเทศที่ อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม	168
82	นักเรียนทัศนศึกษาคณะวิทยาศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี	168
83	การนั่งสมาธิในโครงการปฏิบัติธรรมของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม ปัจฉิมวันวิทยา	169
84	พระสงฆ์ สามเณร โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา บิณฑบาตภายในวัดใน โครงการปฏิบัติธรรม	169
85	ห้องเรียนคอมพิวเตอร์โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชาวัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร	171

ภาพประกอบ

หน้า

86	บรรยากาศภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชาวัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร	171
87	โครงสร้างหลักสูตรพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร	173
88	ห้องเรียนคอมพิวเตอร์โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร	174
89	การจัดสนทนากลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญในภาคอีสาน	184

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ในอดีตกาลนั้น มนุษย์สื่อสารกันด้วยเสียงที่เป็นคำพูดเป็นเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงมีการสื่อสารกันด้วยสัญลักษณ์ที่เป็นภาพเขียนที่จารึกไว้ในพื้นดินต่าง ๆ ตามผนังถ้ำหรือตามหน้าผา ดังที่ได้มีการค้นพบตามแหล่งอารยธรรมต่างๆ ของโลกโดยทั่วไป และด้วยประสบการณ์ที่ได้ใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวในการสื่อสารกันนั้น จึงเกิดพัฒนาการนำไปสู่การสรรหาวัสดุสำหรับใช้บันทึกที่สามารถพกพาเคลื่อนย้ายนำติดตัวไปด้วยอย่างสะดวก มนุษย์จึงใช้แผ่นดินเหนียว แผ่นดินเหนียว แผ่นหนัง ไม้ไผ่ แผ่นปาปิรัส ไม้ฝ้าย ผ้าแพร เป็นต้น ใช้สำหรับการเขียนบันทึกเป็นวัสดุแทน และเมื่อ ค.ศ.105 จึงพบหลักฐานที่เชื่อได้ว่าขุนนางจีนชื่อที่ไซลัน (Tsai Lun) เป็นผู้มีความสามารถทำกระดาษขึ้นได้สำเร็จในประเทศจีนเป็นรายแรก แต่ไม่มีการเผยแพร่ออกไปนอกประเทศมากนัก ยังคงเก็บเป็นความลับของชาวจีนเรื่อยมา จนกระทั่งเมื่อ ค.ศ. 751 ที่ชาวจีนส่วนหนึ่งถูกจับเป็นเชลยของแคว้น ซาร์มาคานด์ (Samarkand) ในแถบเอเชียกลางซึ่งปัจจุบัน คือ ประเทศอุซเบกิสถาน จากการสู้รบกันในสงคราม ในบรรดาเชลยเหล่านี้มีผู้รู้วิธีการกระดาษ จึงถ่ายทอดให้กับชาวอาร์ มาคานด์ หลังจากนั้นความรู้ได้แพร่หลายไปยังที่อื่นๆ เช่น แบกแดดตามัสกัส และอียิปต์ เป็นต้น สำหรับในยุโรปนั้นรู้จักวิธีการทำกระดาษภายหลังชาวอาร์มาคานด์ราว 500 ปี (Agrawal และ Barkeshill. 1997 : 3-4) จากเอกสารแสดงให้เห็นการที่มนุษย์มีวัฒนธรรมด้านภาษา จึงหาวิธีการบันทึกเรื่องราวแต่ละแหล่งอารยธรรม เช่น อินเดีย ซึ่งต่อมามีการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเอเชีย

เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 6 ในแคว้นโอริสสา ของประเทศอินเดียมีการบันทึกข้อมูลลงในใบลาน และต่อมาเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 11 ประเทศอินเดียก็ได้รับอิทธิพลจากการผลิตกระดาษและได้แพร่เข้ามาแทนที่ใบลาน ปัจจุบันที่แคว้นโอริสสายังคงมีการใช้ใบลานในการเขียนบันทึกเรื่องราวต่างๆ แต่วัตถุประสงค์ในการใช้ใบลานของชาวโอริสสาได้เปลี่ยนไปจากเดิม จากการใช้นิทานเรื่องราวของศิลปวิทยาการเพื่อการศึกษา กลายมาเป็นการใช้ใบลานเพื่อการสร้างงานในเชิงศิลปะ งานหัตถกรรม และงานสำหรับพิธีทางศาสนาแทน นอกจากพบหนังสือใบลานที่ประเทศอินเดียแล้ว ยังมีการค้นพบหนังสือใบลานในประเทศญี่ปุ่น ศรีลังกา และประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ประเทศอินโดนีเซีย พม่า ลาว เขมร และไทย (Sah. 2001 : 3) ภาษาที่แพร่เข้ามาเกี่ยวกับศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาในระยะที่เจริญสูงสุดคือ กลุ่มอักษรปัลลวะ ที่ได้วิวัฒนาการมาเป็นอักษรอมอญ อักษรขอม โบราณ อักษรขอม อักษรธรรม อักษรฝักขาม อักษรไทยน้อย และอักษรไทย

อักษรธรรมอีสาน เป็นอักษรที่มีวิวัฒนาการร่วมกันกับอักษรอมอญ และอักษรธรรมล้านนา ใช้ในการบันทึกคัมภีร์ทางพุทธศาสนาในสมัยโบราณ ซึ่งสามารถเขียนคำศัพท์ที่มาจากภาษาบาลี-สันสกฤตได้อย่างครบถ้วน และใช้ในการเขียนภาษาไทยอีสาน แต่ในปัจจุบันอักษรชนิดนี้ไม่นิยมใช้เขียนอีกแล้วและกำลังจะสูญหายไป สามารถพบเห็นได้ตามคัมภีร์ใบลานเก่าๆ ที่เป็นหนังสือผูกเท่านั้น อักษรธรรมอีสานเป็นตัวอักษรที่มีรูปลักษณะกลมคล้ายกันกับอักษรธรรมล้านนาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอักษรวน มีแตกต่างกันเป็นบางตัวอักษรเท่านั้น สาเหตุที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเพราะว่าอักษรธรรมอีสานนั้น

ได้รับอิทธิพลและสืบทอดมาจากอักษรธรรมล้านนา ซึ่งมีพัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณ รูปแบบของอักษรตัวธรรมที่ใช้ในภาคอีสานและล้านช้างพบว่ามีรูปแบบคล้ายกับอักษรยวนหรืออักษรตัวเมืองในภาคเหนือ ซึ่งทั้งอักษรตัวธรรมและอักษรตัวยวนในภาคเหนือนั้นได้สืบทอดมาจากอักษรมอญโบราณที่หริภุญไชย คือ อักษรมอญหริภุญไชย พุทธศตวรรษที่ 18 (คริสต์ศตวรรษที่ 12) เป็นต้นแบบของอักษรยวนภาคเหนือและอักษรธรรมอีสาน สาเหตุที่เชื่อว่าอักษรธรรมอีสานได้รับอิทธิพลและสืบทอดมาจากอักษรธรรมล้านนาเพราะหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องยืนยันที่ชัดเจนโดยกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรล้านนาในสมัยราชวงศ์มังรายนั้น มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทั้งทางด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสายเลือดแห่งเจ้าผู้ปกครองอาณาจักรทั้งสอง คือ ในสมัยพระเจ้าวิสุทธราชแห่งอาณาจักรล้านช้าง (ธวัช ปุณโณทก. 2522 : 12)

สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช หลังจากที่พระเจ้าโพธิสาลราชสวรรคต จึงได้เสด็จกลับไปครองอาณาจักรล้านช้าง และในการกลับมาพระองค์ได้นำเอาพระธรรมคัมภีร์ วรรณคดี และนักปราชญ์ราชบัณฑิตตลอดถึงช่างฝีมือกลับมาด้วย ตัวอักษรล้านนาที่ใช้กันแพร่หลายในอาณาจักรล้านนาในขณะนั้น ได้เข้ามามีบทบาทต่ออาณาจักรล้านช้างมากยิ่งขึ้นตามลำดับในระยะแรกๆ อักษรทั้ง 2 อาณาจักรนี้ใช้อักษรแบบเดียวกันเพราะนำอักษรธรรมล้านนามาใช้ในอาณาจักรล้านช้างช่วงต้นๆ ดังปรากฏในศิลาจารึกที่พบในภาคอีสานและที่ล้านช้าง เช่น จารึกฐานพระพุทธรูปวัดสี่สะเกต เวียงจันทน์ (พ.ศ. 2033) จารึกฐานพระพุทธรูปพระประธานในพระอุโบสถวัดพระธาตุพนม (พ.ศ. 2047) จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา (พ.ศ. 2107) เป็นต้น จารึกมีรูปแบบพื้นฐานตัวอักษรเหมือนกันกับอักษรธรรมล้านนาในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันชาวอีสานโบราณใช้อักษรประจำถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ที่นิยมกัน มี 3 ชนิด คือ 1) อักษรไทยน้อย ใช้ในราชการบ้านเมือง และจารึกวรรณกรรมที่นักปราชญ์โบราณอีสานแต่งขึ้นเอง เพื่อใช้สอนคนให้ประกอบตนอยู่ในคุณงามความดี 2) อักษรธรรม ใช้จารึกเรื่องราวที่เป็นจริยวัตรของพระพุทธเจ้าและสรรพวิชาการต่างๆ ที่เป็นคุณธรรมและจริยธรรมคำสอน 3) อักษรขอมใช้จารึกเรื่องราวที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น พระไตรปิฎกตลอดถึงคาถาอาคมต่าง ๆ (ธวัช ปุณโณทก. 2522 : 13)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมหัวเมืองชายแดนที่เป็นประเทศราชทั้งภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เข้าเป็นประเทศสยามอันเดียวกัน อิทธิพลของอักษรไทยจึงได้แพร่เข้ามาในหัวเมืองอีสาน เริ่มแรกนั้นอักษรไทยใช้เฉพาะงานในหน้าที่ราชการเท่านั้น ส่วนในวัดและชาวบ้านทั่วไปยังคงใช้อักษรพื้นเมือง ครั้นสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง จึงได้มีการจัดพิมพ์หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยอักษรไทย ปัจจุบันลงในใบลานได้สำเร็จและเผยแพร่โดยทั่วประเทศไทย ตั้งแต่นั้นมาการจารึกอักษรโบราณอีสานทั้งอักษรขอม อักษรธรรม อักษรไทยน้อย ก็ลดความนิยมลงเรื่อยๆ และหนังสือเหล่านี้ส่วนมากไม่ได้รับการดูแลรักษา จึงเป็นเรื่องน่าเสียดายอย่างยิ่งที่สรรพวิทยาการ ซึ่งเป็นมรดกทางปัญญาอันล้ำค่าของนักปราชญ์โบราณอีสานจะต้องสูญหายไป และในปัจจุบันมีนักปราชญ์ของภาคอีสานหลายคนได้ปริวรรตถอดแปลคำสอนจากหนังสือผูกและคัมภีร์ใบลานที่เป็นอักษรโบราณอีสาน และยังได้แต่งหนังสือคำสอนใหม่ๆ ขึ้น โดยเฉพาะในภาคอีสาน คือ จังหวัดหนองคาย นครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี โยธธรมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด ในกลุ่มจังหวัดดังกล่าวเป็นกลุ่มชนที่มีหลักการปฏิบัติตนคล้ายคลึงกัน มีประเพณีวัฒนธรรม และแนวปฏิบัติเหมือนกัน ส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานใช้เป็นแนวทางปฏิบัติของตนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตลอดมา คำสอนต่างๆ ที่สืบทอดกันมาโดยการบอกเล่า

บอกต่อ โดยการท่องจำหรือจารึกในใบลาน หนังสือผูก เป็นคำสอนที่ได้ใช้ปกครองชาวอีสานมานาน จึงถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่อยู่คู่กับชาวอีสานมาช้านานแล้ว นอกจากนั้นยังมีคำสอนที่เหมาะสมกับสมัยปัจจุบันและสามารถนำมาใช้สั่งสอนอยู่อีกมาก (มนัส สุขสาย. 2540 : 15)

ในอดีตนั้น ภาคอีสานปรากฏหลักฐานว่าเคยมีการใช้ตัวอักษรอย่างน้อย 5 ชนิด ได้แก่ 1) อักษรปัลลวะ 2) อักษรหลังสมัยปัลลวะ 3) อักษรขอมโบราณ 4) อักษรไทยน้อย และ 5) อักษรธรรมอีสาน สำหรับอักษรไทยน้อย และอักษรธรรมอีสานเริ่มมีการใช้ในภาคอีสาน เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ตัวอักษรธรรมนิยมใช้จารึกพระไตรปิฎก และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนา วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ชาดก ตลอดจนตำราวิชาการสำคัญต่าง ๆ (พระอริยานุวัตร เขมจารี. 2513 : 31) เอกสารใบลานเป็นหลักฐานทางวิชาการขั้นต้นที่มีความสำคัญต่อวงวิชาการเป็นอย่างมาก เพราะในอดีตการบันทึกเรื่องราวทางด้านตำรายา พงศาวดาร วรรณกรรม พุทธศาสนา คาถา และอื่น ๆ เอกสารเหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิต วิถีชุมชน ความศรัทธา ความเชื่อของบุคคลในท้องถิ่น ดังนั้นการอนุรักษ์ใบลานโดยการรวบรวมจัดหมวดหมู่ สังเคราะห์ ปರಿวรรตและเผยแพร่จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อวงวิชาการเป็นอย่างมาก เนื่องจากปัจจุบันเอกสารใบลานเหล่านี้กระจายอยู่ตามวัดต่าง ๆ ได้รับการดูแลเอาใจใส่ศึกษาอย่างไม่มากเท่าที่ควร เพราะศูนย์กลางการศึกษาไม่ได้อยู่ที่วัดเหมือนในอดีต การสืบทอดการอ่านตัวอักษรธรรม อักษรไทยน้อย อักษรขอม ซึ่งเป็นอักษรที่จารึกในใบลานที่เคยมีวัดเป็นศูนย์กลางมีน้อยลงมากและใกล้จะสูญหายไปในปัจจุบันส่วนใบลานที่มีบุคคลเป็นเจ้าของครอบครองก็มักจะถูกทอดทิ้งจากลูกหลานรุ่นต่อมา เมื่อผู้ใหญ่ในครอบครัวสิ้นชีวิตลง ใบลานที่ได้รับมาไม่มีผู้ใดศึกษาเนื่องจากอ่านไม่ได้ บางส่วนเข้าใจว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์เลยนำไปเผาทำเครื่องรางของขลัง บางส่วนนำไปบรรจุในธาตุเจดีย์ และบางส่วนนำไปขายเป็นของเก่า (วิณา วิสเพ็ญ. 2546 : 1)

ปัจจุบันผู้ที่สามารถเขียนตัวอักษรธรรมอีสานได้และอ่านตัวอักษรธรรมอีสานออกนั้นมีจำนวนลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ เนื่องจากในระบบการศึกษาปัจจุบันกำหนดให้ใช้อักษรสมัยและอักษรปัจจุบันเป็นภาษาราชการ ส่วนที่เป็นภาษาถิ่นถูกลดบทบาทและความสำคัญลง จึงทำให้อักษรธรรมอีสานแทบจะไม่มีใครรู้จัก มีเพียงคนอีสานที่เป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ และกลุ่มผู้สูงวัยบางคนเท่านั้น ที่ยังพออ่านออกเขียนได้นอกจากนั้นยังมีหน่วยงานราชการบางหน่วยงาน คือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ที่เล็งเห็นความสำคัญของอักษรธรรมอีสาน ว่าสมควรที่จะได้มีการอนุรักษ์ไว้ให้มีความมั่นคงสืบไปในอนาคต จึงมีการจัดอบรมให้ความรู้ในเรื่องอักษรธรรมอีสานขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวอีสาน ซึ่งในปัจจุบันยังมีนิสัยให้ความสนใจศึกษาอักษรธรรมอีสานอยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่เป็นการเพียงพอต่อการสืบสาน อนุรักษ์ ฟื้นฟู อักษรธรรมอีสานให้แพร่หลายได้ เพราะจำกัดอยู่ในขอบเขตของมหาวิทยาลัยเท่านั้น ไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริงได้ จึงถือว่าเป็นความวิกฤติทางภาษาและภูมิปัญญาของชาวอีสาน เนื่องจากมีผู้ที่มีความสามารถในการอ่านและเขียนอักษรธรรมอีสานลดน้อยลง ส่งผลกระทบให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกบันทึกไว้ในวัสดุต่าง ๆ ได้สูญหายไป องค์ความรู้ที่มีประโยชน์ เช่น ตำรายา ประวัติศาสตร์ กฎหมายโบราณ คำสอน ปรัชญาชีวิต ไม่สามารถนำกลับมาปรับใช้สังคมปัจจุบันหรือนำมาต่อยอดให้เกิดประโยชน์ทางวิชาการ บูรณาการประยุกต์กับศาสตร์ต่าง ๆ ได้ (ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. 2553 : 12)

การศึกษาอักษรธรรมอีสานให้สามารถอ่านออกเขียนได้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นกุญแจใช้เปิดประตูไปสู่การศึกษาเรียนรู้สรรพวิชาการต่างๆ ที่บรรพบุรุษได้บันทึกไว้ในเอกสารโบราณ จะมีประโยชน์ต่อประเทศชาติในอนาคตต่อไปได้ ปัญหาการอ่าน-เขียนอักษรธรรม หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ปัญหาการอ่านไม่ออก-เขียนไม่ได้ อ่านไม่คล่อง-เขียนไม่คล่อง ในขณะนี้ยังเป็นปัญหาเร่งด่วน ที่ครูผู้สอนทุกคน โดยเฉพาะแต่ครูอักษรธรรมเท่านั้นต้องร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขเพื่อให้เยาวชนผู้เป็นอนาคตของชาติมีการพัฒนาหรือได้รับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยเหตุที่ว่าหากเยาวชนของเราอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ เพราะอักษรธรรมอีสานเป็นเครื่องมือสำคัญที่ผู้เรียนจะใช้ในการแสวงหาความรู้ในโลกกว้างได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด และเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพการพัฒนาคุณภาพในการสอนวิชาอักษรธรรมอีสานให้มีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลนั้น ในเบื้องต้นจำเป็นอย่างยิ่ง จะต้องพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถอ่านออกเขียนได้เป็นอันดับแรก เพราะการอ่านออกเขียนได้ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะส่งผลต่อคุณภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียน หากปล่อยปละละเลยไม่มีการพัฒนาแก้ไขในแนวทางที่ถูกต้องแล้วก็คงยากที่จะพัฒนาผู้เรียนให้ก้าวเดินต่อไปอย่างมีคุณภาพได้

การแก้ปัญหาคือการอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ของผู้เรียนต้องเริ่มต้นด้วยการหาสาเหตุที่แท้จริงเสียก่อน เพื่อนำปัญหาไปวิเคราะห์แก้ปัญหาให้ตรงจุดของผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อพัฒนาคุณภาพของเด็กนักเรียนให้สามารถอ่านออก เขียนได้ ทุกคนต้องได้รับการพัฒนาเพื่อการดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ การศึกษาอักษรธรรมอีสานจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นกุญแจใช้เปิดประตูไปสู่การศึกษาเรียนรู้สรรพวิชาการต่างๆ ที่บรรพบุรุษได้บันทึกไว้ในเอกสารโบราณ มีประโยชน์ต่อประเทศชาติในอนาคตต่อไปได้ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จึงเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่จะได้ร่วมกันอนุรักษ์อักษรธรรมอีสาน เพื่อให้วัฒนธรรมทางภาษาของชาวอีสานมีความมั่นคง เพราะเรามีความพร้อมอยู่ในระดับหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นด้านสถานะของผู้เรียนที่เป็นพระภิกษุสามเณร ด้านเนื้อหาสาระ ด้านโครงสร้างหลักสูตรโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ศึกษาแล้วแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสานได้เป็นอย่างดี (วิณา วิสเพ็ญ. 2546 : 1)

ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทในงานฝ่ายการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ด้านพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จึงเห็นว่าควรนำเอาอักษรธรรมอีสานไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน เพื่อให้ผู้เรียนที่เป็นพระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นบุตรหลานของคณาจารย์ จะได้ตระหนักถึงคุณค่าของอักษรธรรมและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการวัฒนธรรมทางภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เผยแผ่ไปสู่สาธารณชนต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดความมุ่งหมายไว้ 3 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
2. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

3. เพื่อศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสานในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

คำถามการวิจัย

1. ประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน เป็นอย่างไร
2. แนวทางการอนุรักษ์ อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน เป็นอย่างไร
3. รูปแบบการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสานในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน เป็นอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
2. ผลจากการวิจัยทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
3. ผลจากการวิจัยคาดว่าสถานการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ถึงระดับอุดมศึกษาสามารถนำ รูปแบบการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสานไปใช้ในระบบการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะได้ดังนี้

อักษรธรรมอีสาน หมายถึง อักษรโบราณอีสานที่นำไปใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

การอนุรักษ์ หมายถึง การนำมารักษาไว้ให้คงสภาพเดิม และการคงไว้ซึ่งการใช้อักษรธรรมอีสาน การอนุรักษ์ในการวิจัยครั้งนี้หมายถึง การเก็บรักษา การผลิต และการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี

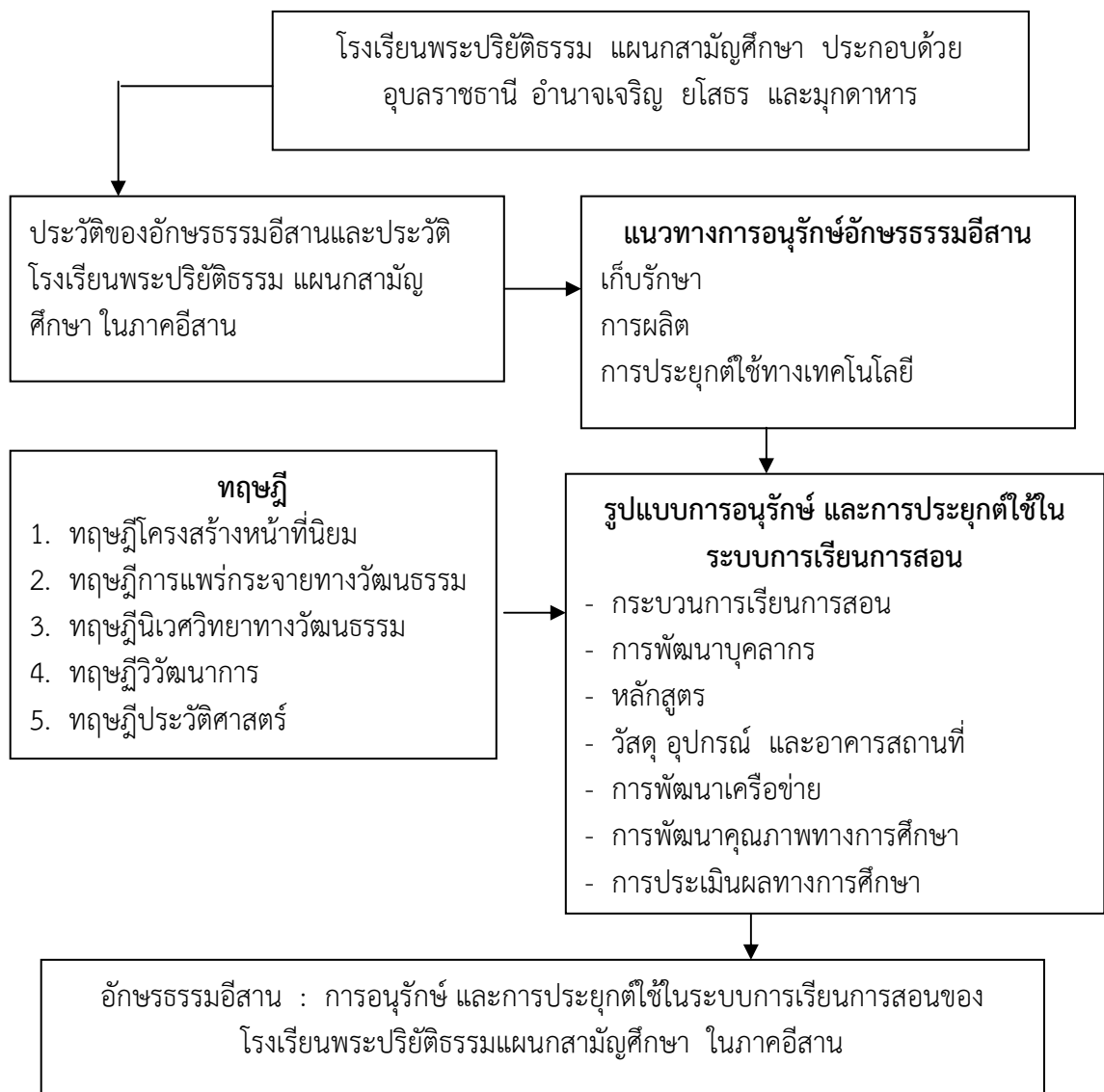
ระบบการเรียนการสอน หมายถึง การเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานให้เป็นไปตามหลักสูตรแกนกลางสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)

โรงเรียนพระปริยัติธรรม หมายถึง โรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้น เพื่อจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียนตามหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ผู้ศึกษา คือ พระภิกษุ สามเณร

การประยุกต์ หมายถึง การนำเอาอักษรธรรมอีสานไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

รูปแบบการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสาน หมายถึง หลักการวิธีการเพื่อนำอักษรธรรมอีสานไปใช้ในการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ได้แก่ กระบวนการเรียนการสอน การพัฒนาบุคลากร หลักสูตร เทคโนโลยีการศึกษา วัสดุ อุปกรณ์และอาคารสถานที่ การพัฒนาเครือข่าย การพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา และการประเมินผลทางการศึกษา

กรอบแนวคิดในการวิจัย



ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา เรื่อง อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานและแนวทางในการวิจัย โดยเสนอสาระสำคัญในหัวข้อต่อไปนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมอีสาน
2. ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย
 - 2.1 ความรู้เกี่ยวกับอักษรโบราณ
 - 2.2 ความรู้เกี่ยวกับอักษรธรรมอีสาน
 - 2.3 ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์
 - 2.4 ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์
 - 2.5 ความรู้เกี่ยวกับระบบการเรียนการสอน
 - 2.6 ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น
 - 2.7 ความรู้เกี่ยวกับโรงเรียนพระปริยัติธรรม
3. ระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
4. บริบทพื้นที่ในการวิจัย
5. ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

องค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมอีสาน

1. สังคมและวัฒนธรรมอีสาน

คำว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันและมีการกระทำระหว่างกัน คำว่า วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนในการดำรงชีวิตที่มีลักษณะร่วมกันของกลุ่มคน

ดังนั้นสังคมและวัฒนธรรม หากมองอีกแง่มุมหนึ่งคำว่า สังคมจะเน้นไปที่มวลรวมขององค์ประกอบซึ่งเป็นตัวคนในขณะวัฒนธรรมเน้นไปที่ กฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผน ที่คนในกลุ่มยึดถือและปฏิบัติร่วมกันเมื่อพิจารณาถึงบทบาทของสังคมและวัฒนธรรม ในฐานะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานคงมองไปที่การรวมกลุ่มของมนุษย์ ที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคมต่าง ๆ ตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุดคือครอบครัว แล้วขยายใหญ่ขึ้นเป็นชุมชน หมู่บ้าน ชุมชนเมือง ประเทศ และเป็นชุมชนโลกตามลำดับการเกิดสังคมแต่ละกลุ่มย่อมมีอาณาเขตดินแดนที่มีที่ตั้งของชุมชนที่ชัดเจนแน่นอนหรือแม้แต่ครอบครัวเองก็ต้องมีบ้านเรือนที่อาศัยเป็นครอบครัวด้วยเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็น

เห็นว่าสังคมก็ย่อมมีการขยายถิ่นฐานและเปลี่ยนแปลงรูปแบบของถิ่นฐานที่แตกต่างไปจากเดิมหากพิจารณาจัดแบ่งประเภทของสังคมออกเป็นสังคมชนบทและสังคมเมืองก็จะเห็นลักษณะและรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่ต่างกันอย่างชัดเจนมากขึ้นลักษณะสำคัญของสังคมชนบทจะตั้งถิ่นฐานที่บริเวณกว้างความหนาแน่นของประชากรและสิ่งปลูกสร้าง อาคาร บ้านเรือน ก็เบาบางกว่าสังคมเมืองในขณะที่สังคมเมืองมีอาณาเขตพื้นที่ตั้งถิ่นฐานที่จำกัดมีขอบเขตที่แน่นอนลักษณะสิ่งปลูกสร้างต่างๆ จึงแตกต่างไปจากสังคมชนบทซึ่งอยู่อย่างแออัดนอกจากนั้นอัตราการขยายตัวของถิ่นฐานในสังคมเมืองก็สูงกว่าสังคมชนบท ส่วนทางด้านวัฒนธรรมซึ่งแบบแผนในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมก็ย่อมมีอิทธิพลและเป็นตัวกำหนดแบบแผนของการตั้งถิ่นฐานด้วยเช่นกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลของศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนพิธีต่าง ๆ (ยศ สันตสมบัติ. 2548 : 2-3)

2. วิถีชีวิตสังคมและศาสนา

วิถีชีวิตประกอบด้วยระบบศาสนาความเชื่อ ขะล่ำหรือข้อห้ามระบบศาสนา ชาวอีสานส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ แต่ในทางปฏิบัติยังยึดมั่นอยู่ในความเชื่อสถาบันหลัก 3 สถาบัน คือ ผี พราหมณ์ และพระพุทธศาสนา ทั้งสามสถาบันนี้บรรพบุรุษได้จัดระบบและกลั่นกรองทำการสั่งสอนสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน โดยเรียกรวมกันว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ฮีตคอง”

ความเชื่อ ชาวอีสานยังคงเชื่อถือเรื่องผีต่าง ๆ อยู่มาก เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีนา ผีไร่ ผีเรือน ผีป่า (รักษาหมู่บ้าน) ทุกหมู่บ้านต้องสร้างศาลปู่ตาและประกอบพิธี เช่นไหว้อยู่เป็นประจำเนื่องจากเชื่อว่าผีมีอิทธิฤทธิ์ให้คุณให้โทษแก่ทุกคน ความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ ยังคงฝังแน่นอยู่เช่นเดียวกัน ชาวบ้านทั่วไปยังปฏิบัติกันอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน ตัวอย่างพิธีบายศรีสู่ขวัญในโอกาสสำคัญ เช่น การแต่งงาน การบวช การเจ็บป่วย การต้อนรับแขกผู้มาเยือน ความเชื่อในพระพุทธศาสนา ชาวบ้านเชื่อในเรื่องบาปบุญ คุณโทษ กฎแห่งกรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ชาวบ้านมุ่งให้เกิดความสุขความสบายใจเป็นหลักใหญ่ เช่น ประเพณีแห่ผีตาโชน บั้งไฟแห่เทียนพรรษา และไหลเรือไฟ เป็นต้น

ขะล่ำหรือกะล่ำหรือข้อห้าม กฎเกณฑ์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งชาวอีสานยอมรับนับถือกันมาแต่โบราณ เรียกว่า “ขะล่ำ” หรือ “กะล่ำ” หมายถึง หลักเกณฑ์ความประพฤติต่าง ๆ ที่ควรหลีกเลี่ยงไม่ควรกระทำ ให้ละเว้นหรือเรียกว่าข้อห้ามก็ได้ เกณฑ์ดังกล่าวมีมากมาย จัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนทุกเพศทุกวัย ชาวบ้านท่องจำกันได้ และบอกเล่าต่อกันมา ตัวอย่าง เช่น “กวาดบ้านกลางคืน ขะล่ำ” เหตุผลที่ห้ามกวาดบ้านเวลากลางคืน เพราะเกรงจะกวาดเอาสิ่งของ อย่างอื่นลงไปด้วยบ้านไม่สะอาดเท่าที่ควรเพราะแสงสว่างไม่พอเพียง เนื่องจากสมัยโบราณยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ถ้าใครละเมิดขะล่ำชาวอีสานถือว่า “ขวง” หมายถึง เป็นคนขวงโลก คนในสังคมตั้งข้อรังเกียจและไม่คบค้าสมาคมด้วย

ประเพณีความเชื่อและศาสนา ชาวอีสานนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่และมีความเลื่อมใส ศรัทธาอย่างยิ่ง นอกจากนี้ ยังเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม นรกสวรรค์ และผีसाงเทวดาด้วย ดังนั้นจึงค่อนข้างเคร่งครัดในการบำเพ็ญบุญกุศลและระเบียบประเพณีต่างๆ ที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ ที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” (สาร สาระทัศนานันท์. 2544 : 1-15)

“ฮีตสิบสอง” คือประเพณีทำบุญสิบสองเดือน ได้แก่

1. เข้ากรรม กระทำในเดือนอ้าย คือ การเป็นการทำบุญล้างบาปของพระภิกษุที่
ต้องอาบัติ
2. บุญคุณลาน จัดขึ้นในเดือนยี่เป็นการทำบุญเมื่อถึงเวลานวดข้าวในลาน
3. บุญข้าวจี จัดขึ้นในเดือน 3 จะมีการนำข้าวจีไปวัด ถวายภัตตาหาร และฟัง
เทศน์ นอกจากนี้ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ยังมีการบำเพ็ญกุศลในวันมาฆบูชา ดังเช่น ภาคอื่นๆ
ด้วย
4. บุญพระเวส จัดขึ้นในเดือน 4 คือการฟังเทศน์มหาชาติหรือชาดกเรื่อง
พระเวสสันดร
5. บุญสงรงน้ำ จัดขึ้นในเดือน 5 คือทำบุญตรุษสงกรานต์
6. บุญบั้งไฟ จัดขึ้นในเดือน 6 เป็นการทำบุญเพื่อขอฝน ซึ่งจะมีการประกวดบั้งไฟ
กันด้วย และปัจจุบันได้กลายเป็นงานใหญ่ประจำปีของจังหวัดยโสธร
7. บุญซำระ จัดขึ้นในเดือน 7 ถือเป็นการทำบุญเพื่อล้างความสกปรก มัวหมองทั้ง
ปวงสร้างสิริมงคลแก่หมู่บ้าน
8. บุญเข้าพรรษา จัดขึ้นในเดือน 8 วันแรม 1 ค่ำ นอกจากบำเพ็ญกุศลทั่วไปแล้ว
ยังมีการแห่เทียนเข้าพรรษาซึ่งจังหวัดอุบลราชธานี ได้จัดเป็นงานประจำปีที่ยิ่งใหญ่มีชื่อเสียงมาก
9. บุญข้าวประดับดิน จัดขึ้นในเดือน 9 วันแรม 13 ค่ำ เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่
ญาติผู้ล่วงลับ
10. บุญข้าวสาก จัดขึ้นในเดือน 10 วันขึ้น 14 ค่ำ เป็นการอุทิศส่วนกุศลแก่วิญญาณ
ผู้ล่วงลับไปแล้ว และจัดนำอาหารไปไว้ตามทุ่งนาด้วย
11. บุญออกพรรษา จัดขึ้นในเดือน 11 วันขึ้น 15 ค่ำ จัดขึ้นหลังจากจำพรรษาครบ
3 เดือน
12. บุญกฐิน คือการถวายผ้ากฐินแก่พระภิกษุสงฆ์ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11
ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12

นอกจากประเพณีการทำบุญ 12 เดือนแล้ว ชาวไทยภาคอีสานยังมีงานประเพณีอื่นๆ
อีกเช่น การแห่ผีตาโขน การแห่ปราสาทผึ้ง เทศกาลช้าง การแข่งเรือ มหกรรม
ว่าวอีสาน การไหลเรือไฟ ประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ประเพณีต้อนรับ
ผู้มาเยือน เป็นต้น

3. ลักษณะวัฒนธรรมอีสาน

นักวิชาการวัฒนธรรมหลายท่านได้ให้คำจำกัดความ คำว่า “วัฒนธรรม” ไว้ดังนี้

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544 : 1) การที่เราจะเข้าใจลักษณะ สังคมวัฒนธรรมใหม่ได้
อย่างชัดเจนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะพื้นฐานของสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ
เพื่อจะได้เป็นมูลฐานรากเหง้าและทราบการเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องจนถึงสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน
แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมไทยหรือพื้นฐานวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความหมายของ
วัฒนธรรม ซึ่งมีความหมายถึงวิถีแห่งการดำเนินชีวิตทุก ๆ ด้าน ของสมาชิกในสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้าน
ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ภาษา วรรณกรรม และศิลปะ วัฒนธรรม ซึ่งในแต่ละสังคมก็มี
ความแตกต่างกันอีกด้วย วัฒนธรรมทางสังคมมิได้อยู่หนึ่ง ได้มีการสัมพันธ์ ติดต่อกับสังคมอื่น ๆ ไม่ว่า

จะเป็นด้านการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี การรับเอาวัฒนธรรมอื่น ๆ และมาดัดแปลงให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ของตน วัฒนธรรมไทยมีลักษณะที่มีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมไทยแต่เดิม และรับเอาวัฒนธรรมจากสังคมอื่น เข้ามาผสมผสานดัดแปลงจนเป็นวัฒนธรรมไทยขึ้น

เจริญ ไวรวัจนกุล, กฤษณา วงษาสัจย์ และสาโรจ อารยพงษ์ (2533 : 13) ผลการวิจัยเชิงสำรวจภาคที่สองเพื่อหาภาวการณ์รับรู้ข้อมูลทางวัฒนธรรมตั้งรายงานมาในภาคแรกพบว่า ประชาชนชนชาวลุ่มแม่น้ำมูลมีภาวการณ์รับรู้และเข้าใจประวัติศาสตร์พันธุของตนเองต่ำมาก ความรู้ความเข้าใจโบราณสถาน โบราณวัตถุอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก และยังพบอีกว่าเขาเหล่านั้นรับรู้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ขนบประเพณีท้องถิ่นผ่านระบบสื่อสารมวลชนในอัตราสูงสุด สูงยิ่งกว่ากระบวนการศึกษาเองเสียอีก ขณะเดียวกันประชากรกลุ่มนี้ได้เสนอรูปแบบการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมว่าสมควรดำเนินการเป็นกิจจะลักษณะทั้งระดับการวางแผนและดำเนินการแนวความคิด ว่าด้วยการวางแผนและการดำเนินการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมได้รับการเสนอแนะและเห็นด้วยในสัดส่วนที่สูงกว่าประเด็นการประเมินใด ๆ

พระยาอนุমানราชชน (2531 : 45-53) ได้ให้ความหมายเนื้อหา ประเภท ลักษณะ ความเจริญแห่งวัฒนธรรม ความเป็นไปแห่งวัฒนธรรม สรุปได้ดังนี้

1. วัฒนธรรม คือ “สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญของงาม ในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม ถ้ายทอดกันไว้ เอาอย่างกันได้”
2. วัฒนธรรม คือ ผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา
3. วัฒนธรรม คือ ความรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติและกิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และแสดงออกมาให้ปรากฏเป็น ภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น
4. วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญของงาม เป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อน สืบต่อเป็นประเพณีกัน

สุพัตรา สุภาพ (2528 : 12) วัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแผนในความคิด และการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิธีการในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจน ความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆในการควบคุม และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

Bierstedt, Meehan และ Samuelson (1964 : 67) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ ส่วนทั้งหมดอันซับซ้อน ประกอบด้วยทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาคิดและทำในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2500 : 23) วัฒนธรรม เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่าธรรมเป็นต้นเหตุให้เจริญ หรือธรรมคือความเจริญ มีใช้เป็นหลักฐานทางราชการครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2543 เรียกว่า พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2543 กับฉบับที่ 2 เมื่อพุทธศักราช 2545

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2529 : 1-2) ได้พิมพ์เผยแพร่ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติไว้ดังนี้

1. ส่งเสริมบำรุงรักษาวัฒนธรรมไทยทุกด้านให้เจริญ ด้วยการศึกษา ค้นคว้าวิจัยฟื้นฟูและพัฒนาวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ ให้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการแก้ปัญหา การดำเนินชีวิต และการพัฒนาประเทศด้านสังคม เศรษฐกิจ และด้านการป้องกันประเทศ ป้องกัน การทำลายวัฒนธรรมและศาสนา และทำนุบำรุงศาสนาให้บริสุทธิ์ เพื่อเป็นหลักในการพัฒนาจิตใจของ ประชาชน

2. เผยแพร่วัฒนธรรมไทยทุกด้าน นำไปสู่ประชาชนให้ถึงขั้นปฏิบัติให้แพร่หลาย ยิ่งขึ้นเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีต่อเอกลักษณ์ ศักดิ์ศรี ความสามัคคี และความมั่นคงแห่งชาติ ตลอดจนเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันทั้งภายในและต่างประเทศ

3. ส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นฐานและวัฒนธรรมของกลุ่มชนในท้องถิ่น เพื่อให้ ประชาชนมีส่วนร่วม มีความเข้าใจ เห็นคุณค่าและยอมรับวัฒนธรรมท้องถิ่นของกันและกัน ก่อให้เกิด ความผสมผสานทางวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติของคนในชาติ และมีความรัก ความหวงแหนวัฒนธรรมให้มากยิ่งขึ้น

4. สนับสนุน ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศ เพื่อเสริมสร้างความ เข้าใจอันดีระหว่างชาติรวมทั้งการรู้จักเลือกสรรวัฒนธรรมต่างชาติที่แพร่หลายเข้ามาหรือได้มาเพราะ ผลการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมรู้จักนำมาแลกเปลี่ยน ปรับปรุง ดัดแปลงให้เหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิต ของคนไทย และความมั่นคงปลอดภัยแห่งชาติ

เสฐียรโกเศศ (2515 : 3-4) การกินการนอน การกลัว และการเสพเมถุน มีเสมอเท่าเทียมในหมู่คนและสรรพสัตว์ แต่มนุษย์มีภาวะพิเศษยิ่งกว่าสัตว์เดียวจริงจนตรงที่ เป็นสัตว์มีวัฒนธรรม ผู้ปราศจากวัฒนธรรมก็มีสภาพไม่ต่างอะไรกับสัตว์เดียวจริงจนปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์รู้จักสร้าง วัฒนธรรมแต่สัตว์อื่นทำไม่ได้ก็คือ

1. มนุษย์รู้จักคิด สามารถใช้สติปัญญาคิด พร้อมกับมีสติปัญญากำกับ รู้เหตุ รู้ผลจนสามารถ สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้

2. มนุษย์รู้จักใช้สิ่งอื่นแทนมือเรียกว่าเครื่อง (แทน) มือ สัตว์อื่นบางชนิดแม้รู้จัก ใช้บ้างแต่มักเป็นไปโดยธรรมชาติมากกว่าจะมาจากการสร้างสรรค์และมีขอบเขตจำกัด

3. มนุษย์รู้จักพูดเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกสู่กัน สัตว์บางชนิด อาจสื่อความหมายกัน ได้ด้วยเสียงร้อง แต่ก็กระทำได้ในวงจำกัด

สรุป สังคมและวัฒนธรรมอีสานจะเป็นลักษณะของสังคมที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มผูกพันกัน แบบเครือญาติ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน รักษาขนบธรรมเนียม มีวิถีชีวิตเป็นของตนเอง นับถือศาสนา พุทธ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจ ปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัดในการบำเพ็ญกุศลและระเบียบ ประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ ที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่”

ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย

1. ความรู้เกี่ยวกับอักษรโบราณอีสาน

มนัส สุขสาย (2540 : 14-20) ได้เขียนตำราเรียนอักษรโบราณอีสาน และได้เขียนถึงอักษรโบราณอีสานไว้ว่า ประวัติของอักษรโบราณอีสานนั้นนักประวัติศาสตร์เชื่อกันว่า ในการทำสังฆายนาคครั้งที่ 3 สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ณ ชมพูทวีป เมื่อประมาณ พ.ศ. 300 ได้มีการจารึกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นลายลักษณ์ครั้งแรก อักษรที่ใช้จารึกในครั้งนั้นเรียกว่า อักษรพหมีและอักษรนี้เป็นแม่บทของอักษรเทวนาคี และอักษรปัลลวะ นักปราชญ์ทั้งไทยและต่างประเทศยอมรับว่าอักษรปัลลวะ เป็นต้นแบบของอักษรชาติต่างๆ ในแหลมทอง โดยเฉพาะในภาคอีสานมีวรรณกรรมเกี่ยวกับการเดินทางไปสืบทอดพระพุทธศาสนา ในประเทศอินเดียเรื่องหนึ่งคือ “เซตตะพน” หรือ “เสถพน” ในเรื่องมีว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทราบข่าวว่า วัดพระเชตุพน เมืองสาวัตถีเจริญรุ่งเรืองมากประสงค์จะทราบความจริง และได้คัมภีร์พระอภิธรรม พระองค์จึงทรงแต่งตั้งราชทูตคณะหนึ่งไปสืบทอดซึ่งคณะราชทูตมี ขุนไท ผู้เป็นหลานของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหัวหน้า พร้อมด้วย ขุนพวย ขุนพล ขุนลิงกล้า เป็นรอง นายกรวิก เป็นองครักษ์ และมีคนโบราณใหญ่สูง 8 ศอก เป็นคนนำทาง พร้อมไพร่พล 500 คน เป็นชาย 400 หญิง 100 คน ในการเดินทางครั้งนั้นใช้ช้างและม้าเป็นพาหนะ

คณะราชทูตออกเดินทางประมาณเดือนอ้าย เดินทาง 3 เดือน ถึงเมืองหงสาวดีเข้าเฝ้าเจ้าเมือง และพักอยู่ที่นั่น 3 คืน แล้วเดินทางไปอีก 3 เดือน 14 วัน ถึงปลายแดนเมืองหงสาวดี พบเจดีย์ใหญ่ชื่อพระธาตุชะงัก (ชเวดากอง) พาคนบูชาแล้วเดินทางเข้าป่าหิมพานต์ พบสิงห์สาราสัตว์ ภูตผีปีศาจ และธรรมชาติต่างๆ มากมายเป็นเวลา 7 ปี จึงถึงแม่น้ำมหิง ไพร่หนุ่มสาวที่เดินทางไปด้วยได้แต่งงานให้กำเนิดเด็กประมาณ 300 คน คณะทูตได้เดินทางไปอีก 1 ปี จึงพบพระฤาษิตาคำ ได้ทราบข่าวเรื่องมาลัยเจดีย์ วัดพระเชตุพน เมืองสาวัตถี ซึ่งอยู่บนเขาเนมินทร ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดี คณะเดินทางขึ้นเขาเนมินทร ผู้คนในคณะเป็นโรคท้องตาย 205 คน ที่เหลือจึงเดินทางไปอีก 8 วัน จึงถึงเมืองสาวัตถี เข้าเฝ้าถวายราชบรรณาการแก่พระมหากษัตริย์เมืองสาวัตถี พักอยู่ที่นั่น 1 คืน รุ่งขึ้นเดินทางไปวัดพระเชตุพน เข้าเฝ้าถวายสักการะสมเด็จพระสังฆราชแล้วบูชามาลัยเจดีย์ ได้ทำการวัดเอาสัดส่วนต่างๆ ของเจดีย์เอาไว้ คณะทูตได้ขอพระอภิธรรมปิฎกทั้ง 7 คัมภีร์ สมเด็จพระสังฆราชก็พระราชทานให้ดังประสงค์ ชายที่ไปด้วยในคณะมีความเลื่อมใสขอบวชเป็นพระภิกษุที่วัดพระเชตุพน 15 คน นอกนั้นพักอยู่ที่นั่น 1 เดือน แล้วได้เดินทางกลับ ขากลับได้ชมหมู่บ้านหิมพานต์ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองมาก แล้วเดินทางกลับกรุงศรีอยุธยา การกลับมาในครั้งนั้นได้รับการต้อนรับจากพระเจ้าแผ่นดินเป็นอย่างดี และพระอภิธรรมที่ได้มาทั้ง 7 คัมภีร์นั้นได้สร้างหอคำบรรจุเอาไว้ ปราชญ์โบราณชาวอีสานได้อ่าน ได้ศึกษาจารึกที่ได้สืบทอดมานี้ใช้สั่งสอนอบรมประชาชนสืบมา

ชาวอีสานโบราณใช้อักษรประจำถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ที่นิยมกันมากมี 3 ชนิด คือ 1. อักษรไทยน้อย ใช้ในราชการบ้านเมือง และจารึกวรรณกรรมที่นักปราชญ์โบราณอีสานแต่งขึ้นเอง เพื่อสอนคนให้ประกอบแต่คุณงามความดี 2. อักษรธรรม ใช้จารึกเรื่องราวที่เป็นจริยวัตรของพระพุทธเจ้าและสรรพวิชาการศึกษาต่าง ๆ 3. อักษรขอมใช้จารึกเรื่องราวที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น พระไตรปิฎก และคาถาอาคมต่าง ๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้รวบรวมหัวเมืองชายแดนที่เป็นประเทศราช ทั้งภาคเหนือและ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เข้าเป็นประเทศสยามอันเดียวกัน และอิทธิพลของอักษรไทยแพร่เข้ามาในหัวเมืองอีสาน เริ่มแรกนั้นอักษรไทยก็ใช้เฉพาะงานในหน้าที่ราชการเท่านั้น ส่วนชาววัดและชาวบ้านทั่วไป ยังคงใช้อักษรพื้นเมือง ครั้นสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง ได้มีการจัดพิมพ์หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วย อักษรไทยปัจจุบันในโบราณสำเร็จ และเผยแพร่ทั่วประเทศไทย ตั้งแต่นั้นมา การจาร (เขียน) อักษรโบราณอีสาน ทั้งอักษรขอม อักษรธรรม อักษรไทยน้อย ก็ลดความนิยมลงเรื่อยๆ หนังสือเหล่านี้ส่วนมากไม่ได้รับการดูแลรักษาเท่าที่ควร เป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่สรรพวิชาการมรดกทางปัญญาที่ล้ำค่าของนักปราชญ์โบราณอีสานที่จะต้องสูญหายไป (มนัส สุขสาย. 2540 : 5)

2. ความรู้เกี่ยวกับอักษรธรรมอีสาน

ต้นกำเนิดแห่งอักษรธรรม

จากหลักฐานเกี่ยวกับอักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในประเทศไทยนั้น หลักฐานทางด้านศิลาจารึกได้แก่ จารึกวัดศรีคุณเมือง เป็นศิลาจารึกสี่แถวรูปใบเสมาพบที่วัดศรีคุณเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ปัจจุบันยังคงเก็บรักษาไว้ที่เดิม จารึกเป็นภาษาไทยและบาลี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2103 เป็นข้อมูลจากจารึกที่เก่าแก่ที่สุดที่พบ ส่วนหลักฐานทางโบราณคดีนั้นเชื่อว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจารเป็นภาษาบาลีค้นพบที่วัดศรีชมชื่น จังหวัดหนองคาย จารเมื่อ พ.ศ. 2143 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ (คงเดช ประพัฒน์ทอง. 2520 : 31) เนื่องจากอักษรธรรมอีสานคล้ายคลึงกับอักษรธรรมเหนือ ทั้งด้านอักษรวิทยาและอักษรวิธี และมีหลักฐานตัวอักษรธรรมเหนือที่ปรากฏก่อนอักษรธรรมอีสาน (ประสาร บุญประคอง และคณะ. 2512 : 60-67) นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายท่านจึงลงความเห็นว่ารูปแบบอักษรธรรมอีสานได้รับมาจากภาคเหนือของประเทศไทย โดยผ่านทางอาณาจักรล้านช้างอีกทอดหนึ่ง

หลักฐานจากจารึกอักษรธรรมล้านช้าง (ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) พบจารึกที่เขียนด้วยอักษรธรรมที่เก่าแก่ที่สุดได้แก่ จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดสีสะเกด เวียงจันทน์ ลงศักราช 852 (พ.ศ. 2033) ปีกดเสียด (การนับปีของภาคอีสาน) ตรงกับรัชกาลพระเจ้าแสนไทยแห่งอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. 2019-พ.ศ. 2034) จารึกที่อายุรองลงมาเขียนด้วยอักษรธรรมเช่นกัน ได้แก่ จารึกที่อยู่บนฐานพระพุทธรูปวัดพันหลวง หลวงพระบาง ลงศักราช 886 (พ.ศ. 2057) อยู่ในรัชกาลพระเจ้าโพธิสาลราช และจารึกที่สลักบนแผ่นหินอยู่ที่วัดสังคะโลก หลวงพระบาง ลงศักราช 889 (พ.ศ. 2070) อยู่ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชเช่นกัน (ธวัช ปุณโณทก. 2523 : 18)

การแพร่ขยายของอักษรธรรมล้านช้างเข้าสู่ล้านช้าง

จากจารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดสีสะเกด ซึ่งอยู่ในสมัยพระเจ้าราชแสนไทยก็เชื่อได้ว่าอักษรธรรมแพร่หลายจากล้านช้างเข้าสู่ล้านช้าง ก่อน พ.ศ. 2033 แต่จะก่อนสักเท่าไรไม่มีหลักฐานยืนยันแน่นอน แต่เราทราบได้ว่าอาณาจักรล้านช้างเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดสมัยพระเจ้าสามแสนไทย (พ.ศ. 1916-พ.ศ. 1959) (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2520 : 160) และในการศึกษาประวัติศาสตร์ พบว่าอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด และมีการสืบทอดวัฒนธรรมซึ่งกันและกันเสมอมา

พงศาวดารโยนกและพงศาวดารลาวฉบับกะซวงสีกสาทิกานลาวกล่าวตรงกันว่า ศักราช 885 (พ.ศ. 2066) พระเจ้าโพธิสาลราชแต่งทูตไปขอพระไตรปิฎกจากนครเชียงใหม่ 60 คัมภีร์ พร้อมทั้งพระเทพมงคลเถระกับบริวาร (ธวัช ปุณโณทก. 2523 : 15) มาเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาท

ลึงกวางศึในลานช้าง จากอิทธิพลทางศาสนาที่อักษรธรรมจึงถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในด้านการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านอักษรธรรมซึ่งใช้ในทางศาสนา ระหว่างลานนาและลานช้าง เบื้องต้นช่วงที่ถ่ายทอดถึงกันอย่างแน่นนอนไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้นอกจากอาศัยศิลาจารึกซึ่งเป็นหลักฐานที่ดีที่สุดและแน่นอนที่สุดเท่าที่มีอยู่ในขณะนี้ เป็นข้ออ้างอิง การแพร่ขยายของอักษรธรรมจากลานช้างเข้าสู่ดินแดนภาคอีสาน

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของหัวเมืองอีสานในสมัยโบราณ พบว่าหัวเมืองทางริมแม่น้ำโขงส่วนใหญ่อยู่ใต้อำนาจของอาณาจักรลานช้าง แม้แต่ภายหลังที่อาณาจักรลานช้างขึ้นตรงต่อไทยแล้วก็ตาม หัวเมืองเหล่านี้ยังอยู่ภายใต้การปกครองของราชธานีลานช้าง ไม่ได้ขึ้นตรงต่อราชธานีไทย ประชาชนโดยทั่วไปได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรลานช้าง (ธวัช ปุณโณทก. 2523 : 37) ภายหลังรัชกาลพระเจ้าสามแสนไทย อาณาจักรลานช้างก็เจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนถึงสมัยของพระเจ้าวิบูลราช (พ.ศ. 2044 - พ.ศ. 2063) หรือประมาณรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2034 - พ.ศ. 2072) ไม่ปรากฏหลักฐานพาดพิงถึงดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะปรากฏในรัชกาลต่อไป คือรัชกาลพระเจ้าโพธิสาลราช (พ.ศ. 2059-พ.ศ.2091) โอรสของพระเจ้าวิบูลราช ในสมัยนี้อาณาจักรลานช้างได้เข้ามามีอำนาจเหนือดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (ธวัช ปุณโณทก. 2523 : 40) ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชนี้เอง อาณาจักรลานช้างได้มีการฟื้นฟูพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จึงอาจเป็นเหตุให้อักษรธรรมซึ่งเป็นอักษรสำหรับจดจารเรื่องราวทางพุทธศาสนาแพร่หลายเข้ามาในดินแดนอีสาน ควบคู่ไปกับพุทธศาสนาลัทธิหินยาน และวรรณกรรมต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นอิทธิพลที่อาณาจักรลานช้างได้รับจากลานนาไทย แล้วเผยแพร่เข้ามาถึงดินแดนอีสานของไทย (ธวัช ปุณโณทก. 2522 : 134-135) และจากการศึกษาวรรณกรรมอีสานพบว่าวรรณกรรมส่วนใหญ่ของอีสานซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากลานช้างนั้นมีเค้าโครงเรื่องแบบเดียวกับวรรณกรรมลานนาหรือภาคเหนือของไทย ปัจจุบัน เช่น เรื่องจำปาสี่ต้น ท้าวกำกาคำ ลิ่นทอง (ทางภาคเหนือเรียกชิวหาสี่ต้น) สุพรมโมกขา เป็นต้น (วรรณกรรมเหล่านี้ไม่ปรากฏในภาคกลาง) ฉะนั้นจึงน่าจะเชื่อได้ว่ามีการสืบทอดวัฒนธรรมลานนารวมทั้งด้านอักษรเข้าสู่ดินแดนภาคอีสานของไทย โดยผ่านอาณาจักรลานช้างนับแต่สมัยพระเจ้าโพธิสาลราช และทวีขึ้นในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช โอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ซึ่งเคยเสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ. 2089-พ.ศ. 2091 ได้เสด็จกลับมาเป็นกษัตริย์ลานช้าง (หลวงวิจิตรวาทการ. 2513 : 126) พร้อมกับนำสรรพวิชาการทั้งหลายรวมทั้งตำราทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งด้านอักษรธรรมเข้ามาด้วย และจากตำนานเรื่องอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ซึ่งเป็นเอกสารที่นอกจากจะกล่าวถึงเจดีย์พระธาตุพนมอันเป็นที่นับถือของชาวลานช้างและกล่าวยอพระเกียรติพระไชยเชษฐาแล้ว ยังเป็นเอกสารที่มีหลักฐานแสดงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์บางตอนของลานช้างที่เกี่ยวข้องกับดินแดนภาคอีสาน รวมทั้งสะท้อนถึงแนวความคิดของคนในสมัยนั้นต่อดินแดนที่ตนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ และความสัมพันธ์ที่มีต่อดินแดนข้างเคียง ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่อีสานรับมาจากลานนาไทยโดยผ่านทางลานช้าง บรรดาตำนานนิทานทั้งหลายที่ประกอบอยู่ในอุรังคธาตุนิทาน ได้แก่ บาทลักษณะนิทานคือนิทานปรัมปราที่เกี่ยวกับสถานที่สำคัญทางศาสนา โดยเฉพาะรอยพระบาทในที่ต่าง ๆ แถบสองฝั่งแม่น้ำโขงบในดินแดนประเทศไทย และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และศาสนนครนิทาน เป็นนิทานปรัมปราเกี่ยวกับเมืองร้อยเอ็ด และกำเนิดเวียงจันทน์ น่าจะเป็นตำนานที่มีอยู่เดิมและกระจัดกระจายไป

(พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. 2521 : 15) ตำนานของเดิมเหล่านี้ น่าจะได้รับการเรียบเรียงขึ้นไม่เกินยุคของพระเจ้าวิสุทธราช ซึ่งลาวถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองทางการประพันธ์ ระยะเวลาดังกล่าวตรงกับสมัยพระเมืองแก้วของลานนาไทย (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21) ซึ่งในสมัยนี้ได้มีการประนีประนอมกันระหว่างพุทธศาสนาสำนักต่าง ๆ ในลานนา

เอกสารอันเป็นตำนานและเอกสารทางพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในลานนาไทยในสมัยนี้เช่นกัน และที่ลานนาไทยนี้เองที่เป็นแหล่งเผยแพร่พุทธศาสนาหินยานแบบที่เป็นอยู่ในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียงในปัจจุบัน จึงเป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือได้ว่าดินแดนอีสานซึ่งได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากลานช้าง หลังจากขอมเสื่อมอำนาจลง จึงได้รับอิทธิพลทางศาสนาเถรวาทหินยานจากลานนา โดยผ่านทางลานช้าง และการจดจารเรื่องราวในทางศาสนานั้น ใช้อักษรธรรมซึ่งลานช้างถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา อีสานจึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้ในวัด พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดศาสนาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อักษรธรรม รวมทั้งประชาชนทั่วไปในอีสาน ซึ่งลักษณะสังคมมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับวัดจึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้อย่างแพร่หลาย ดังที่จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520 : 12-13) กล่าวไว้ว่า ประเพณีของชาวอีสานมีมาแต่โบราณกาลแล้ว โดยเฉพาะผู้ชายที่อยู่ในหมู่บ้านในเมือง จะอ่านหนังสือได้แทบทุกคน เว้นแต่คนป่าคนดอย ทั้งนี้เพราะทุกหมู่บ้านในภาคอีสานจะมีวัด เด็กอายุสิบกว่าขวบ พ่อแม่จะให้บวชเป็น “จ้าว” (สามเณร) เพื่อรับการศึกษาค้นต้น จะต้องเรียนธรรมะ เรียนอ่านและจาร (การใช้เหล็กแหลมคมขีดตัวหนังสือ จารึกให้เป็นรอยบนใบลาน) หนังสือ ตัวอักษรหรือตัวหนังสือในภาคอีสานมี 2 อย่าง อย่างหนึ่งเรียกว่า ตัวธรรม คำสอนทางศาสนาต้องจารด้วยตัวธรรม

ดังนั้นอักษรธรรมจึงกลายเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของอีสาน ซึ่งต่างไปจากภาคอื่น ๆ และเมื่ออีสานรับเอาอักษรธรรมมาใช้ก็ได้วิวัฒนาการเป็นของตนเอง มีรูปแบบของอักษรวิธีที่แตกต่างไปจากต้นแบบเดิม และมีชื่อเรียกซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไปว่า “อักษรธรรมอีสาน” เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างไปจากอักษรธรรมอื่น ๆ หลักฐานทางตัวอักษรธรรม ซึ่งปรากฏว่าเก่าแก่ที่สุดที่พบในปัจจุบันนี้ คืออักษรธรรมจากจารึกวัดศรีคุณเมือง จังหวัดหนองคาย จ.ศ. 922 (พ.ศ. 2103) จึงเชื่อว่าอักษรธรรมน่าจะแพร่หลายจากลานช้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 และเจริญรุ่งเรืองเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไปในภูมิภาคอีสานในพุทธศตวรรษที่ 22-24 ดังปรากฏจากหลักฐานเอกสารใบลาน และศิลาจารึกรวมทั้งจารึกที่ปรากฏอยู่ที่ฐานพระ ซึ่งพบมากในพุทธศตวรรษที่ 22-24 หลังจากนั้นปรากฏว่าชาวอีสานนิยมใช้อักษรไทยแทนอักษรธรรมอีสาน (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. 2520 : 12-13)

การสิ้นสุดความนิยมอักษรธรรมอีสาน

ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสตามสนธิสัญญาฉบับต่าง ๆ แล้ว (พ.ศ. 2431-พ.ศ. 2499) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าให้มีการบริหารหัวเมืองทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้รัดกุม โดยมีการปรับปรุงการปกครองหลายครั้งด้วยกัน จนในที่สุดจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล จัดการปกครองตามลักษณะปกครองท้องที่ เมื่อ พ.ศ. 2440 ความใกล้ชิดระหว่างราชธานีกับหัวเมืองอีสาน จึงมีมากขึ้นกว่าเดิม กลุ่มชนในภูมิภาคอีสานเริ่มรับวัฒนธรรมจากราชธานีมากขึ้น ภาษาและอักษรที่ใช้ติดต่อทางราชการจึงต้องใช้เป็นสากล ระยะเวลาจึงปรากฏหลักฐานเอกสารที่ใช้อักษรไทยเช่นปัจจุบันมากมายแทนที่อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย

เมื่อมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2464) ชาวไทยในภูมิภาคอีสานจึงได้เล่าเรียนหนังสือไทยแพร่หลายขึ้น ในช่วงนี้อิทธิพลวัฒนธรรมจากราชาธานีเข้าสู่หัวเมืองในภูมิภาคอีสานมากขึ้น มีการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนแทนที่การเรียนในวัดดังเก่าก่อน ฉะนั้นอักษรธรรมอีสานจึงลดความสำคัญลง จนกระทั่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งจัดระบบบริหารราชการแผ่นดินแบบรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง (Centralization) คือที่นครหลวงมาเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. 2475 จึงได้เริ่มกระจายอำนาจการปกครอง (Decentralization) ออกไปให้แก่ท้องที่มีพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล ซึ่งเป็นระบบบริหารโดยประชาชน เมื่อ พ.ศ. 2475 และมีกฎหมายจัดระเบียบราชการอื่น ๆ มีเส้นทางคมนาคมติดต่อถึงกันและกันสะดวก อิทธิพลวัฒนธรรมจากเมืองหลวงจึงแพร่หลายเข้าไปในดินแดนอีสาน ปัจจุบันชาวอีสานที่อ่านและเขียนอักษรธรรมอีสานได้ดีจึงมีอยู่จำนวนน้อย เว้นแต่ผู้ที่ศึกษามาจากวัด หรือผู้ที่ชำนาญทางพิธีกรรมต่าง ๆ พวกหมอแผนโบราณ และพระสงฆ์บางรูปเท่านั้น (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. 2525 : 22-23)

ตัวอักษรไทยอีสาน

ธวัช ปุณโณทก (2544 : 25) ได้อธิบายเกี่ยวกับอักษรไทยอีสานไว้ สรุปได้ว่าในการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของกลุ่มชนในภาคอีสาน นิยมใช้ใบลานมากกว่ากระดาษ (ทั้งกระดาษสาและสมุดข่อย) ตัวอักษรที่ชาวอีสานใช้นั้นต่างไปจากตัวอักษรไทยในภาคกลางเรียกว่า "อักษรตัวธรรม" อย่างหนึ่ง และ "อักษรไทยน้อย" อีกอย่างหนึ่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. อักษรตัวธรรม

มีรูปร่างคล้ายกับอักษรตัวเมืองของภาคเหนือ จากการศึกษาของนักวิชาการพบว่าเป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรมอญโบราณ ตัวอักษรนี้มีรูปแบบเฉพาะ และเป็นอักษรที่ใช้เฉพาะกลุ่มชนที่อยู่ทางภาคเหนือและภาคอีสานเท่านั้น ไม่ปรากฏอักษรชนิดนี้ในภาคกลางหรือภาคใต้เลย (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. 2525 : 1) อักษรธรรม ทางภาคเหนือเรียกว่า "อักษรตัวเมือง" ทางภาคอีสานเรียกว่า "อักษรธรรมอีสาน" เพราะมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกัน อาจเรียกสั้นๆ ว่า อักษรธรรมหรือหนังสือธรรม พบหลักฐานการใช้อักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุด ในพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นอักษรร่วมสมัยอยุธยา คือจารึกวัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นศิลาทรายสีแดงรูปใบเสมา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2103 ส่วนหลักฐานทางใบลานนั้น เชื่อว่า คัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้วน (พบที่จังหวัดหนองคาย) จารเมื่อ พ.ศ. 2143 ตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดปัจจุบันเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. 2525 : 1) ส่วนหลักฐานที่พบในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่เก่าแก่ที่สุด ได้แก่จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดสีสะเกด ในนครเวียงจันทน์ (พ.ศ. 2033) ตรงกับสมัยพระราชแสนไทย รองลงมาได้แก่จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดพันหลวง ที่หลวงพระบาง (พ.ศ. 2067) ตรงกับสมัยพระเจ้าโพธิสารราช ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ล้านช้าง ใช้อักษรธรรมก่อน พ.ศ. 2033 และใช้จารึกเรื่องราวทางพุทธศาสนาฉันทินยานเรื่อยมา พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบพระศาสนาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อักษรธรรม รวมทั้งประชาชนทั่วไปซึ่งมีความใกล้ชิดกับวัด จึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้อย่างแพร่หลาย ถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา

2. อักษรไทยน้อย

เป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรไทยสมัยสุโขทัย มีอักษรวิธีของอักษรธรรมปะปนอยู่บางส่วน (ธวัช ปุณโณทก. 2544 : 25) รัฐบาลลาวในยุคต่อมาได้วิวัฒนาการอักษรไทยน้อยทั้งรูปแบบและอักษรวิธีแตกต่างไปบ้าง และใช้เป็นภาษาราชการของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน มนัส สุขสาย (2543 : 127) กล่าวคล้ายกันว่า อักษรธรรมและอักษรไทยน้อยเข้ามาสู่ภาคอีสาน จากล้านนา ผ่านมาทางล้านช้าง โดยอักษรธรรมนั้น จะใช้บันทึกเรื่องราวทางศาสนา ถือเป็นอักษรชั้นสูง และได้ตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องราวคำสอนทางศาสนานั้นจะไม่พบว่ามีการจารด้วยอักษรไทยน้อยเลย ส่วนชาวบ้านทั่วไป ก็ไม่กล้าเอาอักษรธรรมมาเขียนเรื่องทั่วไป เพราะกลัวบาป จึงใช้ตัวอักษรที่เขียนง่ายๆ คืออักษรไทยน้อย

อักษรทั้งสองแบบนี้ ชาวอีสานและชาวลาว ได้ใช้เขียนบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของท้องถิ่นเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ตำนานบ้านเมือง ตำราต่างๆ ตลอดจนคัมภีร์พุทธศาสนา จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และดินแดนอื่นๆ ให้แก่ฝรั่งเศส (พ.ศ. 2431 - 2499) จึงได้จัดการปกครองหัวเมืองฝั่งขวาแม่น้ำโขงใหม่ โดยจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา (พ.ศ. 2464) อิทธิพลจากราชธานีได้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอีสานมากขึ้นประชาชนเริ่มเรียนภาษาไทยกลางและใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อราชการ อักษรอีสานทั้งสองแบบเริ่มหมดความสำคัญลง จนในปัจจุบันจะมีอักษรเหล่านี้อยู่ในใบลาน ในวัดเท่านั้นสำหรับอักษรขอมนั้น จากหลักฐานจารึกต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ภาคอีสาน ตามลุ่มน้ำมูล พบว่าขอมเคยมีอิทธิพลและครอบครองดินแดนแถบนี้ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 16 - 18 พบว่ามีการใช้อักษรขอมสมัยพระนคร หรือขอมโบราณ ซึ่งคลี่คลายมาจากอักษรปัลลวะ (อินเดียดำ) เช่น จารึกเมืองเสมา อำเภอสว่างแดนดิน จารึกอุบลมุง อำเภอสว่างแดนดิน จารึกปราสาทหินพนมวัน จารึกปราสาทหินพิมาย จารึกสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724 - 1762) ขอมเริ่มเสื่อมอำนาจลง จึงไม่ปรากฏหลักฐานทางภาษาขอมใดๆ ต่อเนื่องมา จนกระทั่งเกือบ 300 ปีต่อมา จึงปรากฏวัฒนธรรมไทย-ลาวในดินแดนแถบนี้ แต่ไม่พบว่า กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวได้ใช้อักษรขอมในการเขียนหนังสือใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งต่างจากสุโขทัยที่ใช้อักษรขอมเขียนทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีมาตลอดจนถึงสมัยกรุงเก่า (ธวัช ปุณโณทก. 2544 : 14) วรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น มหาชาติคำหลวง มหาชาติ 13 กัณฑ์ และปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น ก็ล้วนมีต้นฉบับเป็นอักษรขอม ในพงศาวดารพบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้ชำระพระไตรปิฎก ให้แสงหาพระไตรปิฎกลาว รามัญ มาชำระแปลออกเป็นหนังสือขอมแบบไทยในปี พ.ศ. 2331 เป็นครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ ใช้เวลา 5 เดือนจึงสำเร็จ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับครูเดิม

ในการสอบพระปริยัติธรรมชั้นต้น ใช้วิธีสอบด้วยปากเปล่า ได้ใช้หนังสือขอมใบลานเป็นข้อสอบแปล สถานที่สอบคือวัดพระศรีรัตนศาสดารามบ้าง วัดสุทัศน์บ้าง อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงเรียกว่า สอบในสนามหลวง และในการพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ พระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยด้วยอักษรขอมเป็นภาษามคธ ถือเป็นพระราชประเพณีมาจนถึงรัชกาลที่ 7 การใช้อักษรไทยพิมพ์คัมภีร์พระพุทธศาสนา เพิ่งจะมีขึ้นสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เอง ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบด้วยปากเปล่า เป็นการสอบด้วยวิธีเขียนภาษาไทย

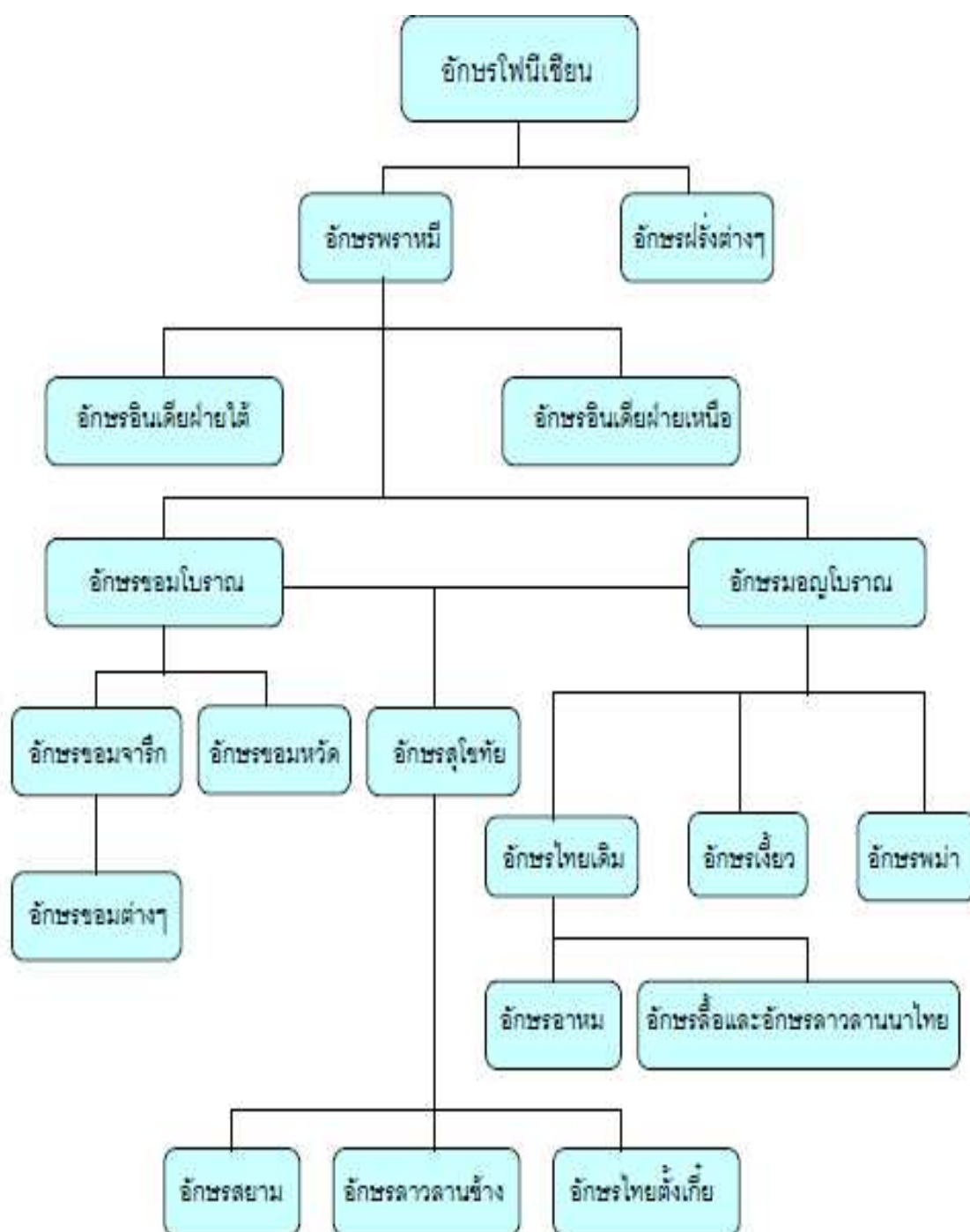
ซึ่งเป็นหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน อักษรขอมแบบไทย จึงหมดความจำเป็นไป (สวัสดี วงศ์วิเศษ. 2518 : 1 - 3)

จึงน่าจะสรุปได้ว่า อักษรขอมนั้นเคยมีการใช้ในภาคอีสานเมื่อ ประมาณ 800 ปีมาแล้ว และผู้ใช้นั้น ไม่อาจชี้ชัดได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวไทยอีสานส่วนใหญ่ ที่สืบทอดวัฒนธรรมมา จนปัจจุบันหรือไม่ แต่ผู้ใช้และสืบสานอย่างต่อเนื่องมา กลับเป็นคนไทยในราชธานี ซึ่งได้ใช้อักษรขอมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา ใช้อักษรไทยในการบันทึกเรื่องราวทั่วไป คล้ายกับบรรพบุรุษของชาวไทยอีสานที่ใช้อักษรธรรมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา และใช้อักษรไทยน้อยในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไป ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องราวของภาษาไทยอีสาน จึงน่าจะกำหนดขอบเขตด้านตัวอักษรเฉพาะ "อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย" เพราะเป็นอักษรที่ใช้บันทึกวรรณกรรมเป็นภาษาไทยอีสานเป็น ส่วนมาก ส่วนอักษรขอมนั้น ใช้บันทึกพระไตรปิฎก ซึ่งน่าจะเป็นผลงานของชาวไทยภาคกลาง กระนั้นก็ตาม ใ้ว่าการศึกษาอักษรขอมจะไม่สำคัญก็หาไม่ ยังมีคัมภีร์ฎีกาทงพระพุทธศาสนาอีกจำนวนมาก ที่จารึกด้วยอักษรขอมซึ่งเรายังแปลไม่หมด (สวัสดี วงศ์วิเศษ. 2518 : 4)

ปัจจุบัน มีชาวต่างชาติอีกหลายกลุ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน เช่น ชาวจีนชาวเวียดนาม เป็นต้น ได้สืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์ผสมกลมกลืนกับชาวอีสานดั้งเดิมบ้าง บางส่วน รับและปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมไทย-ลาว บางส่วนยังยึดถือวัฒนธรรม ประเพณี ใช้ภาษาและ อักษร เดิมอยู่บ้างเฉพาะในกลุ่มของตน แต่ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยอีสาน

อักษรผสมภพ (กำเนิดตัวอักษร) ตามแนวของ ยอร์ช เซเดส์

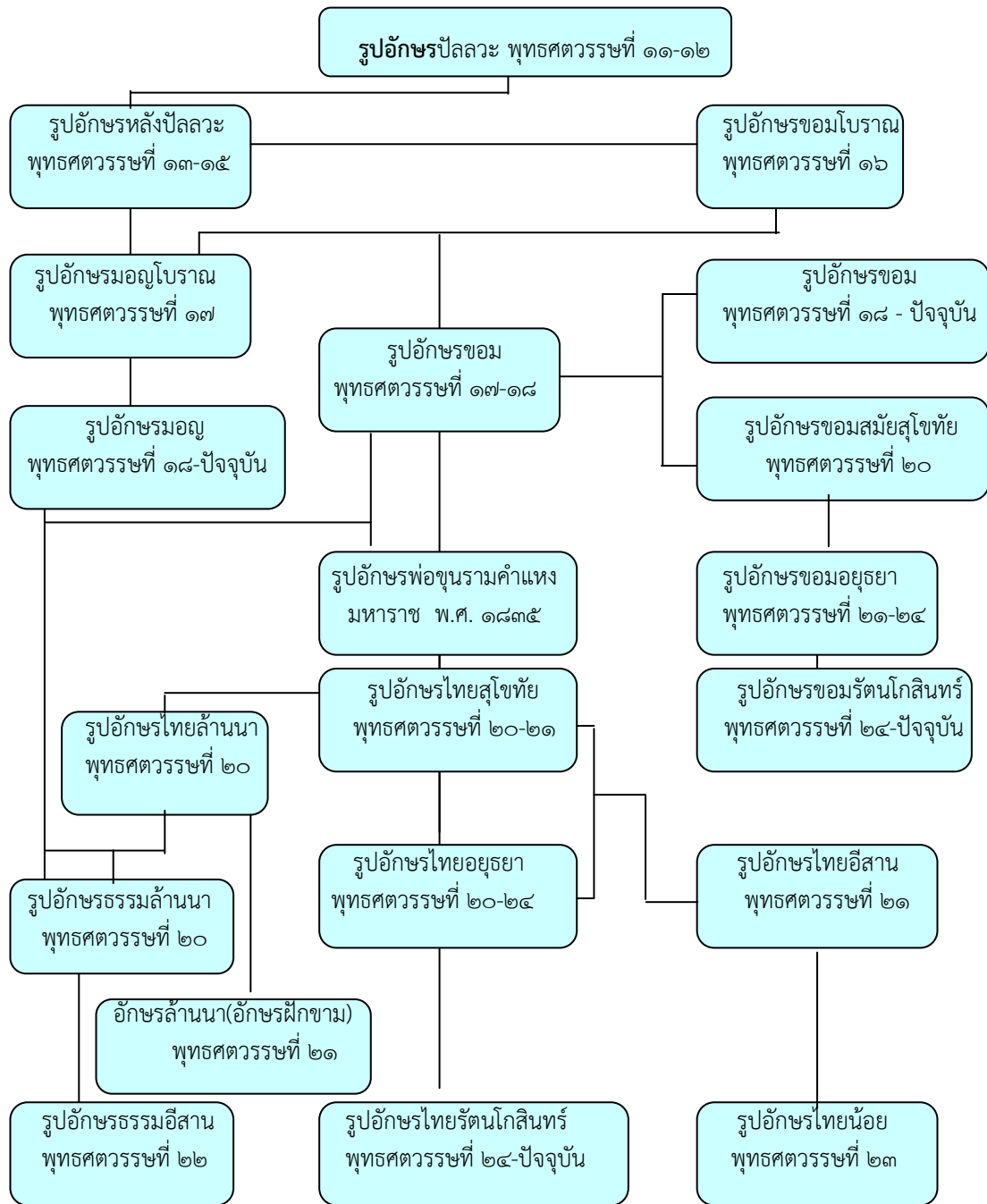
ยอร์ช เซเดส์ (กำธร สติรกุล. 2527 ; อ้างอิงมาจาก ยอร์ช เซเดส์. 2507) ซึ่งเป็นคนแรกที่ค้นคว้าเกี่ยวกับกำเนิดตัวหนังสือไทย และได้เขียนหนังสือตำนานอักษรไทยขึ้น ได้กล่าวว่าต้นตอของตัวหนังสือไทยเริ่มจากอักษรโพนีเซียน ซึ่งเป็นต้นเค้าของอักษรพราหมีของอินเดีย ตัวอักษรที่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิเป็นของอินเดียได้ (ราชวงศ์กัมพูชาและปัลลวะ) เมื่อขอมมีอำนาจขึ้น ได้ดัดแปลงเป็นอักษรของตัวเอง เป็นอักษรบรรจง (สำหรับจารึกบนศิลา) และอักษรหวัด (สำหรับเขียน) พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ดัดแปลงอักษรขอมหวัดเป็นอักษรไทย เมื่อปี พ.ศ. 1826 ศาสตราจารย์เซเดส์ ได้เขียนแผนผังกำเนิดอักษรไทยไว้ดังนี้ (กำธร สติรกุล. 2527 : 64)



ที่มา : กำธร สติรกุล (2527 : 64)

ภาพประกอบ 2 แสดงอักษรระสมภาพ (กำเนิดตัวอักษร) ตามแนวของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์

การกำเนิดตัวอักษร ตามแนวของ ก่องแก้ว วีระประจักษ์



ที่มา : กรมศิลปากร (2526 : 30)

ภาพประกอบ 3 การกำเนิดตัวอักษร ตามแนวของ ก่องแก้ว วีระประจักษ์

รูปลักษณะอักษรธรรมอีสาน

อักษรธรรม ทางภาคเหนือเรียกว่า "อักษรตัวเมือง" ส่วนภาคอีสานเรียกว่า "อักษรธรรมอีสาน" ทั้งสองแบบมีลักษณะคล้ายกัน จากการศึกษาของนักวิชาการพบว่าเป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรมอญโบราณ ตัวอักษรมีรูปแบบเฉพาะ และเป็นอักษรที่ใช้เฉพาะกลุ่มชนภาคเหนือและภาคอีสานเท่านั้น ไม่ปรากฏ อักษรชนิดนี้ในภาคกลางหรือภาคใต้เลย (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. 2525 : 1) อักษรธรรมอีสาน มีการใช้ 2 ลักษณะ คือ ใช้เขียนภาษาบาลี และ ใช้เขียนภาษาถิ่นอีสาน มีความแตกต่างกันทั้งพยัญชนะ สระ และอักษรวิธ การเปรียบเทียบการใช้พยัญชนะและสระ เพื่อให้เห็นภาพรวมของรูปลักษณะ อักษรธรรมภาษาไทยอีสาน และอักษรธรรมภาษาบาลี ดังตัวอย่าง

ภาษาบาลี	ภาษาถิ่นอีสาน
1. พยัญชนะ มี 5 วรรค และ เศษวรรค 8 ตัว วรรค ก ก ฌ ฉ ฆ ฌ ก ข ค ฌ ง วรรค จ จ ฆ ฉ ฌ ฌ จ ฉ ช ฌ ฌ วรรค ฎ ฌ ฎ ฌ ฌ ฎ ฌ ฌ ฌ ฌ วรรค ต ฌ ฌ ฌ ฌ ต ฌ ฌ ฌ ฌ วรรค ป ฌ ฌ ฌ ฌ ป ฌ ฌ ฌ ฌ เศษวรรค ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ย ร ล ว ส ห พ อ	1. พยัญชนะ แบ่งเป็น 3 หมู่ คือ อักษรกลาง ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ก จ ต บ ป อ ย อักษรต่ำ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ค ง ช ย ท น พ ฟ ม ร ล ว ฮ อักษรสูง ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ข ฉ ผ ฝ ส ห สรุปคือ มีการสร้างเพิ่มให้พอกับเสียงภาษาถิ่น 6 ตัวคือ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ขณะที่พยัญชนะภาษาบาลี มี 8 ตัวไม่นิยมใช้ในการเขียนภาษาถิ่น ได้แก่ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ ฌ หมายเหตุ ในวรรณกรรมอีสานส่วนมากจะมีคำปะปนกันทั้งภาษาถิ่นและบาลี ดังนั้นจึงมีการใช้ปะปนกันได้

ภาพประกอบ 4 เปรียบเทียบพยัญชนะ สระ ที่ใช้เขียนภาษาบาลีกับภาษาถิ่นอีสาน

รูปพยัญชนะอักษรธรรมอีสาน

อักษรธรรมอีสานเป็นอักษรที่มีรากฐานมาจากอักษรมอญโบราณที่ พบในอาณาจักรทริภุชเวศ หรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบันราวพุทธศตวรรษที่ 18 ตัวอักษรธรรม เมื่อใช้ในอาณาจักรล้านนาเรียกว่าอักษรธรรมล้านนา ตัวยวน หรือตัวเมือง เมื่อใช้ในภาคอีสาน เรียกว่าอักษรธรรมอีสาน อักษรธรรมล้านนากับอักษรธรรมอีสานมีรูปทรงสัดส่วนส่วนใหญ่ของ ตัวอักษรเหมือนกันจะมีที่ต่างกันบ้างก็เป็นบางตัวเท่านั้นประเด็นนี้อาจมองได้ว่าระยะแรกก็คือ ตัวอักษรตัวเดียวกัน ต่อมาเมื่อมีการแพร่หลายเข้าสู่อาณาจักรล้านช้างและภาคอีสานของไทยก็ได้ดัดแปลงบางส่วน บางตัวของเส้นอักษรขณะเดียวกันตัวอักษรที่ใช้อยู่ในอาณาจักรล้านนาก็ ถูกดัดแปลงและเพิ่มเติมบางตัว บางส่วนของเส้น

อักษรเพื่อความเหมาะสมกับการปรับใช้กับ แทนพิมพ์ ตัวอักษรธรรมที่พบในหนังสือธรรมอีสานที่ใช้เขียนคำภาษาบาลี คำภาษาพื้นเมือง (นิสสัย) ตลอดจนที่ใช้อยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวรวมกันมีทั้งหมด 66 ตัว แบ่งเป็นพยัญชนะ 38 ตัว สระ 28 ตัว พยัญชนะจัดเป็นพยัญชนะตัวเต็ม และพยัญชนะตัว เพ็อง ตัวห้อย ติน ตัวเชิง หรือ พยัญชนะตัวครึ่งซึ่งมีอยู่ 19 ตัว พยัญชนะทั้ง 38 ตัวนั้น ใช้เขียนคำภาษาบาลี 33 ตัว พยัญชนะที่เพิ่มเข้ามาเพื่อใช้ เขียนภาษาพื้นเมืองหรือคำภาษาท้องถิ่น 5 ตัว สระประกอบด้วยสระลอย สระจม และสระพิเศษ ตัวเลขประกอบด้วยตัวเลขธรรมและตัวเลขโหราพยัญชนะ 9 ตัว ได้แก่ ฆ ฉ ฌ ญ ฎ ฏ ฌ ฬ นิยมเขียนภาษาบาลีเท่านั้น

พยัญชนะตัว ฉ ใช้แทนเสียง ด ในภาษาถิ่น

พยัญชนะตัว ฌ ญ ภาคกลางภาษาถิ่นอีสานใช้พยัญชนะตัว ฬ แทน

พยัญชนะตัว ฉ ช ใช้แทนเสียง ช เมื่อใช้เขียนคำภาษาบาลีใช้แทนเสียง ช

เมื่อใช้เขียนคำภาษาถิ่นอีสานพยัญชนะตัว ฌ ใช้แทนเสียง อ นำ ย ใช้เขียนเฉพาะภาษาถิ่นอีสาน

พยัญชนะตัว ฌ เมื่อประสมกับสระ ๑ ได้รูปเป็น ๑๑

พยัญชนะตัว ฌ เป็นได้ทั้งพยัญชนะตัว ๒ และ ๒ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของ

คำที่ใช้

พยัญชนะตัว ๒ ร ถ้าใช้เขียนคำภาษาถิ่นอีสานออกเสียงเป็น ฮ

นิคหิต ๑๑ ใช้เป็นพยัญชนะตัวสะกด เมื่อใช้เขียนคำภาษาบาลีและมีสระ อะ อิ อุ

ประสมอยู่

พยัญชนะที่ใช้แทนได้ทั้งเสียงสระและพยัญชนะหรือที่เรียกว่ากึ่งสระกึ่งพยัญชนะประกอบด้วย ๗๐๑ ย ว อ ฎ การใช้พยัญชนะตัว ค แทน ตัว ก ได้โดยทั่วไปซึ่งบางครั้งพบว่ามีการใช้พยัญชนะตัว ก ตรงตามตัวก็มี

หลักเกณฑ์การวางรูปพยัญชนะ

1. ใช้เป็นพยัญชนะต้นคำ ใช้ได้ทั้ง 38 รูป โดยเขียนพยัญชนะไว้ต้นคำ ใช้เป็นพยัญชนะควบกล้ำ พยัญชนะตัวเพ็อง ร ล ว พยัญชนะตัว ร ควบกับพยัญชนะตัวอื่นให้เขียน ร หรือ ระวงไว้หน้าพยัญชนะตัวที่ ร ควบกล้ำด้วย

2. ใช้เป็นพยัญชนะตัวสะกดใช้ได้ทั้งรูปพยัญชนะตัวเต็มและรูปพยัญชนะตัวเพ็อง

3. การใช้พยัญชนะตัวสะกดตัวตาม ตามหลักการทำสังโยคของภาษาบาลีซึ่งใช้รูป

พยัญชนะ 33 ตัว แบ่งเป็นพยัญชนะวรรคและพยัญชนะเศขวรรคดังนี้

พยัญชนะวรรคตัวที่ 1 ซ่อนหน้าพยัญชนะตัวที่ 1 และ 2 ในวรรคของตนได้

พยัญชนะวรรคตัวที่ 2 ซ่อนหน้าพยัญชนะตัวที่ 2 และ 3 ในวรรคของตนได้

พยัญชนะวรรคตัวที่ 3 ซ่อนหน้าพยัญชนะตัวที่ 3 และ 4 ในวรรคของตนได้

พยัญชนะวรรคตัวที่ 4 ซ่อนหน้าพยัญชนะตัวที่ 4 และ 5 ในวรรคของตนได้

พยัญชนะที่สุตวรรค ตัวที่ 5 ซ่อนหน้าพยัญชนะในวรรคได้ทุกตัวยกเว้นพยัญชนะ

ตัว ง ไม่สามารถซ่อนหน้าตนเองได้ พยัญชนะเศขวรรคใช้เป็นตัวสะกดตัวตามพยัญชนะอื่น ๆ ได้

ทั่วไป

ตัวเลข

ตัวเลขที่เคยใช้อยู่ในภาคอีสานซึ่งรวมทั้งที่พบในจารึกยุคแรก ๆ อันได้แก่จารึกอักษรปัลลวะหลังปัลลวะและอักษรขอมโบราณพบว่ามีใช้อยู่ 4 ชนิดด้วยกัน

1. เลขขอม จะพบในจารึกยุคแรก ๆ ที่พบในภาคอีสาน
2. เลขไทยน้อยนิยมใช้ร่วมกับการใช้ตัวอักษรไทยน้อย
3. เลขธรรม นิยมใช้ร่วมกับการใช้ตัวอักษรธรรมซึ่งใช้จารหรือจารึกเรื่องราว

เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

4. เลขโหรานิยมใช้กับการจารหรือจารึกเรื่องราวตำราต่างๆ เช่นตำรายาตำราโหรา เป็นต้นตัวเลขทั้ง 4 ชนิดตามที่กล่าวมานี้ 3 ชนิดหลังมีความนิยมในการใช้ดังกล่าวมาแล้วแต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็เป็นที่มาของความนิยมเท่านั้นมิมีกฎเกณฑ์ตายตัวว่าถ้าใช้ตัวธรรมแล้วจะต้องใช้เลขธรรม ใช้ตัวอักษรไทยน้อยแล้วจะต้องใช้ตัวเลขไทยน้อยเสมอไปไม่ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับความนิยมในการใช้ตัวเลขของแต่ละท้องถิ่นก็อาจเป็นไปได้

สรุปอักษรธรรมอีสานเป็นตัวอักษรที่มีรูปลักษณะที่กลมคล้ายกันกับอักษรธรรมล้านนา หรือตัวเมือง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอักษรยวนเป็นอย่างมาก จะแตกต่างกันบ้างบางตัวเท่านั้น สาเหตุที่คล้ายกันเป็นเพราะอักษรธรรมอีสานนั้นได้รับอิทธิพลและสืบทอดมาจากอักษรธรรมล้านนา ซึ่งมีพัฒนาการมาจากอักษรขอมโบราณ

3. ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์ตามความต้องการที่พอเหมาะและประหยัดเพื่ออนาคต หรือการสงวนรักษา

กาญจนา พันธุ์ชู (2550 : 1) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ไว้พอสรุปได้ดังนี้

1. หลักการอนุรักษ์วิทยา ประกอบด้วย

หลักการที่ 1 การใช้อย่างยั่งยืน การใช้อย่างสมเหตุสมผล หรือใช้อย่างฉลาด เลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ไม่ก่อให้เกิดผลเสียและมลพิษ

หลักการที่ 2 การสงวนของหายาก ทรัพยากรที่กำลังจะสูญสิ้น ควรหลีกเลี่ยงการนำไปใช้และทำนุบำรุง หรือทำให้ทรัพยากรนั้นมีเพิ่มขึ้น

หลักการที่ 3 การทำนุบำรุงทรัพยากรที่เสื่อมโทรม จากไม่สามารถนำไปใช้ได้ จนฟื้นฟูสภาพนำมาใช้ได้

2. วิธีการอนุรักษ์มีด้วยกัน 8 วิธี คือ

2.1 การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบเช่น การบริโภคโดยตรง เห็นได้ยิ่งพลังงานต้องใช้แบบยั่งยืน

2.2 การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมหรือการเก็บกักทรัพยากรที่มีแนวโน้มจะขาดแคลนในบางเวลา หรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น

2.3 การรักษา ซ่อมแซม หมายถึง การดำเนินการใดๆ ต่อทรัพยากรที่ขาดไปไม่ทำงานตามพฤติกรรม เสื่อมโทรม เกิดปัญหา สามารถฟื้นคืนสภาพได้ จนสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้

2.4 การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการใดๆ ต่อทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้เป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

2.5 การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิตที่ดีขึ้น

2.6 การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลามมากกว่านี้และป้องกันสิ่งที่ยังไม่เกิดเพื่อไม่ให้เกิดขึ้น

2.7 การสงวน หมายถึง การเก็บไว้โดยไม่ให้แตะต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีการใดก็ตาม

2.8 การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขตหรือการแบ่งกลุ่มประเภทตามคุณสมบัติของทรัพยากร

การอนุรักษ์โบราณ

โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2548 : 23) ได้สรุปว่า การอนุรักษ์ (Conservation) จะมีความหมายรวม 2 ประการ คือการป้องกัน (Prevention) และการปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) มีคำอธิบายดังนี้

1. การป้องกัน (Prevention) เป็นวิธีการป้องกันการชำรุดเสื่อมสภาพที่จะเกิดขึ้นกับคัมภีร์โบราณ การที่จะป้องกันมิให้เกิดความชำรุดเสื่อมสภาพขึ้นกับคัมภีร์โบราณจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเข้าใจถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าว มีความไวต่อสภาพแวดล้อมอย่างไร เช่น ความร้อน แสงสว่าง ความชื้น มากน้อยเพียงใด หรือแมลงโตชอบกัดกินเป็นอาหาร และเมื่อเกิดขึ้นแล้วผลออกมาให้เห็นอย่างไร เรื่องเหล่านี้ผู้ปฏิบัติงานต้องรู้ และเข้าใจเพื่อจะได้รู้วิธีที่จะป้องกันและหลีกเลี่ยงปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะป้องกันและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ได้ตลอดไป ดีกว่าที่จะปล่อยให้ชำรุดแล้วมาแก้ทีหลัง ซึ่งวิธีการนี้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานจะต้องเข้าใจในสาเหตุและปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในทางที่ทำให้เกิดการชำรุดกับคัมภีร์โบราณเหล่านั้น เพื่อจะได้หาทางป้องกันและหลีกเลี่ยงมิให้เกิดขึ้น เมื่อปัญหาเกิดขึ้นต้องรีบทำการปฏิบัติการอนุรักษ์ต่อไป

2. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) เป็นวิธีการที่นำมาเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่เกิดขึ้นบนคัมภีร์โบราณ โดยการกำจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นออกไปให้หมด แล้วทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมทั้งความแข็งแรง รูปแบบ และเนื้อคัมภีร์โบราณจะต้องไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ เมื่อได้เลือกวิธีการเหล่านั้นแล้ว ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นหน้าที่ของนักอนุรักษ์ที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีที่จะดำเนินการ

สาเหตุแห่งการเสื่อมสภาพคัมภีร์โบราณ

1. สิ่งแวดล้อม อากาศที่แห้งเกินไปทำให้หนังสือแห้งกรอบ เปราะ กระจ่าง ขาดความยืดหยุ่น และขาดความแข็งแรง ความชื้นและน้ำ เป็นสาเหตุสำคัญในการเสื่อมสภาพของคัมภีร์โบราณ อาจทำปฏิกิริยาโดยตรงกับคัมภีร์โบราณ หรือช่วยให้ปฏิกิริยาระหว่างคัมภีร์โบราณกับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ แสงสว่าง ทั้งแสงจากธรรมชาติและแสงสว่างจากไฟฟ้า ทำให้เอกสารชำรุดเสียหายได้เช่นเดียวกัน แต่แสงแดดอาจรุนแรงมากกว่า ทำให้คัมภีร์โบราณเปราะ หักง่าย

2. เชื้อจุลินทรีย์และรา เกิดจากอากาศมีความชื้น ภาวะเจริญเติบโตที่มีความชื้นสูง ความเสียหายที่เกิดจากเชื้อราจะปรากฏรอยผุกร่อน และมีสีต่างๆ ทั่วทั้งทำให้คัมภีร์โบราณขาดความแข็งแรง เปื่อยยุ่ย ฉีกขาดง่าย

3. แผลง แผลงที่เป็นศัตรูทำลายมิวโบลานมีหลายชนิด เช่น แผลงสาบ ปลวก รวมทั้งหนูด้วย ซึ่งทำความเสียหายในลักษณะเป็นรอยเว้าแหว่ง ฉีกขาด โบลานทะลุ รูพรุน เป็นรอยเปื้อนและคราบทางเดินปลวก

4. มนุษย์ เป็นปัจจัยสำคัญที่สำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เช่นเกิดจากความไม่ระมัดระวังในการใช้คัมภีร์ ละเลยไม่ดูแลรักษา ไม่ระมัดระวังในการหยิบยก จับ ถือ เคลื่อนย้าย เมื่อเกิดชำรุดทำการซ่อมที่ไม่ถูกต้อง เช่นใช้เทปกาวซ่อมคัมภีร์โบลานที่ฉีกขาด ซึ่งนานไปเทปกาวนั้นจะทำให้เกิดรอยเปื้อนและทิ้งคราบขาวบนกระดาษ แล้วจัดออกได้ยาก และการลอกเทปกาวออกทำให้เกิดการชำรุดเสียหายมากขึ้น

หลักสำคัญในการซ่อมแซมและบูรณะ

1. ควรศึกษาค้นคว้าหาวิธีที่เหมาะสมที่สุด เพื่อนำมาใช้ให้ถูกต้องกับสภาพเอกสารนั้น
2. ต้องคงรูปลักษณ์เดิมของเอกสารไว้ให้มากที่สุด
3. วัสดุที่ใช้ในการซ่อมต้องมีความแข็งแรง คงทน และไม่เป็นอันตรายต่อเอกสาร
4. ไม่ต้องต่อเติมอักษรหรือสีอื่นใดลงในเอกสารที่ซ่อมบูรณะ
5. กระบวนการที่ใช้ในการซ่อมบูรณะ สามารถนำกลับมาซ่อมใหม่ได้
6. กระบวนการที่ใช้ต้องมีคุณภาพดีที่สุด แต่เสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด
7. ซ่อมให้น้อยที่สุดเพื่อป้องกันมิให้การซ่อมไปทำลายเอกสารมากขึ้น

วิธีการอนุรักษ์โบลานเบื้องต้น

การทำความสะอาด

1. เตรียมอุปกรณ์ในการทำความสะอาด
 - 1.1 แอลกอฮอล์ 95 เปอร์เซ็นต์ ผสมน้ำ 1 ต่อ 1 ส่วน (ถ้าไม่มีใช้ ประมาณร้อยละ 70 ก็ได้)
 - 1.2 สำลีก้อน
 - 1.3 ผ้าปิดจมูก
 - 1.4 ถุงมือยาง
 - 1.5 โตะในการปฏิบัติงาน ใช้โตะกระจก
 2. นำโบลานที่ต้องการทำความสะอาด มัดสายสะหองให้แน่น หรือในกรณีที่สายสะหองเก่าหรือขาด ให้เปลี่ยนสายสะหองก่อน เพื่อไม่ให้โบลานแตกกระจัดกระจาย ระหว่างทำความสะอาด
 3. เช็ดโบลานทีละใบ ด้านหน้า จากซ้ายไปขวา โดยเช็ดไปทางเดียว โดยไม่เช็ดกลับไปกลับมา เพราะจะทำให้โบลานเดาะหัก
 4. เมื่อเช็ดโบลานครบทุกใบแล้ว นำโบลานไปผึ่งลมให้แห้ง (ห้ามนำไปตากแดด)
 5. เปลี่ยนสายสะหองใหม่ แล้วนำไปจัดหมวดหมู่ ห่อผ้าต่อไป
- กรณีโบลานขาดออกจากกัน เปราะ กรอบ ต้องทำการปฏิบัติการอนุรักษ์ โดย วิธีการ ลงน้ำมัน เคลือบกระดาษสา และเชื่อมต่อ ซ่อมเสริมโบลาน แล้วแต่ความเสียหายของโบลาน ต่อไป

ข้อควรปฏิบัติในการดูแลรักษาคัมภีร์โบราณ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การดูแลรักษา และการป้องกันคัมภีร์โบราณ เพื่อมิให้เกิดการชำรุด เสื่อมสภาพนั้นเป็นสิ่งจำเป็นมาก ดังคำกล่าวที่ว่า “ป้องกันดีกว่าแก้” ซึ่งการป้องกันได้ก็ขึ้นอยู่กับวิธีการดูแลรักษา และเก็บให้ถูกวิธีและเหมาะสม และเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์โบราณสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ยุ่งยากเพียงแต่เข้าใจในเรื่องคุณสมบัติของคัมภีร์โบราณรวมทั้งสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาในรูปแบบต่างๆก็สามารถหาทางป้องกันและดูแลรักษาได้โดยไม่เกิดปัญหาดังกล่าวได้ หลักในการปฏิบัติมีดังต่อไปนี้

1. ระมัดระวังอย่าให้คัมภีร์โบราณถูกแสงมากเกินไป โดยเฉพาะจากแสงแดด เพราะแสงจะมีพลังงานที่ทำให้เกิดปฏิกิริยาการสังเคราะห์ทางเคมีขึ้น ผลที่เกิดขึ้น ทำให้คัมภีร์โบราณกรอบ เคา่ง่าย
2. การเก็บรักษาคัมภีร์โบราณต้องเก็บในบรรยากาศที่มีสภาวะอากาศคงที่คือ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิความชื้นมาก สภาพเช่นนี้ต้องใช้เครื่องปรับอากาศ
3. อย่าเก็บคัมภีร์โบราณไว้ในที่มีอากาศชื้น โดยเฉพาะในที่ที่ซึ่งมีความชื้นสัมพัทธ์สูงกว่าร้อยละ 75 RH เพราะจะทำให้เกิดเชื้อราได้ดี เกิดผลเสียหายกับคัมภีร์โบราณ ดังนั้นจึงต้องควบคุมความชื้น โดยติดตั้งเครื่องมือควบคุมความชื้นให้อยู่ระหว่าง RH ร้อยละ 50-60
4. ในกรณีที่ไม่มีเครื่องปรับอากาศ และห้องอับชื้น ควรหาทางให้อากาศมีการถ่ายเทได้ดี จะสามารถลดความชื้นได้ แต่ในกรณีนี้ต้องระมัดระวังเรื่องฝุ่นละออง ซึ่งต้องทำความสะอาดสม่ำเสมอ
5. หมั่นรักษาความสะอาด ให้ปราศจากฝุ่น เพราะนอกจากจะสกปรกแล้ว อาจมีไข่แมลงติดมาด้วยและสามารถจะเกิดเป็นตัวได้ เกิดปัญหาแมลงตามมา
6. อย่าใช้เทปกาวซ่อมคัมภีร์โบราณ ควรริบเอาออกโดยทำให้ชุ่มและเช็ดด้วยแอลกอฮอล์ พอกาวอ่อนตัวก็ลอกกาออก และเช็ดทำความสะอาดต่อไป
7. คัมภีร์โบราณก่อนนำเข้ามาเก็บรักษาจะต้องผ่านการทำความสะอาดก่อน และขจัดปัญหาต่างๆให้หมดก่อน
8. การรักษาสภาพอุณหภูมิ ความชื้น ในห้องเก็บคัมภีร์โบราณ ให้อยู่ในสภาพคงที่ โดยมีอุณหภูมิระหว่าง 22-18 องศาเซลเซียส และความชื้นสัมพัทธ์ ประมาณ ร้อยละ 50-60 อากาศบริสุทธิ์และปราศจากฝุ่นละออง
9. การป้องกันการชำรุดของคัมภีร์โบราณอีกวิธีหนึ่งคือ การถ่ายไมโครฟิล์มเพื่อรักษาต้นฉบับไว้ และให้บริการไมโครฟิล์มแก่ผู้ค้นคว้า
10. หมั่นตรวจดูอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในคลังเอกสาร หากพบว่ามีปัญหาเกิดขึ้นไม่ว่าแมลง หรือเชื้อรา จะสามารถแก้ปัญหาได้ทัน
11. มีระบบป้องกันอัคคีภัย
12. มีแผนปฏิบัติการเมื่อเกิดภัยพิบัติต่างๆ เช่น น้ำท่วม เกิดอัคคีภัย เป็นต้น

จากคำจำกัดความที่กล่าวมา สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ว่าจะเกิดประโยชน์ทางตรงหรือประโยชน์ทางอ้อมและมีการดูแลรักษาเพื่อให้นำมาใช้งานได้ยาวนานที่สุดและสามารถใช้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

4. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการประยุกต์

การประยุกต์ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน เอกวิทย์ ฌ กลาง (2540 : 44 - 49) สรุปไว้ดังนี้

1. การประยุกต์ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาคเป็นผลพวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อมแล้วปรับตัว สร้างสรรค์ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ เห็นได้จากการจัดระบบเหมืองฝายแห่งภาคเหนือที่มีได้มีความสำคัญเฉพาะการจัดสรรทรัพยากรนั้นมาหล่อเลี้ยงการกลสิกรรมในบริเวณที่ราบระหว่างเขาเท่านั้น แต่เป็นแก่นของการจัดระบบความสัมพันธ์แห่งชุมชน และระหว่างชุมชน เช่นเดียวกับการปลูกบ้านสร้างเรือนและการทำนา ทำสวนในภาคกลาง ก็อาศัยระบบนิเวศที่มีฤดูกาลน้ำน้อยแห่งพื้นที่ราบลุ่มมีสายน้ำหล่อเลี้ยงเป็นหลักในการทำมาหากิน และแก้ปัญหาในการคลองชีพหรือการดำเนินชีวิตตาม “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ของชาวอีสาน ก็เป็นไปตามความผันแปรของฤดูกาลในรอบปี โดยผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนา และรวมถึงระบบการพึ่งพาอาศัยกันด้วย

2. ภูมิปัญญาใหม่ที่รับเข้ามาจากโลกภายนอกไม่สามารถเข้ามาทดแทนภูมิปัญญาสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมได้ทั้งหมดสำหรับสังคมไทยระดับ “ชาวบ้าน” ภูมิปัญญาสั่งสมจะได้รับการทดสอบ เลือกรับและดัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานต่อเนื่องกันไป เช่น การบวชต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำของคนภาคเหนือ เป็นต้น

3. การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบซุครากถอนโคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาสั่งสมอันมีอยู่เดิมที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึกและใต้สำนึก ดังจะเห็นได้จากการมีระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบต่าง ๆ ของคนทุกภูมิภาค การปรับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการถ่วงดุลระหว่าง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ของคนไทยโดยทั่วไปเฉพาะภาคกลาง เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ มีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ และลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ ความหลากหลายแห่งภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความร่ำรวยมั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญ ถ้าสามารถเข้าถึงความหมายและคุณค่าแห่งภูมิปัญญานั้น ๆ ได้

5. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทยระดับพื้นบ้าน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนานโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ในการปรับตัวกับธรรมชาติและการปรับตัวในสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินี้เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ปัจจุบันเราให้ความสำคัญน้อยเกินไป แต่จะกลับมามีความสำคัญอย่างสูงอีกครั้ง นอกเหนือจากการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์มีพื้นฐานที่สอดคล้องกับเครือข่ายการเรียนรู้สมัยใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสารเป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน “โลกเทียมจริง” (Virtual Reality) และโลกกายภาพที่มนุษย์รู้จัก

5. ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษา การฝึกอบรม ประสบการณ์ การแก้ไขปัญหาและการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเกิดจากการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้วย

กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติเกิดจากการสร้างสรรค์สิ่งสมมุติปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์เกิดจากการสร้างสรรค์สมมุติปัญญา ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีพัฒนาการมายาวนาน แม้สังคมมนุษย์เปลี่ยนแปลงก้าวหน้าหรือผันแปรไปอย่างไร มนุษย์ก็ยังคงความเป็นมนุษย์อยู่ ดังนั้น ธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์จึงยังมีความสำคัญและถือได้ว่าเป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ ถึงแม้มนุษย์จะสามารถสร้างโลกเทียมจริงขึ้นมาได้ และได้พัฒนาการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้าที่เรียกชื่อ เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร (IT) แต่คู่ขนานกับมนุษย์ก็ยังคงต้องเรียนรู้จากการสัมผัสมนุษย์ด้วยกัน และเรียนรู้จากโลกกายภาพ อันเป็นสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เกื้อกูลชีวิตมนุษย์ตลอดมา กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์แล้วสังสมไว้เป็นมรดกทางปัญญา จึงยังคงมีความสำคัญเคียงบ่าเคียงไหล่กับการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้า โดยสรุปกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ มีดังนี้

1. การลองผิดลองถูก มนุษย์สะสมความรู้ความเข้าใจจากประสบการณ์ การลองผิดลองถูกที่ถ่ายทอดส่งต่อไปให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของคน นาน ๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติหรือห้ามประพฤติปฏิบัติก็จะกลายเป็นจารีตขนบธรรมเนียม หรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของคนกลุ่มนั้น กาลล่วงไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นจึงอยู่รอดปลอดภัย หรือแก้ไขป้องกันปัญหาได้ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง บ่อยครั้งภูมิปัญญาเหล่านั้นใช้ต่อไปได้ เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป สถานการณ์เปลี่ยนไปมนุษย์ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ไขปัญหาใหม่ต้องเสี่ยงชีวิตกันใหม่อีก ต่อเมื่อไม่เรียนรู้ว่าคิดอย่างไร ทำอย่างไรจึงเกิดปัญหาได้ก็จะจดจำความคิดและวิธปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ต้องการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สั่งสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้น และมีความเสี่ยงน้อยลง

2. ลงมือกระทำจริง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์เสาะที่มีอยู่จริง เช่น ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะเสาะแสวงหาแหล่งดินดำน้ำชุมเป็นที่ทำกิน หรือ ขุดสระไว้เป็นบารายรอบทิวสถานเพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลต ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เป็นต้น การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริงแล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปและได้กลายเป็นธรรมเนียมประเพณีหรือวิถีปฏิบัติ

3. การสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกกล่าว การถ่ายทอดความรู้ด้วยการทำจริงได้พัฒนาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) ในรูปแบบของเพลงกล่อมเด็ก สุภาษิต คำพังเพย และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary Tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมสอนด้วยวิธีการสาธิต วิธีการ และสอนด้วยการบอกกล่าวด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะหรือวิทยาการระดับที่มีการซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปแบบของตำรา เช่น ตำรายา ตำหรับปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ หรือผูกเป็นวรรณกรรมคำสอน ภาชิต คู่มือ แผนที่

นิทาน เป็นต้น สุดแต่จะสะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน เหตุปัจจัยที่อยู่ใน การรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้อาจถดถอยหรือสูญหายได้

4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรมในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน และความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนก แจกแจงเหตุแต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ และพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและ พฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญาความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม ก็ไม่มีการเน้นย้ำภูมิ ปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ดังนั้นพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสะกุด พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่าง ๆ จึงเกิดผลทาง จิตใจแก่ผู้ร่วมในพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอย่างมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงมิใช่เรื่องเหลวไหลหรือม งาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ คุณค่า และแนวทาง ความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่ นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันทางสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมยังมี คุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณเพราะมนุษย์ยังคงเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ฝ่ายเดียว

5. ศาสนา หลักธรรมคำสอน ศีล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรม ทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่ง ชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐาน ความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คน ในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน อันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ ภูมิปัญญาและอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและ มีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่นับถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งยังเป็นแก่นและกรอบ ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ด้วย

6. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การถ่ายทอดความรู้โดยวิธีการ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้ขบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการ ใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวางทั้งในด้าน สารระ รูปแบบ และวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ ของคนในสังคมไทยจึงเป็นพลวัตโลดโผนกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูล ข่าวสาร อันทันสมัยส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพ หรือ ธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งมั่นไปทางจิตวิญญาณขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่ายและ การขยายตัวของการเรียนรู้ กว้างขวางและหลากหลาย สังคมไทยจึงกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มี ทางเลือก (Options) ให้แสวงหามากมายไม่รู้จักจบ และมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ ที่มีภูมิปัญญาทั้งเก่า และใหม่ให้พิจารณาอยู่อย่างอเนกอนันต์

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย จะเห็นได้จากการแสวงหา ความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนที่มิอาจหนีที่ต้องเสี่ยงโดยการบูชาเจ้าแม่กวนอิมเสด็จพ่อ ร.5 พระพรหม

และการทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งมีอยู่อยู่คาชดิน เพื่อขอลาภผลหรือแก้วิกฤติการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพรและการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ การไปให้หมอดูทำนายทายทักโชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตนเองเหล่านี้เป็นการเห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤติการณ์ท่ามกลางความสลับซับซ้อนทางสังคมยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำไปทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งได้และไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

8. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังอยู่ต่อไป วิธี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามตามแบบอย่างที่เราสัมผัสอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเหมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันก็คือ เป็นวิถีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันก็คือ เป็นวิถีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากก็น้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาตินิสัยมนุษย์ และเป็นการทำความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่ง

โดยนัยดังกล่าวนี้ ครูพักลักจำ เป็นคนละเรื่องกับการขโมยลิขสิทธิ์ทางปัญญาที่มีปัญหาอยู่ในปัจจุบัน

ในการเรียนรู้ของมนุษย์นั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดการเรียนรู้อยู่หลายปัจจัย (ทรงศิริ สาประเสริฐ. 2542 : 21 – 40) ดังนี้

1. การวางแผนการถ่ายทอดการเรียนรู้ คือ การกำหนดเป้าหมาย กิจกรรมการเรียน และวิธีการถ่ายทอดความรู้ เพื่อเป็นแนวทางในการถ่ายทอดความรู้ของผู้สอนไปสู่ผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพและคุณภาพ ให้โอกาสที่ดีแก่ผู้สอนผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน

2. วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ซึ่งนักวิชาการโดยทั่วไปมีแนวคิดสอดคล้องกันว่า วัตถุประสงค์กันว่า วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ที่ดีควรประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

2.1 ความรู้ (Cognitive Domain) คือ การเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้พัฒนา แก้ไขปัญหา และนำไปประยุกต์ใช้ได้

2.2 ทศนคติ (Affective Domain) คือ การเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของสิ่งที่เรียน มีความสนใจ เกิดความรู้สึกว่ามีคุณค่าทางจิตใจและเกิดความภาคภูมิใจ

2.3 ทักษะในการปฏิบัติ (Psychomotor Domain) คือ การเรียนรู้ที่ผู้เรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติ ภายใต้ความควบคุมดูแลของผู้สอน หรือผู้ถ่ายทอดความรู้จนผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้อย่างมีทักษะ

3. การสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ คือ วิธีการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งอาจแบ่งเป็น

3.1 ปัจจัยของสิ่งแวดล้อมภายนอก เช่น แสงสว่าง เสียง อุณหภูมิ ลักษณะการจัดห้องเรียน การวางโต๊ะเก้าอี้ เป็นต้น

3.2 ปัจจัยของสิ่งแวดล้อมภายใน เช่น ความสัมพันธ์ของผู้เรียนกับผู้เรียน ความสัมพันธ์ของผู้เรียนกับผู้สอน เป็นต้น

4. สื่อในการถ่ายทอดความรู้ สื่อในการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือต่าง ๆ ที่ผู้สอนนำมาใช้เพื่อให้การถ่ายทอดความรู้ให้เกิดตามวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจจะใช้เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ สิ่งจำลอง หรือสื่ออื่น ๆ

5. แหล่งข้อมูลในการเรียนรู้ แหล่งข้อมูลของการเรียนรู้ อาจจะได้จากบุคคลที่มีความรู้ นิทรรศการ การอภิปราย และกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือการปฏิบัติในสถานที่จริง พิธีกรรม การสังเกต การสาธิต

6. วิธีการเลือกเนื้อหา การเลือกเนื้อหาควรมีความสัมพันธ์กับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน ทันต่อเหตุการณ์ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ และควรเรียงลำดับจากง่ายไปหายาก

7. การประเมินผลการถ่ายทอดความรู้ การประเมินผลจะช่วยให้ทราบความก้าวหน้าของการเรียนรู้ ซึ่งสามารถประเมินได้ใน 2 ช่วงเวลา คือ

7.1 การประเมินผลระหว่างการถ่ายทอดความรู้ สามารถประเมินได้จากพฤติกรรมมีส่วนร่วม การปฏิบัติ ซึ่งอาจใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ ก็ได้

7.2 การประเมินผลรวมภายหลังการถ่ายทอดความรู้ เป็นวิธีการมีใช้กันโดยทั่วไป ซึ่งสามารถประเมินได้หลายลักษณะ เช่น ประเมินผลทันทีที่เสร็จสิ้นการถ่ายทอดความรู้ หรือหลังจากนั้นระยะเวลา 3 เดือน 6 เดือน หรือตามความเหมาะสม

กล่าวโดยสรุป วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านมีทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ได้แก่ ครอบครัว วัด การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการเรียนรู้เชิงประจักษ์ด้วย กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์จำเป็นลักษณะการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ การลองผิดลองถูก การลงมือกระทำจริง การหาวิธีวิธีการ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ครูพักลักจำ และการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์เคียงคู่ไปกับการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้า

6. ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น

6.1 ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช (2540 : 144) ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่า หมายถึง เนื้อหาสาระและมวลประสบการณ์ที่จัดให้กับนักเรียนท้องถิ่นหนึ่งท้องถิ่นใดโดยเฉพาะ หลักสูตรท้องถิ่นแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ หลักสูตรท้องถิ่นที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะ เป็นหลักสูตรระยะสั้นเพื่อให้นักเรียนในท้องถิ่นทุกวัย ทุกระดับ เช่น หลักสูตรจักสาน หลักสูตรการทำของชำร่วยจากเปลือกหอย หลักสูตรท้องถิ่นอีกลักษณะหนึ่งเป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับเสริมหลักสูตรกลางให้มีความสมบูรณ์ขึ้น หลักสูตรท้องถิ่นในลักษณะนี้จะใช้ร่วมกับหลักสูตรกลาง โดยอาจจัดเป็นวิชาอิสระที่ให้เลือกรเรียน หรืออาจจัดเป็นกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่ผู้สอนสามารถดัดแปลงเนื้อหาที่กำหนดมาจากส่วนกลางมาประยุกต์ โดยนำเอาทรัพยากร เทคนิคท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ได้

นิคม ชมภูหลง (2545 : 13) ให้ความหมายหลักสูตรท้องถิ่นว่า หมายถึง มวลประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนานักเรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และคุณภาพการดำรงชีวิต โดยพยายามใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้นักเรียนได้เรียนบนพื้นฐานของสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมของตนเอง ตลอดจนกามีส่วนร่วม

ในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชาติบ้านเมือง หลักสูตรทองถิ่นจึงมีความสัมพันธ์กับหลักสูตรแกนกลาง
 สำลี รักสุทธี (2544 : 11) ให้ความหมายหลักสูตรทองถิ่นว่า หมายถึง
 มวลประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้
 ความสามารถ โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานของ
 สภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทักษะ เจตคติและคุณภาพการดำรงชีวิตของตนเองตลอดจน
 การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆของชาติบ้านเมือง

จึงสรุปได้ว่า หลักสูตรทองถิ่น หมายถึง รายละเอียด เนื้อหาสาระ หรือมวลประสบการณ์ที่
 โรงเรียนร่วมกับชุมชนจัดทำขึ้นเพื่อแก้ปัญหาและให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันปัญหา ความต้องการ
 ของท้องถิ่น โดยระดมสรรพกำลัง ทรัพยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ที่มีในชุมชน พัฒนาผู้เรียน
 ให้มีความรู้ สามารถพัฒนาเป็นอาชีพและเกิดผลดีต่อชุมชน สังคมของตนเองได้

6.2 ลักษณะของหลักสูตรทองถิ่น

หลักสูตรทองถิ่น มีลักษณะแตกต่างจากหลักสูตรแม่บทที่ใช้ทั่วประเทศ ดังนี้
 (วิมลรัตน์ สุนทรโรจน์. 2545 : 57)

1. เป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา
 เป็นหลักสูตรในโครงสร้างรายวิชาบังคับเลือกหรือเลือกเสรี
2. มีเนื้อหาสาระสอดคล้อง และเป็นไปตามสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคมของแต่ละ
 ท้องถิ่นโดยเฉพาะ
3. มีเนื้อหาสาระสัมพันธ์สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น
 ทรัพยากรมนุษย์ แผน และแนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่น
4. มีวัตถุประสงค์ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญใน
 การพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น
5. มีวัตถุประสงค์และเนื้อหาสาระสนองความต้องการของนักเรียนเฉพาะกลุ่ม
 โดยเฉพาะในการส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการและงานอาชีพ
6. มีวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนรู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นของตน รักท้องถิ่นและ
 มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น

ลักษณะของหลักสูตรทองถิ่นที่ดี ที่โรงเรียนจัดทำและพัฒนาขึ้น เพื่อให้ให้นักเรียน
 ได้เรียนรู้ชีวิตสภาพท้องถิ่น สภาพตามที่ปรากฏว่าเป็นจริงในท้องถิ่น ควรมีเนื้อหาสาระและ
 วัตถุประสงค์จำเป็น 5 ประการ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2534 :
 69)

1. เป็นสภาพชีวิต สภาพเศรษฐกิจ และสภาพสังคมจริงของท้องถิ่น
2. เป็นสภาพปัญหา ความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครองและประชาชนใน
 ท้องถิ่น
3. ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญเพื่อพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของ
 ท้องถิ่นให้ดีขึ้น
4. ช่วยให้นักเรียนได้รู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น มีความรักถิ่นฐานและ
 มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นให้มีสภาพดีขึ้น

5. ส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการแก่นักเรียนเฉพาะกลุ่มที่มีความต้องการได้รับการพัฒนาให้มีศักยภาพสูงสุด

สรุปได้ว่า หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นจากหลักสูตรแม่บทระดับชาติมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการและสภาพชีวิตจริง โดยส่งเสริมสนับสนุนให้นำทรัพยากรในท้องถิ่นไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจ สังคม ปลุกฝังให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น อีกทั้งส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการเฉพาะกลุ่มตามศักยภาพสูงสุดของแต่ละบุคคล

6.3 การพัฒนาและการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การเปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ให้สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของท้องถิ่น ตามข้อกำหนดโครงสร้างหลักสูตรแม่บท ก่อนที่จะมีการพัฒนาต้องวิเคราะห์สภาพท้องถิ่นว่ามีแนวโน้มและความต้องการไปในแนวทางใด โดยอาศัยข้อเสนอแนะจากศูนย์ข้อมูลต่างๆ มาประกอบการพิจารณาเมื่อผลวิเคราะห์เป็นอย่างไรจึงลงมือพัฒนาหลักสูตร การดำเนินการอาจทำในรูปของคณะกรรมการจัดมุ่งหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อเตรียมคนให้มีความเป็นท้องถิ่นสามารถนำความรู้มาใช้ได้อย่างเหมาะสมตามความต้องการของท้องถิ่น ชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างหลักสูตรให้สอดคล้องกับการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ได้เปิดโอกาสให้พัฒนาและสร้างหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการในลักษณะต่างๆ ดังนี้ (กรมวิชาการ. 2534 : 1-6)

1. ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริมสามารถกระทำได้กับทุกกลุ่มประสบการณ์ในหลักสูตรประถมศึกษาและในรายวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชาและกลุ่มวิชาในหลักสูตรมัธยมศึกษา โดยไม่ทำให้จุดประสงค์การเรียนรู้เปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
2. ปรับรายละเอียดของเนื้อหา โดยการลดหรือเพิ่มรายละเอียดของเนื้อหาจากหัวข้อหรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายของทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือคำอธิบายรายวิชาของวิชาบังคับเลือกและเลือกเสรี ต้องไม่ทำให้จุดประสงค์การเรียนรู้ของข่ายเนื้อหาที่กำหนดในหลักสูตรแม่บทเปลี่ยนแปลงไป
3. ปรับปรุงหรือเลือกใช้สื่อการเรียนให้เหมาะสม เป็นการปรับปรุงหรือเลือกใช้สื่อการสอนที่มีอยู่ให้เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ และสภาพท้องถิ่น
4. จัดทำสื่อการเรียนขึ้นมาใหม่ โดยการจัดทำสื่อการเรียน หนังสือ คู่มือครูหนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัด หรือเอกสารประกอบการเรียนการสอนอื่นๆ ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหาและสภาพท้องถิ่น
4. จัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติม เป็นการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นด้วยการจัดทำคำอธิบาย หรือทำรายวิชาเพิ่มเติมจากที่มี ปรากฏในเอกสารหลักสูตรแม่บท ในระดับประถมในกลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ในระดับมัธยมในรายวิชาบังคับเลือกและเลือกเสรีทุกกลุ่มวิชา โดยเนื้อหาต้องไม่ซ้ำซ้อนกับรายวิชาที่มีอยู่แล้ว

หลักการวางแผนและแนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

1. หลักสูตรต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ดังนี้
 - 1.1 ทิศทางการพัฒนาสังคม และความต้องการของผู้เรียน
 - 1.2 ประสิทธิภาพการศึกษา และแนวปฏิบัติที่สอดคล้อง
 - 1.3 ธรรมชาติการศึกษา และแนวปฏิบัติที่สอดคล้อง

- 1.4 ทักษะและกระบวนการเรียนรู้
2. บุคลากรในการวางแผนพัฒนาหลักสูตร
 - 2.1 นักการศึกษาทุกระดับ
 - 2.2 ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา
3. การเลือกใช้หลักสูตร
 - 3.1 คัดเลือกเนื้อหาสาระ
 - 3.2 กำหนดระบบการจัดการเรียนการสอน
 - 3.3 สื่อ อุปกรณ์ และเทคโนโลยี
 - 3.4 การวางแผนการจัดทำหลักสูตร ต้องร่วมมือกันจัดทำอย่างละเอียดสามารถตรวจสอบได้ การกำหนดแผนการเรียนการสอนในหลักสูตรจะช่วยให้ทราบว่าต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การกำหนดสื่อการสอน และการประเมินผลมาน้อยเพียงใด เพื่อให้เหมาะกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งรายกลุ่มและรายบุคคล

ข้อคิดในการวางแผนพัฒนาหลักสูตรไว้ดังนี้

1. เนื้อหาสาระสำคัญของหลักสูตรครอบคลุมกระบวนการพัฒนาผู้เรียนระหว่างการศึกษาหรือไม่
2. กำหนดจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจน เข้าใจง่าย สามารถนำไปใช้ได้จริงหรือไม่ สามารถขยาย ตัดต่อเพิ่มเติมจุดมุ่งหมายตามที่ต้องการหรือไม่
3. ผู้เรียนมีโอกาสก้าวหน้าและมีอิสระที่จะเลือกกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตามความสามารถ ความสนใจ ตามแนวทางของตนได้หรือไม่
4. นักเรียน ครูเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับแผนการเรียนต่างๆ ในหลักสูตรและนักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนการเรียนนั้นๆ หรือไม่
5. ผู้เรียนมีโอกาสที่จะเรียน เพื่อบรรลุถึงจุดมุ่งหมายนั้น และมีการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างจุดมุ่งหมายกับกระบวนการเรียนการสอนหรือไม่
6. มีรูปแบบการเรียนการสอนชัดเจนในแต่ละขอบเขตของจุดมุ่งหมายผู้เรียนมีโอกาสเลือกแนวทางการเรียนรู้แบบนั้นๆ นำไปใช้ได้จริงหรือไม่
7. มีแผนการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับผู้เรียนและชุมชนหรือไม่
8. ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรหรือไม่
9. แผนงานของหลักสูตรสอดคล้องสัมพันธ์กับการเรียนการสอน การวัดผลจุดมุ่งหมาย และโอกาสทางการเรียนที่กำหนดไว้หรือไม่
10. บุคลากรที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลแผนการต่างๆ เพื่อปรับปรุงแผนหรือไม่
11. นักเรียน ผู้ปกครองและบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง เข้าใจแผนการ และส่วนประกอบต่างๆ ของหลักสูตรหรือไม่

การเตรียมการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น

1. ศึกษาแนวโน้มของการพัฒนา เป็นการศึกษาสภาพสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ
2. ศึกษาความต้องการของท้องถิ่น ได้แก่ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง ประชาชนในชุมชน

3. ศึกษาสิ่งที่มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษา ได้แก่ แผนการศึกษาชาตินโยบาย
รัฐบาล กรมต้นสังกัด กลุ่มโรงเรียน และโรงเรียนปรัชญาการจัดการเรียนการสอน
4. ศึกษาศักยภาพของโรงเรียน เป็นการศึกษาสภาพด้าน การบริหาร วิชาการ
บุคลากร ทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ แหล่งเรียนรู้ในชุมชน
5. วิเคราะห์ สังเคราะห์ หลักสูตร เนื้อหา จุดประสงค์สร้างภาพของงานตลอดแนว
คือ การนำข้อมูลสรุปทั้ง 5 กิจกรรมมาสังเคราะห์แล้วร่วมกันกำหนดเป้าหมายการพัฒนาและสร้าง
หลักสูตรของโรงเรียน

วิธีการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

1. โดยการปรับรายละเอียดของเนื้อหา เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยสามารถลด
หรือเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหาจากหัวข้อหรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายของทุกกลุ่ม
ประสบการณ์ทุกรายวิชา โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

- 1.1 ศึกษาวิเคราะห์จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และคาบเวลา

- 1.2 กำหนดรายละเอียดของเนื้อหาที่จะเพิ่ม หรือปรับสำหรับที่จะนำมา
ให้เรียนรู้หรือฝึกทักษะ โดยให้เป็นไปตามผลที่ได้จากการศึกษา วิเคราะห์

- 1.3 นำเอารายละเอียดที่ได้ตามข้อ 1.2 ไปปรับเข้าในโครงสร้างขอบข่าย
ของเนื้อหาในกลุ่มประสบการณ์ รายวิชาที่สอนแล้วนำไปเป็นแผนการสอนต่อไป

- 1.4 พิจารณาปรับแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อให้สอดคล้อง
กับเนื้อหาที่ปรับเพิ่มเติมหรือลดนั้นการปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหา ท้องถิ่นสามารถ
ดำเนินการได้ทันทีถ้าผลการวิเคราะห์พบว่าเป้าหมายของการพัฒนานั้นมีปรากฏในจุดประสงค์การ
เรียนรู้ของกลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาแล้ว ท้องถิ่นสามารถจะปรับรายละเอียดของเนื้อหาให้
สอดคล้องและเป็นไปตามแนวปฏิบัติที่เลือกนั้น

2. การจัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติม การพัฒนาหลักสูตรในลักษณะนี้เป็น
การจัดทำคำอธิบายรายวิชา หรือจัดทำรายวิชาขึ้นใหม่ หลังจากศึกษาแล้ว พบว่า สิ่งที่ควรจะมีใน
การพัฒนานั้นไม่มีปรากฏในจุดประสงค์การเรียนรู้ของกลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชา กลุ่มใดๆ
ในหลักสูตรแม่บท มีขั้นตอนการจัดทำดังนี้

- 2.1 ศึกษาจุดหมายของหลักสูตร จุดประสงค์ และโครงสร้างเนื้อหาของกลุ่ม
ประสบการณ์กลุ่มวิชาจากหลักสูตรแม่บท เพื่อให้เป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการพิจารณาจัดทำ

- 2.2 ศึกษาผลวิเคราะห์สภาพที่ควรจะเป็น องค์กรศึกษาที่สอดคล้องกับการ
เปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้ในการเป็นข้อมูลในการกำหนดจุดประสงค์และเนื้อหา

- 2.3 กำหนดจุดประสงค์ของเนื้อหาวิชา/รายวิชา โดย

- 2.3.1 วิเคราะห์จากปัญหาหรือความต้องการของท้องถิ่นสำหรับกำหนด
สภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน โดยระบุปัญหาหรือความต้องการของท้องถิ่นซึ่งได้แก่ สิ่งที่ต้องการให้รู้
พฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดและเงื่อนไขต่างๆ

- 2.3.2 เขียนจุดประสงค์ให้สอดคล้องกับสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนทั้งสี่
ด้าน คือ ด้านความรู้ กระบวนการ ทักษะและเจตคติ

2.3.3 กำหนดเนื้อหา โดยการวิเคราะห์จากจุดประสงค์ที่ระบุค่าหลักของ จุดประสงค์รายวิชานั้น โดยจะประกอบด้วยส่วนที่เป็นความรู้ (สิ่งที่ทำให้เรียนรู้หรือศึกษา) และ ส่วนที่เป็นทักษะ (สิ่งที่ต้องการฝึก) เนื้อหาที่กำหนดนี้จะต้อง

2.3.3.1 สอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชา

2.3.3.2 ประกอบด้วยส่วนที่เป็นความรู้และทักษะ

2.3.3.3 เหมาะสมกับวัยและพื้นความรู้ของผู้เรียน

2.3.3.4 เหมาะสมกับคาบเวลา

2.3.3.5 ไม่ขัดต่อความมั่นคงของประเทศ ระบบการปกครองตาม

ระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดี

2.4 กำหนดคาบเวลาเรียน สำหรับระดับมัธยมศึกษา ถ้าเป็นรายวิชา ที่กำหนดให้เป็นรายวิชาบังคับเลือก คาบเวลาเรียนที่กำหนดจะต้องให้เป็นไปตามที่ระบุไว้ในโครงสร้าง หลักสูตร ถ้าเป็นรายวิชาเลือกเสรีสามารถกำหนดตามความเหมาะสมกับจุดประสงค์และเนื้อหาที่ กำหนดให้เรียนแต่ควรให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของกลุ่มวิชาที่เป็นอยู่เดิม ถ้ามีเนื้อหามากอาจ ทำเป็นหลายรายวิชาได้

2.5 เขียนคำอธิบายหรือเนื้อหารายวิชาให้เป็นไปตามรูปแบบที่กำหนดไว้ใน หลักสูตรแม่บท โดยระบุแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เนื้อหา และจุดประสงค์การเรียนรู้ ของรายวิชา

2.6 จัดทำเอกสารชี้แจงรายละเอียดประกอบการจัดทำเนื้อหารายวิชาที่ จัดทำขึ้นใหม่ รายละเอียดเนื้อหาประกอบด้วย

2.6.1 เหตุผลความจำเป็น

2.6.2 จุดประสงค์ (ของเนื้อหาวิชา/รายวิชาที่จัดทำ)

2.6.3 ขอบข่ายเนื้อหา

2.6.4 แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

2.6.5 สื่อการเรียนการสอน

2.6.6 แนวการวัดผลประเมินผล

สังกัด อุทรานันท์ (2532 : 34–36) ระบบและกระบวนการพิจารณาหลักสูตร ท้องถิ่นในระดับโรงเรียน มีดังนี้

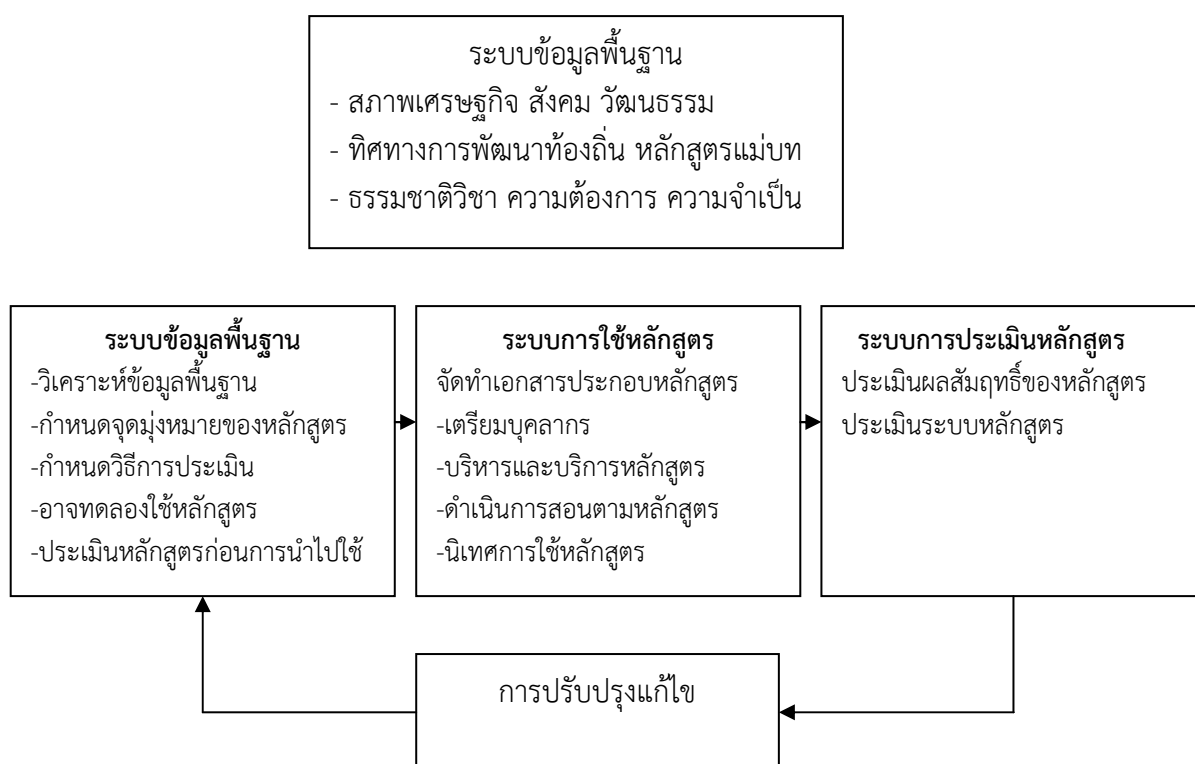
1. ระบบการพิจารณาหลักสูตรท้องถิ่น จะเริ่มตั้งแต่การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาหลักสูตรก่อน จากนั้นจะกล่าวถึงการดำเนินการพัฒนาหลักสูตร กระบวนการพัฒนาประกอบด้วย การประเมินผลหลังจากการนำหลักสูตรไปใช้ตามลำดับ

2. ระบบการพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่น การกำหนดจุดมุ่งหมาย การคัดเลือก และการจัด เนื้อหาสาระกำหนดประเมินผล อาจจะมีการทดลองใช้หลักสูตร การประเมินหลักสูตรที่สร้างขึ้น แล้วการปรับปรุงหลักสูตรก่อนที่จะนำไปใช้

3. ระบบการใช้หลักสูตรการจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร การเตรียม บุคลากรการบริหารหลักสูตร การดำเนินการสอนตามหลักสูตร และการนิเทศการใช้หลักสูตร

4. ระบบการประเมินหลักสูตร ประกอบด้วยกิจกรรม สองประการ คือการประเมินผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตร และการประเมินหลักสูตรทั้งหมดหนึ่ง สำหรับการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตรการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรจะดำเนินการปรับปรุงแก้ไขในระบบย่อยระบบใดก่อนหรือหลังก็ได้โดยใช้กระบวนการแบบเดียวกันกับหลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่ทุกประการ

สรุป ระบบการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ประกอบด้วยระบบการพัฒนาหลักสูตร ระบบการใช้หลักสูตร ระบบการประเมินและปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร และจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยการศึกษาวเคราะห์จากระบบข้อมูลพื้นฐาน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และท้องถิ่นอย่างแท้จริงดังภาพประกอบ 5



ภาพประกอบ 5 แผนผังความสัมพันธ์ระบบการพัฒนาหลักสูตร

สำหรับกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น มีแนวทางที่ควรนำมาพิจารณาดังต่อไปนี้

สังัด อุทรานันท์ (2532 : 38) ได้เสนอกระบวนการพัฒนาหลักสูตร ไว้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
2. การกำหนดจุดมุ่งหมาย
3. การคัดเลือกและจัดเนื้อหาสาระ
4. การกำหนดมาตรการ และประเมินผล
5. การนำหลักสูตรไปใช้

6. การประเมินผลและการใช้หลักสูตร

7. การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

ดังนั้นกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับโรงเรียนควรมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2539 : 37)

1. ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร

1.1 จัดประชุมให้ความรู้เรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง
1.2 แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วม โดยอาจเชิญผู้เชี่ยวชาญหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นวิทยากรหรือเป็นที่ปรึกษา

1.3 รวบรวมศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่น อาทิ สภาพภูมิศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ อาชีพ สังคม ประเพณี ค่านิยม วัฒนธรรม แนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งการประเมินความต้องการจำเป็น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและสอดคล้องกับผู้เรียนและท้องถิ่นมากที่สุด

1.4 จัดทำแผนงานหรือโครงการพัฒนาหลักสูตร และส่งเสริมให้ผู้สอนได้พัฒนาหลักสูตรครบทุกกลุ่มประสบการณ์

1.5 ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรและเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้แนวทางปฏิบัติและเนื้อหาสาระ กิจกรรม ประสบการณ์ สื่อต่างๆ ที่ควรปรับเปลี่ยนหรือจัดทำขึ้นมาใหม่

1.6 เลือกและกำหนดแนวปฏิบัติรายละเอียดที่ควรได้รับการพัฒนา

1.7 กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาและความต้องการที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์

1.8 เลือกและจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อเป็นสื่อกลางในการพัฒนาผู้เรียน

1.9 กำหนดวิธีวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย

1.10 ทดลองหลักสูตรหลังจากพัฒนาหลักสูตรเสร็จ และดำเนินการประเมินคุณภาพตามขั้นตอนแล้ว ก็จะนำเอาหลักสูตรไปใช้ในสถานการณ์จริง การทดลองใช้หลักสูตรถือว่ามีความสำคัญและจำเป็นยิ่ง เพราะเป็นการศึกษาจุดอ่อน หรือข้อบกพร่องต่างๆ เพื่อหาทางแก้ไขให้ดีขึ้น

1.11 ประเมินผลหลักสูตรหลังจากทำการทดลองใช้หลักสูตรแล้ว ควรทำการประเมินหลักสูตรว่าเป็นอย่างไร มีส่วนไหนที่ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขบ้าง มีจุดอ่อนหรือไม่เหมาะสมด้านใดบ้าง ต้องปรับปรุงให้เป็นที่เหมาะสมก่อนนำไปใช้จริงๆ ต่อไป

2. ขั้นตอนการนำหลักสูตรไปใช้

2.1 จัดประชุมชี้แจง สร้างความตระหนัก และส่งเสริมให้ครูนำหลักสูตรและเอกสารต่างๆ ที่ได้สร้างขึ้นในการสอนจริงทุกหลักสูตร

2.2 แต่งตั้งคณะกรรมการติดตามประเมินผลการใช้หลักสูตร

2.3 จัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น และความสะดวกต่างๆ แก่ครูในการนำหลักสูตรไปใช้

2.4 จัดนิเทศ ติดตามผลงาน ประชุมสัมมนา ระหว่างการใช้หลักสูตร เป็นระยะเพื่อให้ครูทุกคนได้รับรู้ ร่วมคิดร่วมทำ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น

3. ขั้นตอนการประเมินหลักสูตร

3.1 จัดประชุมชี้แจง ให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนและรูปแบบ การประเมิน และวิธีการจัดทำเครื่องมือประเมินผล

3.2 แต่งตั้งคณะกรรมการการประเมินผลการใช้หลักสูตร โดยให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และให้ข้อเสนอแนะ

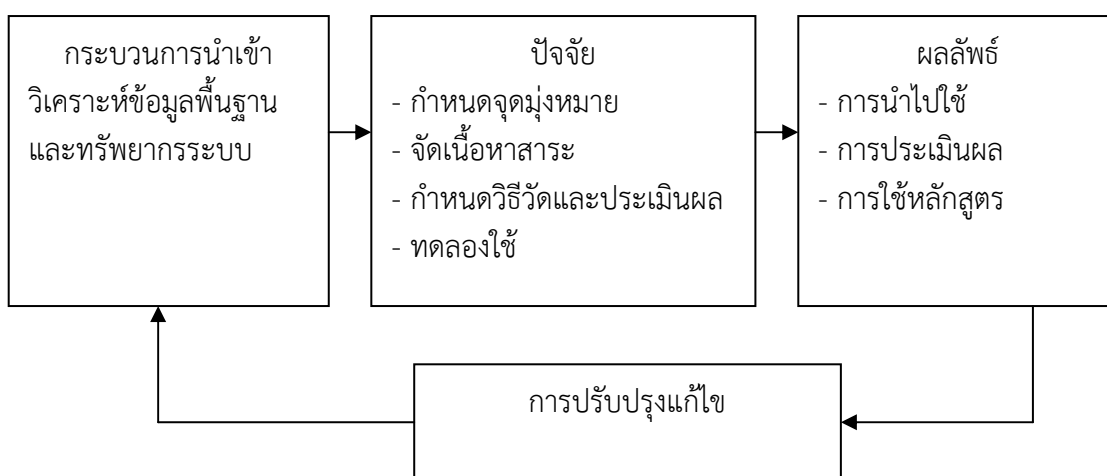
3.3 จัดทำแผนงานหรือปฏิทินปฏิบัติงานหรือโครงการประเมินหลักสูตร

3.4 จัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น และเครื่องมือประเมินหลักสูตร

3.5 นำผลประเมินแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร

3.6 รายงานผลการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ผลการรายงานพัฒนาหลักสูตรแก่ โรงเรียนอื่นๆ และหน่วยงานต้นสังกัด

สรุป กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับโรงเรียน เป็นการจัดระเบียบ ขั้นตอนการดำเนินงานด้วยวิธีระบบ ผู้ศึกษาค้นคว้าจึงขอเสนอรูปแบบกระบวนการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นเชิงระบบซึ่งมีองค์ประกอบ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลลัพธ์ และผลย้อนกลับเพื่อการปรับปรุงแก้ไข ดังภาพประกอบ 6



ภาพประกอบ 6 แผนผังกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเชิงระบบ

การนำหลักสูตรไปใช้

สังัด อุทรานันท์ (2532 : 252-277) กล่าวถึงบทบาทของบุคลากร ภารกิจและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้ไว้ดังนี้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร

1.1 หน่วยงานส่วนกลาง หมายถึง หน่วยงาน หรือคณะบุคคลที่ทำหน้าที่พัฒนาหลักสูตรเพื่อให้หน่วยงานในท้องถิ่นเป็นผู้ใช้ ยกตัวอย่าง เช่น ศูนย์พัฒนาหลักสูตรของ กรมวิชาการซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการพัฒนาหลักสูตร สำหรับใช้ในโรงเรียนประถมศึกษา

หน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร 2 ลักษณะ คือ การบริหารและการบริการหลักสูตร ให้ การสนับสนุนและส่งเสริมการใช้หลักสูตร

1.2 หน่วยงานส่วนท้องถิ่น หมายถึง หน่วยงาน หรือผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปสู่การเรียนการสอน เช่น โรงเรียนหรือสถานศึกษาต่างๆ งานที่โรงเรียนหรือสถานศึกษาจะต้องรับผิดชอบในการใช้หลักสูตร คือ การใช้หลักสูตร การบริหารและการบริการหลักสูตร ให้การสนับสนุนและส่งเสริมการใช้หลักสูตร

2. งานที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร

2.1 งานบริหารและบริการหลักสูตร

2.1.1 งานเตรียมบุคลากร เป็นงานที่สำคัญมากก่อนที่จะนำหลักสูตรใดไปใช้ควรจะได้มีการให้ความรู้หรือชี้แจงผู้ที่จะใช้หลักสูตรให้มีความเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายหลักการ การปรับปรุงแก้ไขโครงสร้างแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผลตามหลักสูตรที่ได้จัดทำขึ้น การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การเผยแพร่ทางเอกสาร และสื่อมวลชนต่างๆ เป็นต้น

2.1.2 การจัดครูเข้าสอนตามหลักสูตร เป็นงานสำคัญของหัวหน้าสถานศึกษาการจัดครูเข้าสอนจำเป็นต้องคำนึงถึงความสามารถ ตลอดจนความสมัครใจของครูแต่ละคน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของครูในการใช้หลักสูตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2.1.3 การบริหารและการบริการวัสดุหลักสูตร เป็นเอกสารหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนทุกวิชาที่จัดทำขึ้น เพื่อให้สะดวกและช่วยครูให้สามารถใช้หลักสูตรได้อย่างถูกต้อง โรงเรียนจะต้องดำเนินการบริหารและการบริการวัสดุหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพสูงสุดให้ทั่วถึงทันเวลา ทุกกลุ่มประสบการณ์

2.1.4 การบริการหลักสูตรภายในโรงเรียน เป็นการจัดอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้แก่ผู้ใช้หลักสูตร เช่น การบริการห้องสอนวิชาเฉพาะบริการห้องสมุด สื่อการเรียนการสอน บริการเครื่องมือในการวัดและประเมินผล และการบริการแนะแนว เป็นต้น ผู้บริหารโรงเรียนควรจัดหาแหล่งวิชาการต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และสะดวกแก่การใช้หลักสูตรมากที่สุด

2.2 งานดำเนินการเรียนการสอนตามหลักสูตร

2.2.1 การปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นเนื่องจากหลักสูตรส่วนกลางที่ยกกว้างขึ้นมา มักไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นควรจะได้มีการปรับปรุงหลักสูตรกลางให้มีความเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นที่ใช้หลักสูตรนั้นๆ

2.2.2 การจัดทำแผนการสอนเป็นการขยายรายละเอียดของหลักสูตรภาคปฏิบัติโดยการกำหนดกิจกรรมและเวลาไว้อย่างชัดเจน สามารถนำไปปฏิบัติได้ การจัดทำแผนการสอนมักจัดทำเป็นรายวิชา หรือเป็นรายชั้น แผนการสอน ควรจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือส่วนแรกเป็นแผนการสอนระยะยาว และอีกส่วนหนึ่งเป็นแผนการสอนระยะสั้น ซึ่งนำเอาแผนการสอนระยะยาวมาขยายเป็นรายละเอียดสำหรับการสอนแต่ละครั้งแผนการสอนเป็นสิ่งจำเป็นต่อการจัดการเรียนการสอน และเป็นแนวทางในการใช้หลักสูตรของครู หากไม่มีการจัดทำแผนการสอน การใช้หลักสูตรก็จะเป็นอย่างไม่มีจุดมุ่งหมาย ทำให้เสียเวลาหรือบกพร่องในการใช้หลักสูตรเป็นอย่างมากส่งผลต่อความล้มเหลวของหลักสูตรในที่สุด

2.2.3 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ควรเริ่มจากการพิจารณาถึง จุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่ได้กำหนดไว้ในแผนการสอนแต่ละครั้งนั้นมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญอย่างไร การที่จะบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้จะต้องให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมใดบ้างจุดมุ่งหมายเรื่องใดเรื่อง หนึ่งอาจสามารถจัดกิจกรรมได้หลายวิธี ดังนั้น ครูผู้สอนควรพิจารณา คัดเลือก กิจกรรมที่ก่อให้เกิด ความรู้หรือประสบการณ์ และสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายได้ง่ายที่สุด ประหยัดทั้งเวลาแรงงาน และ ค่าใช้จ่ายให้มากที่สุด

2.2.4 การวัดและการประเมินผลการเรียนการสอน ระบบการจัดการศึกษา ของโรงเรียน ประกอบด้วยระบบย่อย 3 ระบบ คือระบบหลักสูตร ระบบการเรียนการสอน และ ระบบการวัดและประเมินผล การวัดและประเมินผลการเรียนที่ดำเนินการอย่างถูกต้องตามหลักการ ของหลักสูตร จะช่วยบ่งบอกถึงการสัมฤทธิ์ผลการใช้หลักสูตรได้ดีบุคลากรผู้สอนจะต้องศึกษา จุดประสงค์ และจุดเน้นของหลักสูตรให้เข้าใจอย่างชัดเจน จากนั้นจึงศึกษาเกี่ยวกับระเบียบการต่างๆ อย่างถูกต้องและครบถ้วน จะเป็นการช่วยให้การใช้หลักสูตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 งานสนับสนุนและส่งเสริมการใช้หลักสูตร

การนิเทศและการติดตามผลการใช้หลักสูตรในระหว่างการใช้หลักสูตรนั้น หน่วยงานส่วนกลางได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรเป็นการเพิ่มเติมและ ติดตามผลการใช้หลักสูตร ก็อาจจะมีการดำเนินการด้วยความถูกต้อง มีปัญหาใดเกิดขึ้นหรือไม่หากมี ปัญหาที่จะได้หาทางแก้ไขให้ลุล่วงไป สำหรับหน่วยงานในระดับท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ใช้หลักสูตรอย่างถูกต้อง จัดตั้งศูนย์วิชาการ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการใช้หลักสูตรภารกิจนี้เป็นส่วนที่อยู่ในความรับผิดชอบ ของหน่วยงานส่วนกลาง สนับสนุนงานให้สามารถดำเนินการใช้หลักสูตรด้วยความมั่นใจ การจัดตั้งศูนย์ วิชาการ อาจทำให้ลักษณะของศูนย์ให้บริการแนะนำช่วยเหลือหรือจัดตั้งโรงเรียนดังตัวอย่าง วิธีการนี้จะ กระตุ้นให้โรงเรียนมีความกระตือรือร้นในการพัฒนาประสิทธิภาพการใช้หลักสูตรในโรงเรียน และ ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การใช้หลักสูตรในระหว่างเรียนอีกด้วย

3. บทบาทของบุคลากรในการใช้หลักสูตร

3.1 นักวิชาการ ได้แก่ ศึกษานิเทศก์ หรือนักวิชาการที่ทำหน้าที่พัฒนา หลักสูตรและดำเนินการเรียนการสอนตามเจตนารมณ์ของหลักสูตร

3.1.1 พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร และดำเนินการเรียนการสอนตามเจตนารมณ์ของหลักสูตร

3.1.2 นิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร

3.1.3 สนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตร และการ

บริการวัสดุหลักสูตร

3.2 ผู้บริหารโรงเรียน ควรมีบทบาทดังนี้

3.2.1 ทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรอย่างชัดเจน

3.2.2 บริการวัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน

3.2.3 กระตุ้นและส่งเสริมการใช้หลักสูตรอย่างถูกต้อง

3.2.4 จัดสวัสดิการครูอย่างมีประสิทธิภาพ

- 3.3 บุคลากรผู้ปฏิบัติการสอนในฐานะผู้ใช้หลักสูตรโดยตรง มีบทบาทดังนี้
- 3.3.1 ศึกษาหลักสูตรให้เข้าใจอย่างชัดเจน
 - 3.3.2 ปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่น
 - 3.3.3 ทำการสอนให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด
 - 3.3.4 แสวงหาวิธีการที่เหมาะสมในการใช้หลักสูตร
- 3.4 บุคลากรอื่นๆ ได้แก่ บรรณารักษ์ นักเทคโนโลยีการศึกษา นักวัดผล นักแนะแนว ฯลฯ ควรมีส่วนร่วมสนับสนุน ดังนี้
- 3.4.1 ปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอย่างเต็มที่
 - 3.4.2 ช่วยเหลือและให้บริการบุคลากรผู้ใช้หลักสูตรดั่งนั้น ในการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ควรคำนึงถึงหลักการวางแผนประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูล พื้นฐานจุดมุ่งหมาย ภารกิจของหลักสูตรแม่บท นโยบายของการวางแผนงานที่เกี่ยวข้อง เมื่อพัฒนาหลักสูตรเรียบร้อยแล้วจึงนำไปทดลองใช้ พร้อมทั้งติดตามประเมินผลเพื่อปรับปรุงแก้ไข จากนั้นนำไปใช้ในหน่วยงานและสถานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้พัฒนาและผู้ใช้หลักสูตรควรมีการศึกษาหลักสูตรให้เข้าใจอย่างชัดเจน ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงานกันระหว่างเครือข่ายทางวิชาการทั้งภาครัฐ และองค์กรชุมชน เพื่อให้การดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และเกิดประโยชน์สูงสุด จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่การดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ในระดับโรงเรียนผู้บริหารและบุคลากรผู้ปฏิบัติการสอน รวมทั้งบุคลากรที่เกี่ยวข้องในฐานะผู้นำนโยบายสู่การปฏิบัติโดยตรง ควรมีความรู้ ความเข้าใจจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และแนวทางปฏิบัติในการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างถูกต้องคำนึงถึงการจัดบุคลากรตามความสามารถและความพึงพอใจ การจัดองค์กรสายงานสนับสนุนการบริการ การนิเทศกำกับควบคุมตลอดจนการวางแผนการสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการเรียนการสอนหากดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปฏิบัติหน้าที่อย่างสมบูรณ์จะช่วยให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ได้มากที่สุด

สรุปได้ว่าการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นระดับใดจะต้องมีการวางแผนอย่างมียุทธศาสตร์ เพื่อกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา และแนวทางการดำเนินการพัฒนา ต้องจัดให้มีคณะทำงานซึ่งประกอบด้วยบุคลากรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายๆ ฝ่ายมาร่วมกันพิจารณากำหนด โดยนำเอาข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับท้องถิ่นมาใช้ประกอบการพิจารณาดำเนินการเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการวางแผนอย่างมียุทธศาสตร์นี้จะต้องนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป

7. ความรู้เกี่ยวกับโรงเรียนพระปริยัติธรรม

ประวัติความเป็นมา

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษานั้นเป็นการศึกษารูปแบบหนึ่งของการศึกษาสงฆ์ เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ (พระราชวรมนี. 2521 : 355) ซึ่งมีมูลเหตุสืบเนื่องมาจากการจัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา และบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดกล่าวคือ ภายหลังจากที่การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี

พ.ศ. 2432 และ พ.ศ. 2485 ตามลำดับ ได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงได้จัดแผนกมัธยมขึ้นมาเรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา กำหนดให้มีการเรียนบาลี นกธรรม และความรู้ชั้นมัธยม โดยรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ต่อมาเมื่อโรงเรียนบาลีมัศึกษานี้ได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่งมีพระภิกษุและสามเณรเรียนกันมากทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษาจึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่า โรงเรียนบาลีวิสามนัญศึกษาสำนักเรียนวัด โดยมติดคณะสังฆมนตรีและกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ออกระเบียบกระทรวงให้โรงเรียนบาลีวิสามนัญศึกษาสำนักเรียนวัดเปิดทำการสอบสมทบในชั้นตัวประโยค คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา และเมื่อสอบได้แล้วก็ยังคงได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุและสามเณรนิยมเรียนกันเป็นจำนวนมาก โรงเรียนประเภทนี้จึงแพร่หลายออกไปยังจังหวัดต่าง ๆ อย่างกว้างขวางจนทำให้ทางการคณะสงฆ์เกรงว่าการศึกษาระบบและบาลีจะเสื่อมลง เพราะพระภิกษุและสามเณรต่างมุ่งศึกษาวิชาทางโลกมากเกินไป เป็นเหตุให้ต้องละทิ้งการศึกษาระบบและบาลีเสีย แต่ทางการคณะสงฆ์ก็ยังพิจารณาเห็นความจำเป็นของการศึกษาวิชาทางโลกอยู่ ดังนั้นแม่กองบาลีสนามหลวง พระธรรมปัญญาบดี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ฟัน ชุตินธโร) จึงได้ตั้งคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นใหม่ มีวิชาบาลี วิชาธรรม และวิชาทางโลก เรียกว่า บาลีศึกษาสามัญศึกษา และปริทัศน์ศึกษา และได้ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2507 พร้อมกับได้ยกเลิกระเบียบของคณะสังฆมนตรีว่าด้วยการศึกษาของโรงเรียนบาลีวิสามนัญศึกษา สำนักเรียนวัดเสียและกำหนดให้พระภิกษุสามเณรเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่คณะสงฆ์ได้จัดขึ้นใหม่ แต่การณ์ปรากฏต่อมาว่า การตั้งสำนักเรียนตามแบบโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีใหม่นี้มีน้อย นักเรียนก็นิยมเรียนกันน้อยเพราะพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ยังพอใจที่จะเรียน โดยได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอยู่ ดังนั้นนักเรียนในโรงเรียนดังกล่าวจึงได้พากันเข้าชื่อกันเป็นนักเรียนราษฎรของวัด ซึ่งตั้งขึ้นโดยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการบ้าง สมัครสอบเทียบบ้าง เข้าเป็นนักเรียนผู้ใหญ่บ้าง ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ในช่วงระยะเวลานั้นเกิดความสับสนเป็นอันมาก (กรมการศาสนา. 2521 : 7-9)

ขณะเดียวกันได้มีผู้แทนราษฎรได้ยื่นเรื่องราขอให้กระทรวงศึกษาธิการเปิดการสอบสมทบในชั้นตัวประโยคให้แก่พระภิกษุสามเณร แต่กรมการศาสนาร่วมกับกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้พิจารณาลงความเห็นร่วมกันว่า ควรจะตั้งโรงเรียนขึ้นประเภทหนึ่งเพื่อสนองความต้องการของพระภิกษุ สามเณร โดยให้เรียนทั้งวิชาธรรมและวิชาสามัญศึกษาควบคู่กันไป โดยไม่มีการสอบสมทบแต่ให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการสอบเอง และโดยปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฐายีมหาเถระ) ว่า การศึกษาทางโลกเจริญก้าวหน้ามากขึ้นตามความเปลี่ยนแปลงของโลกบ้าง จึงเห็นสมควรที่จะมีหลักสูตรในการเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มขึ้นอีกแผนกหนึ่ง คือหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ได้ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป ในที่สุดกระทรวงศึกษาจึงได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2514 และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2535 (ปัจจุบันใช้ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2546) โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้การศึกษาในโรงเรียนดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายบ้านเมือง กล่าวคือ ทางฝ่ายศาสนจักรก็จะได้ศาสน

ทายาทที่ดี มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงเป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ดำรงอยู่ในสมณธรรม สมควรแก่ภาวะ สามารถดำรงและสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญสถาพรต่อไป และถ้าหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ลาสิกขาบทไปแล้ว สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้ หรือเข้ารับราชการสร้างประโยชน์ให้ก้าวหน้าให้แก่ตนเองและบ้านเมืองสืบต่อไป ด้วยเช่นกัน ในระยะเริ่มแรกมีเจ้าอาวาส 51 แห่ง รายงานเสนอจัดตั้งต่อกรมการศาสนา ปัจจุบันการศึกษาประเภทนี้ได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมาโดยลำดับมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม 403 โรง มีนักเรียน 54,300 รูป (ข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน 2551) ปัจจุบันโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

แต่เดิมนั้นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ สังกัดกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการแต่ต่อมา เมื่อมีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช 2545 และมีกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จึงอยู่ในภารกิจของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่จะต้องส่งเสริม สนับสนุน ดูแลจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (เอกสารสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2549: ถ่ายเอกสาร) ในปีการศึกษา 2542 – 2552 เนื่องจากการออกกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้ส่งผลให้มีการปฏิรูปการศึกษาและมีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และให้สถานศึกษาจัดการศึกษาโดยยึดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 โดยจัดให้โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเป็นสถานศึกษาที่มีวัตถุประสงค์พิเศษ (60 ปีโรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา. 2552 : 48) วิชัย ธรรมเจริญ (2541 : 27) กล่าวว่า การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเป็นเรื่องของวัด จะจัดตั้งขึ้นได้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ และด้วยความเห็นชอบของประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ เมื่อได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการแล้ว กรมการศาสนาเป็นผู้ออกใบอนุญาต การเปิดการสอนระดับการศึกษาเพิ่มขึ้น ต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา (2542 : 2-4) กล่าวว่าในระยะเริ่มแรก มีเจ้าอาวาส จำนวน 51 แห่ง รายงานเสนอขอจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาต่อกรมการศาสนา และในปี 2525 มีการจัดตั้งโรงเรียนเพิ่มเป็น 69 แห่งมีทั้งที่เป็นพระภิกษุ สามเณร และฆราวาส จำนวน 2.538 รูป/คน นักเรียน 10,183 รูป พ.ศ. 2542 ปรากฏว่ามีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ กระจายอยู่ทั่วประเทศ จำนวน 382 แห่งมีครู 4,074 รูป/คน นักเรียน 78,555 รูปโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญจัดตั้งขึ้นภายใต้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาโดยผ่านการพิจารณาของกระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนาเป็นผู้ออกใบอนุญาต ให้แก่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา การเรียนการสอนมีลักษณะเหมือนโรงเรียนเอกชน ครูและบุคลากรเป็นลูกจ้างโรงเรียน กรมการศาสนาเป็นผู้อุดหนุนงบประมาณค่าใช้จ่ายเป็นรายหัว กรมการศาสนาได้กำหนดนโยบายขึ้นเป็นแนวทางปฏิบัติในแผนพัฒนาฉบับที่ 8 ว่าด้วยการปฏิรูปการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ จำนวน 362 โรงให้มีคุณภาพ การปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการภายในปี 2544 แต่กรมการศาสนาไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยเหตุผลขาดงบประมาณ ต่อมาเมื่อมีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช 2545 และมีกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โรงเรียนดังกล่าวได้ขึ้นตรงต่อ

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และดำเนินการภายใต้ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาพุทธศักราช 2545

หลักสูตรโรงเรียนพระปริยัติธรรม

ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมี 8 กลุ่มสาระได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ และมีวิชาพระปริยัติธรรมประกอบด้วย วิชาภาษาบาลี และวิชาธรรมวินัย เป็นวิชาเฉพาะ ในส่วนของวิชาสามัญใดที่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย หรือไม่เหมาะสมต่อสมณะได้มีการปรับปรุงแก้ไขและทำความเข้าใจกับกระทรวงศึกษาธิการ

กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา หมายถึง การรวมกลุ่มของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่อยู่ในเขตการศึกษาเดียวกัน เช่นเดียวกับเขตการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่ในเทศ ควบคุมดูแล ฯลฯ การดำเนินการด้านต่าง ๆ ของโรงเรียนภายในกลุ่ม มี 14 กลุ่ม โดยกลุ่มที่ 1-12 แบ่งตามเขตพื้นที่เช่นเดียวกับเขตการศึกษา แต่กลุ่มที่ 13 เป็นกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดคณะสงฆ์จีนนิกาย ส่วนกลุ่มที่ 14 เป็นกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดคณะสงฆ์อนัมนิกาย (มีระเบียบการดำเนินการโดยเฉพาะ) ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีจำนวนหลายกลุ่มดังต่อไปนี้

1. ศูนย์ครูพระปริยัตินิเทศก์ หมายถึง หน่วยงานของสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดที่รับผิดชอบงานด้านการศาสนศึกษา และการศึกษาสงเคราะห์
2. โรงเรียนพระปริยัติธรรม หมายถึง สถานที่ที่จัดให้มีการเรียนการสอนการศึกษาพระปริยัติธรรม
3. โรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำตำบล หมายถึง โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดการศึกษา แผนกธรรม ครบ 3 ชั้น คือ นักรธรรมตรี โท เอก และมีนักเรียนไม่น้อยกว่า 40 รูป
4. โรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำอำเภอ หมายถึง โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดการศึกษา ทั้งแผนกธรรม-บาลี และมีนักเรียนรวมกันไม่น้อยกว่า 50 รูป แผนกบาลี ไม่น้อยกว่า 15 รูป
5. โรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัด หมายถึง โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดการศึกษา ทั้งแผนกธรรม-บาลี และมีนักเรียนรวมกันไม่น้อยกว่า 100 รูป แผนกบาลีไม่น้อยกว่า 30 รูป
6. โรงเรียนพระปริยัติธรรมดีเด่น หมายถึง โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดการศึกษาทั้งแผนกธรรม-บาลี มีนักเรียนรวมกันไม่น้อยกว่า 150 รูป แผนกบาลีไม่น้อยกว่า 50 รูปและมีผลการสอบแผนกธรรมได้ไม่น้อยกว่า 50 รูป แผนกบาลีได้ไม่น้อยกว่า 20 รูป
7. โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด หมายถึง สถานที่ซึ่งจัดให้มีการเรียนการสอนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ที่ตั้งขึ้นตามเกณฑ์กำหนดในจังหวัดนั้นๆ โดยแต่ละจังหวัดอาจมีมากกว่า 1 โรงเรียน หรือหลายจังหวัดรวมกันเป็นโรงเรียนเดียวกันได้ (มีระเบียบมหาเถรสมาคมกำหนดไว้โดยเฉพาะ)
8. สำนักเรียน หมายถึง สำนักงานหรือสถานที่ที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมใน ส่วนกลาง
9. สำนักเรียนคณะจังหวัด หมายถึง สำนักงานหรือสถานที่ที่จัดการศึกษา

พระปริยัติธรรมในส่วนภูมิภาค ในจังหวัดเจ้าสังกัด (ภายในจังหวัดนั้น ๆ คือ จังหวัดหนึ่ง ๆ ไม่ว่าจะมีส่วนศึกษาศึกษาที่ทำการสอนพระปริยัติธรรมก็แห่ง แต่เวลาสมัครสอบจะต้องสมัครสอบในนามสำนักเรียนคณะจังหวัด)

10. สำนักศึกษาศึกษา หมายถึง วัดหรือสถานที่ที่ไม่ใช่สำนักเรียนหรือสำนักเรียนคณะจังหวัด ซึ่งจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี (เวลาสมัครสอบในเขตกรุงเทพมหานครจะต้องส่งเข้าสมัครสอบในสำนักเรียนใดสำนักเรียนหนึ่ง ในส่วนภูมิภาคจะต้องสมัครสอบในนามสำนักเรียนคณะจังหวัดนั้น ๆ)

11. โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา หมายถึง สถานที่ที่จัดให้มีการเรียนการสอนการศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่ไปกับการศึกษาวิชาสามัญ มี 2 ระดับ คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (มีระเบียบการดำเนินการโดยเฉพาะ)

12. กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา หมายถึง การรวมกลุ่มของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่อยู่ในเขตการศึกษาเดียวกัน เช่นเดียวกับเขตการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่นี้เทศ ควบคุมดูแล ฯลฯ การดำเนินการด้านต่าง ๆ ของโรงเรียนภายในกลุ่ม มี 14 กลุ่ม โดยกลุ่มที่ 1 - 12 แบ่งตามเขตพื้นที่เช่นเดียวกับเขตการศึกษา แต่กลุ่มที่ 13 เป็นกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา สังกัดคณะสงฆ์จีนนิกาย ส่วนกลุ่มที่ 14 เป็นกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา สังกัดคณะสงฆ์อนัมนิกาย (มีระเบียบการดำเนินการโดยเฉพาะ)

สรุป การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาต้องการให้ผู้เรียนเป็นศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำงานร่วมกับคนอื่นได้ และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขโดยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ จะต้องมีการบริหาร และการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ จัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีการพัฒนาครู/บุคลากรอย่างต่อเนื่องจัดสถานที่และสภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดและพัฒนาศึกษาด้วย

ระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

อาศัยอำนาจตามความในข้อ 2 ข้อ 3 (1) และข้อ 5 แห่งกฎกระทรวง ว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ.2548 มหาเถรสมาคมจึงออกประกาศไว้ ดังนี้ (สมเด็จพระพุทธปาจารย์. 2553 : 1-4)

ข้อ 1 ประกาศนี้เรียกว่า “ประกาศมหาเถรสมาคม ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2553”

ข้อ 2 ประกาศนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแฉลงการณ์คณะสงฆ์ เป็นต้นไป

ข้อ 3 ในประกาศนี้

“โรงเรียน” หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนก

สามัญศึกษา

“ผู้รับใบอนุญาต” หมายความว่า เจ้าอาวาสวัดที่ขอจัดตั้งโรงเรียน หรือพระภิกษุที่เจ้าอาวาสวัดที่ขอจัดตั้งโรงเรียนมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษร

“ผู้จัดการ” หมายความว่า เจ้าอาวาสวัดที่รับใบอนุญาตจัดตั้งโรงเรียน หรือพระภิกษุที่เจ้าอาวาสวัดที่ขอจัดตั้งโรงเรียนมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษร

“ผู้อำนวยการ” หมายความว่า พระภิกษุผู้ทำหน้าที่ผู้บริหารโรงเรียน

“รองผู้อำนวยการ” หมายความว่า พระภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้ทำหน้าที่เป็นรองผู้บริหารโรงเรียน

“บุคลากรทางการศึกษา” หมายความว่า ประธานกลุ่มโรงเรียน รองประธานกลุ่มโรงเรียน เลขานุการกลุ่มโรงเรียน ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ รวมทั้งผู้สนับสนุนการศึกษาซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่บริการ หรือปฏิบัติงานเกี่ยวเนื่องกับการจัดการเรียนการสอน การนิเทศของโรงเรียน

“ครู” หมายความว่า พระภิกษุ และบุคลากรวิชาชีพผู้ทำหน้าที่ทางด้านการเรียนการสอน ตลอดถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่างๆ

“นักเรียน” หมายความว่า พระภิกษุสามเณรในโรงเรียน

“กลุ่มโรงเรียน” หมายความว่า กลุ่มโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นตามประกาศคณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ว่าด้วยกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

“พนักงานศาสนการด้านการศึกษา” หมายความว่า ครู และบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งได้รับค่าตอบแทนเป็นรายเดือนที่ได้รับการจัดสรรจากงบประมาณแผ่นดินหรืองบประมาณอื่น

ข้อ 4 การขออนุญาตจัดตั้ง ขยายชั้นเรียนโรงเรียน ให้ดำเนินการ ดังนี้

ให้วัดที่จะขออนุญาตจัดตั้ง หรือขยายชั้นเรียนโรงเรียน จัดทำแผนงานในการบริหารจัดการที่ได้รับความเห็นชอบจากเจ้าคณะผู้ปกครองตามลำดับชั้น จนถึงเจ้าคณะภาค ตามแบบคำขอที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด แล้วเสนอรายงานการขอจัดตั้ง ขยายชั้นเรียนไปที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด

เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพิจารณาแล้ว ให้เสนอผ่านผู้ว่าราชการจังหวัด ไปที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณาแล้ว มีความเห็นประการใด ให้เสนอคณะกรรมการพิจารณาให้ความเห็นชอบ แล้วให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาตินำเสนอมหาเถรสมาคม

เมื่อมหาเถรสมาคมอนุญาตแล้ว ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ออกใบอนุญาตการขออนุญาตจัดตั้ง ขยายชั้นเรียนโรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร ให้ยื่นคำขออนุญาตต่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และให้ดำเนินการโดยอนุโลมตาม (3) และ (4)

ข้อ 5 โรงเรียนที่จะขออนุญาตจัดตั้ง ขยายชั้นเรียน ต้องมีคุณสมบัติตามประกาศคณะกรรมการ

ข้อ 6 เมื่อประกาศตั้งโรงเรียนแล้ว ให้ผู้รับใบอนุญาต หรือผู้จัดการ จัดให้มีผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการกำหนด

ข้อ 7 ให้โรงเรียนจัดการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนดการเปิด ปิดภาคเรียน ให้อนุโลมตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

ข้อ 8 ขนาดของโรงเรียน อัตรากำลังพนักงานศาสนการด้านการศึกษา และบุคลากรทางการศึกษา ให้เป็นไปตามประกาศคณะกรรมการ

ข้อ 9 เมื่อปรากฏว่า ผู้รับใบอนุญาต หรือผู้จัดการ ไม่ควบคุมดูแลหรือละเลยโรงเรียน หรือฝ่าฝืน ไม่ปฏิบัติตามระเบียบ คำสั่ง หรือประกาศของผู้อนุญาตหรือคณะกรรมการ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรง และคณะกรรมการเห็นสมควรยุบรวมหรือเลิกดำเนินการโรงเรียน ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พิจารณาออกประกาศยุบรวมหรือเลิกดำเนินการโรงเรียน แล้วแต่กรณี

ข้อ 10 เมื่อผู้รับใบอนุญาตไม่ประสงค์จะดำเนินการจัดการเรียนการสอน หรือไม่มีนักเรียน หรือมีจำนวนนักเรียนไม่เป็นไปตามประกาศของคณะกรรมการ หรือมีเหตุที่โรงเรียนไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ ให้ผู้รับใบอนุญาตโดยความเห็นชอบของประธานกลุ่มโรงเรียนที่โรงเรียนตั้งอยู่ เสนอขอยุบรวมเข้ากับโรงเรียนในสังกัดเดียวกัน หรือขอเลิกดำเนินการ แล้วแต่กรณี
กรณีตามวรรค 1 ในส่วนภูมิภาค หากผู้รับใบอนุญาตไม่เสนอขอยุบรวมหรือเลิกดำเนินการโรงเรียน ให้ประธานกลุ่มโรงเรียนที่โรงเรียนตั้งอยู่เป็นผู้ขอให้ยุบรวมหรือเลิกดำเนินการโรงเรียน โดยข้อเสนอของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดไปที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ในส่วนกลาง ให้ประธานกลุ่มโรงเรียนที่โรงเรียนตั้งอยู่เป็นผู้ขอให้ยุบรวม หรือขอเลิกดำเนินการโรงเรียน ไปที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยตรงให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณาประกาศยุบรวม หรือเลิกดำเนินการโรงเรียน แล้วแต่กรณี

ข้อ 11 เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประกาศยุบรวม หรือเลิกดำเนินการโรงเรียนแล้ว ให้รายงานมหาเถรสมาคมทราบ

ข้อ 12 ทรัพย์สินที่เป็นสังฆาริมทรัพย์ที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดซื้อให้เป็นทรัพย์สินของโรงเรียน เมื่อโรงเรียนถูกยุบรวม หรือเลิกดำเนินการโรงเรียน ให้ผู้รับใบอนุญาตดำเนินการดังนี้

กรณีโรงเรียนยุบรวม ให้นำทรัพย์สินของโรงเรียนที่ถูกยุบรวม ไปลงทะเบียนเพื่อใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนของโรงเรียนที่นำนักเรียนไปรวม ภายใน 30 วัน นับแต่วันประกาศยุบรวม

กรณีโรงเรียนเลิกดำเนินการ ให้นำทรัพย์สินส่งสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด หรือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แล้วแต่กรณี ภายใน 30 วัน นับแต่วันประกาศเลิกดำเนินการ

เอกสารหลักฐานทางการศึกษาของโรงเรียนที่ถูกยุบรวม ให้นำไปรวมกับโรงเรียนที่รับรวม เอกสารหลักฐานทางการศึกษาของโรงเรียนที่เลิกดำเนินการ ให้นำส่งสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด หรือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แล้วแต่กรณี ภายใน 30 วัน นับแต่วันประกาศยุบรวม หรือเลิกดำเนินการ

ในกรณีที่ผู้รับใบอนุญาตไม่ดำเนินการตาม (1), (2), หรือ (3) ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดหรือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติดำเนินการ แล้วแต่กรณี

ข้อ 13 ให้มีกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เพื่อส่งเสริม สนับสนุน นิเทศ ติดตาม การจัดการศึกษาของโรงเรียนภายในกลุ่มการกำหนดขนาด อำนาจหน้าที่ จำนวน บุคลากร หลักเกณฑ์ วิธีการหรือเงื่อนไขอื่นใด ของกลุ่มโรงเรียน ให้เป็นไปตามประกาศคณะกรรมการ

ข้อ 14 ให้มีคณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ประกอบด้วย ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม หรือผู้ที่ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม มอบหมาย เป็นประธานกรรมการ

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นรองประธานกรรมการ

ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนไม่เกิน 4 รูป/คน เลขาธิการแม่กองบาลีสนามหลวง เลขาธิการแม่กองธรรมสนามหลวง อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประธานกลุ่มโรงเรียน จำนวน 5 รูป ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เลขาธิการสภาการศึกษา ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติที่กำกับดูแลกองพุทธศาสนศึกษา ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด จำนวน 4 คน เป็นกรรมการ

ผู้อำนวยการกองพุทธศาสนศึกษา เป็นกรรมการและเลขานุการ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ประธานกลุ่มโรงเรียน และผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้เสนอรายชื่อขอรับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม มีวาระคราวละ 4 ปี และอาจได้รับแต่งตั้งได้อีก

การแต่งตั้งคณะกรรมการ ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเสนอมหาเถรสมาคม แต่งตั้ง

ข้อ 15 คณะกรรมการ มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

กำหนดนโยบาย มาตรฐานและแผนการจัดการศึกษาโรงเรียน

ให้คำแนะนำ ส่งเสริมการจัดการศึกษาและการดำเนินงานการประกันคุณภาพ การศึกษา

ให้ความเห็นชอบในการจัดตั้ง ขยายชั้นเรียน ยุบรวม เลิกดำเนินการโรงเรียน

พิจารณาวินิจฉัยคำร้องทุกข์

พิจารณาวินิจฉัย ขี้ขาดปัญหาข้อขัดข้องอื่นใดในการปฏิบัติตามประกาศนี้ คำวินิจฉัยของคณะกรรมการ ถือเป็นข้อยุติ

ออกระเบียบ คำสั่ง ประกาศ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาและการบริหารบุคลากรของ โรงเรียน กลุ่มโรงเรียน

แต่งตั้งคณะอนุกรรมการตามความเห็นสมควร

ข้อ 16 ให้มีการประชุมของคณะกรรมการ อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง ต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมดที่ดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น จึงจะนับเป็นองค์ประชุมในกรณีประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อยู่ในที่ประชุม ให้รองประธานกรรมการเป็นประธานในที่ประชุม หรือในกรณีทั้งประธานกรรมการและรองประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อยู่ในที่ประชุม ให้ที่ประชุมเลือกกรรมการผู้หนึ่งเป็นประธานในที่ประชุมการวินิจฉัยขี้ขาดของที่ประชุม ให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการผู้หนึ่งมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงขี้ขาด

ข้อ 17 ให้ถือว่าโรงเรียน ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ บุคลากรทางการศึกษา ครู นักเรียน และกลุ่มโรงเรียน ที่มีอยู่ก่อนประกาศฉบับนี้ใช้บังคับ เป็นโรงเรียน ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ บุคลากรทางการศึกษา ครู นักเรียน และกลุ่มโรงเรียน ตามประกาศมหาเถรสมาคมฉบับนี้

ข้อ 18 ให้ถือว่าครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ที่มีอยู่ก่อนประกาศฉบับนี้ใช้บังคับเป็นผู้ช่วยครูใหญ่ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ที่มีอยู่ก่อนประกาศฉบับนี้ใช้บังคับ เป็นรองผู้อำนวยการ ตามประกาศมหาเถรสมาคมฉบับนี้

2. ประกาศกรรมการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เรื่อง กำหนดกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2546

อาศัยอำนาจตามความในข้อ 7 แห่งระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.2546 เรื่อง กำหนดกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งประกาศ ณ วันที่ 24 กันยายน 2540 และให้ใช้ประกาศนี้แทนดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ได้แก่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ใน กรุงเทพมหานคร นครปฐม ปทุมธานี และสมุทรสงคราม

กลุ่มที่ 2 ได้แก่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา กระบี่ ตรัง ระนอง พังงา ภูเก็ต พัทลุง สตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส

กลุ่มที่ 3 ได้แก่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัด พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท ราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี และ ประจวบคีรีขันธ์

กลุ่มที่ 4 ได้แก่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัด นครสวรรค์ กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก อุตรดิตถ์ พิจิตร ตาก และเพชรบูรณ์

กลุ่มที่ 5 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน

กลุ่มที่ 6 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดแพร่ น่าน พะเยา เชียงราย และลำปาง

กลุ่มที่ 7 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัด ขอนแก่น เลย และหนองบัวลำภู

กลุ่มที่ 8 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัด หนองคาย อุดรธานี และสกลนคร

กลุ่มที่ 9 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัด อุบลราชธานี ยโสธร อำนาจเจริญ และมุกดาหาร

กลุ่มที่ 10 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัด ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และนครพนม

กลุ่มที่ 11 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัด นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และชัยภูมิ

กลุ่มที่ 12 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัด ฉะเชิงเทรา ปราจีน สระแก้ว นครนายก ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด

กลุ่มที่ 13 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งได้รับใบอนุญาต ให้จัดตั้งโรงเรียนเป็นวัดในคณะสงฆ์จีนนิกาย (ทุกจังหวัด)

กลุ่มที่ 14 ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งได้รับใบอนุญาต ให้จัดตั้งโรงเรียนเป็นวัดในคณะสงฆ์อนัมนิกาย (ทุกจังหวัด)

บริบทพื้นที่ในการวิจัย

1. จังหวัดอุบลราชธานี

1.1 เอกลักษณ์ของท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี

1.1.1 คำขวัญของจังหวัด “เมืองดอกบัวงาม แม่น้ำสองสี มีปลาแซบหลาย หาดทรายแก่งหิน ถิ่นไทยนักปราชญ์ ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา ผาแต้มก่อนประวัติศาสตร์”

1.1.2 ตราประจำจังหวัดอุบลราชธานี



ที่มา : <http://www.ubonratchathani.go.th>

ภาพประกอบ 7 ตราประจำจังหวัดอุบลราชธานีเป็นรูปดอกบัว

รูปดอกบัวตูมและดอกบัวบาน ชูช่อก้านใบเหนือนองน้ำ เป็นสัญลักษณ์ระลึกถึง ชาวเมืองหนองบัวลำภู ในเขตจังหวัดอุดรธานี และเป็นจังหวัดหนองบัวลำภูในปัจจุบัน ภายใต้การนำ ของพระวอและบุตรหลานพระตา ที่อพยพหนีภัยสงครามกับเมืองเวียงจันทน์ ลงมาตั้งรกรากในเขต จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อประมาณ พ.ศ.2312 ต่อมาชุมชนได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น “เมือง อุบลราชธานี ศรีวนาลัย” เมื่อวันจันทร์ เดือน 8 แรม 1 ค่ำ ปีชวด พ.ศ. 2335 ในรัชกาลของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชองค์ปฐม บรมราชจักรีวงศ์

1.1.3 ต้นไม้ประจำจังหวัด คือ ยางนา (Dipterocarpus alatus)

1.1.4 ดอกไม้ประจำจังหวัด คือ ดอกบัว



ที่มา : <http://www.ubonratchathani.go.th>

ภาพประกอบ 8 ต้นยางนาเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดอุบลราชธานี

1.2 ประวัติความเป็นมา

จังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดทางตะวันออกเฉียงเหนือและของประเทศไทย ทั้งยังเป็นตำบลที่ตั้งของเส้นเวลาหลักของประเทศ ที่เส้นแวง 105 องศาตะวันออก โดยเป็นจังหวัดแรกที่ได้เห็นดวงอาทิตย์ก่อนพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศ จังหวัดอุบลราชธานีมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน มีพื้นที่กว้างใหญ่ ภายหลังถูกแบ่งออกเป็นจังหวัดใหม่คือจังหวัดยโสธร ในปี พ.ศ. 2515 และจังหวัดอำนาจเจริญในปี พ.ศ. 2536

ในอดีตจังหวัดอุบลราชธานีคือพื้นที่ของอาณาจักรเขมรจนกระทั่งสมเด็จพระรามาธิบดีแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้รวบรวมเป็นอาณาจักรเดียวกันหลังจากนั้นไม่นาน ปี พ.ศ. 2310 ก็ได้มีการแตกแยกเป็นหมู่เป็นเหล่าปกปักหลักฐานที่นั่น 20 ปีต่อมา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้รวมก๊ก

หมู่เหล่าเป็นอาณาจักรสำเร็จและได้สถาปนากรุงธนบุรี ครั้นนั้นพระวอ พระตา พร้อมด้วยท้าวคำผง (พระประทุมวรราชสุริยวงศ์) แห่งเมืองเวียงจันทน์ ได้อพยพมาจากหนองบัวลำภู มาตั้งเมืองใหม่ที่บริเวณอำเภอดอนมดแดงในปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 2326 บริเวณของแม่น้ำมูลและต่อมาได้เกิดน้ำท่วมเกาะนั้น แล้วได้ย้ายเมืองมาตั้งที่บริเวณตัวจังหวัดในปัจจุบัน และได้ตั้งเป็นเมืองอุบลราชธานี ขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร และในปี พ.ศ. 2335 ได้กลายเป็นมณฑลอุบลราชธานี ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการบริหารของมณฑลอิสาน ต่อมามณฑลอุบลราชธานีได้ยุบ โอนมาขึ้นกับมณฑลนครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2468 (นามของเมืองในอดีต คือ นครเขตขันธกาบแก้วบัวบาน) (มีอารยธรรมเก่าแก่มายาวนาน มีสมญาเรียกขานกันจากรุ่นสู่รุ่น ว่า เมืองอุบล คนนักปราชญ์) ในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการยกเลิกมณฑลทั้งประเทศและได้กลายเป็นจังหวัดอุบลราชธานีซึ่งแยกออกมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2515 จังหวัดอุบลราชธานีได้กลายเป็นจังหวัดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และในปีเดียวกัน จังหวัดอุบลราชธานีก็ได้ถูกแบ่งออกโดยอำเภอไฮสตรและอำเภอใกล้เคียงเป็นจังหวัดไฮสตร ในปี พ.ศ. 2515 ต่อมาปี 2536 ได้ถูกแบ่งอีกครั้ง โดยอำเภออำนาจเจริญและอำเภอใกล้เคียงเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ ปัจจุบันจังหวัดอุบลราชธานีมีพื้นที่เป็นอันดับ 5 ของไทย และมีประชากรลำดับที่ 3 ของประเทศ (จังหวัดอุบลราชธานี. 2555 : เว็บไซต์)

1.3 อาณาเขต

1.3.1 ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดอำนาจเจริญและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และบางส่วนของจังหวัดไฮสตร

1.3.2 ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดไฮสตรและศรีสะเกษ

1.3.4 ทิศใต้ติดต่อกับพรมแดนราชอาณาจักรกัมพูชา

1.3.5 ทิศตะวันออกติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวโดยมีพื้นที่บางส่วนมีแม่น้ำโขงไหลคั่นแนวพรมแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศกัมพูชารวมความยาวประมาณ 428 กม. ติดต่อกับ สปป.ลาว 361 กม. (จากอำเภอเขมราฐ-อำเภอน้ำยืน ติดต่อกับแขวงสะหวันนะเขต แขวงสาละวันและแขวงจำปาสัก) ติดต่อกับกัมพูชา 67 กม. (อำเภอน้ำยืนติดต่อกับจังหวัดเขาพระวิหาร)
 ดัชนีภาพประกอบ (จังหวัดอุบลราชธานี. 2555 : เว็บไซต์)



ที่มา <http://maps.google.co.th/maps?hl>

ภาพประกอบ 9 แผนที่จังหวัดอุบลราชธานี

1.4 ลักษณะภูมิประเทศ จังหวัดอุบลราชธานีตั้งอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า แอ่งโคราช (Khorat basin) สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 68 เมตร (227 ฟุต) ลักษณะโดยทั่วไปเป็นที่สูงต่ำ เป็นที่ราบสูงลาดเอียงไปทางตะวันออกมีแม่น้ำโขง เป็นแนวเขตกั้นจังหวัดอุบลราชธานีกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแม่น้ำชีไหลมาบรรจบกับ แม่น้ำมูลซึ่งไหลผ่านกลางจังหวัด จากทิศตะวันตกมาซึ่งทิศตะวันออกแล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม และมีลำน้ำใหญ่ๆ อีกหลายสาย ได้แก่ ลำแซบก ลำโดมใหญ่ ลำโดมน้อย และมีภูเขาสลับซับซ้อนหลายแห่ง ทางบริเวณชายแดน ตอนใต้ที่สำคัญคือ เทือกเขาบรรทัดและเทือกเขาพนมดงรักซึ่งกั้นอาณาเขตระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และกัมพูชา ลักษณะภูมิสัณฐานของจังหวัดอุบลราชธานี แบ่งออกโดยสังเขปดังนี้ (จังหวัดอุบลราชธานี, 2555 : เว็บไซต์)

1.4.1 บริเวณที่เป็นสันดินริมน้ำ (River levee) เกิดจากตะกอนลำน้ำที่พัดพามาทับถม สภาพพื้นที่เป็นเนินสันดินริมฝั่งแม่น้ำโขง และบางบริเวณสันดินริมฝั่งลำเซบาย

1.4.2 บริเวณที่เป็นแบบลานตะพักลำน้ำ (Terrace) ที่เกิดจากการกระทำของขบวนการของน้ำนานมาแล้ว ประกอบด้วยบริเวณที่เป็นลาน ตะพักลำน้ำระดับต่ำ ระดับกลางและระดับสูง ลักษณะพื้นที่ที่มีทั้งที่เป็นที่ราบแบบลูกคลื่นลอนลาดจนถึงลูกคลื่นลอนชันจะอยู่ถัดจากบริเวณ ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงขึ้นมาพื้นที่เหล่านี้จะพบในบริเวณทั่วไปของจังหวัด กล่าวคือ ทางตอนเหนือ ทางตะวันออก และทางใต้บางแห่งใช้สำหรับทำนาและบางแห่งใช้สำหรับปลูกพืชไร่

1.4.3 บริเวณที่เป็นแอ่ง (Depression) หรือที่ราบต่ำหลังแม่น้ำ (Back Swamp) เกิดจากการกระทำของขบวนการของน้ำ พบบางแห่งใน บริเวณ ริมแม่น้ำโขง แม่น้ำชี ลำเซบายและลำโดมใหญ่ จะมีน้ำแช่ขังนานในฤดูฝน

1.4.4 บริเวณที่เป็นเนินตะกอนรูปพัด (Coalescing Fans) สภาพพื้นที่แบบนี้มีลักษณะเด่น คือ รูปร่างจะเป็นรูปพัด เกิดจากหินในบริเวณ เหล่านี้ถูกทำให้แตกหักสะสมอยู่กับพวกที่มีอนุภาคละเอียดกว่าเมื่อฝนตกลงมาในปริมาณมาก กำลังของน้ำจะมีมากจนสามารถพัดพาเอาตะกอนเหล่านั้นออกมานอกหุบเขาได้ เมื่อมาถึงนอกหุบเขาหรือเชิงเขา สภาพพื้นที่ก็จะเป็นที่ราบทางน้ำไหลกระจายออกไป ทำให้กำลังของน้ำลดลงก็จะตกตะกอนในบริเวณน้ำจะพบบอยู่ทางตอนใต้และทางตะวันตกของจังหวัด

1.4.5 บริเวณที่เป็นเนินที่เกิดจากการไหลของธารลาวา (Lava Flow Hill) เป็นเนินเขา ที่เกิดจากการไหลของธารลาวา ดินบริเวณนี้จะมีศักยภาพทางการเกษตรสูงซึ่งเป็นผลจากการสลายตัวผุพังของหินบะซอลท์ บริเวณนี้จะพบบอยู่ในอำเภอ น้ำยืน

1.4.6 บริเวณที่ลาดเชิงเขา (Foot Hill Slope) เป็นที่ลาดเชิงเขาที่ตะกอนบริเวณที่เกิดจากขบวนการของน้ำนานมาแล้วทับถมกัน บริเวณนี้จะพบบอยู่ในอำเภอโขงเจียม อำเภอพิบูลย์มังสาหาร อำเภอศรีเมืองใหม่และอำเภอตระการพืชผล

1.4.7 บริเวณที่ลาดเชิงซ้อน (Slope Complex) ลักษณะเป็นภูเขาหรือเทือกเขา มีความลาดชันมากกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ จะพบบริเวณเทือกเขาพนมดงรักในอำเภอน้ำยืน อำเภอนาจะหลวย และอำเภอบუნทริก อีกแห่งหนึ่ง คือ เทือกเขาภูเขา ซึ่งจะพบบมากในอำเภอโขงเจียมและอำเภอศรีเมืองใหม่

1.5 ลักษณะภูมิอากาศ จังหวัดอุบลราชธานีอยู่ในเขตที่มีปริมาณน้ำฝนค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยของจังหวัดอื่นๆ

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมเรื่อยไปจนถึงปลายเดือนตุลาคมและมักปรากฏเสมอว่าฝนทิ้งช่วงในเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม แต่ระยะเวลาการทิ้งช่วงมักจะไม่เหมือนกันในแต่ละปี และในช่วงปลายฤดูฝนมักจะมีพายุดีเปรสชันฝนตกชุกบางปีอาจมีภาวะน้ำท่วมแต่ภาวะการณ์ไม่รุนแรงนัก

ฤดูหนาว เนื่องจากเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงสุดของประเทศ ทำให้ได้รับอิทธิพลลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือก่อนภูมิภาคอื่น อุณหภูมิจะเริ่มลดต่ำลงตั้งแต่เดือนตุลาคมและจะสิ้นสุดปลายเดือนมกราคม

ฤดูร้อน แม้ว่าเคยปรากฏบ่อยครั้งว่าอากาศยังคงหนาวเย็นยึดเยื้อมาจนถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์ โดยส่วนใหญ่แล้วอากาศจะเริ่มอบอุ่นในเดือนกุมภาพันธ์ไปจนถึงประมาณต้นเดือนพฤษภาคมซึ่งอาจจะมีฝนเริ่มตกอยู่บ้างในปลายเดือนเมษายน แต่ปริมาณน้ำฝนมักจะไม่เพียงพอ นอกจากนั้นลักษณะภูมิอากาศทั่วไปคล้ายคลึงกับจังหวัดอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ มีอากาศร้อนและค่อนข้างหนาวในฤดูหนาว ส่วนในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนพฤศจิกายน

1.6 หน่วยการปกครอง จังหวัดอุบลราชธานีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 25 อำเภอ 219 ตำบล 2,469 หมู่บ้าน มีอำเภอที่อยู่ในเขตการปกครองดังต่อไปนี้ (จังหวัดอุบลราชธานี. 2555 : เว็บไซต์) 1) อำเภอเมืองอุบลราชธานี 2) อำเภอศรีเมืองใหม่ 3) อำเภอโขงเจียม 4) อำเภอโขงเจียม 5) อำเภอเขมราฐ 6) อำเภอเดชอุดม 7) อำเภอนาจะหลวย 8) อำเภอน้ำยืน 9) อำเภอบุญศรี 10) อำเภอตระการพืชผล 11) อำเภอกุดข้าวปุ้น 12) อำเภอม่วงสามสิบ 13) อำเภอวารินชำราบ 14) อำเภอพิบูลมังสาหาร 15) อำเภอตาลสุม 16) อำเภอโพธิ์ไทร 17) อำเภอสำโรง 18) อำเภอดอนมดแดง 19) อำเภอสิรินธร 20) อำเภอทุ่งศรีอุดม 21) อำเภอนาเยีย 22) อำเภอนาตาล 23) อำเภอสว่างวีระวงศ์ 24) อำเภอเหล่าเสือโก้ก และ 25) อำเภอน้ำขุ่น

1.7 สถานที่ทางศาสนาและวัฒนธรรม มีดังนี้

- 1.7.1 หอไตรหนองขุหลุ
- 1.7.2 วัดภูหล่น
- 1.7.3 วัดป่าไทรงาม
- 1.7.4 วัดสุปัฏนารามวรวิหาร
- 1.7.5 วัดศรีอุบลรัตนาราม
- 1.7.6 พิพิธภัณฑสถานบ้านปะอ่าว
- 1.7.7 วัดปานานาชาติ
- 1.7.8 วัดหนองป่าพง
- 1.7.9 วัดทุ่งศรีเมือง
- 1.7.10 วัดมหาวนาราม
- 1.7.11 วัดพระธาตุหนองบัว
- 1.7.12 ปราสาทบ้านเบ็ญ
- 1.7.13 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี
- 1.7.14 พิพิธภัณฑสถานเปิดบ้านก้านเหลือง
- 1.7.15 ศูนย์ศิลปาชีพอุบลราชธานี
- 1.7.16 บ้านคำปูน

1.8 โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกลุ่มที่ 9 จังหวัดอุบลราชธานี มีดังนี้ (bdh5.com. 2555 : เว็บไซต์)

1.8.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดวรรณวารีวิทยา ตำบลในเมือง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 34000

1.8.2 โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจังหวัดอุบลราชธานี วัดทุ่งศรีเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 34000 ได้รับอนุญาตเลขที่ 4 / 2514 ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2514

1.8.3 โรงเรียนดงบังอาหารกิจวิทยา วัดดงบัง ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 34000 ได้รับอนุญาตเลขที่ 58 ลงวันที่ 19 กันยายน 2516

1.8.4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโพธิ์ตาก วัดโพธิ์ตาก ตำบลพิบูล อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี 34110 ได้รับอนุญาตเลขที่ 15 / 2515 ลงวันที่ 28 มีนาคม 2515

1.8.5 โรงเรียนศรีมงคลศึกษากร วัดศรีมงคล ตำบลโพนทอง อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี 34230 ได้รับอนุญาตเลขที่ 66 ลงวันที่ 16 เมษายน 2517

1.8.6 โรงเรียนอัครธรรมวิทยา วัดหนองหลัก ตำบลเหล่าบก อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี 34140 ได้รับอนุญาตเลขที่ 70 ลงวันที่ 6 ธันวาคม 2517

1.8.7 โรงเรียนกิตติวิทยากร วัดหนองหิน ตำบลคำไฮใหญ่ อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี 34000 ได้รับอนุญาตเลขที่ 107 ลงวันที่ 19 เมษายน 2526

1.8.8 โรงเรียนสาธิตกิจวิทยา วัดเขื่องกลาง ตำบลเขื่องโน อำเภเขื่องโน จังหวัดอุบลราชธานี 34150 ได้รับอนุญาตเลขที่ 117/ 2517 ลงวันที่ 19 เมษายน 2517

1.8.9 โรงเรียนหนองขุ่นวิทยา วัดหนองขุ่น ตำบลยางโอยภาพ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี 34140 ได้รับอนุญาตเลขที่ 131/ 2538 ลงวันที่ - พฤษภาคม 2538

1.8.10 โรงเรียนกิตติญาณวิทยา วัดมหาวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 34000 ได้รับอนุญาตเลขที่ 1/ 2535 ลงวันที่ 6 มกราคม 2535

1.8.11 โรงเรียนเจริญทัศน์วิทยา วัดเจริญทัศน์ ตำบลฝางคำ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี 34110 ได้รับอนุญาตเลขที่ 41/2535 ลงวันที่ 28 กรกฎาคม 2535

1.8.12 โรงเรียนรังสีวิทยากร วัดป่าจันทรังษี ตำบลยาง อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี 34260 ได้รับอนุญาตเลขที่ 83 /2536 ลงวันที่ 9 มิถุนายน 2536

1.8.13 โรงเรียนวัดมงคลในวิทยา วัดมงคลใน ตำบลเหล่าเสือโก้ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 34000 ได้รับอนุญาตเลขที่ 118 / 2536 ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2536

1.8.14 โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดหนองเป็ด วัดหนองเป็ด ตำบลนาค่ายอำเภตาลสมุ จังหวัดอุบลราชธานี 34330 ได้รับอนุญาตเลขที่ 137/2536 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2536

1.8.15 โรงเรียนวัดบ้านหนองไฮวิทยา วัดบ้านหนองไฮ ตำบลหนองไฮ อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี 34360 ได้รับอนุญาตเลขที่ 122/2536 ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2536

1.8.16 โรงเรียนพระปริยัติธรรมอัมพวันวิทยา วัดอัมพวัน ตำบลดอนสาย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี 34130 ได้รับอนุญาตเลขที่ 145/2536 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2536

1.8.17 โรงเรียนวัดไชยมงคลวิทยา วัดไชยมงคล ตำบลแก้งกอก อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี 34250 ได้รับอนุญาตเลขที่ 54/ 2537 ลงวันที่ 20 ตุลาคม 2537

1.8.18 โรงเรียนพระปริยัติธรรมมุจลินวิทยา วัดมุจลินทราราม ตำบล
ดอนจิกอำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี 34110 ได้รับอนุญาตเลขที่ 2/2538 ลงวันที่ 19
มกราคม 2538

1.8.19 โรงเรียนพระปริยัติธรรมศรีอุดมวิทยา วัดศรีอุดม ตำบลนิคมลำโดมน้อย
อำเภอสรินธร จังหวัดอุบลราชธานี 34110 ได้รับอนุญาตเลขที่ 14 / 2540 ลงวันที่ 15 ตุลาคม
2540

1.8.20 โรงเรียนศรีเจริญวิทยาราม วัดศรีเจริญ ตำบลนาโพธิ์ อำเภอบุณฑริก
จังหวัดอุบลราชธานี 34230 ได้รับอนุญาตเลขที่ 24/2538 ลงวันที่ 22 พฤศจิกายน 2538

1.8.21 โรงเรียนม่วงสามสิบวิทยา วัดม่วงสามสิบ ตำบลม่วงสามสิบ
อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี 34140 ได้รับอนุญาตเลขที่ 11 /2545 ลงวันที่ 31
พฤษภาคม 2545

1.8.22 โรงเรียนวรรณวารีวิทยา วัดวรรณวารี ตำบลวารินชำราบ อำเภวารินชำราบ
จังหวัดอุบลราชธานี 34190 ได้รับอนุญาตเลขที่ 40/2540 ลงวันที่ 10 สิงหาคม 2540

1.8.23 โรงเรียนวัดเวียงเกษม วัดเวียงเกษม ตำบลเมืองเดช อำเภอดงขุดม
จังหวัดอุบลราชธานี 34160 ได้รับอนุญาตเลขที่ 6/2543 ลงวันที่ 28 มิถุนายน 2543

1.8.24 โรงเรียนศรีศาสนวิทยา วัดด้ามพร้า ตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี 34000 ได้รับอนุญาตเลขที่ - ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2551

2. จังหวัดยโสธร

2.1 เอกลักษณ์ของท้องถิ่นจังหวัดยโสธร

2.1.1 คำขวัญจังหวัดยโสธร

เมืองบั้งไฟโก้ แตงโมหวาน หมอนขวานผ้าขิด แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิ

2.1.2 ตราประจำจังหวัด



ภาพประกอบ 10 ตราประจำจังหวัดยโสธร

รูปพระธาตุอานนท์ ปุชนิยสถานสำคัญของจังหวัดยโสธร ขนาบด้วยรูปสิงห์ 2 ตัว
เบื้องล่างของภาพดังกล่าวรองรับด้วยรูปดอกบัวบาน มีวิสัยทัศน์ว่า "ยโสธรน่าอยู่ การเกษตร
ปลอดภัย เกษตรอินทรีย์ก้าวไกลสู่สากล"

2.1.3 ดอกไม้ประจำจังหวัดยโสธร



ภาพประกอบ 11 ดอกไม้ประจำจังหวัดยโสธร คือ ดอกบัวหลวง (Nymphaea Lotus)

2.2 ประวัติความเป็นมา

จังหวัดยโสธร มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน เกี่ยวพันกับเมืองหนองบัวลุมภู "นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน" (อำเภอหนองบัวลุ่มภู จังหวัดอุดรธานี ปัจจุบันคือจังหวัดหนองบัวลุ่มภู) และเกี่ยวพันกับเมืองอุบล กล่าวคือตามพงศาวดารจดจารเมื่อ ร.ศ. 1259 หรือประมาณปี พ.ศ.2440 สมัยพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อพระวรวงศา (พระเจ้าวอ) พร้อมผู้เป็นน้อง คือ เจ้าคำขุ่ย เจ้าคำใส เจ้าคำสิง เจ้าคำผงและเจ้าฝ่ายหน้า อีกทั้งเจ้าก่า และเจ้าทิดพรมได้อพยพสมัครพรรคพวกไพร่พลทหาร และญาติพี่น้องยกทัพฝ่าหนีออกจากเมืองหนองบัวลุมภู หลังจากที่เจ้าตา เจ้าเมืองหนองบัวลุ่มภูได้ถูกข้าศึกยิงด้วยอาวุธปืน และฟันด้วยดาบจนถึงแก่พิราลัย ขบวนทัพของเจ้าพระวอได้เดินทางตามลุ่มแม่น้ำชี มาพักกับเจ้าคำสูผู้ปกครองบ้านสิงห์ท่า (ปัจจุบัน อยู่ในเขตจังหวัดยโสธร) ภายหลังต่อมา เจ้าพระวอดำริว่าหากอยู่กับเจ้าคำสูแล้ว ถ้าเวียงจันทน์ยกทัพมาก็จะเป็นการลำบาก และจะเกิดศึกสงครามกันต่อไป เมื่อตกลงกันได้จึงได้พาไพร่พลทหาร อพยพลงไปตามลำน้ำมูล และสร้างเมืองใหม่ที่ดอนมดแดง เขตนครจำปาศักดิ์ (จังหวัดยโสธร. 2555 : เว็บไซต์)

เมื่อเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทราบเรื่อง จึงแต่งตั้งพระญาสุโพบิหาริให้ยกกองทัพไปปราบ และให้จับเจ้าพระวอฆ่าเสีย เจ้าพระวอได้เป็นแม่ทัพรบกับพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต จนถึงแก่ความตาย พระเจ้าตากสินมหาราชได้ส่งทัพลงมาช่วยสู้รบกับทัพจากเวียงจันทน์ ต่อมาเกิดเหตุน้ำได้ท่วมดอนมดแดง เจ้าคำผงน้องเจ้าพระวอ จึงมาสร้างเมืองใหม่ที่ดอนมดแดง และมีใบบอกไปยังกรุงธนบุรีให้ทราบ และได้ตั้งนามเมืองว่า "เมืองอุบลราชธานี" เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงเมืองเดิมของตน คือเมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน หรือเมืองหนองบัวลุ่มภู ส่วนที่เหลืออพยพเรื่อยมาตามลำน้ำชี จนมาถึงบริเวณดงผีสิง ซึ่งเป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำท่า จึงตั้งบ้านเรือนและตั้งชื่อว่า "บ้านสิงห์ท่า" คาดว่าบริเวณนี้จะเป็นชุมชนมาแต่โบราณ มีการพบรูปสิงห์แกะสลักด้วยทรายแดง

จากนั้นเจ้าคำผิงจึงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าเมืองคนแรกของเมืองอุบล ได้รับพระราชทินนามว่า "พระปฐมสุรราช" หลังจากนั้นต่อมา เจ้าฝ่ายหน้าน้องพระปฐมสุรราชเจ้าเมืองอุบล พร้อมกับนางอุสา ไพร่พลญาติวงศ์อีกส่วนหนึ่ง ได้ขอแยกตัวไปอยู่บ้านสิงห์ท่า ได้ปรับปรุงและสร้างบ้านสิงห์ท่าจนเจริญรุ่งเรือง

พ.ศ. 2324 เกิดกบฏแย่งชิงอำนาจ อ้ายเชียงแก้วเขาโองยกกำลังเข้าตี แล้วตั้งตนเป็นใหญ่ปกครองนครจำปาศักดิ์ พระเจ้าไชยกุมาร เจ้าเมืองได้หนีไปอาศัยเจ้าคำผิงที่เมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2325 ท้าวจากเมืองอุบลฯ ได้ยกไปปราบความไม่สงบในนครจำปาศักดิ์ พระปฐมสุรราชเจ้าฝ่ายหน้า พร้อมด้วยบอกไปทางกรุงเทพฯ ซึ่งพึงจะสถาปนาเป็นเมืองหลวง หลังจากที่เจ้าฝ่ายหน้าได้ไปช่วยปราบกบฏ ที่นครจำปาศักดิ์ จับอ้ายเชียงแก้วเขาโอง ส่งตัวเข้ากรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯ ให้ พระปฐมสุรราชเจ้าฝ่ายหน้า ขึ้นเป็น "เจ้าพระยาวิชัยราชขัตติยะวงศา" ครองนครจำปาศักดิ์

พ.ศ. 2354 เจ้าพระยาวิชัยราชขัตติยะวงศาถึงแก่พิราลัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้เจ้าหนูหลานเจ้านครจำปาศักดิ์เป็นผู้ครองนครจำปาศักดิ์สืบไป ฝ่ายเจ้าราชวงศ์สิงห์บุตรเจ้าพระยาวิชัยราชขัตติยะวงศาไม่พอใจที่จะอยู่ในการปกครองของเจ้าหนู จึงขอกลับมาอยู่ที่บ้านสิงห์ท่า และนำอัฐิของเจ้าพระยาวิชัยราชขัตติยะวงศากลับมาด้วย และนำมาก่อเจดีย์บรรจุไว้ที่วัดมหาธาตุ ใกล้กับพระธาตุพระอานนท์ซึ่งยังปรากฏอยู่จนปัจจุบัน

พ.ศ. 2357 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกบ้านสิงห์ท่าขึ้นเป็น "เมืองยศสุนทร" (หรือ "เมืองยโสธร" ในปัจจุบัน) ให้เจ้าราชวงศ์สิงห์ ("ท้าวคำม่วง" ผู้น้องเจ้าพระยาวิชัยราชขัตติยะวงศา) เป็นเจ้าครองเมืองมีราชทินนามว่า "พระสุนทรราชวงศา" เจ้าเมืองคนแรกของเมืองยโสธร

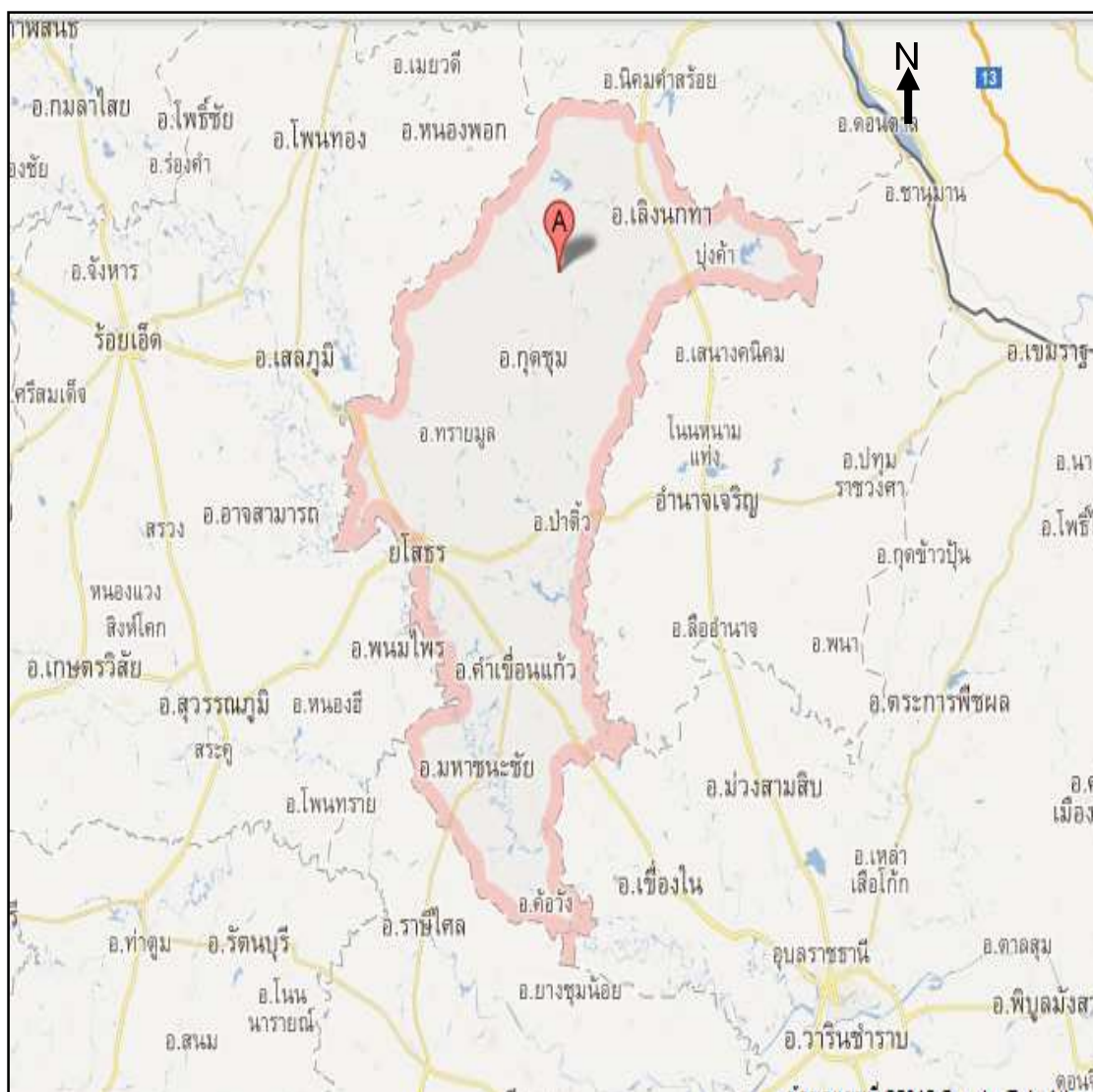
พ.ศ. 2433 สมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการจัดรูปการปกครองใหม่ แบ่งหัวเมืองออกเป็นมณฑลอุบลราชธานี รัตนานะเมืองยโสธรลงเป็นอำเภอยโสธร เมืองยโสธรได้รวมเป็นหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือ มีกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เป็นข้าหลวง (คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด) ต่างพระองค์คนแรก ตั้งกองว่าราชการอยู่ที่เมืองอุบลขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ

พ.ศ. 2443 กระทรวงมหาดไทยได้รวมเข้ากับเมืองอุบลโดยแยกออกเป็น 2 อำเภอ คือ อำเภออุทัยโสธร ภายหลังเป็นอำเภอ คำเขื่อนแก้ว และอำเภอประจิมยโสธร ภายหลังจึงรวมเป็นอำเภอยโสธรดังเดิม

พ.ศ. 2494 กระทรวงมหาดไทยได้ริเริ่มขอตั้งอำเภอยโสธรขึ้นเป็นจังหวัด จังหวัดยโสธรได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัด ตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 70 ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2515 ยกอำเภอยโสธรขึ้นเป็นจังหวัดยโสธร โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2515 เป็นต้นมา เป็นจังหวัดที่ 71 ของประเทศไทย

2.3 ลักษณะสภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดยโสธรมีพื้นที่ 4,161.444 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,600,902 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.81 ของพื้นที่ทั่วประเทศ และคิดเป็นร้อยละ 12.89 ของพื้นที่กลุ่มจังหวัด (จังหวัดยโสธร. 2555 : เว็บไซต์)



ที่มา <http://maps.google.co.th/maps?hl>

ภาพประกอบ 12 แผนที่จังหวัดยโสธร

2.4 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่หรือลักษณะภูมิประเทศของ จังหวัดยโสธร มีลักษณะลาดเอียงจากทิศตะวันตกลงไปทางทิศตะวันออก พื้นที่ทางตอนเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ภูเขา สลับกับพื้นที่แบบลูกคลื่น มีสภาพป่าและภูเขา มีแหล่งน้ำขนาดกลาง ได้แก่ ห้วยลิงโจน ห้วยสะแบก ลำโพง ลำเซบาย (ลุ่มน้ำมูล) ไหลผ่านทางตอนเหนือและตอนกลาง ส่วนพื้นที่ทางตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ราบลุ่มต่ำ สลับซับซ้อนกับสันดินริม น้ำ มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ได้แก่ แม่น้ำชี และขนาดกลาง ได้แก่ ลำน้ำยั้ง ลำทวน (ลุ่มน้ำชี) ไหลผ่านจังหวัด ลักษณะดินส่วนมากเป็นดินปนทรายและดินเค็ม มีหนอง บึง ลำห้วย และแหล่งน้ำขนาดเล็กอยู่ทั่วไป พื้นที่แหล่งน้ำอยู่ในลุ่มน้ำชี ลุ่มน้ำมูล

2.5 ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดยโสธรมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ความชื้นสัมพัทธ์ เฉลี่ย เท่ากับร้อยละ 71.1 อุณหภูมิสูงสุด 40.0 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 14.0 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในรอบ 5 ปี (2547 – 2551) เฉลี่ย 1,352 ม.ม.ต่อปี

2.6 ลักษณะการคมนาคม

ที่ตั้งจังหวัดยโสธรตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครโดยทางรถยนต์ ประมาณ 531 กิโลเมตร (ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1, 2, 202) อยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 (อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร อำนาจเจริญ)

2.7 ลักษณะการปกครอง

จังหวัดยโสธร เป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 9 อำเภอ 78 ตำบล และ 835 หมู่บ้าน แต่เดิมจังหวัดยโสธรเป็นอำเภอยโสธร อำเภอหนึ่งในจังหวัดอุบลราชธานี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2515 ได้ยกฐานะเป็นจังหวัดยโสธร ตามประกาศคณะปฏิวัติ นับเป็นจังหวัดที่ 71 ของประเทศไทย

การปกครองแบ่งออกเป็น 9 อำเภอ 78 ตำบล 835 หมู่บ้าน

1. อำเภอเมืองยโสธร
2. อำเภอทรายมูล
3. อำเภอกุดชุม
4. อำเภอคำเขื่อนแก้ว
5. อำเภอป่าดิว
6. อำเภอมหาชนะชัย
7. อำเภอค้อวัง
8. อำเภอเลิงนกทา
9. อำเภอไทยเจริญ

2.8 ลักษณะศิลปะและวัฒนธรรม

ย่านเมืองเก่าบ้านสิงห์ท่า บริเวณคุ้มบ้านสิงห์ท่า ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมือง เป็นย่านเมืองเก่าที่ปรากฏนามอยู่ในประวัติศาสตร์การก่อตั้งเมืองปัจจุบันใน บริเวณดังกล่าว ยังคงมี ตึกแถวโบราณที่มีรูปทรง และลวดลายงดงามและได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดีซึ่งเหมาะแก่การท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นเมือง (จังหวัดยโสธร. 2555 : เว็บไซต์)

แหล่งโบราณสถานบ้านสงเปือยอยู่ห่างจากตัวเมืองยโสธร 25 กิโลเมตร ตามเส้นทางยโสธร-คำเขื่อนแก้ว-อุบลราชธานี (ทางหลวงหมายเลข 23) จะมีทางแยกขวาเข้าไปอีกราว 10 กิโลเมตร สิ่งสำคัญและปูชนียสถานที่น่าสนใจมีดังนี้

พระพุทธรูปใหญ่

เป็นพระประธานในอุโบสถวัดสงเปือย มีขนาดหน้าตักกว้าง 3 เมตร สูง 8 เมตร เป็นพระพุทธรูปปั้นด้วยอิฐ ปูน มีอายุไม่น้อยกว่า 200 ปี เป็นที่สักการะของประชาชน ในท้องถิ่น

เจดีย์บรรจุดินจากสังเวชนียสถาน

เดิมเป็นเจดีย์เก่า อายุประมาณ 200 ปีขึ้นไป ในปี พ.ศ. 2498 ได้ต่อเติมขึ้นใหม่ โดยเงินทุนของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม พระปลัดเขียน อัมมาพันธ์ นำดินจากสังเวชนียสถาน 4 ตำบล คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน จากประเทศอินเดียมาบรรจุไว้

รอยพระพุทธรูปจำลองจัดสร้างโดยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม และท่านผู้หญิง ในวันสงกรานต์ของทุกปีประชาชนในท้องถิ่นมาสร่งน้ำเป็นจำนวนมาก

พิพิธภัณฑสถานโบราณ เป็นสถานที่รวบรวมของโบราณซึ่งเก็บและขุดได้จากดงเมืองเตยเมืองเก่าสมัยขอม ในพิพิธภัณฑสถานนี้มียางบรมเจ้าเมือง (เป็นศิลา) และศิลาจารึก สันนิษฐานว่าเป็นอักษรขอมโบราณ

ซากเมืองโบราณดงเมืองเตย อยู่ห่างทิศใต้ของหมู่บ้านสงเป็ยห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอประมาณ 7 กิโลเมตร ภายในบริเวณดงเมืองเตยมีซากวัด สระน้ำ กำแพงเมือง ซึ่งปัจจุบันได้ชำรุดลงไปมากแล้ว แต่ยังมีเค้าโครงเดิมพอจะสันนิษฐานได้ว่าเดิมเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณสมัย เจนละ-ทวารวดี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 จากข้อความที่พบในจารึกของกษัตริย์เจนละ แสดงว่าโบราณสถานแห่งนี้สร้างขึ้นเป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ที่นับถือพระศิวะ ในช่วงเวลานั้น บริเวณดงเมืองเตย รวมทั้งชุมชนใกล้เคียงก็คงจะเคยเป็นเมืองที่มีชื่อว่า “ตั้งชะปุระ” ซึ่งคงจะมีความสัมพันธ์ในฐานะเมืองในปกครองของอาณาจักรเจนละ ซึ่งก็คืออาณาจักรขอมในสมัยต่อมาที่แผ่อำนาจเข้ามาในเขตลุ่มแม่น้ำมูล-ชี ในช่วงเวลาดังกล่าว วัดมหาธาตุ ตั้งอยู่ภายในเขตเทศบาลเมือง โบราณสถานที่สำคัญในวัดคือพระพุทธรูปยี่ธาณ์ หรือพระแก้วหยดน้ำค้าง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะสมัยเชียงแสน เป็นพระพุทธรูปบ้านคูเมืองของโยธธรร ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้พระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองโยธธรรคนแรก (จังหวัดโยธธรร. 2555 : เว็บไซต์)

พระธาตุยโสธร หรือพระธาตุอานนท์ ตั้งอยู่หน้าอุโบสถ เป็นพระธาตุรุ่นเก่าที่สำคัญองค์หนึ่งในภาคอีสาน เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมส่วนยอดคล้ายพระธาตุพนม ภายในพระธาตุบรรจุอัฐิธาตุของพระอานนท์ การก่อสร้างได้รับอิทธิพลศิลปะลาว ที่นิยมสร้างขึ้นเมื่อปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งตรงกับประวัติการตั้งเมือง และประวัติของวัดมหาธาตุฉบับหนึ่งว่า สร้างราว พ.ศ. 2321 โดยท้าวหน้า ท้าวคำสิงห์ ท้าวคำผา ซึ่งเดิมเป็นเสนาบดีเก่าของกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ต่อมาได้อพยพผู้คนภายใต้การนำของพระวอ พระตา ราว พ.ศ. 2313-2319 มาตั้งถิ่นฐาน ณ ที่นี้ ลักษณะพระธาตุ ฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยาวด้านละ 81 เมตร ก่ออิฐถือปูนเอวฐานคอดเป็นรูปบัวคว่ำบัวหงายเหนือขึ้นไปเป็นเรือนธาตุ มีซุ้ม 4 ทิศ ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนส่วนยอดธาตุมียอดปลีเล็กแซมทั้ง 4 ด้าน ยอดกลางทรงสี่เหลี่ยมสอบ มี 2 ชั้น รูปแบบการก่อสร้างคล้ายกับพระธาตุก่องข้าวน้อย และทางวัดจะจัดให้มีงานสมโภชพระธาตุอานนท์ ขึ้นเป็นประจำทุกปีในเดือนมีนาคม

หอไตร เป็นที่เก็บคัมภีร์ใบลานของวัด ตั้งอยู่ตรงกลางสระน้ำทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระธาตุ แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะแบบหอไตรภาคอีสานทั่วไป มีทางเดินโดยรอบติดกันใต้ชายคา บริเวณนี้เป็นที่เก็บรักษาตู้พระธรรม หีบพระธรรม เสลียงชั้นวางคัมภีร์ซึ่งนำมาจากเวียงจันทน์ ซุ้มประตูและบานประตูไม้สลักลวดลายเครือเถาตรงรักปิดทองอย่างสวยงาม การตกแต่งฝาผนังมีลวดลาย ซึ่งเป็นลักษณะผสมแบบภาคกลางสันนิษฐานว่า หอไตรน่าจะสร้างขึ้นประมาณสมัยรัชกาลที่ 4-5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระธาตุก่องข้าวน้อย ตั้งอยู่ในทุ่งนา ตำบลตาตทอง ห่างจากตัวจังหวัด ประมาณ 9 กม. ไปตามทางหลวงหมายเลข 23 (ยโสธร-อุบลราชธานี) ประมาณหลักกิโลเมตรที่ 194 เลี้ยวซ้ายไปอีก 1 กิโลเมตร พระธาตุก่องข้าวน้อยเป็นเจดีย์เก่า สมัยขอม สร้างในพุทธศตวรรษที่ 23-25 ตรงกับสมัยอยุธยาตอนปลาย ตั้งอยู่ในเขตวัดพระธาตุก่องข้าวน้อย ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงทุ่งนาในเขตตำบลตาตทอง พระธาตุก่องข้าวน้อยเป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูน รูปทรงแปลกไปจากเจดีย์โดยทั่วไป คือมีลักษณะเป็นก่องข้าว องค์พระธาตุเป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สาม ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ 2 เมตร ก่อสูงขึ้นไปประมาณ 1 เมตร ช่วงกลางขององค์พระธาตุมีลวดลายทำเป็นซุ้มประตูทั้งสี่ด้าน ถัดจากช่วงนี้ไปเป็นส่วนยอดของเจดีย์ที่ค่อยๆ สอบเข้าหากัน ส่วนยอดครอบนอกของพระธาตุก่องข้าวน้อย มีกำแพงอิฐล้อมรอบขนาด 5x5 เมตร นอกจากนี้บริเวณด้านหลังพระธาตุ มีพระพุทธรูปอยู่องค์หนึ่งก่อด้วยอิฐ ชาวบ้านนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์มาก และในเดือนห้าจะมีผู้คนนิยมมาสงกราน้ำพระและปิดทอง ซึ่งเชื่อกันว่า ถ้าไม่ทำเช่นนั้นฝนจะแล้งในปีนั้น (จังหวัดยโสธร. 2555 : เว็บไซต์)

พระธาตุก่องข้าวน้อยมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ ซึ่งผิดไปจากปูชนียสถานแห่งอื่นๆ ที่มักเกี่ยวพันกับเรื่องพุทธศาสนา แต่ประวัติความเป็นมาของพระธาตุก่องข้าวน้อย กลับเป็นเรื่องของหนุ่มสาวนาที่ทำนาตั้งแต่เช้าจนเพล มารดาส่งข้าวสายเกิดหิวข้าวจนตาลาย อารมณ์ชั่ววูบทำให้เขากระทำมาตุฆาต ด้วยสาเหตุเพียงว่าข้าวที่เอามาส่งจะน้อยไปไม่พอกิน ครั้นเมื่อกินข้าวอิ่มแล้ว ข้าวยังไม่หมดจึงได้สติคิดสำนึกผิดที่ได้ประทุษร้ายต่อมารดาของตนเอง จนถึงแก่ความตาย จึงได้สร้างพระธาตุก่องข้าวน้อยแห่งนี้ขึ้น เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลขอโหสิกรรมและล้างบาปที่ตนได้กระทำมาตุฆาต

นอกจากนี้ที่บริเวณบ้านตาตทอง กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นเรื่องราวของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้ค้นพบโครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และภาชนะลายเขียนสีแบบบ้านเชียงซึ่งกรมศิลปากร กำลังดำเนินการจัดตั้งอุทยานก่อนประวัติศาสตร์ขึ้น

กุ้งจาน อำเภอดำเนินสะดวก จ.ยโสธร ตั้งอยู่ที่บ้านจิว ตำบลกุ้งจาน ห่างจากตัวอำเภอดำเนินสะดวก 12 กิโลเมตร กุ้งจานเป็นเจดีย์เก่าเจดีย์หนึ่งในจังหวัด มีลักษณะคล้าย ๆ กับพระธาตุพนม ตามตำนานเล่าว่ากุ้งจานมีมาตั้งแต่ครั้งสร้างพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

หอไตรวัดสระไตรนุรักษ์ ตั้งอยู่ที่วัดสระไตรนุรักษ์ บ้านนาเวียง หมู่ที่ 1 ตำบลนาเวียง ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 25 กิโลเมตร เป็นหอไตรเก่าแก่อยู่กลางสระน้ำ สร้างมาประมาณร้อยกว่าปี เป็นสถาปัตยกรรมแบบพม่าหรือไทยใหญ่ เป็นอาคารไม้ขนาดกว้าง 8.30 เมตร ยาว 10.50 เมตร หลังคามุมสังกะสี มีชายคายื่นทั้ง 4 ทิศ หลังคามี 4 ชั้น ลดหลั่นกันขึ้นไปมีประตูด้านหน้า 1 ช่อง บานประตูแกะสลักลวดลายสวยงาม ใช้เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกแต่มาโบราณ

ภูถ้ำพระ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านกุดแห่ หรือกุดแห่ ตำบลกุดเชียงหมี ห่างจากอำเภอลำทะเมนชัย 12 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 212 และห่างจากอำเภอมือง 85 กิโลเมตร ที่เรียกว่า "ภูถ้ำพระ" เนื่องจากมีพระพุทธรูปอยู่ในถ้ำจำนวนมาก ถ้ำพระนี้เป็นถ้ำใหญ่กว้างประมาณ 3 วา ยาวประมาณ 8 วา ตั้งอยู่ช่องง่อนภูด้านทิศใต้ มีทางเข้าไปตามซอกหินเป็นอุโมงค์ จากปากถ้ำเลยไปทางทิศเหนือ สามารถเดินลอดไปได้ บนภูเขาภูถ้ำพระนอกจากจะมีบรรยากาศร่มเย็นและร่มรื่น ไปด้วยป่าไม้หนาที่บแล้ว บริเวณโดยรอบยังมีถ้ำอื่นๆ อีก อาทิ ถ้ำเค็ง ถ้ำงูชวง ถ้ำเกลี้ยง และถ้ำพรหมบุตร

โบสถ์คริสต์บ้านซ่งแย้ ตั้งอยู่ที่อำเภอไทยเจริญ จังหวัดยโสธร มีประวัติเล่าสืบกันมาว่าในปี ค.ศ.1908 มีผู้หนีตายอพยพจากที่ต่าง ๆ กัน เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้รวม 5 ครอบครัว ซึ่งหนีมาด้วยสาเหตุเดียวกัน คือ ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ ชาวบ้านในหมู่บ้านจึงรุมทำร้ายและขับไล่ จากนั้นได้เดินทางไปหาบาทหลวงเดชาแนล และบาทหลวงออมโบรซีโอ ที่บ้านเซ่ง ตำบลเซียงเพ็ง อำเภอป่าดิว จังหวัดยโสธร ขอให้ไปช่วยขับไล่ผีปอบที่สิงสู่อยู่กับตนและ ครอบครัว ซึ่งบาทหลวงทั้ง 2 ท่าน ก็ยอมเข้าป่าลึกไปตามคำขอ เมื่อรู้สึกดีขึ้น ทั้ง 5 ครอบครัว จึงเข้านับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ต่อมาบ้านหนองซ่งแย้ มีผู้คนอพยพ ไปอยู่มากขึ้น ในปี ค.ศ. 1909 ชาวบ้านปลูกกระต๊อบ ฝาขัดแตะเล็ก ๆ ใช้ประกอบพิธีทางศาสนา นับว่าเป็นจุดกำเนิดวัดซ่งแย้ หรือชื่ออย่าง เป็นทางการ เป็นภาษาละตินว่า วัดอัครเทวดามิคาแอล ตามชื่อนักบุญองค์สำคัญ เป็นภาษาอังกฤษคือโบสถ์เซนต์ไมเคิล เป็นภาษาฝรั่งเศสคือ โบสถ์แซนต์ มิเชล โดยมีบาทหลวงเดชาแนล เป็นอธิการโบสถ์คนแรก และคนในบ้านหนองซ่งแย้ซึ่งล้วนแต่เป็นชาวไทยอีสาน ได้มาเข้ารับ ถือนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเกือบทั้งหมด (จังหวัดยโสธร. 2555 : เว็บไซต์)

หลังจากนั้น ได้มีการสร้างอาคารโบสถ์ใหม่หลายครั้ง โบสถ์ไม้เนื้อแข็งหลังปัจจุบันนี้ เป็นโบสถ์หลังที่ 4 วางแผนก่อสร้างปี ค.ศ. 1936 ชาวบ้านพากันรวบรวมไม้ ลงมือสร้างปี ค.ศ. 1947 ตัวโบสถ์รูปทรงที่สร้างขึ้นมีลักษณะแบบศิลปะไทย กว้าง 16 เมตร ยาว 57 เมตร จัดเป็นโบสถ์ไม้ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ใช้แผ่นไม้เป็นแป้นมุง หลังคา 80,000 แผ่น ใช้เสาขนาดต่างๆ กันถึง 360 ต้น ส่วนใหญ่เป็นเสาไม้เต็ง เสาในแถวกลางมีขนาดใหญ่ยาวที่สุดมี 260 ต้น สูงจากพื้นดินกว่า 10 เมตร พื้นแผ่นกระดานเป็นไม้แดงและไม้ตะเคียนขนาดใหญ่ ม้านั่งไม้จุกคนได้กว่าพันคน รัซังโบสถ์มีเส้นผ่าศูนย์กลางเกือบ 2 ฟุต อยู่ในหอรซังสูงที่สร้างแบบหอรซังตามวัดไทยทั่วไป แต่แปลกตรงที่แยกต่างหากจากโบสถ์ และเนื่องจากไม้ที่ได้อบรมมามีจำนวนมาก จึงได้นำไม้ที่เหลือมาสร้างโรงเรียนบ้านซ่งแย้พิทยา

การเดินทางจากยโสธรใช้ทางหลวงหมายเลข 2169 เลี้ยวอำเภออุดุมไปประมาณ 7-8 กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายเข้าไปอีกราว 600 เมตร ถึงบริเวณโรงเรียนซ่งแย้พิทยาและโบสถ์ซึ่งอยู่บริเวณเดียวกัน

สวนสาธารณะพญาแถน ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมือง ริมถนนแจ้งสนิท (ทางหลวงหมายเลข 23) ติดกับอ่างเก็บน้ำลำทวน ภายในสวนพญาแถนมีลำน้ำเล็กๆ คดเคี้ยวล้อมรอบ บริเวณโดยรอบประกอบด้วยสวนไม้ดอก ไม้ประดับ สังคีตศาลา (เวทีการแสดงกลางแจ้ง) สนามเด็กเล่น และสวนสุขภาพ เทศบาลกำหนดให้สวนพญาแถน เป็นสถานที่จัดงานบั้งไฟประจำปี (พญาแถนเป็นชื่อของเทพเจ้าแห่งฝน ตามความเชื่อของชาวอีสานว่าเมื่อถึงเดือนหกจะต้องทำบั้งไฟ จุดขึ้นไปบนท้องฟ้าถวายพญาแถน ฝนจะได้ตกต้องตามฤดูกาล) นอกจากนี้ยังใช้เป็นสถานที่จัดงานแข่งเรือสั้น (เรือหางปลา) ประจำปี และงานสงกรานต์ เมื่อปี พ.ศ. 2525 สวนแห่งนี้ยังได้รับรางวัลสวนสาธารณะดีเด่น ของสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย (จังหวัดยโสธร. 2555 : เว็บไซต์)

หมู่บ้านทำหมอนขิตบ้านศรีฐาน ห่างจากตัวเมืองยโสธร 20 กิโลเมตร ตามเส้นทางยโสธร-ป่าดิว-อำนาจเจริญ (ทางหลวงหมายเลข 202) ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 18-19 แยกทางขวามือเข้าไปทางลูกรังอีก 3 กิโลเมตร หลังฤดูทำนาชาวบ้านแทบทุกครัวเรือน มีอาชีพทอผ้าและทำหมอนขิต นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปชมและซื้อหมอนขิต ไว้เป็นที่ระลึก ซึ่งขณะนี้ได้รับความนิยมอย่าง

มาก ส่งเป็นสินค้าออกไปขายต่างประเทศ นับเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ที่นำรายได้เป็นอันดับสอง รองจากการทำนา

พระพุทธบาทโสธร ตั้งอยู่ที่วัดพระพุทธบาทโสธร บ้านหนองยาง ตำบลหัวเมือง ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 6 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 2083 ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท เป็นเนินทรายขาวสูงอกขึ้นกลางพื้นที่ลุ่มน้ำชีนับ เป็นโบราณวัตถุอันล้ำค่าของจังหวัด บริเวณเดียวกันนี้ยังมีโบราณวัตถุอีกชิ้นหนึ่ง ได้แก่ พระพุทธรูปปางนาคปรก (ศิลาแลง) 1 องค์ ขนาดหน้าตักกว้าง 1 ศอก และหลักศิลาจารึกทำด้วยศิลาแลง 1 หลัก สูง 1 เมตร กว้าง 50 เซนติเมตร มีตัวหนังสือโบราณบันทึกไว้ว่า โบราณวัตถุทั้ง 3 อย่างนี้ พระมหาอุตตปัญญาและสิทธิวิหาริก ได้นำมาจากกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 1378 นอกจากนี้ก็เขียนบอกคำนมัสการพระพุทธบาทไว้ บางตัวก็อ่านไม่ออกเพราะเลือนลางมาก ในระหว่างเดือนมีนาคม-เมษายน ของทุกปี จะมีประชาชนจากอำเภอและตำบลใกล้เคียงไปนมัสการเป็นจำนวนมาก (จังหวัดยโสธร. 2555 : เว็บไซต์)

2.9 โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกลุ่มที่ 9 จังหวัดยโสธร มีดังนี้

2.9.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร 35000 ได้รับอนุญาตเลขที่ ลงวันที่ 30 พฤษภาคม 2546

2.9.2 โรงเรียนทรายมูลปริยัติวิทยา วัดบูรพารามใต้ ตำบลทรายมูล อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร 36170 ได้รับอนุญาตเลขที่ ลงวันที่ - เดือน - พ.ศ. 2536

2.9.3 โรงเรียนเทพสถิตวิทยาลัย วัดสุ่มังคราราม ตำบลสามแยก อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร 35120 ได้รับอนุญาตเลขที่ ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2550

3. จังหวัดอำนาจเจริญ

3.1 เอกลักษณ์ของท้องถิ่นจังหวัดอำนาจเจริญ

3.1.1 คำขวัญจังหวัดอำนาจเจริญ

พระมงคลมิ่งเมือง แหล่งรุ่งเรืองเจ็ดลุ่มน้ำ งามล้ำถ้ำศักดิ์สิทธิ์ เทพนิมิตพระเหลา เกาะแก่งเขาแสนสวย เลอค่าด้วยผ้าไหม ราษฎร์เลื่อมใสใฝ่ธรรม

3.1.2 วิสัยทัศน์จังหวัดอำนาจเจริญ

ประชาสังคมเข้มแข็ง แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิคุณภาพดี มีโอกาสทางการศึกษา พัฒนาคุณภาพชีวิต

3.1.3 ตราประจำจังหวัดอำนาจเจริญ



ภาพประกอบ 13 ตราประจำจังหวัดอำนาจเจริญ

พระมงคลมิ่งเมืองเป็นพระประธานของภาพ แสงฉัพพรรณรังสี เปล่งรัศมี โดยรอบพระเศียรซ้ายขวามีต้นไม้อยู่สองข้าง ถัดไปเป็นกลุ่มเมฆ ด้านล่างเป็นแถบป้ายชื่อ จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ ใช้อักษรย่อว่า อจ.

3.1.4 ดอกไม้ประจำจังหวัดอำนาจเจริญ



ภาพประกอบ 14 ดอกจันทน์เหลือง (ทองกวาว) ดอกไม้ประจำจังหวัด

3.2 ประวัติจังหวัดอำนาจเจริญ

เมื่อ พุทธศักราช 2437 เจ้าพระพรหมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี คนที่ 2 ได้มีใบบอก ลงไปกราบทูลพระกรุณา พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขอพระราชทานตั้งบ้านโคกก่ง กงพะเนียง (ปัจจุบันเป็นตำบลอยู่ในการปกครองของอำเภอขามเฒ่า) เป็นเมืองเขมรราชธานี พระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งบ้านโคกก่งกงพะเนียง เป็นเมืองเขมรราชธานี ตามที่พระพรหมวรราชสุริยวงศ์ กราบทูล และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้อุปฮาดกำ บุดรชายคนโตของพระองค์ จากเมืองอุบลราชธานี มาเป็นเจ้าเมืองเขมรราช (ที่ตั้งอยู่เมืองบริเวณบ้านคำแห้ว เมืองเก่าอำเภอขามเฒ่า) ได้รับสถาปนาเป็นพระเทพวงศา (กำ) ต่อมาในปีพุทธศักราช 2369 เกิดศึกระหว่างกรุงเทพฯ กับกองทัพเจ้าอนุวงศ์ เจ้านครจำปาศักดิ์ ได้ยกทัพมายึดเมืองเขมรราช ขอให้พระเทพวงศา (กำ) เข้าเป็นพวกด้วย แต่พระเทพวงศาไม่ยอมจึงถูกประหารชีวิตพระเทพวงศา (กำ) มีบุตรชาย 3 คน คือ พระเทพวงศา (บุญเฮ้า) คนที่ 3 ท้าวแดง มียศเป็นพระกำจันตรงค์ ได้เป็นเจ้าเมืองวารินชำราบ พระเทพวงศา (บุญจันทร์) มีบุตรชาย 2 คน คือ ท้าวบุญสิงห์ และท้าวบุญชัย ต่อมา ท้าวบุญสิงห์ ได้เป็นเจ้าเมืองเขมรราช มียศเป็นพระเทพวงศา (บุญสิงห์) มีบุตรชาย 2 คน คือ ท้าวเสื่อ และท้าวพวย ซึ่งได้รับยศเป็นท้าวจันทบูรหรือจันทบูร (จังหวัดอำนาจเจริญ. 2555 : เว็บบไซต์)

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2401 ได้กราบบังคมทูลยกฐานะบ้านค้อใหญ่ (ปัจจุบันอยู่ในท้องที่อำเภอสิรินธร) ขึ้นเป็นเมืองอำนาจเจริญ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อำเภอสิรินธรยกฐานะบ้านค้อใหญ่ ขึ้นเป็นเมือง ให้ชื่อว่า "เมืองอำนาจเจริญ" เมื่อ พุทธศักราช 2410 และโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวจันทบูร (เสื่อ) เป็นเจ้าเมือง มียศเป็นพระอมรอำนาจ (ต้นสกุลอมรสิน) ดังปรากฏตราสารตั้งเจ้าเมืองอำนาจเจริญ ดังนี้ "สารตราเจ้าพระยาจักรี ศรีอภัยพิทักษ์ สมุหนายก อรรคมหาเสนาบดี อภัยภักดีปรการกรมพาทู มาถึง พระเทพวงศา พระอุปราช ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองเขมรราชธานี" ด้วยมีพระราชโองการตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า เจ้าพระยานิกรบดินทร์มหากัลยาณบัตร สมุหนายก กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ท้าวจันทบูร เป็นนายกอง ตั้งอยู่บ้านค้อบ้านหม้อแขวงเมืองเขมรราชธานี มีจำนวน คน พระสงฆ์ สามเณร 123 คน ชรา - คน พิการ 119 ท้าวเพี้ย จำบ้าน 234 ชายฉกรรจ์ 578 ข้าพระ 36 ทาส 22 รวม 111,7 คน รับผูกส่วย เงินแทนผลเร็ว เป็นหลวง ปีละ 53 หาบ เมื่อถึงกำหนดปี ให้ส่งผลเร็วไปให้ครบจำนวน บ้านค้อ บ้านหม้อ มีไร่นา ที่ทำกินกว้างขวาง แต่บ้านค้อบ้านหม้อเดินทางไปเขมรราชธานี ใช้เวลาถึง 3 ค่ำ จะขึ้นไป เมืองมุกดาหาร 4 ค่ำ จะลงมาเมืองอุบลราชธานีถึง 3 ค่ำ จะตัดไปเมืองยศ (เมืองยโสธร) 2 ค่ำ เจ้าเมืองเพี้ย ขึ้นลงไปมาเป็นที่พักอาศัยไม่ขาด เมื่อปีมะโรง อัฐศก ได้มีหนังสือ ขึ้นไปปรึกษาพระเทพวงศา พระอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองเขมรราชธานี มีใบบอกให้ราชบุตรพาท้าวจันทบูร นายกอง ท้าวเพี้ย ลงมาขอรับพระราชทานตั้งบ้านหม้อเป็นเมือง โดยขอให้ท้าวจันทบูรเป็นเจ้าเมือง ท้าวบุตร เป็นอุปฮาด ท้าว สีหาราช เป็นราชวงศ์ ท้าวสุริโย เป็นราชบุตร ทำราชการขึ้นกับเมืองเขมรราชธานี แล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จึงทรงพระราชดำรัสว่า (จังหวัดอำนาจเจริญ. 2555 : เว็บบไซต์)

“ผู้คนและไพร่พลมีมาก ควรตั้งเป็นเมืองได้ ครั้นจะสมัครอยู่ไหน ก็ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จัดแจงตั้งเป็นเมือง ทำราชการขึ้นกับเมืองนั้น ทัวไปทุกบ้านทุกเมือง”

ซึ่งเจ้าพระยานิกรบดินทร์มหากัลยาณมิตร ที่สมุหนายกปรึกษา พระเทพวงศา พระอุปราช ราชวงศ์ราชบุตรจึงเห็นพ้องต้องกันพร้อมยกฐานะบ้านหม้อ ขึ้นเป็นเมือง ขอให้ท้าวจันทบูร เป็นเจ้าเมือง ท้าวบุตรเป็นอุปฮาด ท้าวสีหาราช เป็นราชวงศ์ ท้าวสุริโย เป็นราชบุตรทำราชการขึ้นกับ

พระเทพวงศา เจ้าเมืองเขมรราชธานี นั้นชอบแล้ว ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระราชทานนามสัญญาบัตร ประทับตราพระบรมราชโองการ ตั้งท้าวจันทบูรุม เป็นพระอมรอำนาจ เจ้าเมืองพระราชทานถาดหมาก คนโทเงิน สำหรับหนึ่ง สัปทนแพรคันหนึ่ง เสื้อเข็มขาปรี๊ดดอกตัวหนึ่ง แพรสีทับทิม ดิดขลิบผืนหนึ่ง ผ้าสาวันวิลาสผืนหนึ่ง แพรหงอนไก่อลายผืนหนึ่ง ผ้าเชิงปุมผืนหนึ่ง เป็นเครื่องยศฐานาศักดิ์ ขึ้นรักษาเมือง ทำราชการขึ้นกับเมืองเขมรราชธานีสืบไป และท้าวจันทบูรุม ผู้เป็นพระอมรอำนาจ ฟังบังคับบัญชาพระเทพวงศา อุปราชราชวงศ์ ราชบุตร เมืองเขมรราชธานี ให้ท้าวอุปราช ราชวงศ์ ท้าวราชบุตรเมืองอำนาจเจริญ ฟังบังคับบัญชา ท้าวจันทบูรุม ผู้เป็นพระอมรอำนาจ เจ้าเมืองอำนาจเจริญ แต่ที่ชอบด้วยราชการ อย่าให้ถือว่าแต่ก่อนอยู่ใต้บังคับบัญชาพระเทพวงศา เดียวนี้ได้แยกออกเป็นเมืองแล้ว อย่าได้ขัดแย้งต่อเมืองใหญ่ ฝ่ายพระเทพวงศา ก็อย่าอิจฉาพยาบาทถือเป็นเมืองเขาเมืองเรา มีราชการเมืองมาก็ให้ประณีประนอม ช่วยเหลือราชการให้เป็นอันหนึ่งใจเดียวกัน อย่าถือเปรียบแก่งแย่งให้เสียราชการได้ (จังหวัดอำนาจเจริญ. 2555 : เว็บไซต์)

อนึ่งเมืองอำนาจเจริญเป็นเมืองที่ตั้งใหม่ เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ยังไม่รู้กฎหมาย แบบอย่างขนบธรรมเนียมให้พระเทพวงศาว่ากล่าวสั่งสอนพระอมรอำนาจประพฤติแต่ที่ชอบที่ควร ฯลฯ ให้พระอมรอำนาจเจ้าเมือง พร้อมอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ท้าวเพี้ย ไปพร้อมด้วยพระเทพวงศา อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองเขมรราชธานี ณ อุโบสถพระวิหารเมืองเขมรราชธานี กราบถวายบังคมสัตยานุสัถย์ถวายต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รับพระราชทานน้ำพิพัฒน์สัตยา ปีละ 2 ครั้ง ตามธรรมเนียมสืบไป "หนังสือมา ณ วันอังคาร ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 9 จุลศักราช 1220 ปีมะเมีย สัมฤทธิศก พุทธศักราช 2401

เมืองอำนาจเจริญ จึงได้รับการสถาปนาเป็นเมือง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา โดยขึ้นการบังคับบัญชาของเจ้าเมืองเขมรราชธานี โดยมีท้าวจันทบูรุม (เสื้อ) มีพระอมรอำนาจ ซึ่งเป็นบุตรชายของพระเทพวงศา (ท้าวบุญสิงห์) เจ้าเมืองเขมรราชธานี ซึ่งเป็นหลานเจ้าพระวอ เจ้าเมืองอุบลราชธานีเป็นเจ้าเมืองอำนาจเจริญคนแรก นับว่าเมืองอำนาจเจริญ เป็นเชื้อสายของเจ้าพระวอพระตาโดยตรงต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๆ ได้เปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง โดยการปฏิรูปการปกครอง ให้เข้าสู่ระบบการบริหารราชการแผ่นดินแบบยุโรปตามแบบสากล เป็นเทศาภิบาล เมื่อพุทธศักราช 2429 ถึง พุทธศักราช 2445 โดยยกเลิกการปกครองแบบเดิมที่ให้มีเจ้าเมือง พระอุปราช ราชวงศ์ และราชบุตร ที่เรียกว่า อาญาสี่ อาญาสี่ หรือ อาขญาสี่ เป็นตำแหน่งผู้บังคับบัญชาสูงสุดในหัวเมืองมี 4 ตำแหน่ง (จังหวัดอำนาจเจริญ. 2555 : เว็บไซต์)

1. เจ้าเมือง เป็นผู้มียอำนาจสิทธิขาดในการสั่งการบ้านเมืองทั้งปวง แต่ถ้าเป็นเมืองขึ้นเมืองใหญ่ เจ้าเมืองไม่มีอำนาจตัดสินใจประหารชีวิตผู้ร้ายอุกฉกรรจ์ และไม่มีอำนาจถอดถอน กรรมการเมืองผู้ใหญ่ (อุปราช ราชวงศ์ ราชบุตร) ต้องฟังคำสั่งจากเมืองใหญ่หรือแล้วแต่ พระมหากษัตริย์จะมีพระกระแสรับสั่ง

2. อุปราช หรือ อุปฮาด มีหน้าที่ทำการแทนเจ้าเมือง เมื่อ เจ้าเมืองไม่อยู่ หรืออยู่แต่ไม่สามารถว่าราชการได้ อุปฮาดจะเป็น ผู้ทำการแทนทั้งสิ้น

3. ราชวงศ์ มีหน้าที่เกี่ยวกับบรรดาศักดิ์ ตัดสินชำระความในการปกครองทั่วไป ราชวงศ์มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งอุปราช และเป็นผู้รวบรวมสรรพบัญชี ส่วยอากร เป็นต้น

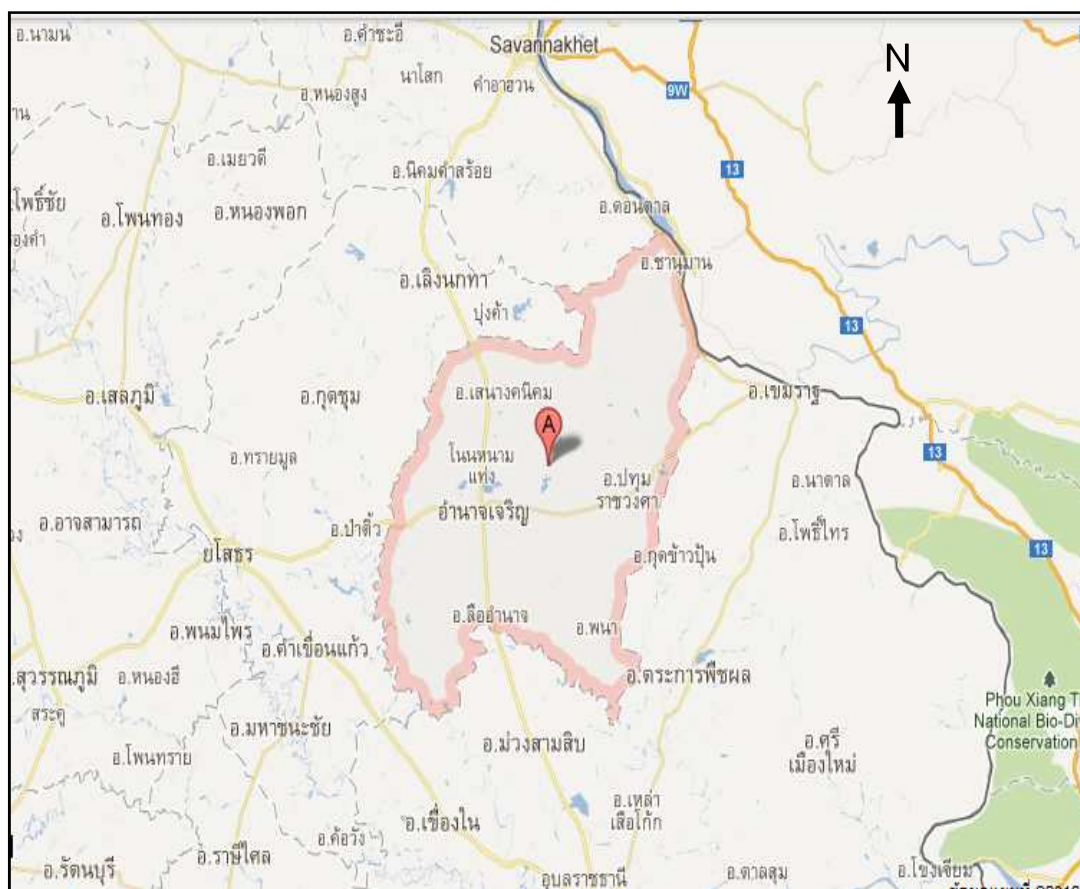
4. ราชบุตร มีหน้าที่ควบคุมเก็บรักษาผลประโยชน์ของเมือง ราชบุตร แปลว่า บุตรเจ้าเมือง แต่ความจริงแล้ว ไม่จำเป็นต้องเป็นเชื้อพระวงศ์ของเจ้าเมืองเสมอไป แต่อาจเป็นผู้มี

ความรู้ ความสามารถในการราชการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งราชบุตริกียังคงเรียกว่า "ราชบุตริก" ตำแหน่งอาญาสี่ นี้ถ้าเป็นเมืองเล็กหรือเมืองที่ขึ้นกับเมืองใหญ่ เรียกว่า เจ้าเมือง อัครฮาด อัครวงค์ และอัครบุตริก เมืองเจริญขึ้นมีผู้คนมากก็จะได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น เช่น เมืองมหาสารคาม ได้เลื่อนตำแหน่งอาญาสี่ ในปีพุทธศักราช 2411 คือ อัครฮาด เป็น อุปฮาด อัครวงค์ เป็นราชวงค์ และอัครบุตริก เป็นราชบุตริก ตำแหน่งสำหรับหมู่บ้าน มี 4 ตำแหน่ง ซึ่งเทียบได้เป็นตำแหน่งของการปกครอง ในปัจจุบัน

- 4.1 ท้าวฝ่าย เทียบกับ ตำแหน่งนายอำเภอ
- 4.2 ตาแสง เทียบกับ ตำแหน่งกำนัน
- 4.3 พ่อบ้าน หรือ นายบ้าน เทียบกับ ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน
- 4.4 จำบ้าน เทียบกับตำแหน่งสารวัตรหมู่บ้าน หรือสารวัตรตำบล

นับแต่ปี พุทธศักราช 2429 ถึง พุทธศักราช 2455 ได้ยกเลิกการปกครองแบบเก่า คือ ยกเลิกตำแหน่งอาญาสี่สี่สกุล ในการเป็นเจ้าเมืองนั้นเสีย จัดให้ข้าราชการจากราชสำนัก ในกรุงเทพฯ มาปกครอง เปลี่ยนชื่อตำแหน่งผู้ปกครอง จากเจ้าเมือง มาเป็นผู้ว่าการเมืองแทนและปรับปรุงการปกครองหัวเมืองมณฑลอีสาน จึงยุบเมืองเล็กเมืองน้อยรวมเป็นเมืองใหญ่ ยุบเมืองเป็นอำเภอ เช่น เมืองเขมราชธานี เมืองยศ (ยโสธร) เมืองฟ้าหยาด (มหาชนะชัย) เมืองลุมพุก (คำเขื่อนแก้ว) เมืองขุขันธ์ (ตระการพืชผล) เมืองอำนาจเจริญ ไปขึ้นการปกครองกับจังหวัดอุบลราชธานี

ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา อำเภออำนาจเจริญจึงได้แต่งตั้งนายอำเภอปกครอง นายอำเภอคนแรก คือ รองอำมาตย์โทหลวงเอนกอำนาจ (เปี้ย สุวรรณภูมิ) พุทธศักราช. 2455 - 2459 ต่อมาประมาณ พุทธศักราช 2459 ย้ายจากที่เดิม (บ้านค้อ บ้านอำนาจ อำเภอสีอำนาจในปัจจุบัน) มาตั้ง ณ ตำบลบุง ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองในปัจจุบัน ตามคำแนะนำของพระยาสุนทรพิพิธ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเลขาธิการมณฑลอีสาน ได้เดินทางมาตรวจราชการโดยใช้เกวียนเป็นพาหนะ มีความเห็นว่าหากย้ายอำเภอมายังใหม่ที่บ้านบุง ซึ่งเป็นชุมชนและชุมทางสี่แยก ระหว่างเมืองอุบล-มุกดาหาร และเมืองเขมราช-เมืองยศ (ยโสธร) โดยคาดว่าจะมีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปในอนาคต โดยชื่อว่า อำเภอบุง (เสนอแนะย้ายพร้อมกับอำเภอเดชอุดม ย้ายจากเมืองขุขันธ์ (ศรีสะเกษ) มาขึ้นกับจังหวัดอุบลราชธานี) โดยยุบเมืองอำนาจเจริญเป็นตำบล ชื่อว่าตำบลอำนาจ ซึ่งชาวบ้านชอบเรียกว่า เมืองอำนาจน้อย อยู่ในเขตท้องที่อำเภอสีอำนาจในปัจจุบัน ต่อมาในปี พุทธศักราช 2482 จึงเปลี่ยนชื่อจากอำเภอบุง เป็นอำเภออำนาจเจริญ ขึ้นการปกครองกับจังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดอำนาจเจริญ พุทธศักราช 2536 ซึ่งมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2536 ตรงกับวันพุธ แรม 3 ค่ำ เดือน 12 ปีระกา ยกฐานะอำเภออำนาจเจริญ เป็นจังหวัดอำนาจเจริญ โดยให้แยกอำเภออำนาจเจริญ อำเภอชานุมาน อำเภอปทุมราชวงศา อำเภอพนา อำเภอหัวตะพาน อำเภอเสนางคนิคม และกิ่งอำเภอสีอำนาจ (ปัจจุบันอำเภอสีอำนาจ) รวม 7 อำเภอ โดยแยกออกจากการปกครองจังหวัดอุบลราชธานี รวมกันขึ้น เป็นจังหวัดอำนาจเจริญ (ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า 4-5-6 เล่ม 110 ตอนที่ 125 ลงวันที่ 2 กันยายน 2536) (จังหวัดอำนาจเจริญ. 2555 : เว็บไซต์)



ที่มา : <http://maps.google.co.th/maps?hl>

ภาพประกอบ 15 แผนที่จังหวัดอำนาจเจริญ

3.3 ลักษณะสภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นจังหวัดในตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งอยู่ระหว่าง เส้นรุ้งที่ 15 องศา 30 ลิปดาเหนือ ถึง 16 องศา 30 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 104 องศา 15 ลิปดาตะวันออก ถึง 105 องศา 15 ลิปดาตะวันออก แยกออกจากจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อปี พ.ศ. 2536 มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 1,975,780 ไร่ หรือ 3,161.248 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ (จังหวัดอำนาจเจริญ. 2555 : เว็บไซต์)

ทิศเหนือ ติดเขตจังหวัดยโสธร ที่อำเภอเลิงนกทา และจังหวัดมุกดาหาร ที่อำเภอดอนตาล

ทิศตะวันออก ติดเขตประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตามแนวฝั่งแม่น้ำโขงด้านอำเภอานุมานเป็นระยะทาง 38 กิโลเมตร และจังหวัดอุบลราชธานีที่อำเภอเขมรรัฐ อำเภอกุดข้าวปุ้น และอำเภอตระการพืชผล

ทิศตะวันตก ติดเขตจังหวัดยโสธร ที่อำเภอป่าติ้ว และอำเภอเลิงนกทา

ทิศใต้ ติดเขตจังหวัดอุบลราชธานี ที่อำเภอม่วงสามสิบ



ภาพประกอบ 16 แสดงเขตแดนติดต่อพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดอำนาจเจริญ

3.4 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่หรือลักษณะภูมิประเทศของ จังหวัดอำนาจเจริญ มีลักษณะลาดเอียง จากทิศตะวันตกลงไปทางทิศตะวันออก พื้นที่ทางตอนเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ภูเขา สลับกับพื้นที่แบบลูกคลื่น มีสภาพป่าและภูเขา มีแหล่งน้ำขนาดกลาง ได้แก่ ลำเซบาย (ลุ่มน้ำมูล) ไหลผ่านทางตอนเหนือและตอนกลาง ส่วนพื้นที่ทางตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ราบลุ่มต่ำสลับซับซ้อนกับสันดินริม น้ำ มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ได้แก่ แม่น้ำชี และขนาดกลาง ได้แก่ ลำน้ำยัง ลำทวน (ลุ่มน้ำชี) ไหลผ่านจังหวัด ลักษณะดินส่วนมากเป็นดินปนทรายและดินเค็ม มีหนอง บึง ลำห้วย และแหล่งน้ำขนาดเล็กอยู่ทั่วไป พื้นที่แหล่งน้ำอยู่ในลุ่มน้ำชี ลุ่มน้ำมูล

3.5 ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดอำนาจเจริญมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยเท่ากับ 71.1% อุณหภูมิสูงสุด 43.0 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 14.0 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในรอบ 5 ปี (2547 – 2551) เฉลี่ย 1,352 มม.ต่อปี

3.6 ลักษณะการคมนาคม

ที่ตั้งจังหวัดอำนาจเจริญตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครโดยรถยนต์ประมาณ 568 กิโลเมตร (ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1, 2, 202) อยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 (อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร อำนาจเจริญ)

3.7 ลักษณะการปกครอง

การปกครองของจังหวัดอำนาจเจริญนั้น แบ่งออกเป็น 7 อำเภอ ได้แก่ 1. อำเภอเมืองอำนาจเจริญ 2. อำเภอชานุมาน 3. อำเภอปทุมราชวงศา 4. อำเภอพนา 5. อำเภอเสนางคนิคม 6. อำเภอหัวตะพาน 7. อำเภอลืออำนาจ มีตำบลทั้งหมด 56 ตำบล และ 653 หมู่บ้าน

3.8 ลักษณะศิลปะและวัฒนธรรม

พุทธอุทยาน และ พระมณฑลเมือง ตั้งอยู่ที่เขาด้านพระบาทห่างจากตัวเมืองไปทางด้านเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร บริเวณวัดประกอบด้วย หินด้านธรรมชาตี่รุ่มรินด้วยพันธุ์ไม้نانาชนิด ซึ่งได้รับการปรับแต่งให้เป็น พุทธอุทยาน สวนพระมณฑลเมือง หรือพระให้ ป่างมารวิชัย องค์พระหน้าตักกว้าง 11 เมตร ความสูงจากระดับพื้นดินถึงยอดเปลวรัศมี 20 เมตรเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลสกุลศิลปะอินเดียเหนือ (ปาละ) ที่แผ่อิทธิพลมายังภาคอีสานของไทย เมื่อพันปีเศษออกแบบโดยจิตรบัวบุศย์ โดยการก่อสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็กครอบพระองค์เดิมซึ่งเป็นพระพุทธรูปูนปั้นมีฐานกว้าง 8.4 เมตร ยาว 12.6 เมตร สูง 5.2 เมตร แล้วแต่งองค์พระด้านนอกด้วยกระเบื้องโมเสคสีทองสร้างเมื่อปี พ.ศ.2508 เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของชาวจังหวัดอำนาจเจริญและจังหวัดอุบลราชธานี พระมณฑลเมือง เป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทางด้านหลังของพระมณฑลเมืองมีพระพุทธรูปลักษณะแปลกอีก 2 องค์ ห่มจีวรสีเหลืองอ่อน มีนามว่า พระละฮายหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า พระชีลา หมายถึง ไม้สวาย ไม้งาม โดยเรียกตามรูปลักษณะขององค์พระพุทธรูปโบราณ พบในหนองน้ำเมื่อปี พ.ศ. 2505 ครั้งที่มีการปรับปรุงบริเวณโดยรอบเพื่อทำฝายกั้นน้ำ ถือกันว่าเป็นพระที่ไ้โชคลาภ ชาวบ้านมักมาบนบานขอพรอยู่เสมอชาวอำนาจเจริญมีวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานของประเพณี อันเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสานทั่วไป คือมี ฮีตสิบสอง คองสิบสี่หมายถึงประเพณีสิบสองเดือนที่ยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบันคำว่า ฮีต มาจากคำว่า จาริต ส่วนมากมักจะเป็นงานบุญที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นหลัก เช่น งานบุญฐาน งานบุญบั้งไฟ งานบุญข้าวจี งานบุญเดือนสิบสอง (ลอยกระทง) งานบุญสงน้ำ(สงกรานต์) เป็นต้น ส่วน คองสิบสี่ หมายถึง ครรลองคลองธรรม หรือแบบแผนในการประพฤติ ปฏิบัติ สิบสี่ประการ เช่น ให้ล้างเท้าก่อนขึ้นบ้าน ตื่นแต่เข้ามาใส่บาตร ห้ามเดินเหยียบเงาพระสงฆ์ ให้กราบไหว้บิดามารดา เก็บดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระ และหมั่นฟังธรรมทุกวัน เป็นต้น ส่วนด้านวัฒนธรรมของชาวอำนาจเจริญที่มีชื่อเสียงก็คือ การทอผ้าไหม ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง เช่น ผ้าไหมบ้านจานลาน ผ้าไหมบ้านสร้อย ที่อำเภอพนา และผ้าไหมบ้านเปือย ผ้าไหมบ้านหัวดง และผ้าไหมบ้านน้ำท่วม ที่กิ่งอำเภอลืออำนาจ เป็นต้น นอกจากนั้นที่อำเภอชานุมานประชาชนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากชาวภูไทหรือผู้ไทย ที่อพยพมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชาวภูไทมีความสามารถในการทอผ้าชนิดพิเศษการให้สีส่นและลวดลายของผ้าจะเป็น

เอกลักษณ์ของภูไทโดยเฉพาะ และยังมีดนตรีนาฏศิลป์พื้นบ้าน ได้แก่ หมอลำที่มีเนื้อหาในการส่งเสริมการปกครองระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุข นอกจากนี้ชาวอำนาจเจริญยังมีคำร่ำที่พื้นฟูประเพณีลงขวง ซึ่งเป็นวิถีชีวิตแบบหนึ่งของชาวจังหวัดอำนาจเจริญในสมัยเก่าให้เป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ประจำจังหวัด การลงขวงเป็นการชุมนุมกันของหนุ่มสาว ที่ฝ่ายสาวจะมีกิจกรรมทอผ้า สาวไหม เป็นต้น ขณะเดียวกันพวกหนุ่มๆ ก็จะมาร่วมวงสนุกโดยบรรเลงเพลงพื้นบ้านด้วยเครื่องดนตรีพื้นบ้านอาทิ แคน พิณ ประกอบกับกิจกรรมทอผ้า และสาวไหม และที่อำเภอขานุมานในเดือนพฤศจิกายน ของทุกปี ทางจังหวัดจัดให้มี ประเพณีการแข่งขันเรือยาว ซึ่งมีเรือจากอำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหารเรือจากอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี เรือจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และเรือจากอำเภอขานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญมาร่วมแข่งขันเพื่อเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีงานแข่งเรือจัดขึ้นที่บริเวณท่าน้ำ แม่น้ำโขง หน้าที่ว่าการอำเภอขานุมาน ช่วงเช้าและช่วงบ่ายจะเป็นการแข่งขันเรือ ส่วนตอนกลางคืนบริเวณที่ว่าการอำเภอจะมีการออกร้านขายสินค้าและมีหรรสพสมโภชนตลอดทั้งคืน (จังหวัดอำนาจเจริญ. 2555 : เว็บไซต์)

3.9 โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกลุ่มที่ 9 จังหวัดอำนาจเจริญ มีดังนี้

- 3.9.1 โรงเรียนศรีเจริญวิทยา วัดพระศรีเจริญ ตำบลหัวตะพาน อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ 37240 ได้รับอนุญาตเลขที่ ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2534
- 3.9.2 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดอำนาจเจริญวัดอำนาจเจริญ ตำบลบุง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ 37000 ได้รับอนุญาตเลขที่ 22/2535 ลงวันที่ 11 มิถุนายน 2535
- 3.9.3 โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา วัดปัจฉิมวัน ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ 37180 ได้รับอนุญาตเลขที่ 121/2536 ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2536
- 3.9.4 โรงเรียนบ่อชะเนงวิทยา วัดบ่อชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ 37240 ได้รับอนุญาตเลขที่ / 2538 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2538
- 3.9.5 โรงเรียนศรีไครวิทยา วัดศรีไคร ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ 37290 ได้รับอนุญาตเลขที่ ลงวันที่ 26 พฤษภาคม 2546
- 3.9.6 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดสำราญนิเวศ วัดสำราญนิเวศ ตำบลบุง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ 37000 ได้รับอนุญาตเลขที่ ลงวันที่ พ.ศ. 2548

4. จังหวัดมุกดาหาร

4.1 เอกลักษณ์ของท้องถิ่นจังหวัดมุกดาหาร

4.1.1 คำขวัญจังหวัด “หอแก้วสูงเสียดฟ้า ผาเทิบแก่งกะเบา แปรเผ่าชนพื้นเมือง ลือเรื่องมะขามหวาน กลองโบราณล้ำเลิศ ถิ่นกำเนิดลำผญา ตระการตาชายโขง เชื่อมโยงอินโดจีน”

4.1.2 ตราประจำจังหวัดมุกดาหาร



ภาพประกอบ 17 ตราประจำจังหวัดมุกดาหาร

มีความหมาย คือ ปราสาทสองนางสถิตย์ มีอยู่ในมุกดาหารในปัจจุบัน ในปราสาทองค์กลาง มีแก้วมุกดาหารอยู่บนพาน ใต้พานมีผ้าทิพย์รองรับ หน้าผ้าทิพย์มีอักษรไขว้ชื่อย่อของจังหวัด ในปราสาททองคำทั้งสองข้าง มีบายศรีย่นตะลุ่มอันเป็นเครื่องบูชาของชาวอีสาน เบื้องหลังมีธาตุนม ซึ่งจังหวัดมุกดาหารแยกมาและเคยอยู่ในอาณาจักรโคตรบูรณเดียวกัน มีแนวแม่น้ำโขงอยู่ด้านหลัง ด้านตะวันออกพระอาทิตย์กำลังทอแสงหลังหมูก่อนเมฆ พ.ศ. 2525 เป็นปีที่ตั้งจังหวัดมุกดาหาร (จังหวัดมุกดาหาร. 2555 : เว็บบไซต์)

4.1.3 ต้นไม้ประจำจังหวัด คือ ช้างน้ำว (Ochna integerrima)

4.1.4 ดอกไม้ประจำจังหวัด คือ ดอกช้างน้ำว (Ochna integerrima)

4.2 ประวัติความเป็นมา

จังหวัดมุกดาหาร เป็นจังหวัดชายแดนอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 642 กิโลเมตร จังหวัดที่อยู่ติดกัน (จากทิศใต้ วนตามเข็มนาฬิกา) ได้แก่ อำนาจเจริญ ยโสธร ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ สกลนครและนครพนม ส่วนทางทิศตะวันตกติดกับประเทศลาว

บริเวณแถบกลุ่มแม่น้ำโขง เคยเป็นดินแดนของอาณาจักรต่างๆ มาก่อนคือ

1. อาณาจักรพูนัน (พุทธศตวรรษที่ 6-11)
2. อาณาจักรเจนละ (พุทธศตวรรษที่ 12-14)
3. อาณาจักรขอม (พุทธศตวรรษที่ 15-18)
4. อาณาจักรล้านช้าง (พุทธศตวรรษที่ 19-22)



ภาพประกอบ 18 ดอกช้านาวเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดมุกดาหาร

เดิมผู้คนพลเมืองในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงนับถือเทวดาอารักษ์หรือบางชุมชนนับถือผีฟ้าแถน จวบจนกระทั่งเมื่ออาณาจักรล้านช้าง มีอำนาจมากขึ้นในแถบหัวเมืองกลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มกษัตริย์ล้านช้าง (ครองราชย์ พ.ศ. 1896 - 1915) ได้รวบรวมราชอาณาจักรล้านช้างขึ้นเป็นปึกแผ่นและต่อมาได้นำเอาพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ ขึ้นมาสู่หัวเมืองแถบกลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้อัญเชิญพระไตรปิฎกขึ้นมาจากกรุงอินทปัตถนคร (ขอม) จนต่อมาได้เผยแพร่พุทธศาสนาออกไปอย่างกว้างขวาง มีการสร้างพระพุทธรูปและวัดวาอารามขึ้นมากมายในหัวเมืองสองฝั่งโขง ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ 23 เมื่อราชอาณาจักรล้านช้าง และราชอาณาจักรศรีอยุธยาเสื่อมอำนาจลงจนต้องสูญเสียเอกราชให้อพยพจากดินแดนเหนือลงมาตามลำแม่น้ำโขง เกิดระส่ำระสายพยายามตั้งตัวเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นต่อเมืองใหญ่ ผู้คนเริ่มอพยพจากดินแดนทางเหนือลงมาตามลำแม่น้ำโขงมากขึ้น เพื่อแสวงหาดินแดนถิ่นที่อยู่ที่ดีอุดมสมบูรณ์กว่า และเพื่อตั้งตัวเป็นอิสระ เช่น

1. พระตาพระวอ จากนครเวียงจันทน์ แยกมาตั้งอยู่ที่หนองบัวลำภู (จังหวัดหนองบัวลำภู) ต่อมาได้สวามิภักดิ์ต่อนครจำปาศักดิ์และกรุงธนบุรี ต่อมาบุตรหลานของพระตาพระวอได้แยกออกไปตั้งเป็นเมืองอุบลราชธานี เมืองยโสธร เมืองเขมราฐ ฯลฯ
2. เจ้าแก้วมลคลศาสนาศิษย์ของพระครูโพนเสม็ด ได้อพยพลงมาตามลำแม่น้ำโขงไปตั้งอยู่เมืองท่งต่อมาได้กลายเป็นเมืองสุวรรณภูมิ (อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด) และต่อมาได้แยกออกไปตั้งเป็นเมืองร้อยเอ็ด มหาสารคาม เมืองขอนแก่น เมืองชนบท เมืองโพนพิสัย ฯลฯ
3. เจ้าโสมพมิตร อพยพมาตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำปาวตั้งเป็นเมืองกาฬสินธุ์

4. เจ้าจันทรสूरิวงษ์ ศาสนุศิษย์ของท่านพระครูโพนเสม็ดอพยพมาตามลำแม่น้ำโขงไปตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ที่บ้านหลวงโพนสิม (บริเวณพระธาตุอิงฮัง แขวงสุวรรณเขต ดินแดนลาวในปัจจุบัน) ในตอนปลายกรุงศรีอยุธยา เจ้าจันทรสूरิวงษ์ ตั้งอยู่ที่บ้านหลวงโพนสิม นานหลายสิบปี จนถึง “เจ้าจันทกนิรี” ผู้เป็นบุตรเป็นหัวหน้าปกครองต่อมาอีก ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียเอกราชให้แก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 บรรพบุรุษของชาวมุกดาหาร ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หลวงโพนสิมบริเวณพระธาตุอิงฮัง ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้ข้ามมาทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงปากห้วยมุก (คำว่า บัง แปลว่า ห้วย) ได้พบเมืองร้าง วัดร้าง และพลต้นไม้ 7 ยอดอยู่ริมฝั่งโขงจึงกลับไปรายงานให้เจ้ากนิรีทราบ เจ้าจันทกนิรีเห็นว่า คงเป็นเมืองโบราณมาก่อน และเป็นทำเลที่อุดมสมบูรณ์กว่า ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มีปลาในแม่น้ำชุกชุม จึงได้พร้อมกันอพยพจากบ้านหลวงโพนสิมาตั้งเมืองใหม่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงปากห้วยบังมุกใน พ.ศ. 2310 (จากบันทึกพงศาวดาร ฉบับลายมือเขียนของ พระยาศศิวงษ์ประวัติ เจ้าเมืองมุกดาหารคนสุดท้าย) (จังหวัดมุกดาหาร. 2555 : เว็บไซต์)

เมื่อเริ่มหักร้างถางพง เพื่อตั้งขึ้นใหม่ริมฝั่งโขงตรงปากห้วยมุก ได้พบพระพุทธรูป 2 องค์อยู่ใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำโขงในบริเวณวัดร้างใกล้กับต้นไม้ 7 ยอด พระพุทธรูปองค์ใหญ่เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน องค์เล็กเป็นพระพุทธรูปโลหะหล่อด้วยเหล็ก เนื้อดี จึงได้ร่วมกันสร้างวัดใหม่ในบริเวณวัดร้างริมฝั่งโขงและขนานนามวัดว่า “วัดศรีมุงคุณ” หรือ “วัดศรีมงคล” เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เมืองที่จะตั้งขึ้นใหม่ ต่อมาได้ก่อสร้างกุฏิและพระวิหารขึ้นภายในวัดพร้อมกับได้อัญเชิญพระพุทธรูปทั้งสององค์ที่อยู่ใต้ต้นโพธิ์ไปประดิษฐานอยู่ในพระวิหาร ครั้นต่อมาปรากฏว่าพระพุทธรูปองค์เล็กซึ่งหล่อด้วยเหล็กเกิดปาฏิหาริย์กลับไปประดิษฐานอยู่ใต้ต้นโพธิ์ดั้งเดิม จึงได้อัญเชิญขึ้นไปไว้บนพระวิหารอีกแต่ต่อมาก็กลับไปประดิษฐานอยู่ใต้ต้นโพธิ์อีกหลายครั้งหลายหนในที่สุดพระพุทธรูปองค์เล็กนั้นก็ค่อยๆ จมหายลงไปในดินใต้ต้นโพธิ์คงเห็นแต่ยอดพระโมฬี หรือพระเกศา โผล่ขึ้นมาให้เห็นอยู่ใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งโขง ต่อมาจึงได้สร้างแท่นสักการบูชาครอบไว้บริเวณนั้นชาวเมืองจึงขนานนามพระพุทธรูปเหล็กที่จมดินว่า “พระหลุบเหล็ก” ปัจจุบันบริเวณที่พระหลุบเหล็กจมดินถูกกระแสน้ำเซาะตลิ่งโขงพังหมดแล้ว คงเหลือแต่แท่นสักการบูชาที่สร้างครอบไว้ และยกมาตั้งไว้หน้าพระวิหารของวัดศรีมงคลได้ในปัจจุบัน ส่วนพระพุทธรูปองค์ใหญ่' ที่ก่ออิฐถือปูนและได้อัญเชิญขึ้นไปประดิษฐานอยู่ในพระวิหาร ชาวเมืองได้ขนานนามว่า "พระเจ้าองค์หลวง" เป็นพระประธานของวัดศรีมงคลใต้ ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นพระพุทธรูปคู่เมืองตลอดมาเป็นเวลาอันยาวนานตั้งแต่เมื่อมาจนถึงปัจจุบัน และยังเป็นพระประธานในพิธีตักน้ำพระพิพัฒน์สัตยา (ในสมัยราชาธิปไตย) ตลอดมาด้วย ครั้นต่อมาได้มีผู้พบว่าเป็นเวลากลางคืน ได้เห็นแก้วดวงหนึ่งสีสดใสเปล่งแสงเป็นประกายแวววาวเสด็จ (ลอย) ออกจากต้นตาลเจ็ดยอดลอยไปตามลำน้ำโขงจวบจนจวนรุ่งสว่างจึงเสด็จ (ลอย) กลับมาที่ต้นตาล 7 ยอด ดั้งเดิมแทบทุกคืน เจ้านันทกนิรีผู้เป็นหัวหน้าถือว่าเทพดาอารักษ์ ได้แสดงปาฏิหาริย์ปรากฏให้เห็นเป็นศุภนิมิต ในการตั้งเมืองขึ้นใหม่ จึงพร้อมกันขนานนามแก้วศุภนิมิตดวงนั้นว่า “แก้วมุกดาหาร” เพราะตั้งเมืองอยู่ริมฝั่งโขงตรงปากห้วยบังมุก อีกทั้งต่อมาได้มีผู้พบ “ไข่มุก” ในหอยที่แม่น้ำโขงบ่อยๆ จึงประกาศให้ขนานนามเมืองว่า “เมืองมุกดาหาร” ตั้งแต่เดือน 4 ปีกุนจุลศักราช 1132 (พ.ศ. 2313) อาณาเขตเมืองมุกดาหารครอบคลุมถึงสองฝั่งแม่น้ำโขงจนจรดแดนญวน (รวมเขตแขวงสุวรรณเขต ของลาวปัจจุบัน) ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรี เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยขึ้นมาและต่อมาได้ทรงแผ่แสนยานุภาพขึ้นมาถึงแถบลุ่มแม่น้ำโขง จนถึง พ.ศ. 2321 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ (พระบาทสมเด็จพระ

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและสมเด็จพระราชวังบวรสุรสิงหนาท) ยกทัพขึ้นมาตามลำแม่น้ำโขงเพื่อราบปรามและรวบรวมอยู่ในข้าขอบขัณฑสีมาของกรุงเทพมหานคร (กรุงธนบุรี) ตั้งแต่ครั้งนั้นมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าจันทกีนีร์เป็น “พระยาจันทศรีสุราชอุปราชามันธาตุราช” เจ้าเมืองมุกดาหารคนแรก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเมืองว่า “เมืองมุกดาหาร”

4.3 สภาพทางภูมิศาสตร์

จังหวัดมุกดาหาร เป็นจังหวัดชายแดนตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีอาณาเขตติดต่อกับแขวงสุวรรณเขต (สะหวันนะเขต) ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดนเป็นระยะทางประมาณ 72 กิโลเมตร จังหวัดมุกดาหารตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 16-17 องศาเหนือและเส้นแวงที่ 104-105 องศาตะวันออก ห่างจากกรุงเทพมหานคร 642 กิโลเมตร จังหวัดมุกดาหารมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอธาตุพนมและอำเภอนาแก จังหวัดนครพนมและอำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร

ทิศใต้ ติดกับอำเภอขามุนาม จังหวัดอำนาจเจริญ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร อำเภอหนองพอกและอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันออก ติดต่อกับแขวงสุวรรณเขต (สะหวันนะเขต) สปป.ลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังแผนที่แสดงที่ตั้งต่อไปนี้



ที่มา : <http://maps.google.co.th/maps?um>

ภาพประกอบ 19 แผนที่จังหวัดมุกดาหาร

จังหวัดมุกดาหาร มีเนื้อที่ประมาณ 4,339 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,711,875 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ของแต่ละอำเภอได้ดังนี้

- 1) อำเภอเมืองมุกดาหาร 1,235 ตารางกิโลเมตร หรือ 771,875 ไร่
- 2) อำเภอคำชะอี 646 ตารางกิโลเมตร หรือ 403,750 ไร่
- 3) อำเภอดอนตาล 511 ตารางกิโลเมตร หรือ 319,375 ไร่
- 4) อำเภอนิคมคำสร้อย 377 ตารางกิโลเมตร หรือ 235,625 ไร่
- 5) อำเภอดงหลวง 1,076 ตารางกิโลเมตร หรือ 672,500 ไร่
- 6) อำเภอหว้านใหญ่ 85 ตารางกิโลเมตร หรือ 52,500 ไร่
- 7) อำเภอหนองสูง 410 ตารางกิโลเมตร หรือ 256,250 ไร่

สำหรับพื้นที่ของจังหวัดมุกดาหารที่มีชายแดนติดต่อกับแขวงสุวรรณเขต สปป. ลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นแดนนั้นมีจำนวน 3 อำเภอ 9 ตำบล 27 หมู่บ้าน ดังนี้

1) อำเภอห้วยน้ำใหญ่ ติดต่อกับตาแสงแก่งกะเบา เมืองไชยบุรี และตาแสงท่าสะโน ตาแสงจอมแก้ว เมืองคันทะบุรี ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งแขวงสุวรรณเขต ระยะทาง 22 กิโลเมตร

2) อำเภอเมืองมุกดาหาร ติดต่อกับตาแสงจอมแก้ว ตาแสงโพนสะหวัน ตาแสงส้มป่อย เมืองคันทะบุรี ระยะทาง 29 กิโลเมตร

3) อำเภอดอนตาล ติดต่อกับตาแสงส้มป่อย ตาแสงโพนส้มโฮง เมืองคันทะบุรี ระยะทาง 21 กิโลเมตร

4.4 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ของจังหวัดมุกดาหารอยู่ทางตอนใต้ของแอ่งสกลนคร (Sakon Nakhon Basin) ประกอบด้วยเทือกเขาภูพาน (Phu Phan Range) ซึ่งมีแนวต่อเนื่องเข้ามาจากจังหวัดสกลนครทางด้านตะวันตก เทือกเขาค่อยๆ แยกออกเป็นสี่แถว คล้ายนิ้วมือไปทางทิศตะวันออก แบ่งพื้นที่ของจังหวัดออกเป็นลุ่มน้ำเล็กๆ เอียงลาดลงสู่แม่น้ำโขง ที่ราบระหว่างหุบเขาของกลุ่มน้ำเหล่านี้มีสภาพเป็นที่ราบลูกคลื่น (Rolling Plain) นอกจากบริเวณปากน้ำในช่วงที่ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำโขง จะมีสภาพเป็นคันดินธรรมชาติ (Natural Levee) ซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำขนานไปกับลำน้ำโขงและมีลำน้ำสายสำคัญคือ ห้วยมุก ห้วยบังอี ห้วยบางทราย ห้วยชะโนด ห้วยทราย เป็นต้น

4.5 ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศ (Monsoon) แบบฝนเมืองร้อนหรือแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อนและปริมาณน้ำตามธรรมชาติ ภูมิอากาศของจังหวัดมุกดาหารจัดเป็นภูมิอากาศแบบมรสุมหรือซาวานนา (Savanna) ซึ่งปีหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ฤดูใหญ่ๆ คือ ฤดูฝน กินเวลานาน 5 เดือน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ไปสิ้นสุดราวกลางเดือนตุลาคมและฤดูแล้งแบ่งย่อยออกเป็น 2 ช่วงคือ ฤดูหนาว กินเวลานาน 4 เดือน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมไปสิ้นสุดกลางเดือนกุมภาพันธ์ และฤดูร้อนกินเวลานาน 3 เดือน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ไปสิ้นสุดกลางเดือนพฤษภาคม

4.6 ประชากร

กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดมุกดาหาร มีอยู่ถึง 8 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ 1) ชาวไทยอีสาน 2) ชาวผู้ไทย 3) ชาวข่า (บรู) 4) ไทยกะโซ่ 5) ชาวไทยกะเลิง 6) ไทยแสก 7) ไทยย้อ และ 8) ไทยกุลา

4.7 หน่วยการปกครอง การปกครองแบ่งออกเป็น 7 อำเภอ 53 ตำบล 493 หมู่บ้านอำเภอในจังหวัดมุกดาหาร มีดังนี้ 1) อำเภอเมืองมุกดาหาร 2) อำเภอนิคมน้ำอ้อย 3) อำเภอดอนตาล 4) อำเภอดงหลวง 5) อำเภอคำชะอี 6) อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และ 7) อำเภอหนองสูง (จังหวัดมุกดาหาร. 2542 : 1-60)

4.8 ด้านศิลปะและวัฒนธรรม

ศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมือง ตั้งอยู่บนถนนสองนางสถิตยี่ในเขตเทศบาลเมืองมุกดาหาร ในบริเวณศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมืองนี้ มีหลักเมืองประดิษฐานอยู่ด้วย ศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมืองนี้ไม่มีผู้ใดทราบความเป็นมาว่าสร้างในสมัยใดสันนิษฐานว่าคงจะสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างเมืองมุกดาหาร แต่เดิมเป็นเพียงศาลไม้ต่อมาได้มีการบูรณะก่อสร้างเป็นศาลคอนกรีต ชาวเมืองมุกดาหารถือว่าศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมืองเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ปกปักษ์รักษาเมืองมุกดาหารให้ร่มเย็นเป็นสุข

ศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้อง ถนนสำราญชายโขงริมแม่น้ำ ติดกับท่าด่านตรวจคนเข้าเมือง จังหวัดมุกดาหาร ศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้องนี้ก็เช่นเดียวกับศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมือง คือไม่ทราบประวัติความเป็นมา แต่เดิมเป็นศาลไม้ ต่อมาได้มีการบูรณะเป็นศาลคอนกรีต ชาวจังหวัดมุกดาหารถือว่าศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้อง เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่กับศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมือง ผู้ใดที่เคารพสักการะศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมืองแล้ว จะเลยไปเคารพสักการะศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้องด้วยเสมอ และในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ชาวจังหวัดมุกดาหารจะจัดให้มีพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมืองและเจ้าแม่สองนางพี่น้องพร้อมกัน

วัดศรีมงคลใต้ จังหวัดมุกดาหาร เป็นวัดที่ประดิษฐานพระเจ้าองค์หลวง พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่ใกล้กับ ท่าด่านตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดมุกดาหาร เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง สร้างขึ้นก่อนตั้งเมืองมุกดาหาร ไม่ปรากฏว่าสร้างในสมัยใด องค์มีขนาดหน้าตักกว้าง 2.20 ส่วนสูงเฉพาะองค์ถึงยอดพระเมาลี 2 เมตร สูงจากฐาน 3 เมตรเจ้ากนิริคุมบ่าวไพร่ธากถางอยู่ใกล้ต้นตาลเจ็ดยอด ได้พบพระพุทธรูปสององค์ องค์ใหญ่เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน องค์เล็กเป็นพระพุทธรูปเหล็กอยู่ใต้ต้นโพธิ์ เจ้ากนิริจจึงสร้างวัดขึ้นบริเวณนั้นและตั้งชื่อว่า วัดศรีมงคล (วัดศรีมงคลใต้ในปัจจุบัน) เพื่อเป็นมงคลแก่ชาวเมืองและเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปของทั้งสององค์เมื่ออายุเชียว พระพุทธรูปทั้งสองไปไว้ในโบสถ์ รุ่งขึ้นเมื่อพระภิกษุประจำวัดเข้าไปสักการะ ก็ปรากฏว่าไม่พบพระพุทธรูปเหล็กเมื่อค้นดูรอบๆ บริเวณวัด พบว่าพระพุทธรูปเหล็กไปประดิษฐานอยู่ใต้ต้นโพธิ์ตามเดิม และจมลงในดินเหลือแต่ยอดพระเมาลีเจ้ากนิริจจึงสร้างแท่นสักการบูชาไว้ ณ ที่นั้น และถวายนามว่า “พระหลุบเหล็ก” ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยใหญ่ ตำบลห้วยใหญ่ ภายในวัดจะมีโบราณสถานคือ สิมอีสาน (โบสถ์) ที่เก่าแก่ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2459 เป็นสิมที่ผนัง 3 ด้าน ภายในผนังจะมีรูปแต้มหรือจิตรกรรมฝาผนังเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดก และภาพเหตุการณ์ที่สมเด็จพระยาดำรงเดชนานุกาภาพเสด็จตรวจหัวเมืองในมณฑลอีสานประทับทั้งอยู่บนเกวียน ภายในวัดยังมีกุฏิเก่าแก่ซึ่งปัจจุบันทำเป็นห้องสมุดประชาชน สร้างโดยช่างชาวเวียดนาม เป็นสถาปัตยกรรมแบบฝรั่งเศส ซึ่งมีซุ้มประตูและหน้าต่างเป็นรูปโค้ง สวยงามแปลกตา แตกต่างจากศาลาการเปรียญทั่วไปของพุทธศาสนา

วัดศรีมหาโพธิ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน ชาวอำเภอห้วยใหญ่ เป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธีสำคัญและประเพณีต่างๆ ของชาวอำเภอห้วยใหญ่บริเวณโดยรอบวัดศรีมหาโพธิ์ มองเห็นทิวทัศน์ที่สวยงามของแม่น้ำโขงซึ่งเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยและ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในฤดูแล้งน้ำโขงบริเวณอำเภอห้วยใหญ่แห้งขอดและจะเกิดเกาะแก่งเล็กน้อยขึ้นตามกลางลำแม่น้ำโขง ประชาชนทั้งสองฝั่งโขงทำไปทำการเกษตรตามเกาะแก่งนั้นเพราะ อุดมไปด้วยแร่ธาตุ ปุ๋ย ทำให้พืชผักเจริญเติบโตเร็วและสวยงามนอกจากนี้ยังลำน้ำโขงยังเป็นแหล่งทำการประมงของชาวอำเภอห้วยใหญ่อีกด้วย

กลองมโหระทึก เป็นกลองสัมฤทธิ์หน้าเดียว หน้ากลองเป็นรูปตะวันนูนมีแฉก 14 แฉก มีรูปกบติดขอบกลองจำนวน 4 ตัว กลองดังกล่าวเชื่อว่า มีอายุไม่ต่ำกว่า 3,000 ปี และเป็นกลองที่พวกเขาและขอมโบราณชอบเก็บสะสมไว้ ค้นพบเมื่อปี พ.ศ. 2481 ที่บริเวณตลิ่งแม่น้ำโขงที่น้ำเซาะพังตรงบ้านนาทาม

4.9 โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกลุ่มที่ 9 จังหวัดมุกดาหาร มีดังนี้

4.9.1 โรงเรียนวัดศรีบุญเรืองวิทยา วัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร 4900 ได้รับอนุญาตเลขที่ ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2534

4.9.2 โรงเรียนสว่างอารมณ์วิทยา วัดสว่างอารมณ์ ตำบลป่าไร่ อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

สรุป พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ ยโสธร และจังหวัดมุกดาหาร ที่มีลักษณะภูมิศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม และมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จำนวนทั้งหมด 35 โรงเรียน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน ที่สอนในระดับมัธยม จังหวัดละ 1 โรงเรียน รวมทั้งหมด 4 โรงเรียน เนื่องจากเป็นโรงเรียนที่ได้ใช้หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่างวิระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) ในการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน

ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

1. ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural – Functional Theory)

ยศ สันตสมบัติ (2548 : 28-31) กล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ไว้สรุปความว่า แนวความคิดทางมานุษยวิทยาอีกแนวหนึ่งที่เติบโตมาจากความขัดแย้งกับทฤษฎีวิวัฒนาการคือแนวความคิดแบบหน้าที่นิยม (Functionalism) แนวความคิดนี้คล้ายคลึงกับแนวความคิดของโบแอสในแง่ของการเน้นการทำวิจัยภาคสนามและการเก็บบันทึกข้อมูลทางสังคมวัฒนธรรมอย่างละเอียดถี่ถ้วน แต่แนวความคิดนี้ก็จะมีข้อแตกต่างจากแนวความคิดของโบแอส โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการไม่ให้ความสำคัญหรือความสนใจต่อประวัติศาสตร์ หรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม แต่กลับสนใจสังคมวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยไม่คำนึงหรือเปรียบเทียบกับความเป็นมาในอดีต นักมานุษยวิทยาสองท่าน ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิดทฤษฎีหน้าที่นิยมคือ Radcliffe-Brown (1881-1955) และ Bronislaw Malinowski (1884-1942) แนวคิดแบบหน้าที่นิยมของ Radcliffe-Brown เป็นการมองสังคมโดยเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิต (Organism) ตัวอย่างเช่น ร่างกายของคนเราประกอบด้วยระบบการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ซึ่งแต่ละระบบก็มี “โครงสร้าง” และ “หน้าที่” ของตัวเอง เช่น ระบบย่อยอาหาร ประกอบด้วยอวัยวะต่าง ๆ เช่น กระเพาะ ลำไส้ ฯลฯ เพื่อทำหน้าที่ย่อยอาหารเป็นของเหลวและดูดซึมไปตามเส้นเลือด เป็นต้น ทุก ๆ ระบบภายในร่างกายจะทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ร่างกายมีชีวิตอย่างปกติสุข หากระบบใด หยุดทำหน้าที่ก็จะทำให้เกิดอาการผิดปกติของร่างกาย สังคมก็เช่นเดียวกัน ประกอบไปด้วยระบบต่าง ๆ เช่น ระบบครอบครัว เศรษฐกิจ ศาสนา การเมือง ฯลฯ ซึ่งแต่ละระบบก็มีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะแต่ละระบบจะทำหน้าที่เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น

หน้าที่ของนักมานุษยวิทยาตามทัศนะของ Radcliffe-Brown ก็คือ การค้นหาและอธิบายว่า ระบบต่าง ๆ ของสังคมมีโครงสร้างและหน้าที่อย่างไร แต่ละระบบมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่าง ๆ ของสังคมก็คือ โครงสร้างสังคม (Social Structure) นั่นเอง ในแต่ละระบบซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง จะประกอบไปด้วย “สถาบัน” (Institutions)

ต่าง ๆ เช่น ระบบศาสนา จะประกอบไปด้วยพิธีกรรม ความเชื่อ องค์การทางศาสนา ฯลฯ ซึ่งแต่ละสถาบันจะทำหน้าที่ร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้ระบบดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ระบบต่าง ๆ ของสังคมจะทำงานอย่างใกล้ชิดเพื่อรักษา “ความสมดุล” (Equilibrium) ของสังคมเอาไว้

Radcliffe-Brown ได้นำเอาเมโนทัศน์เรื่อง “หน้าที่” (Function) มาจาก Emile Durkheim นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส โดยนำมาใช้ผสมกับเมโนทัศน์เรื่อง “โครงสร้างสังคม” บางครั้งแนวความคิดของ Radcliffe-Brown จึงได้รับการขนานนามว่า “โครงสร้างหน้าที่นิยม” (Structural-Functionalism) เพื่อแยกแยะออกจากแนวคิดหน้าที่นิยมของมาลินอสกี

Radcliffe-Brown เสนอว่า เราสามารถศึกษาโครงสร้างของสังคม (หรือความสัมพันธ์ของคนในสังคม) โดยดูจากหน้าที่ของพฤติกรรมต่าง ๆ ว่ามีส่วนช่วยในการสร้างความ เป็นปึกแผ่น และรักษาความสมดุลของสังคมได้อย่างไรบ้าง ตัวอย่างเช่น Radcliffe-Brown อธิบายพิธีกรรม ความเชื่อ และเทพนิยายต่าง ๆ ของชาวอันดามันว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนา ซึ่งมีหน้าที่เสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม พิธีกรรมช่วยเสริมสร้าง “อารมณ์ร่วม” (Collective Emotions) และช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิกสังคมให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พิธีกรรมมีหน้าที่หลักในการช่วยบำรุงรักษาความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างสมาชิกสังคม ส่วนการตอบสนองความต้องการด้านจิตเจ้านั้น เป็นหน้าที่รองลงมาของพิธีกรรม ทฤษฎีหน้าที่นิยมของมาลินอสกีเป็นความพยายามผสมผสานแนวความคิดของ เดอร์ไคม์เข้ากับทฤษฎีจิตวิทยาของ Pavlov, Wundt และ Freud Malinowski เสนอว่า มนุษย์มีความต้องการพื้นฐานซึ่งจะต้องได้รับการตอบสนองจากสังคม ท่านได้แบ่งความต้องการ (Needs) ของมนุษย์ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ (Basic Biological and Psychological Needs) เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน การเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ เป็นต้น
2. การตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม (Instrumental Needs) หมายถึงการทำงานร่วมกันของสมาชิกสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ การทำงานร่วมกันของสมาชิกสังคมก่อให้เกิดการจัดตั้งองค์กรและสถาบันสังคมต่าง ๆ ขึ้น เช่น การหาอาหาร ก่อให้เกิดการจัดตั้งระบบเศรษฐกิจเพื่อผลิตอาหาร การแลกเปลี่ยนและการกระจายอาหารออกไปยังสมาชิกของสังคม ความต้องการทางด้านการเจริญพันธุ์ก็ได้รับการตอบสนองโดยการจัดตั้งระบบครอบครัว การแต่งงานและระบบเครือญาติ ดังนั้น สถาบันสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็คือผลของการตอบสนองร่วมกันของมนุษย์ในสังคมต่อความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจนั่นเอง
3. ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Needs) ความต้องการประเภทที่สามของมนุษย์คือความต้องการเชิงสัญลักษณ์ ความต้องการประเภทนี้ได้รับการตอบสนองโดยการพัฒนาระบบวิทยาศาสตร์ ศาสนา ศิลปะ และศิลปะ ขึ้นมาในสังคม Malinowski อธิบายว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่สามารถสะสมความรู้และประสบการณ์และรวบรวมให้เป็นระบบ เพื่อนำไปใช้ตัดแปลงแก้ไขวิถีชีวิตของตนต่อไปในภายภาคหน้า ระบบความรู้หรือวิทยาศาสตร์ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้และเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่เมื่อวิทยาศาสตร์ไม่สามารถ

อธิบายปรากฏการณ์บางอย่าง เช่น ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว หรือฟ้าผ่าได้ มนุษย์ก็คิดค้นระบบ ไซสศาสตร์และศาสนาขึ้นมาแทนที่ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้น และเพื่อช่วยให้มนุษย์มีความเข้าใจและมีความรู้สึกปลอดภัย นอกจากนั้นศาสตร์และพิธีกรรมต่าง ๆ ยังมีหน้าที่เสริมสร้างความ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและความร่วมมือระหว่างสมาชิกในสังคม

หลักการสำคัญอีกประการหนึ่งที่ Radcliffe-Brown, Malinowski และ นักมานุษยวิทยาหน้าที่นิยมทั้งหลายเห็นพ้องต้องกันคือ หลักแห่งความเชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยกัน ระหว่างสถาบันสังคมต่าง ๆ (Principle of Interdependence of Social Institutions) ตามหลักการนี้ สถาบันสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันครอบครัว ศาสนา การเมือง ฯลฯ มีความ เกี่ยวพันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สังคมตามสภาพธรรมชาติเป็นสังคมที่กลมกลืนและปรองดอง เพราะสถาบันต่าง ๆ ทำหน้าที่ขจัดความขัดแย้งและรักษาความสมดุล (Equilibrium) ของสังคม เอาไว้นั่นเอง สังคมตามสภาพธรรมชาตินั้นปราศจากความขัดแย้ง (Internal Conflict) และแม้แต่ สงคราม (Warfare) ภายในและระหว่างชนเผ่าของแอฟริกา ก็ได้รับการอธิบายจากนักทฤษฎีหน้าที่ นิยม เช่น Max Gluckman ว่ามีหน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างสมาชิกในเผ่า เพื่อเตรียมพร้อมและร่วมมือกันต่อสู้กับชนเผ่าอื่น

2. ทฤษฎีประวัติศาสตร์

นियพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2540 : 89-92) กล่าวถึงทฤษฎีประวัติศาสตร์ (Historicism) ว่าผู้ให้กำเนิดทฤษฎีนี้คือ Franz Boas (1858-1942) โดยได้กล่าวถึงเนื้อหาของ ของทฤษฎีนี้ไว้ว่า การศึกษาวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมของมนุษย์หลักไม่พ้นการสืบสวนย้อนหลังไปถึง อดีตในทุกสมัยที่มนุษย์ได้ผ่านขั้นตอนมาและได้ทั้งผลของการกระทำของตนเองไว้มากมาย การศึกษา ถึงอดีตสามารถนำมาอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี นักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงใน อดีตนิยมใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์อธิบายปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์มากที่สุดที่เดียวการศึกษาทาง ประวัติศาสตร์ ไม่ได้เป็นวิธีการศึกษาวัฒนธรรมในแง่ของอดีตเท่านั้น มันเป็นวิธีการหลาย ๆ วิธี รวมกัน ได้แก่

1. ศึกษาความเป็นมาในอดีตของวัฒนธรรมในแต่ละเนื้อหากจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นการศึกษาด้านพัฒนาการของวัฒนธรรม
2. สังเกตการณ์ (Observation) ความเป็นตัวของตัวเองของวัฒนธรรมเป็น การศึกษาวัฒนธรรมปัจจุบันด้วยการเข้าไปสังเกตหรือดูด้วยตัวของนักศึกษาเอง การสังเกตต้องทำควบคู่ กับการจดบันทึกด้วย
3. ศึกษาวัตถุและเหตุการณ์ในแง่ของเวลาและสถานที่ เช่น วัฒนธรรมนั้น ๆ เกิดเมื่อไรและเกิดที่ไหน วัฒนธรรมที่เราเห็น ๆ อยู่ในปัจจุบันนี้จะต้องมีความเป็นมาจากอดีต การสังเกตการณ์ในแง่ของกาลเวลาและแหล่งของวัฒนธรรมเป็นวิธีการที่จำเป็นมากที่จะทำให้ ประติดปะต่อเรื่องราวของพฤติกรรมและความเป็นมาของมันได้อย่างถูกต้อง
4. การขุดค้น (Archaeological Method) เป็นการสืบหาหลักฐานของ วัฒนธรรมในอดีตไปโดยการใช้การขุดค้นซึ่งจะสามารถนำหลักฐานทางรูปธรรมมายืนยันการศึกษา วัฒนธรรมในปัจจุบันได้ เป็นการช่วยในการตีความพฤติกรรมมนุษย์ในปัจจุบันอย่างมาก

5. การศึกษาแบบวิเคราะห์โครงสร้างรวม (Holistic Approach) คือการศึกษาวัฒนธรรมของสังคมใด ๆ โดยนำโครงสร้างทุกส่วนมาวิเคราะห์ร่วมกันในขณะเดียวกันเพื่อความเข้าใจวัฒนธรรมในภาพรวมของสังคมหนึ่ง ๆ

การศึกษาวรรณกรรมโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการมองปัญหาย้อนหลังนั้น เกี่ยวข้องกับกาลเวลาอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ การที่จะเข้าใจเหตุการณ์ในปัจจุบันนั้น จำเป็นต้องสืบสาวเหตุการณ์ย้อนไปข้างหลัง ยิ่งสืบย้อนหลังได้ในระยะเวลาไกลจากปัจจุบันได้มากเท่าไร ยิ่งจะเข้าใจปัจจุบันได้มากเพียงนั้น ถ้าเข้าใจปัจจุบันได้อย่างทะลุปรุโปร่งก็จะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการล่วงหน้าได้สำหรับเหตุการณ์ในอนาคต นี่คือการศึกษาคือการต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ของเหตุการณ์และเวลา มิติของเวลาที่เกี่ยวกับการศึกษาวรรณกรรมโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ มี 2 มิติคือ

1. ศึกษาเหตุการณ์ในช่วงเวลาเดียวกัน (Synchronic Study) ได้แก่ การศึกษาเรื่องใด ๆ ในเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น เช่น การศึกษากรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2325 หรือการศึกษาระบบปกครองของไทยสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้น วิธีการนี้ใช้วิธีวิเคราะห์ (Analysis) โครงสร้าง

2. ศึกษาเหตุการณ์ในหลายช่วงเวลา (Diachronic Study) เป็นการศึกษาเหตุการณ์ข้ามเวลาจากช่วงหนึ่งถึงอีกช่วงเวลาหนึ่ง เช่น การศึกษาระบบการปกครองของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน เป็นต้น การศึกษาแบบข้ามเวลาเป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในกรอบของแนวคิดเชิงวิวัฒนาการ เป็นการศึกษาที่มีประโยชน์มากและใช้กันมากในหมู่นักมานุษยวิทยา

ทฤษฎีวิวัฒนาการจะใช้ศึกษาถึงความเติบโตของวัฒนธรรมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เป็นการศึกษาถึงสายความเจริญในตัวของวัฒนธรรมโดยไม่พิจารณาถึงสถานการณ์แวดล้อมมาประกอบ แต่วิธีการทางประวัติศาสตร์นั้นศึกษาความเจริญเติบโตของวัฒนธรรม ทั้งโดยตัวของมันเองประกอบกับสิ่งแวดล้อมที่มาจัดรูปแบบของวัฒนธรรมให้พัฒนาและแตกต่างกันไปตามลักษณะของท้องถิ่น และกาลเวลา การศึกษาทางประวัติศาสตร์จะทำให้รู้ว่าวัฒนธรรมของสังคมหนึ่ง ๆ เกิดมาจากในสังคมนั้นเอง (Creativeness) หรือถูกหยิบยืมมาจากภายนอก (Borrowing and Diffusion) และทำให้เข้าใจว่าวัฒนธรรมไม่ได้เจริญจากตัวของมันเองอย่างเดียว แต่มันจะพัฒนาไปตามท้องถิ่นที่มันไปถึงอย่างต่อเนื่องด้วย วิธีการทางประวัติศาสตร์จะทำให้เรารู้จักวัฒนธรรมตั้งแต่ลักษณะง่าย ๆ (Simple) ไปจนถึงซับซ้อนหลายชั้น (Complex)

วิธีการทางประวัติศาสตร์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Method) ถือเป็นศาสตร์ทางด้านปฏิบัติ (Pragmatic) ไม่ใช่ศาสตร์ทางทฤษฎี (Dogmatic) Boas เชื่อว่าวัฒนธรรมถูกกำหนดให้มีรูปแบบต่าง ๆ กันโดยกลุ่มเชื้อชาติ (Race) ของมนุษย์ภูมิประเทศ ภูมิอากาศและระบบการหากินของมนุษย์ในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ แนวคิดที่ว่าการศึกษาวัฒนธรรมจะเป็นรูปแบบใดขึ้นอยู่กับมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์กำหนดขึ้นเพียงปัจจัยเดียวนั้นไม่ถูกต้องทั้งหมด Boas เห็นว่าวัฒนธรรมจะเป็นรูปแบบใดขึ้นอยู่กับว่ามันแพร่กระจายมาจากที่ใด และสมัยใดด้วย การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของต่างเผ่าต่างภาษากันทำให้วัฒนธรรมหลากหลายมากขึ้น และวิธีที่จะศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมนั้นก็ต้องใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เท่านั้น

แนวคิดที่ว่าคนไทยจะต้องมีวัฒนธรรมแบบไทย ๆ เพราะภูมิประเทศของไทยเหมาะสมและเอื้อให้เป็นแบบนั้น จึงไม่สอดคล้องกับแนวคิดของ Boas เพราะถ้าหากสืบสวนทางประวัติศาสตร์แล้ว คนไทยไม่ได้มีวัฒนธรรมเป็นไทยล้วน ๆ หรือมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองโดยเฉพาะตามความเป็นจริงแล้วเรารับวัฒนธรรมฮินดูมาจากอินเดียด้วย แนวคิดดังตัวอย่างที่ยกมาเรียกว่า

“เชื้อชาติกำหนดวัฒนธรรม” (Racial Determinism) ส่วนแนวคิดของ Boas นั้นเน้นว่าวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดคนและสิ่งแวดล้อม (Cultural Determinism) ไม่ใช่คนเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม

3. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Theory)

ทฤษฎีนี้จะเน้นถึงกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เรียกว่า “ลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์” (Historical Particularism) นักมานุษยวิทยาในแนวความคิดนี้คือ Franz Boas เป็นนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันทำงานในตำแหน่งอาจารย์ในมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เน้นว่า “การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่” นอกจากนั้นยังเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดแนวคิดที่เชื่อว่า “วัฒนธรรมสามารถวัดได้โดยนำวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาเปรียบเทียบกันและพิจารณาคูณลักษณะที่สูงกว่าหรือด้อยกว่าของแต่ละวัฒนธรรม แต่ยังคงเชื่อว่าวัฒนธรรมนั้นไม่มีวัฒนธรรมใดที่ดีกว่าหรือเลวกว่ากัน”

H.G. Barnett นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันผู้ซึ่งสนใจศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม (Innovation) ที่ถือว่าเป็นตัวแทนจากวัฒนธรรมหนึ่งและการถ่ายทอดไปยังวัฒนธรรมอื่นในงานเขียนชื่อ “Innovation : The Basis of Cultural Change” (1953) กล่าวไว้ว่านวัตกรรมก็คือความคิดหรือพฤติกรรมหรือสิ่งใดๆก็ตามที่เป็นของใหม่ เพราะมันแตกต่างทางด้านคุณภาพไปจากรูปแบบที่มีอยู่ บาร์เนตต์เชื่อว่า “วัฒนธรรมเปลี่ยนไปเพราะนวัตกรรม แต่ขณะเดียวกันวัฒนธรรมบางวัฒนธรรมอาจเป็นตัวถ่วงหรือไม่สนับสนุนให้เกิดมีนวัตกรรมก็ได้ ฉะนั้นเขาจึงเสนอว่าจำเป็นต้องมีวิธีการส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมขึ้นในสังคมหรือวัฒนธรรม”

Everett M. Rogers ผู้เขียนงานชื่อ “Diffusion of Innovations” ได้เน้นว่า “การเปลี่ยนแปลงสังคมส่วนใหญ่เกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามามากกว่าเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นภายในสังคม และนวัตกรรม (Innovation) ที่ถ่ายทอดกันนั้นอาจเป็นความคิด (Idea) ซึ่งรับมาในรูปสัญลักษณ์ (Symbolic Adoption) ถ่ายทอดได้ยาก หรืออาจเป็นวัตถุ (Object) ที่รับมาในรูปการกระทำ (Action Adoption) ซึ่งจะเห็นได้ง่ายกว่า” Rogers ยังได้กล่าวอีกว่า “นวัตกรรมที่จะยอมรับกันได้ง่าย ต้องมีลักษณะ 5 ประการ ได้แก่ (1) มีประโยชน์มากกว่าของเดิม (Relative Advantage) (2) สอดคล้องกับวัฒนธรรมของสังคมที่รับ (Compatibility) (3) ไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อนมาก (Less Complexity) (4) สามารถแบ่งทดลองรับมาปฏิบัติเป็นครั้งคราวได้ (Divisibility) และ (5) สามารถมองเห็นเข้าใจง่าย (Visibility) นอกจากนี้ Rogers ยังได้นำเสนอขั้นตอนการตัดสินใจรับเอานวัตกรรมใหม่อีก 5 ขั้นตอนได้แก่ (1) ขั้นตอนในการรับรู้นวัตกรรม (Awareness) (2) เกิดความสนใจในนวัตกรรมนั้นๆ (Interest) (3) ประเมินค่านวัตกรรม (Evaluation) (4) ทดลองใช้นวัตกรรม (Trial) และ (5) การรับหรือไม่รับเอานวัตกรรม (Adoption or Rejection) โดยผู้รับนวัตกรรมอาจมีทั้งผู้รับเร็วหรือช้าแตกต่างกันไป”

โดยสรุปทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนี้จะช่วยอธิบายวิธีการขั้นตอนของการเผยแพร่วัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งจะต้องคำนึงถึงข้อเหมือนและข้อต่างของวัฒนธรรมทั้งสองเป็นสำคัญ

4. ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology Theory)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544 : 101-102) ได้เสนอทัศนะของ (Julian Steward. 1902-1972) เกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ไว้โดยย่อว่า Julian Steward มีความสนใจวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของวัฒนธรรม ได้เสนอความคิดเห็น ดังนี้

1. การศึกษาการปรับตัวของสังคมสามารถอธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
2. สภาพแวดล้อมอาจจะมีอิทธิพลหรือไม่มีอิทธิพลกำหนดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมก็ได้
3. การศึกษานิเวศวิทยาชีวภาพ คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอินทรีย์กับสภาพแวดล้อมที่มีชีวิตทั้งหลาย
4. การศึกษานิเวศวิทยากายภาพ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างอินทรีย์กับสภาพแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตทั้งหมด
5. การศึกษานิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ผลงานของ Julian Steward สรุปได้ว่า วิวัฒนาการวัฒนธรรมซึ่งเกิดจากปัจจัยพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ เพื่ออธิบายนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อม และต้องวิเคราะห์ประสิทธิภาพของวัฒนธรรม ที่สามารถนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุด เช่น มาใช้เป็นอาหาร และที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในสังคม
2. การศึกษารูปแบบพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีวัฒนธรรม โดยวิเคราะห์วิธีการที่มนุษย์ในแต่ละสังคมสร้างวัฒนธรรม กำหนดพฤติกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งศึกษาวิธีการทำงานเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดได้หรือไม่ เพียงใด
3. ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบพฤติกรรมและระบบวัฒนธรรม วิเคราะห์พฤติกรรมและกิจกรรมคนในสังคม ว่ามีส่วนทำให้สังคมอยู่รอดได้หรือไม่ มีผลกระทบต่อทัศนคติและโลกทัศน์ของคนในสังคมเพียงใด พฤติกรรมเพื่อการอยู่รอดของมนุษย์ในสังคมมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมอย่างไร

นอกจากนี้สจิวตสเสนอระเบียบวิธีวิจัยนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างระเบียบวิธีและทฤษฎีหน้าที่นิยมและตามแบบสังคมศาสตร์สมัยใหม่ ผู้วิจัยจะนำแนวคิดและทฤษฎีทั้งกลุ่มหลักและกลุ่มเสริมไปเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย ต่อไป

5. ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory)

เป็นแนวความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีวภาพของ Charles Darwin โดยนักสังคมวิทยาในกลุ่มทฤษฎีวิวัฒนาการเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งในลักษณะที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากว่าขั้นที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่สลับซับซ้อนมากขึ้น และมีความเจริญก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จนเกิดเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ ตัวอย่างของนักสังคมวิทยาที่สร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยใช้แนวความคิดวิวัฒนาการ มีดังนี้

Auguste Comte เสนอว่า สังคมมนุษย์มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ (Knowledge) ผ่าน 3 ขั้นตอน ตามลำดับ คือ จากขั้นเทววิทยา (Theological Stage) ไปสู่ขั้นอภิปรัชญา (Metaphysical Stage) และไปสู่ขั้นวิทยาศาสตร์ (Positivistic Stage)

Lewis Henry Morgan เสนอว่า สังคมจะมีขั้นของการพัฒนา 3 ขั้นคือ จากสังคมคนป่า (Savage) ไปสู่สังคมอนารยชน (Barbarian) และไปสู่สังคมอารยธรรม (Civilized)

Herbert Spencer เสนอว่า วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เป็นแบบสายเดียว (Unilinear) ที่ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันด้วยและมารวมตัวกันด้วยกระบวนการสังเคราะห์ ทำให้เกิดพัฒนาการที่ก้าวหน้าขึ้นและซับซ้อนมากขึ้น การพัฒนาของสังคมจะมีวิวัฒนาการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์ที่มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดีจะมีชีวิตอยู่รอดตลอดไป และนำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นต่อไป

Ferdinand Tonnies เสนอว่า สังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบ Gemeinschaft ไปสู่สังคมแบบ Gesellschaft

Robert Redfield เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเริ่มจากสภาพสังคมชาวบ้าน เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแบบเมือง ต่อมาแนวความคิดในการสร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบสายเดียว ที่เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมต้องเปลี่ยนผ่านแต่ละขั้นที่กำหนดไว้ ได้รับการโต้แย้งว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมน่าจะมีวิวัฒนาการแบบหลายสาย เพราะแต่ละสังคมมีจุดกำเนิดที่แตกต่างกัน มีรูปแบบของสังคมที่แตกต่างกัน หรือแม้ว่าสังคมที่มีรูปแบบที่เหมือนกันแต่อาจจะมีความแตกต่างของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันก็เป็นได้

โดยสรุปทฤษฎีวิวัฒนาการ สังคมมนุษย์มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เป็นแบบสายเดียว (Unilinear) ที่ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันด้วยและมารวมตัวกันด้วยกระบวนการสังเคราะห์ ทำให้เกิดพัฒนาการที่ก้าวหน้าขึ้นและซับซ้อนมากขึ้น การพัฒนาของสังคมจะมีวิวัฒนาการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์ที่มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดีจะมีชีวิตอยู่รอดตลอดไป และนำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์ (2525 : 132) ได้ศึกษาอักษรธรรมอีสาน พบว่า การวิจัยนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปร่างอักษรและอักษรวิธีของอักษรธรรมอีสาน อักษรนี้ใช้บันทึกเรื่องราวทางคติธรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพบหลักฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารโบราณและจารึกที่บอกศักราชไว้ชัดเจน วิธีการศึกษาข้อมูลเหล่านี้ ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มข้อมูลออกเป็น 3 ช่วงสมัย คือ ช่วงแรก ได้แก่สมัยอยุธยาถึงสมัยธนบุรี ระหว่าง พ.ศ. 1893-พ.ศ. 2324 ช่วงกลาง ได้แก่สมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มจากรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 4 ระหว่าง พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2409 ช่วงหลัง ได้แก่สมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มจากรัชกาลที่ 5-ถึงปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2410 - ถึงปัจจุบัน รูปร่างอักษรธรรมอีสานในแต่ละช่วงสมัยไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่ยังคงรักษารูปเดิมของตัวอักษรไว้ เว้นแต่ในช่วงหลังปรากฏรูปร่างอักษรเพิ่มขึ้นบ้าง ที่เห็นได้ชัดคือเรื่องของสระและเครื่องหมาย

ต่าง ๆ และรูปแบบของตัวอักษร บางข้อมูลมีรูปของอักษรไทยภาคกลางปะปนอยู่ด้วย ด้านอักษรวิธียังมีวิวัฒนาการเช่นเดียวกับรูปอักษร คือในช่วงแรกและช่วงกลางยังคงรักษารูปแบบเดิมของอักษรธรรมอีสาน ซึ่งคล้ายกับอักษรวิธียของอักษรขอมอยู่ มีการเปลี่ยนแปลงด้านอักษรวิธียที่เห็นได้ชัดในช่วงหลัง ซึ่งได้รับเอาแบบอย่างของอักษรวิธียในอักษรไทยภาคกลางมาใช้ปะปนด้วยเช่นเดียวกัน การที่อักษรธรรมอีสานในช่วงกลางและช่วงหลังรับเอาอิทธิพลการเขียนอักษรไทยภาคกลางมาใช้ ย่อมเป็นผลเกี่ยวเนื่องมาจากความสัมพันธ์ติดต่อกันอย่างใกล้ชิดในช่วงเวลาเหล่านี้ จึงปรากฏชัดแจ้งว่า แม้แต่วัฒนธรรมด้านตัวอักษรและอักษรวิธียของภาคอีสานและภาคกลางก็ประสมกลมกลืนกัน ยังผลให้เกิดความรู้สึกเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกัน ผลจากการวิจัยครั้งนี้ ย่อมให้สารประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านอักษร ซึ่งเคยมีการสืบทอดกันมานับเวลาเป็นร้อย ๆ ปี และเป็นการขยายความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และอักษรศาสตร์ ในดินแดนอันเป็นส่วนหนึ่งของไทยให้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ศิริวรรณ ตู่ยวง (2539 : 39-40) ได้ศึกษาการสร้างชุดการสอนอ่านและเขียนอักษรล้านนาสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาผลการศึกษาพบว่า การจัดการเรียนการสอนที่ออกแบบไว้ในชุดการสอน มีการจัดอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดเป้าหมายของการเรียนเอาไว้ล่วงหน้า และวิเคราะห์เป้าหมายของการสอนออกเป็นมโนทัศน์ย่อย ๆ จุดประสงค์การเรียนรู้ กำหนดเนื้อหาให้นักเรียนได้เรียนตามลำดับขั้นของการเรียนรู้ และมีการประเมินผลระหว่างเรียนเป็นระยะ ๆ เพื่อตรวจสอบว่านักเรียนผ่านเกณฑ์ตามวัตถุประสงค์ย่อยหรือไม่ ในการกำหนดวิธีการจัดการเรียนการสอนไว้ในแผนการสอนอย่างละเอียดและกิจกรรมได้บูรณาการวิธีการเทคนิคต่าง ๆ เช่น เกม กิจกรรมกลุ่ม ทำให้นักเรียนสนุกสนานเรียนด้วยความสนใจ และจัดสื่อการเรียนการสอนไว้ในลักษณะสื่อประสมเป็นชุด ๆ ทำให้ง่ายต่อการที่ครูจะนำสื่อการสอนไปใช้ และช่วยให้ครูผู้สอนมองเห็นกิจกรรมการสอนอย่างทะลุปรุโปร่งเกิดความมั่นใจในการสอนมากขึ้น ตลอดจนทำให้บรรยากาศการจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา และดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้นักเรียนบรรลุวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่ตั้งไว้ วิธีการจัดการเรียนการสอนและสื่อประสมที่กำหนดไว้ภายในชุดการสอนนั้น มีความสอดคล้องสัมพันธ์และมีลักษณะที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน ในการเปลี่ยนเนื้อหาที่มีความสลับซับซ้อนหรือเป็นนามธรรมมาก ๆ ให้เป็นรูปธรรมเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ อันจะส่งผลให้นักเรียนเกิดความคิดรวบยอดในเรื่องนั้น ๆ กิจกรรมการเรียนการสอนและสื่อการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นและสนุกสนานในการเรียนไม่เบื่อหน่าย และมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนเนื้อหาวิชาที่เรียน

สุภณ สมจิตศรีปัญญา (2530 : 31) ได้ศึกษาโลกทัศน์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีต่อหนังสือก้อม พบว่าหนังสือก้อมมีขนาดกว้างประมาณ 2 นิ้ว ยาวประมาณ 11 นิ้ว จารทั้ง 2 หน้า แต่ละหน้า จาร 4 บรรทัด เมื่อจารแล้วใช้สายสนองร้อยผูกเข้าด้วยกันเป็นเล่ม ส่วนมากจะเป็นลานดิบไม่นิยมใส่ไม้ประกบ อักษรภาษานิยมจารด้วยอักษรธรรม มากที่สุด เนื้อหาสาระส่วนมากเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ เช่นบทสวด พิธีกรรม คาถาอาคม ส่วนที่จารด้วยอักษรไทยน้อยมักเป็นเรื่องตำรายาต่าง ๆ ตำราพิชัยสงคราม กฎหมายคำสอน ภาษาที่ใช้ในการจารทั้งอักษรธรรมและอักษรไทยน้อยเป็นภาษาไทยถิ่นอีสาน มักมีภาษาบาลีสันสกฤตผสมอยู่บ้าง

ชัยณรงค์ คำพิพงษ์ (2540 : 104-106) ได้วิจัยการประเมินหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในคณะสงฆ์ภาค 9 ผลการวิจัยพบว่า 1. การประเมินบริบท ผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้เรียน และผู้สำเร็จการศึกษา ล้วนเห็นว่าจุดมุ่งหมายของหลักสูตรมีความเหมาะสมในระดับมาก 2. การประเมินปัจจัยเบื้องต้น 2.1 ด้านโครงสร้างหลักสูตร ครูผู้สอน และนักเรียนที่กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เห็นว่ามีความเหมาะสมในระดับมาก ผู้บริหาร และผู้สำเร็จการศึกษาเห็นว่า มีความเหมาะสม อยู่ในระดับปานกลาง 2.2 ด้านเนื้อหาวิชา ครูผู้สอน และนักเรียนที่กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เห็นว่าเนื้อหาวิชา มีความเหมาะสมในระดับมาก ส่วนผู้บริหาร และผู้สำเร็จการศึกษา เห็นว่า มีความเหมาะสมในระดับปานกลาง 2.3 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ผู้บริหาร ครูผู้สอน นักเรียนที่กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และผู้สำเร็จการศึกษา เห็นว่า มีความเหมาะสมในระดับปานกลาง 3. การประเมินกระบวนการ 3.1 ด้านสภาพการเรียนการสอน ผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้สำเร็จการศึกษา เห็นว่ามีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก นักเรียนที่กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เห็นว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง 3.2 ด้านการวัดผลประเมินผล ครูผู้สอนเห็นว่า เหมาะสมอยู่ในระดับมาก ผู้บริหารนักเรียนที่กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และผู้สำเร็จการศึกษาเห็นว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง 4. การประเมินผลผลิต ผู้บริหาร และครูผู้สอน เห็นว่า คุณภาพของนักเรียนมีคุณภาพอยู่ในระดับมาก

นฤมล ปิยวิทย์ (2544 : 112) ได้ศึกษาภาษาวิวัฒนาการและภูมิปัญญาท้องถิ่นในคำภีร์ไบเบิลเรื่องปฐมมูลี พบว่า อักษรที่ใช้บันทึกเป็นอักษรธรรมอีสาน ไม่ปรากฏพยัญชนะ ข ค ฎ ศ และ ษ ส่วน ด ใช้ ๗ แทน ในด้านอักษรวิธีใช้พยัญชนะเป็นสองลักษณะ คือ ตัวเต็ม ตัวเพ็ญ และมีคำพิเศษ มีสระลอยและสระจม การถ่ายเสียงพยัญชนะและสระ ส่วนใหญ่เป็นสำเนียงอีสาน ซึ่งมีผลทำให้การใช้พยัญชนะ สระ และเสียงวรรณยุกต์แตกต่างไปจากภาษาไทยกลาง การใช้ภาษาเป็นไปตามระดับภูมิรู้เพื่อการสื่อสารในท้องถิ่น มีโวหารประกอบด้วย บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร เทศนาโวหาร อุปมาโวหาร และสาธกโวหาร ศิลปะการใช้คำศัพท์ภาษาบาลีเป็นคำศัพท์ที่มีความหมายลึกซึ้ง พบคำศัพท์บางคำปรากฏในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย และคำศัพท์ภาษาล้านนา ซึ่งน่าจะมาจากต้นฉบับเดิม ผสมผสานกับคำศัพท์ภาษาอีสานตามความสามารถของผู้จารในขณะนั้น นับเป็นการแพร่กระจายวรรณกรรมจากล้านนามาสู่อีสาน ในด้านวัฒนธรรมปรากฏวิถีชีวิตเกี่ยวกับปัจจัยสี่ ประเพณี การตั้งชื่อ การทำศพและด้านความเชื่อ พบความเชื่อเรื่องสิบหกชั้นฟ้าสิบห้าชั้นดิน เรื่องไฟประลัยกัลป์ เรื่องกำเนิดโลก เรื่องกบ เรื่องฤกษ์ยามโหราศาสตร์ และเรื่องกรรมในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น มีภูมิปัญญาในด้านภาษาของมนุษย์ ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ภูมิปัญญาในการพัฒนาจิตไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือ นิพพาน อันเป็นอุดมคติของชาวพุทธ และการอบรมพัฒนาจิตในพลวัตปัจจุบัน ที่สังคมของชาวนครราชสีมามุ่งเน้นคือการพัฒนาจิตเพื่อให้เกิดปัญญาสันติสุขและคุณธรรม โดยมีศูนย์การอบรมอยู่ในจังหวัดนครราชสีมาหลายแห่ง

มยุรี หินคำ (2545 : 65) ได้วิจัยการใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนเรื่องอักษรล้านนา สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสนใจมีความกระตือรือร้นในการเรียนศึกษาบทเรียนด้วยตนเองด้วยความตั้งใจ บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนเรื่องอักษรล้านนา เปิดโอกาสให้ผู้เรียนควบคุมบทเรียนเอง ผู้เรียนสามารถทราบผลการทำแบบฝึกหัดได้ทันที ภาพและเสียงที่ใช้ในบทเรียนสร้างความสนใจของผู้เรียน และความชัดเจนของเสียงบรรยาย นักศึกษาเห็นว่าเป็นวิธีที่น่าสนใจ ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เข้าใจบทเรียน

มีความกระตือรือร้น อยากเรียนมากขึ้น ระยะเวลาในการเรียนก็สั้นขึ้น ไม่เสียเวลาเมื่อเรียน โดยใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน และเวลาเรียนไม่รู้สึกรีบ

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ (2545 : 117) ได้ศึกษาศาสนาเทศจากคัมภีร์โบลานสมัยอยุธยา ได้เพิ่มเติมให้เห็นประวัติและพัฒนาการของตัวอักษรที่ใช้สมัยอยุธยา ซึ่งทำให้มองเห็นการใช้ตัวอักษรธรรม และอักษรอื่นๆ ในสมัยนั้น โดยพิจารณาจากจารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งมีรายละเอียดว่า

“จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก และศิลาจารึกอักษรขอมและอักษรธรรมอีสาน ภาษาไทย พบที่วัดพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จารึกหลักนี้ถูกเคลื่อนย้ายไปไว้ที่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อพุทธศักราช 1449 ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ความในจารึกเป็นหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาประวัติและวิวัฒนาการของตัวอักษร ภาษา รวมทั้งประวัติศาสตร์ของชาติไทยสมัยอยุธยาตอนต้น ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และยังเป็นจารึกหลักแรกเพียงหลักเดียวที่แสดงความสัมพันธ์ของอาณาจักรศรีทั้งสอง คืออาณาจักร ศรีอยุธยา กับอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต (อาณาจักรล้านช้าง) ที่ได้ร่วมกันสร้างจารึกขึ้นไว้ เป็นการประกาศความสัมพันธ์ของสองอาณาจักร ซึ่งต่างก็มีฐานะเป็นมิตรประเทศที่มีไมตรีต่อกัน และได้ประดิษฐ์จารึกไว้ ณ พระเจดีย์ศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เมื่อพุทธศักราช 2103 เพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่า กษัตริย์แห่งอาณาจักรทั้งสองศรีนั้น คือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีอยุธยา และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต ทรงมีความรักใคร่สนิทสนมกันประดุจดั่งนามของพระธาตุแห่งนี้คือ “ศรีสองรัก”

สมเจตน์ วิมลเกษม (2546 : 147-154) ได้วิจัยการจัดการเรียนการสอนเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาษาล้านนาของสถานศึกษาในจังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนการสอนภาษาล้านนาเกี่ยวกับหลักสูตร วิธีสอน สื่อ-อุปกรณ์การสอน การวัดผลและการประเมินผลของสถานศึกษาในจังหวัดน่าน มีหลักสูตรที่ใช้ 2 อย่าง ได้แก่ หลักสูตรท้องถิ่น ของเขตการศึกษา 8 และหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นเอง เพื่อให้เหมาะสมกับการจัดการเรียนการสอนตามอัธยาศัย จึงทำให้หลักสูตรไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน การจัดการเรียนการสอนจึงแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับแผนงานและนโยบายของฝ่ายวิชาการแต่ละสถานศึกษาและความรู้ ความชำนาญของครูผู้สอนภาษาล้านนา วิธีการสอน ส่วนใหญ่เน้นการสอนแบบบรรยายให้ผู้เรียนจดจำการอ่านและการเขียนจากครูผู้สอน ขาดกระบวนการสอนที่หลากหลาย ไม่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สื่อ-อุปกรณ์การสอน ใช้ตำราเรียนหรือแบบเรียนภาษาล้านนาใช้แผ่นใส ขาดความทันสมัยไม่น่าสนใจ ไม่ได้นำโปรแกรมช่วยสอนภาษาล้านนา (CAI : Computer Assisted Instruction) และ Web site ในคอมพิวเตอร์มาใช้ การวัดผลประเมินผล ส่วนใหญ่มีการตั้งเกณฑ์และให้เป็นเกรดระดับคะแนน โดยอิงเกณฑ์วัดผลประเมินผลของสถานศึกษา ส่วนใหญ่ยังไม่วัดผลประเมินผลตามสภาพจริงเพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการของผู้เรียน แต่จะทดสอบเน้นความจำเพียงด้านเดียว การนำความรู้ภาษาล้านนามาใช้ประโยชน์ ในด้านศาสนาส่วนใหญ่จะใช้ในการเทศน์ อบรม สั่งสอน หรือแสดงพระธรรมเทศนาธรรมชาดกต่างๆ เป็นทำนองพื้นเมือง ด้านพิธีกรรม จะใช้ในพิธีสืบชะตา พิธีสู่ขวัญ พิธีสงเคราะห์ ด้านแพทย์แผนไทยตำรายา จะนำมาใช้ในการปรุงยารักษาโรคต่างๆ ด้านวิชาการ ส่วนมากแล้วจะเป็นผลงานด้านปริวรรตหรือแปลภาษาล้านนาเป็นภาษาไทยกลาง เช่น วรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา วรรณกรรมคำสอน พิธีกรรมความเชื่อ ผลิตภัณฑ์ตำรายา ตำรายา เพื่อเผยแพร่ พบว่างบประมาณที่จะสนับสนุนให้มีการเขียนเพิ่มและจัดพิมพ์ยังไม่เพียงพอ ไม่พบว่ามีกร

จารโบลานเพิ่มเติม การสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และสืบทอดภาษาล้านนา ส่วนมากจะส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนการสอนภาษาล้านนาทั้งในระบบและตามอัธยาศัยให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ ด้านสถานที่ และบุคลากรตามความเหมาะสม สนับสนุนให้มีการประกวดทักษะด้านภาษาล้านนาเช่นการอ่านและการเขียนภาษาล้านนา เป็นประจำ

รจนา พิงสุข (2547 : 93) ได้ศึกษาการพัฒนาบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเรื่องภาษาล้านนา ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มผู้เรียนภาษาล้านนาด้วยบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตมีผลสัมฤทธิ์สูงกว่ากลุ่มผู้เรียนที่เรียนด้วยวิธีการสอนตามแผนการสอน เนื่องจากในการเรียนตามแผนการสอนนั้นบางครั้งอาจารย์ผู้สอนไม่ใช่คนที่พูดภาษาล้านนา จึงไม่สามารถออกเสียงภาษาล้านนาและไม่สามารถเข้าใจถึงคำศัพท์ภาษาล้านนาบางคำได้ดีเท่าที่ควร เนื่องจากไม่ใช่คนที่พูดภาษาล้านนา ส่วนการเรียนด้วยบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเรื่องภาษาล้านนาที่สร้างขึ้นมานั้นมีเสียง สำเนียงการพูดภาษาล้านนา มีภาพประกอบที่เหมาะสมกับระดับชั้นของนักเรียน คือ จะสื่อออกมาในรูปแบบของการ์ตูน ทำให้บทเรียนมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีบทเรียนเป็นวีดิทัศน์ประกอบ ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ได้ง่าย เพราะมีทั้งเสียงและภาพเคลื่อนไหวประกอบ และนักเรียนจะใช้เวลาเท่าไรก็ได้ในการศึกษาในบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เพราะการเรียนด้วยบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นการเรียนแบบเอกกัตบุคคล จึงช่วยลดปัญหาการเรียนไม่ทันเพื่อน ดังนั้นการใช้บทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตจึงเป็นสิ่งที่ช่วยแบ่งเบาภาระของอาจารย์ผู้สอนและยังช่วยประหยัดเวลาอีกด้วย

พิมพ์รณ ไพบุลย์หวังเจริญ (2548 : 11) ได้แสดงให้เห็นถึงการจัดการคัมภีร์โบลานของหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งมีการจัดแบ่งกลุ่มงานในการจัดการเอกสารโบราณ ดังนี้

1. กลุ่มงานภาษาโบราณ มีหน้าที่ในการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย ลักษณะรูปแบบ อักษรโบราณในสมัยต่าง ๆ วิเคราะห์ข้อมูลความรู้จากเอกสารโบราณที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษา ค้นคว้า ดำเนินการคัดลอก ถ่ายถอด อ่านแปลอักษร และภาษาโบราณ จัดทำคำอธิบายศัพท์โบราณ ทำดรรชนี รวบรวมโบราณนิคัพท์ ประวัติ รูปคำศัพท์ และอักษรวิธีภาษาโบราณแบบต่าง ๆ

2. กลุ่มงานสำรวจเอกสารโบราณ มีหน้าที่ในการสำรวจเสาะแสวงหา สืบค้นแหล่งเอกสารโบราณ รวบรวมและจัดหาหนังสือและเอกสารโบราณทั่วราชอาณาจักร ดำเนินการจัดทำบันทึกหลักฐานบัญชีเอกสารโบราณ และดำเนินการลงทะเบียนเอกสารโบราณ ทำบัญชีเดินท่ง (บัญชีสังเขป) เอกสารโบราณที่ได้จากการสำรวจ ดำเนินการตรวจ พิจารณา และการคัดเลือกเอกสารโบราณในท้องถิ่น เพื่อวิเคราะห์คุณค่าในขั้นต้น

3. งานทะเบียนและบริการ มีหน้าที่ในการศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์ จัดหมวดหมู่ ลงทะเบียน ทำบัตรรายการ ทำบรรณานุกรม เชิงอรรถ บรรณนิทัศน์ สารสังเขปของเอกสารโบราณเพื่อการบริหาร เก็บรักษา ควบคุมดูแล ให้บริการศึกษาค้นคว้าแก่ผู้ใช้บริการ และตอบคำถามเกี่ยวกับเอกสารโบราณ อำนวยความสะดวก และให้ความร่วมมือแก่หน่วยราชการต่าง ๆ ในการค้นหาเอกสารและเรื่องราว กำหนดระเบียบวิธีการและแบบแผนในการขออนุญาตใช้เอกสารโบราณประเภทต้นฉบับตัวเขียนและจารึก ตลอดจนคัดเลือกเอกสารเพื่อดำเนินการจัดทำสำเนาให้บริการแทนต้นฉบับ

นรินทร์ เลิศวีรพล (2548 : 121) ได้ศึกษาการนำเสนอสื่อประสมบนเว็บด้วย XML และ SMIL กรณีศึกษาอักษรธรรมอีสาน พบว่า การนำเสนอสื่อประสมในรูปแบบเดิมนั้นมีข้อจำกัดในเรื่องของสื่อบางประเภท เช่น สื่อวิดีโอ ต้องอาศัยโปรแกรมภายนอกในการนำเสนอ และข้อจำกัดในเรื่องเวลาที่ไม่สามารถจัดการให้สื่อหลาย ๆ ประเภทนำเสนอไปพร้อม ๆ กันได้ ดังนั้นจึงแก้ปัญหาด้วยการเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอสื่อประสมแบบเดิม มานำเสนอด้วยภาษา SMIL ในส่วนของตัวข้อมูลนั้นได้จัดเก็บในรูปแบบของเอกสาร XML เนื่องจากภาษา SMIL เป็นภาษาที่อธิบายตัวข้อมูล จึงเหมาะที่จะนำมาเป็นแหล่งข้อมูลเหมือนกับฐานข้อมูล และแสดงผลด้วย XSLT Style Sheet ซึ่งสามารถแสดงผลข้อมูลได้หลายรูปแบบ ดังนั้นจึงสามารถนำมาพัฒนาเป็นระบบหลายภาษาได้ ซึ่งผลที่ได้จากการทดลองในกรณีศึกษาการพัฒนาเป็นโปรแกรมช่วยสอนวิชาอักษรธรรมอีสานพบว่า ภาษา SMIL สามารถใช้ในการนำเสนอสื่อประสมบนเว็บได้โดยไม่ต้องอาศัยโปรแกรมภายนอกใด ๆ มาประมวลผลและสามารถจัดการให้สื่อประเภทต่าง ๆ แสดงผลออกมาตามช่วงเวลาที่กำหนดได้ตามต้องการ ในส่วนของระบบหลายภาษานั้น สามารถพัฒนาได้ด้วยภาษา XML ร่วมกับเอกสาร XSL ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภาพรวมโดยสรุปของการพัฒนาสื่อประสมบนเว็บด้วย XML และ XMIL แล้ว ถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการแก้ไขข้อจำกัดของการพัฒนาการนำเสนอข้อมูลข่าวสารบนอินเทอร์เน็ตที่น่าสนใจ อีกทั้งไม่ต้องยึดติดกับซอฟต์แวร์ของใครและให้ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพ

โกศล เลิศล้ำ (2549 : 142) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เรื่องอักษรธรรมอีสาน สรุปว่า 1. บทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเรื่อง อักษรธรรมอีสานมีประสิทธิภาพเท่ากับ 80.83:80.33 2. ผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนก่อนเรียนและหลังเรียนด้วยบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เรื่องอักษรธรรมอีสาน มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

สุพิน ไตรแก้วเจริญ (2550 : 133) ได้ศึกษาการรู้จำตัวอักษรธรรมอีสานด้วยจินตริกอัลกอริทึม พบว่า อักษรธรรมอีสานเป็นอักษรโบราณที่ใช้ในภาคอีสานของประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22-24 เป็นตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึกข้อมูลต่าง ๆ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา วรรณกรรม ประเพณี พิธีกรรม ภูมิปัญญา ตลอดจนตำรายาต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญ แต่ในปัจจุบันผู้ที่สามารถอ่านอักษรธรรมอีสานและให้ความสนใจในการอ่านน้อยพอเป็นการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาต่าง ๆ นั้นออกมา จึงได้นำเทคนิคการรู้จำมาประยุกต์ใช้ในการรู้จำตัวอักษรธรรมอีสาน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการที่จะช่วยในการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ เหล่านั้นออกมา ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงนำจินตริกอัลกอริทึมมาใช้ในการรู้จำอักษรธรรมอีสานที่เป็นลายมือเขียนบนใบลาน โดยในการรู้จำไม่ได้มีการดึงคุณลักษณะเด่นของตัวอักษรออกมา แต่จะใช้ค่าของรูปภาพแบบไบนารี (Binary Image) มาใช้ในการรู้จำ โดยมีการพัฒนาการมิกซ์ขั้นจะไม่ใช้วิธีการสุ่มเลือกยื่นมามิกซ์ แต่จะใช้ความผิดพลาดของการให้คำตอบมาระบุยีนที่ต้องมิกซ์ ซึ่งการมิกซ์จะเป็นการสร้างรูปแบบตัวอักษรให้มีหลากหลายรูปแบบมากขึ้น และการเพิ่มและการลดยีนในโครโมโซม เพื่อให้การรู้จำมีประสิทธิภาพมากขึ้น ได้ทำการทดลองเพื่อเปรียบเทียบกับ การอ่านของพระภิกษุสามเณรโดยการตอบแบบทดสอบการอ่านอักษรธรรมอีสานและเปรียบเทียบกับ Modified Hausdorff ARTMAP จากผลการทดลองการรู้จำตัวอักษรธรรมอีสานด้วยจินตริกอัลกอริทึม มีประสิทธิภาพในการรู้จำที่สูงกว่าที่ตอบแบบทดสอบของพระภิกษุสามเณร และ Modified Hausdorff ARTMAP

บัวไข เฟ็งจันท์ (2551 : 127) ได้ศึกษาการฟื้นฟูคัมภีร์โบราณในยุคจินตนาการใหม่ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่า การฟื้นฟูคัมภีร์โบราณในสังคมนาวทั้งในช่วงก่อนและหลังยุคจินตนาการใหม่ เป็นการเมืองเรื่องวัฒนธรรม (Politics of Culture) เป็นการนำคัมภีร์โบราณ ซึ่งเป็นมรดกทางปัญญา (Knowledge Heritage) ความทรงจำอดีต (Memory of the Past) สำนึกประวัติศาสตร์ (Historical Sensibility) หรือเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนลาวยุคก่อนสมัยใหม่นั้นคือการฟื้นฟูคัมภีร์โบราณเป็น “กลไกของอำนาจ” (Technology of Power) และการสร้างความชอบธรรม (Legitimization) ของรัฐในการจัดการวัฒนธรรมและประเพณีที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ภายใต้เงื่อนไขบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ในยุคอาณานิคมฝรั่งเศส (ค.ศ.1893 - 1953) การฟื้นฟูคัมภีร์โบราณเป็นพื้นที่แห่งการช่วงชิงความหมายระหว่างเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสและปัญญาชนชาวลาว กล่าวคือฝรั่งเศสส่งเสริมฟื้นฟูพุทธศาสนาและคัมภีร์โบราณ เพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาทางพุทธศาสนาของลาวออกจากแบบฉบับของสยาม ต่อต้านลัทธิไทยเป็นใหญ่ของจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม ที่ต้องการรวมลาวเข้าเป็นไทย รวมทั้งฝรั่งเศสต้องการรวมลาวเข้าในสหพันธอินโดจีนฝรั่งเศสและต้องการเป็นเจ้าอาณานิคมทางปัญญาของลาว โดยนำคัมภีร์โบราณที่รวบรวมได้ไปศึกษาเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมลาว และเสนอให้นำอักษรโรมันมาใช้เขียนภาษาลาว ขณะเดียวกันปัญญาชนลาวซึ่งนำพาโดยเจ้ามหาอุปราชเพชรราช ได้นำคัมภีร์โบราณที่จารด้วยอักษรธรรมและอักษรลาวโบราณมาปฏิรูปเป็นอักษรสมัยใหม่ นำมาปรับปรุงเป็นภาษาลาวให้เป็นภาษามาตรฐานและให้เป็นภาษาแห่งชาติ ต่อสู้กับแนวคิดของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส ที่ต้องการนำอักษรโรมันมาแทนที่อักษรลาว รวมทั้งการปฏิรูปและตีพิมพ์เผยแพร่ความรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในคัมภีร์โบราณออกสู่สังคม เพื่อสร้างสำนึกรักชาติของคนลาวต่อสู้กับลัทธิจักรวรรดินิยม

กลางทศวรรษ 1980 พรรคประชาชนปฏิวัติลาว และรัฐบาลสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้นำนโยบาย “จินตนาการใหม่” มาใช้ในการพัฒนาประเทศ ขณะเดียวกันก็เป็นการเปิดประเทศมากขึ้น ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงสังคมลาวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมโลก และทำให้วัฒนธรรมจากภายนอกหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศลาว พรรคและรัฐได้มีนโยบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมในระยะใหม่ และนำไปสู่การส่งเสริมฟื้นฟูอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติ โดยคัมภีร์โบราณรวมทั้งประเพณีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นสมบัติและวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ขาดการดูแลเอาใจใส่ในช่วงทศวรรษแรกของการเปลี่ยนผ่านสังคมนาวไปสู่สังคมนิยม (ค.ศ. 1975 - 1985) ได้รับการฟื้นฟูอนุรักษ์และยกฐานะขึ้นเป็น “มรดกวัฒนธรรมของชาติ” หรือเป็นส่วนสำคัญในการสร้าง “อัตลักษณ์แห่งชาติ” (National Identity) ของ ส.ป.ป. ลาว

โดยสรุป ในยุคจินตนาการใหม่เมื่อโครงการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณซึ่งเป็นโครงการระดับรัฐ (State Project) ลงไปปฏิบัติดำเนินงานในท้องถิ่น ได้ทำให้ท้องถิ่นมีอัตลักษณ์ (Local Identity) ขึ้นมา นั่นคือคนในท้องถิ่นเกิดสำนึกและภูมิใจในวัฒนธรรมของท้องถิ่นในฐานะเป็น “มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ” รวมทั้งทำให้ท้องถิ่นมีการเชื่อมโยงกับความทันสมัยและโลกาภิวัตน์จากการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของรัฐ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสากล ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดการปะทะและการช่วงชิงความหมายเกี่ยวกับคัมภีร์โบราณในระหว่างรัฐกับท้องถิ่น เพื่อรักษาตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม และยืนยันความเป็นแก่นแท้ทางวัฒนธรรม ในฐานะเป็นอัตลักษณ์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

นงคฺนุช ไพบูลย์ (2552 : 98) ได้ศึกษาพจนานุกรมอักษรธรรมอีสาน พบว่าการแปลงอักษรธรรมอีสานเป็นคำอ่านภาษาไทยและสัทอักษรโดยใช้พจนานุกรม (Dictionary) ร่วมกับกฎ (Rule) และการตัดคำโดยวิธีการตัดคำแบบเลือกคำยาวที่สุด (Longest Matching) ในการตัดคำและแบ่งพยางค์จากข้อความในกรณีที่ไม่ปรากฏในพจนานุกรม จะใช้กฎตามโครงสร้างคำของอักษรธรรมอีสานร่วมกับกฎตามหลักภาษาศาสตร์ในการแปลงเป็นคำอ่านภาษาไทยและสัทอักษร ซึ่งในกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยยังได้สร้างพจนานุกรมอักษรธรรมอีสาน-ภาษาไทยขึ้น จำนวน 10,012 คำ ซึ่งประกอบไปด้วยคำที่เขียนด้วยอักษรธรรมอีสาน คำภาษาไทย ความหมายและสัทอักษร จัดเก็บโดยรูปแบบโครงสร้างข้อมูลแบบทรี (Tries) ในไฟล์ข้อความ เพื่อทดสอบความถูกต้องของระบบ ผู้วิจัยได้ทดสอบประสิทธิภาพของระบบ โดยการแปลงเอกสารภาษาอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้าน นิทานชาดก พุทธทำนาย ผลการทดสอบความถูกต้องในการแปลง คิดเป็นร้อยละ 80.51

โสภณ พรหมโสดา (2553 : 65) ได้วิจัยการแปลอักษรธรรมอีสานให้เป็นภาษาไทย โดยใช้หลักวากยสัมพันธ์ของภาษาไทยโดยไวยากรณ์ไม่พึ่งบริบท (Context Free Grammar : CFG) และการตัดคำโดยวิธีการตัดคำแบบเลือกคำยาวที่สุด (Longest Matching) ในการตัดคำและแบ่งพยางค์จากข้อความ ในกรณีที่ไม่ปรากฏในพจนานุกรมจะใช้กฎตามโครงสร้างคำของอักษรธรรมอีสานร่วมกับกฎตามหลักภาษาศาสตร์ในการแปลงเป็นอักษรไทย ซึ่งในการศึกษาที่ผู้วิจัยได้ใช้พจนานุกรมอักษรธรรมอีสาน-ภาษาไทย ซึ่งประกอบไปด้วยคำที่เขียนด้วยอักษรธรรมอีสาน 6,910 คำ ซึ่งประกอบไปด้วยคำที่เขียนด้วยอักษรธรรมอีสาน คำภาษาไทย ความหมายและสัทอักษร จัดเก็บโดยรูปแบบโครงสร้างข้อมูลแบบทรี (Tries) ในไฟล์ข้อความ เพื่อทดสอบความถูกต้องของระบบ ผู้วิจัยได้ทดสอบประสิทธิภาพของระบบโดยการแปลงเอกสารภาษาอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน นิทานชาดก พุทธทำนาย

สุพรรณ ไม้หอม (2553 : 43) ได้ศึกษาอักษรธรรมอีสานเคเคยู สรุปว่าอักษรภาษาธรรมอีสาน เป็นภาษาโบราณที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากความรู้ต่างๆ ของคนอีสานสมัยโบราณที่พบบนจารึก และใบลานนั้น ถูกเขียนด้วยภาษาธรรมอีสาน เพื่อไม่ให้ความรู้เหล่านี้สูญหาย ทำให้มีการพัฒนาอักษรภาษาธรรมอีสานเพื่อใช้งานบนเครื่องคอมพิวเตอร์ขึ้น ซึ่งตัวอักษรภาษาธรรมอีสานที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน มีการใช้ช่วงยูนิโคดที่ซ้ำกับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทำให้เกิดปัญหาเมื่อมีการส่งข้อมูลระหว่างเครื่องคอมพิวเตอร์ ผลการวิจัยนี้ได้นำเสนอการประดิษฐ์อักษรภาษาธรรมอีสานเพื่อแก้ปัญหาความซ้ำซ้อนของช่วงยูนิโคดที่เกิดขึ้น โดยเลือกยูนิโคดของอักษรไทยธรรม (Thai Tham) ซึ่งมีค่ายูนิโคดอยู่ในช่วง 1A20 ถึง 1AAF มาใช้งาน โดยใช้กฎในการเรียงกันของตัวอักษรเข้ามาช่วยในการจับคู่ตัวอักษรให้ตรงกับแป้นพิมพ์อักษรภาษาไทย และช่วยในการแสดงผลพยัญชนะเพ็อง โดยอัตโนมัติ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทดสอบประสิทธิภาพของตัวอักษร โดยการพิมพ์เอกสารภาษาธรรมอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้านนิทานชาดก และพุทธทำนาย จำนวน 3,523 คำ ผลการทดสอบตัวอักษรที่พัฒนาขึ้นสามารถแสดงผลได้ถูกต้องรวมทั้งสิ้น 3,408 คำ

ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ (2553 : 238-253) ได้วิจัยระบบการจัดการคัมภีร์ใบลานวัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า ช่วง พ.ศ. 2548-ปัจจุบัน ได้มีหน่วยงานจากภายนอกเข้าไปร่วมจัดการคัมภีร์ใบลานในวัดมหาชัย โดยมีแนวคิดเพื่อต้องการสืบสานมรดกทางภูมิปัญญาที่พระอรียานูวัตรได้เก็บรวบรวมปริวรรตและเผยแพร่ให้คงอยู่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการจัดการ วิธีการในการจัดการคัมภีร์ใบลานสามารถจำแนกออกเป็น 4 ประเด็นคือการสำรวจรวบรวม การจัดเก็บการปริวรรต และการจัดพิมพ์เผยแพร่ การใช้ทรัพยากรในการจัดการ

คัมภีร์ไบเบิลสามารถจำแนกออกเป็น 4 ประเด็นตามวิธีการจัดการคัมภีร์ไบเบิล คือ การใช้ทรัพยากรในการสำรวจรวบรวมการใช้ทรัพยากรในการจัดเก็บ การใช้ทรัพยากรในการปริวรรต และการใช้ทรัพยากรในการจัดพิมพ์เผยแพร่ ผลการดำเนินงานในการจัดการคัมภีร์ไบเบิล พบว่า คัมภีร์ไบเบิลได้ผ่านการทำความสะอาด สำรวจจัดทำบัญชีใหม่ ห่อผ้าใหม่ ด้านแนวทางส่งเสริมพิพิธภัณฑคัมภีร์ไบเบิลอริยานูวัตร์ เขมจารียน์สรณ์ ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่ามี 6 แนวทางในการพัฒนาคือ

- 1) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในคัมภีร์ไบเบิล
- 2) การปลูกฝัง เผยแพร่-ประชาสัมพันธ์
- 3) การทำนุบำรุงรักษาการสืบทอด
- 4) การสร้างสรรค์และพัฒนา
- 5) การนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต
- และ 6) สร้างบทบาทของคัมภีร์ไบเบิลในศตวรรษใหม่

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Blair (1983 : 296-313) ได้วิจัยประวัติศาสตร์สุโขทัยในฐานะเป็นศูนย์รวมทางงาน ประเพณี : ศึกษาเรื่องโบราณคดีและสังคมในยุคต้นของสยาม มีสาระสรุปได้ว่า นับจากตอนกลาง ศตวรรษที่ 13 จนถึง ค.ศ. 1438 ราชอาณาจักรสุโขทัย นับเป็นเมืองหลวงของชาวสยามหรือ ปัจจุบันคือประเทศไทย กรุงสุโขทัยที่ถือกันว่าเป็นเมืองหลวงแห่งแรก ของประเทศไทยนั้น ได้ สถาปนาขึ้น ณ วัน เดือน ปีใด ยังไม่แน่ชัด แต่ดูจากหลักฐานปรักหักพัง ของสังคมที่สมบูรณ์แบบ แล้ว นั่นคือรากเหง้าทางศิลปะและวัฒนธรรมของไทย เพราะในประวัติศาสตร์ไทย เกือบจะไม่พบ ความรู้ใด ๆ ในสยามยุคก่อนอาณาจักรสุโขทัย การศึกษาในอดีตเป็นไปแบบการประสมกลมกลืน ของวัฒนธรรมสุโขทัย นั่นคือ มีการหยิบยืม มาจากกัมพูชา พม่า อินเดีย และศรีลังกา เป็นที่รู้กันว่า การศึกษาพุ่งจุดไปที่ศิลปะ และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ไม่เพียงแต่การปรักหักพังของเมือง ที่มองเห็นซากพระพุทธรูปเป็นประจักษ์หลักฐาน แต่ศิลาจารึกกลางวัน เดือน ปี ของสุโขทัย บันทึกคำ สอนพุทธศาสนายืนยันถึงความสำคัญของข้อปฏิบัติของนิกายเถรวาทงานวิจัยนี้ พยายามอธิบายถึง ลักษณะประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมสุโขทัย ในด้านที่ใช้อิทธิพลจากอินเดีย เมื่อได้พินิจพิเคราะห์ หลักการจารึกและโบราณคดี จึงพบข้อสังเกตว่า ในช่วงหนึ่งแห่งยุคสมัยสุโขทัยคือผู้นำหรือศูนย์กลาง ด้านประเพณีพิธีกรรม ดังพบกันอยู่ในท้องถิ่นอื่น ๆ ทั้งด้านศาสนา สังคมและประเพณีทางการเมือง จะอย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า วัตรปฏิบัติอันเข้มข้นทางพระพุทธศาสนา ที่มีอิทธิพลจาก อินเดีย ได้จัดจางลงไปในคริสต์ศตวรรษที่ 14 ข้อสรุปของการวิจัย อยู่ในระเบียบวิธีแสดงวัน เดือน ปี ของการสร้างอนุสาวรีย์ ทางพระพุทธศาสนากรุงสุโขทัย เป็นที่ประจักษ์ว่า ในคริสต์ศตวรรษที่ 13 ตอนปลาย สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนายังคงมีรูปทรงแบบเก่า ยังไม่มีเจดีย์ทรงลังกา ยังไม่มีห้อง ขนาดใหญ่ที่กลมกลืนกับอาณาบริเวณ จนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ 14 จึงมีขึ้น อนึ่ง ปิรามิดขนาดใหญ่บันได 5 ชั้นที่เห็นอยู่ก็ไม่ใช่อิทธิพลอินเดีย และที่เก่าสุด ๆ ผู้วิจัยเชื่อว่า ปิรามิดเหล่านี้ มีอายุ เก่ากว่าเจดีย์โดมทรงลังกา อย่างน้อย ก็ 1 ศตวรรษ หากพินิจพิจารณาผ่านวิธีการทางชาติพันธุ์ วิทยาแล้วมองผ่านหลักฐานทางโบราณคดี และศิลาจารึกแล้ว ผู้วิจัยคิดว่า เจดีย์ทรงปิรามิดนั้น ได้ หลอมรวมเอาภูมิปัญญาโบราณหลายด้าน คือ ทั้งด้านประเพณีศาสนา ด้านสถาปัตยกรรมและ ด้านการเมืองการปกครองของอาณาจักรสุโขทัย

Cholthicha (1987 : 136-147) ได้วิจัยภาษาไทยสุโขทัยภาษาที่มุ่งเน้นวาทกรรม : หลักฐานจากนามวลี ที่ว่างเปล่า มีสาระว่าเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า ประโยคไวยากรณ์ไม่ใคร่ชัดเจน นัก หากไม่มีการทำให้เห็นจริงว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของประโยควาทกรรม การพบทางภาษาศาสตร์เมื่อไม่

นานนี้ เรื่องประโยชน์ด้านการปฏิบัติและด้านหน้าที่ที่แสดงให้เห็นว่า มีแนวทางหลากหลายที่ประโยคในรูปเปลือกนอกของภาษาธรรมดา จะถูกกระทบโดยประโยควาทกรรม การศึกษาครั้งนี้ประสงค์จะสำรวจในศิลาจารึกสุโขทัย ถึงการเกิดขึ้นของนามวลีที่ว่างเปล่า ในภาษาไทยสุโขทัย (STT) ซึ่งถูกใช้ในลักษณะภาพนักบริหารโดยคนไทยสมัยนั้น เมื่อ 700 ปีมาแล้ว เพื่อยืนยันว่า นามวลีที่ว่างเปล่าเกิดขึ้นในภาษาโบราณได้อย่างไรงานหนักคือต้องพยายามสังเคราะห์ความหมายของ “หัวข้อ” และตีความหมายในฐานะ “สิ่งที่เปล่งเสียงออกมา” และ 2 ประเด็นของหัวข้อจะถูกแบ่งแยกอย่างชัดเจน ตัวอย่างคือประโยคหัวข้อ และวาทกรรมหัวข้อ (หัวข้อประโยคและหัวข้อวาทกรรม)

ความสัมพันธ์ระหว่างหัวข้อกับวาทกรรม และระหว่างวาทกรรมกับส่วนประกอบที่ยู่งยากจำต้องได้รับการอธิบาย แล้วนามวลีที่ว่างเปล่าในภาษาไทยสุโขทัย (STT) แบ่งเป็น 2 กลุ่ม เช่นนามวลี ที่ว่างเปล่าชนิดมีหัวข้อ และไม่มีหัวข้อ ทั้งที่ประโยคพื้นฐานที่ต้องการ ซึ่งทุก ๆ นามวลีที่ว่างเปล่า จะต้องถูกทำให้เหมือนกัน การสามารถกลับคืนด้านการอ้างอิง อาจจะต้องตั้งเงื่อนไขทั้งเพื่อให้ประโยคเต็มมีขอบเขต หรือหน่วยใหญ่ของวาทกรรม ในส่วนประกอบที่ยู่งยากเป็นส่วนเล็กแล้วไปเป็นการไม่ต้องพึ่งการวิเคราะห์วากยสัมพันธ์ การวิจัยพยายามแสดงให้เห็นว่า ในการตีความนามวลีที่ว่างเปล่า ใน STT นั่นคือ ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างหัวข้อ 2 หัวข้อ และนามวลีที่ว่างเปล่าที่อ้างอิงต่อมาภายหลัง ท้ายสุดบนนามวลีที่ว่างเปล่าที่เหมือนกันในภาษานี้ของสังคมไทย ชุดของหลักศีลธรรม (กฎ กติกา) จะต้องถูกสร้างขึ้น ซึ่งในความคิดของ “ก่อนหน้านี” เป็นสิ่งที่ต้องทำก่อนในการแปลความหมาย คำว่า ความว่างเปล่าที่คลาดเคลื่อนจากการตรวจสอบนามวลีที่ว่างเปล่าในการศึกษาครั้งนี้ พิสูจน์ว่า การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์เหล่านี้ในภาษานี้ วางอยู่บนส่วนประกอบทางวาทกรรมที่ต้องการทั้งการพิจารณาด้านภาษาศาสตร์ และมีใช้ภาษาศาสตร์เพื่อสร้างหลักฐานเท่าที่จะเป็น ดังนั้น STT คือการอธิบายที่ดีที่สุดของภาษาที่มุ่งเน้นวาทกรรม

Wither (2000 : 2176-A) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น : กรณีศึกษา ซึ่งนักทฤษฎีการศึกษาที่มีความกังวลเกี่ยวกับการรักษาสีงแวดล้อมและรูปแบบชีวิตท้องถิ่น และการสอนนักเรียนให้เป็นสมาชิกที่มีความกระตือรือร้นของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การเผยแพร่งานวิจัยนี้เกี่ยวกับทฤษฎีการใช้ท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ การฝึกนิสิตวิชาชีพรู และการทบทวนโปรแกรมการพัฒนาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ในระดับชาติ หัวข้อของการพัฒนาหลักสูตร K-12 ในชุมชนท้องถิ่นงานวิจัยนี้นำเสนอการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คำแนะนำเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับโรงเรียนที่สนใจในการสร้างหลักสูตรการใช้ท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ของพวกเขาเองเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการศึกษาของนักเรียน เนื่องจากทุกท้องถิ่นมีปัญหาอยู่ในพื้นที่ของตนเองอยู่แล้ว ดังนั้นการศึกษาที่ใช้หลักสูตรท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้จะช่วยสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้ การศึกษานี้ได้ศึกษากับ 5 โรงเรียนในอำเภอพร้อมกับสร้างความร่วมมือเพื่อพัฒนากิจกรรมหลักสูตร K-12 การใช้ท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้

Sohini (2000 : 210-215) ได้วิจัยตัวอักษรศักดิ์สิทธิ์และการแบ่งแยกร่างกาย : กรณีตัวเมยตี มะเยก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย งานวิจัยนี้เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ที่เพิ่งเกิดขึ้นของตัวหนังสือเมยตีมะเยก หรือตัวอักษร ที่ใช้เขียนภาษาเมยตี (ภาษาพม่าของชุมชน

เมยตี อยู่แถบอินเดียนตะวันออกเฉียงเหนือ) และเรื่องศาสนาของพวกเขา ตลอดจนเรื่องความมั่นคงทางการเมืองในบริเวณบ้านเมืองชาวมณีปุระ อักษรเมยตี ป็นของกลุ่มชนที่ยังล้าหลัง ผู้มีศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ประมาณ 200 ปีมาแล้ว พวกเขา นับถือลัทธิไวศณพิกาย (ส่วนหนึ่งของศาสนาฮินดู) สิ่งนี้เป็นผลจากการแพร่กระจายประเพณีวัฒนธรรม 2 ชนิด ในรูปแบบการใช้ชีวิตของพวกเขา เมื่อไม่นานนี้เองเกิดมีการเคลื่อนไหวทางศาสนาขึ้นที่มณีปุระ เพื่อจะให้ชาวฮินดูทั้งหมดในมณีปุระ มีชีวิตอยู่และฟื้นฟูศาสนาฮินดูโบราณ (พราหมณ์?) เรื่องสำคัญของการเคลื่อนไหวนี้ ได้มีการฟื้นฟูด้านระบบการเขียนที่เก่าแก่พื้นสมัยของชุมชน ในชุมชนนี้มีตัวอักษรสำหรับเขียนอยู่ 2 ชุด ชุดหนึ่งมี 35 ตัว อีกชุดหนึ่งมี 27 ตัว ตามรัฐธรรมนูญอินเดีย มี 18 ภาษาที่ได้รับการยินยอมว่าเป็นภาษาตามรัฐธรรมนูญ และทุกภาษาจะได้รับให้เป็นอาณานิคมพิเศษและมาตรฐานสำคัญสำหรับแต่ละภาษาที่จะมีตัวหนังสือของตนเอง ข้อเท็จจริงนี้เองทำให้มีการเคลื่อนไหวฟื้นฟูตัวหนังสือในมณีปุระ จึงได้รับความสำคัญแบบใหม่ และรัฐบาลท้องถิ่นก็เลือกอักษรชุด 27 ตัวที่ถ่ายทอดมาจากปรัชญาของศาสนาฮินดู เชื่อกันว่าลายลักษณ์อักษรนี้ได้มาจากรูปแบบมานุษยวิทยาอันศักดิ์สิทธิ์แห่งพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของศาสนาเมยตี (ไมตรี-เมตไตรย) แต่มีกลุ่มตรงข้ามกับรัฐบาลในชุมชนสนับสนุนอักษร 35 ตัว เพราะดำเนินตามรูปแบบอักษรวิธีของศิลาจารึกในประเทศแถบเอเชียใต้ ศึกษาการใช้ความรู้ความเข้าใจด้านสัญลักษณ์ และทฤษฎีจากภาษาลัทธิ ผู้วิจัยเห็นแย้งว่า ทางเลือกด้านตัวหนังสือ 27 ตัว กลายเป็นเจวิต ที่แบ่งแยกเอกลักษณ์ของอินเดีย ในเวลาที่ผ่านมา การเลือกตัวหนังสือนี้ ช่วยให้ชุมชนเมยตี ใช้ภาษาพูดตามหลักภาษาศาสตร์ที่เหมาะสมและยืนยันถึงเอกลักษณ์ของพวกเขาในฐานะรัฐหนึ่งของอินเดีย โดยต่อสู้เพื่อข้อสรุปด้านภาษาเมยตีในฐานะเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของประเทศอินเดีย

Yeoman (2001 : 518-528) ได้ทำการศึกษากระบวนการพัฒนาหลักสูตรเฉพาะวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ในท้องถิ่น กับนักเรียนทุนแลกเปลี่ยนระหว่างไทยกับออสเตรเลีย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้หลักสูตรที่สามารถใช้เป็นแกนกลางในระดับท้องถิ่น และศึกษาผลการทดลองใช้หลักสูตร โดยได้ดำเนินการพัฒนาร่างหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพบริบทของท้องถิ่น จากนั้นจึงนำมาทดลองใช้ ผลการศึกษาพบว่าหลักสูตรที่ดีนั้นส่วนหนึ่งต้องมาจากแกนกลางภายใต้การบริหารของรัฐบาลและส่วนหนึ่งนั้นต้องมาจากความต้องการของท้องถิ่น ในการใช้หลักสูตรรัฐบาลต้องเข้าช่วยเหลือด้านงบประมาณ สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ ส่วนครูผู้นำหลักสูตรมาใช้ต้องศึกษาสภาพบริบทนั้น ๆ ให้เข้าใจเสียก่อน จากนั้นจึงนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปขยายผลกับสถานศึกษาที่ให้ความสนใจ อาจใช้วิธีการอบรมเชิงปฏิบัติการหรือการศึกษาดูงาน

Litzenberg (2005 : 3282-A) ได้ศึกษาประเมินทักษะของครูในสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น ศึกษาและผลกระทบต่อหลักสูตรและวิธีการสอนในโรงเรียนประถมศึกษารัฐแมริแลนด์ โดยมีจุดมุ่งหมายของการวิจัยทางการศึกษาเพื่อต้องการรับรู้ของครูประถมศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นศึกษาที่ส่งผลต่อหลักสูตรในชั้นเรียนและกระบวนการจัดชั้นเรียนการสอนทางวิทยาศาสตร์ การรวบรวมข้อมูลใช้แบบสอบถาม และการสนทนากลุ่มแบบ Focus Group ผลการวิจัยพบว่า ไม่มีการกำจัดความสำคัญของสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นศึกษาและระดับของการบูรณาการหลักสูตรในระดับอนุบาลถึงเกรด 3 มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาขยายเพิ่มขึ้นในระดับเกรด 4-5 และควรปรับปรุงพฤติกรรม ความสนใจของนักเรียนขณะทำการศึกษาสิ่งแวดล้อมนอกห้องข้อเสนอแนะเพิ่มเติมสร้าง

โรงเรียนชนบทเป็นโรงเรียนสีเขียว เรียบเรียงเรื่องสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นของโรงเรียนเข้าสู่บทเรียน วิทยาศาสตร์ต่อไป

Nauman (2008 : 222-227) ได้วิจัยรุ่งอรุณแห่งความทันสมัยของอินโด-มุสลิม : กาลเวลาในภาษาวัฒนธรรมฮินดู ก่อนเป็นอาณานิคม งานวิจัยนี้ประสงค์จะตรวจสอบทางโคจรของ กวีนิพนธ์ ฮินดู ที่ห่อหุ้มไว้ด้วยอินโด-มุสลิม ผ่านลำดับหมวดหมู่ด้านประวัติศาสตร์และการวิจารณ์วรรณคดี (วรรณคดีวิจารณ์) เริ่มจากการวิจารณ์กวีนิพนธ์ ในการตื่นตัวเกิดจลาจลครั้งยิ่งใหญ่ในปี ค.ศ. 1857 โดยพนักงานอาณานิคม และมุสลิมหัวแข็งที่อินโด-มุสลิมภาคเหนือ ส่งแสงแห่งการต่อต้านกฎ กติกาในยุคนั้น ย้อนกลับมาที่การนำเสนอ กวีนิพนธ์ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของอินโด-มุสลิม ที่มีชาตินิยมแฝงอยู่ในตัว กวีนิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 แสดงถึงข้อจำกัดในคำแก้ตัว (ขอภัย) ภายใต้ลัทธิชาตินิยม และความก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์ ด้วยการมาถึงของภาพของวรรณกรรมนิยมแบบสมัยใหม่ และชาตินิยมแบบปากีสถาน การวิจัยจึงดำเนินตามเพชรชุดใหม่ แห่งบทกวีนิพนธ์ในฐานะเป็นตัววัดตามขวาง ในการวิจารณ์วรรณคดี ของนักเขียนผู้ทรงอิทธิพล โมฮัมเหม็ด ฮัดซัน อาสกาณี มีการตรวจสอบเคราะห์กรรมด้านโรคใจลอย โรคซึมเศร้า และโรคคิดถึงบ้าน ที่แฝงอยู่ในจิตสำนึกของบทกวีนิพนธ์ของอินดีซา ฮัดซัน และแวตวงของเขาในวรรณคดีปากีสถานด้วยการทำลายกำแพงกั้นขวางและความหลงใหลในเหตุการณ์ก่อนสมัยอาณานิคม ด้วยลัทธิชาตินิยมปากีสถาน

Michael (2009 : 310-315) ได้วิจัยศากยภิกษุ ปาลิมเนสเรชชู้ และศิลปะแห่งการเผยแพร่ศาสนา : ภาวะอันตรายและเสื่อมโทรมของพุทธมหายานในยุคสมัยกลางของอินเดีย สรุประยะได้ว่า ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 5 และต้นศตวรรษที่ 6 ปรากฏเรื่องราวของพุทธมหายานในอินเดีย จากหลักฐานด้านบทสวดที่ตาม หนังสืออ้างอิง หรือแม้แต่ศิลาจารึกก็ถือว่ามีความน้อย เป็นเพราะมีเงื่อนไขว่า ระยะนี้ ลัทธิมหายานเพิ่งเริ่มปรากฏตัวขึ้นในรูปของศิลปะพุทธและสถาปัตยกรรมแบบพุทธในแหล่งโบราณสถาน ทั้งแถบเหนือและใต้ของอินเดีย ลักษณะดังกล่าวนี้เกิดจากความร่วมมือมหายะและพุทธศาสนา สร้างความเซอร์ไพรซ์ ด้วยการรวบรวมเอกสารตำราต่างๆ แล้วมีการวิเคราะห์เจาะลึกลงไป งานวิจัยนี้พยายามหาทางแก้ไขเรื่องราวที่น่าเชื่อถือในการศึกษา ประวัติพุทธศาสนาในอินเดีย โดยประสมประสานจากชิ้นส่วนของบทกวี และวัตถุประวัตินด้านศิลปะ เพื่อจะตัดสินใจว่าสิ่งไหนเป็นความรู้ที่สามารถจัดหารธรรมชาติของพุทธมหายานที่แทรกอยู่ในสังคม ศาสนาและวงการศิลปะต่าง ๆ

Lily (2010 : 146-148) ได้วิจัยภาษาลาว “โลกที่พวกเราอยากย้อนกลับคืน : การคิดคำนึงของนักศึกษาลาว-อเมริกัน ต่อความคงอยู่และการสูญสลายของมรดกวัฒนธรรมภาษาลาว มีสาระว่า ยังไม่มีการวิจัยเรื่องการคงอยู่และการสูญสลายของมรดกทางภาษาในชุมชนลาว-อเมริกัน มาก่อนหน้านี้ เพื่อจะเติมเต็มช่องว่างนี้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาโดยการสำรวจนักเรียนลาว-อเมริกันในโรงเรียนมัธยมปลายและวิทยาลัย เจาะจงไปที่ภาพเชิงประจักษ์ในบทบาทของมรดกทางภาษา ที่สัมพันธ์กับความคิดเรื่องตัวตน การปฏิบัติทางวิชาการ และความเชื่อมโยงระหว่างบ้าน โรงเรียน และชุมชนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ ได้มีการจ้างผู้มีส่วนร่วมเพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์ แล้วให้เป็นนักวิจัยร่วมในการสนทนากลุ่ม การวิจัยที่ใช้บทสนทนา และการใช้รวบรวมข้อมูลจากผู้ร่วมวิจัยแบบนี้ ให้ผู้ร่วมวิจัยเป็นเจ้าของโครงการวิจัย แล้วพวกเขาจึงขยับขั้นแข็งในการจัดงาน รูปถ่าย และกลุ่มสนทนาในบทบาทเฉพาะกลุ่มมรดกทางภาษา ดังนั้น พวกเขาจึงสามารถชี้ชัดถึงวิถีทางซึ่ง

ครอบครัว โรงเรียน และชุมชนของพวกเขา ช่วยให้เกิดการคงอยู่ด้านมรดกทางภาษาของพวกเขาได้อย่างไร การค้นพบมีทั้งประโยชน์จากการคงอยู่ของมรดกทางภาษาวัฒนธรรม และผลของความสูญเสียทางมรดกวัฒนธรรม สำหรับนักศึกษาลาว - อเมริกัน พวกเขาได้รับประโยชน์ด้านการคงไว้ซึ่งมรดกทางภาษา ดังต่อไปนี้

1. มีความคิดในเชิงบวก
2. มีผลสำเร็จด้านการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ
3. ได้รับการสนับสนุนด้านอารมณ์ร่วมทางสังคมจากพ่อ-แม่และบรรดาผู้อาวุโส

ทั้งหลาย

4. ได้เชื่อมประสานกับกลุ่มผู้มีความจำกัดในความสามารถเชิงภาษาอังกฤษ และกลุ่มผู้ใช้ภาษาอังกฤษในการพูด

5. มีการเรียนรู้ภาษาลาว
6. พักอาศัยอยู่กับกลุ่มคนในชาติพันธุ์เดียวกัน
7. รักษาภาษาและวัฒนธรรมของครอบครัวมิให้แตกสลาย รวมทั้งตลอดสายพันธุ์

ของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนด้วยการสูญเสียทางมรดกวัฒนธรรมจะเห็นได้ ดังนี้

- 7.1 มีความคิดเชิงลบ
- 7.2 มีภาษาเป็นตัวกีดขวาง
- 7.3 เกิดวิกฤตทางเอกลักษณ์และเกิดขาดความสัมพันธ์ขึ้น
- 7.4 ชุมชนเกิดความแตกแยก
- 7.5 เกิดช่องว่างระหว่างวัยต่าง ๆ
- 7.6 เกิดการแตกแยกทางภาษา

สรุปแล้ว ผู้วิจัยและผู้ช่วยได้พบยุทธศาสตร์หลายอย่างที่รู้สึกว่าการคงไว้ซึ่งมรดกวัฒนธรรมด้านภาษา การปฏิบัติกรเชิงบังคับแบบยุทธศาสตร์เจาะจง จำเป็นสำหรับการเพิ่มความถี่กับความคุ้นเคยเกี่ยวกับตัวเร่งภาษาลาว ในบริบทวิบูลย์ แก่นักศึกษาลาว-อเมริกันรุ่นที่สองต่อไป

Christian (2010 : 613-617) ได้วิจัยพุทธศาสนาและกฎหมายลายลักษณ์อักษร ต้นฉบับของคัมภีร์ธัมมะสังคหะ ของพม่ายุคก่อนสมัยใหม่ มีสาระว่า งานวิจัยนี้ ประสงค์จะตรวจสอบสภาพที่ตั้งและประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ ธัมมะสังคหะ เป็นภาษาบาลีดีเด่น ผสานกับภาษาพื้นบ้าน เป็นวรรณคดีท้องถิ่นทางพระพุทธศาสนา ถ่ายทอดมาเป็นภาษาพม่า และภาษาชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การวิเคราะห์ครั้งนี้เกี่ยวกับ วัน เวลา เนื้อหา รูปแบบ และหน้าที่ของพระคัมภีร์ฉบับนี้ และจะพยายามศึกษาอย่างระมัดระวังในต้นฉบับภาษาโบราณ และต้นฉบับภาษาบาลี การศึกษาพระพุทธศาสนา และเอเชียศึกษาด้านขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น รวมทั้งวรรณคดีศาสนาที่ผสมหลายภาษา พุทธศาสตร์ในการตั้งข้อสังเกตวรรณกรรมท้องถิ่นของเอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทความทางประวัติศาสตร์และศาสนาที่จะพัฒนาถิ่นที่อยู่และงานด้านตำรับตำรา ทั้งหมดนี้ไม่เป็นที่สนใจให้ความสำคัญมากนัก ในงานวิจัยนี้ ภาคหนึ่ง ค้นคว้าต้นกำเนิดของคัมภีร์ธัมมะสังคหะ ซึ่งจะอยู่ระหว่างศตวรรษที่ 1-ต้นศตวรรษที่ 2 แห่งคริสต์ศาสนา (พุทธศตวรรษที่ 7-8) โดยตรวจสอบจากศิลาจารึกและเอกสารโบราณจากอินเดีย กัมพูชา จามปา ขวา ลังกา และพม่า แล้วตรวจสอบความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และทฤษฎีที่กำหนดไว้กับคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของสันสกฤต

พราหมณ์ และปรกณ์บาลี ทางพุทธศาสนา ผลที่ได้ก็คือ เกิดการถกเถียงว่า ระยะเวลาที่คัมภีร์ธัมมะสังคหะนี้เกิดจะไปคล้ายกับวินัยอื่น ๆ เช่น วินัยการใช้ยา เล่นแร่แปรธาตุ ซึ่งก็ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธและพราหมณ์ และปรากฏว่าวรรณกรรมทางกฎหมายนี้ ยืนยันถึงอาณาบริเวณพม่า และเชื่อว่าเริ่มยุคสมัยใหม่ครั้งแรก ๆ ที่นี้เช่นกัน ส่วนภาคสอง ตรวจสอบดูลักษณะและรูปแบบที่แน่นอนของคัมภีร์ต้นฉบับธัมมะสังคหะของพม่าโบราณ เพื่อจะอภิปรายถึงรูปลักษณะทางตำรา หรือวรรณคดีของคัมภีร์นี้ว่าเป็นอย่างไร สะท้อนถึงความเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรของท้องถิ่นได้อย่างไร และเกิดความพึงพอใจจากการสำรวจ กฎหมายลายลักษณ์อักษรในเชิงปฏิบัติ จะเป็นลักษณะทางเลือกของวรรณกรรมต้นฉบับ รวมทั้งวิธีการอ่านออกเสียง บทบาทของบทร้อยกรอง สถานะและหน้าที่ของภาษาบาลีและภาษาพื้นเมือง และดูความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ฉบับนี้กับการวิพากษ์วิจารณ์ และภาคสาม เป็นการวิเคราะห์อำนาจหน้าที่จากวรรณกรรมต้นฉบับ ที่ถูกจินตนาการโดยคัมภีร์มนุสสารธัมมะสังคหะ (มนุศาสตร์ธรรมศาสตร์) เชื่อมโยงกับหลักฐานสำคัญทางวรรณคดี พุทธศาสนาอื่น ๆ เมื่อพิจารณาถึงการวิพากษ์วิจารณ์และความพึงพอใจในคัมภีร์ธัมมะสังคหะในฐานะเป็นทั้งคำพิพากษาและคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา ดังนั้น ในการนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ถึงเหตุผลที่หนักแน่น โดยการเรียบเรียงรวบรวมคัมภีร์ธัมมะสังคหะ (ธรรมศาสตร์) และคัมภีร์พราหมณ์อื่น ๆ ที่ใช้เรียนใช้สอนกันอยู่ในพม่าในปัจจุบันให้มากที่สุด

สรุป จากงานวิจัยทำให้เห็นบทบาทและความสำคัญของการจัดการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพทำให้เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษงานวิจัยทั้งหมดที่กล่าวถึงนั้น ผู้วิจัยจะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยอักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์และประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานในครั้งนี้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาอักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอน
ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ
(Qualitative Research Methodology) โดยมีดำเนินการตามลำดับดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย
 - 1.1 ด้านเนื้อหา
 - 1.2 ด้านระยะเวลา
 - 1.3 ด้านวิจัย
 - 1.4 ด้านพื้นที่ในการวิจัย
 - 1.5 ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. วิธีดำเนินการวิจัย
 - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
 - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.3 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ขอบเขตของการวิจัย

1. ด้านเนื้อหา
 - 1.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
 - 1.2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
 - 1.3 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสานในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
2. ด้านระยะเวลา
ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2554 ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2555
3. ด้านวิธีวิจัย
การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งสุภางศ์จันทวนิช (2548 : 12 – 15) กล่าวถึงลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพไว้ ดังนี้
 - 3.1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารจากแหล่งข้อมูลที่มีการรวบรวมข้อมูลไว้
 - 3.2 ศึกษาการมองปรากฏการณ์ให้เห็นภาพรวม โดยการมองจากหลายแง่มุมหรือยึดแนวคิดทฤษฎีที่มีความหมาย ไม่ใช่ยึดแนวคิดใดคิดหนึ่งเพียงอย่างเดียว

3.3 ศึกษาติดตามระยะยาวและเจาะลึกเพื่อเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งมีความเป็นพลวัต ซึ่งจะต้องใช้เวลาศึกษาเป็นระยะยาว อาจใช้เวลาตลอดทั้งปี

3.4 ศึกษาปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Research) ด้วย สัมภาษณ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อย

3.5 คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้ถูกวิจัย ผู้วิจัยจะต้องเคารพผู้ถูกวิจัยในฐานะเพื่อนมนุษย์ที่มีความสำคัญเสมอตนเอง เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดี สร้างความไว้วางใจ สร้าง มิตรภาพที่ดี เปิดเผยความจริงใจ และไม่ข่มเหงรังแกในสิทธิ์และความรู้สึกของการถูกวิจัย

3.6 ใช้การพรรณนาและการวิเคราะห์แบบอุปนัยมากกว่าการใช้สถิติ

3.7 ศึกษาตัวแปรเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความหมายในการศึกษา ปรากฏการณ์สังคม เพราะนักวิจัยเชิงคุณภาพเชื่อว่าองค์ประกอบด้านจิตใจ ความคิดและความหมายของพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่าง

4. ด้านพื้นที่ในการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัยได้แก่

4.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด แผนกสามัญศึกษา ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี

4.2 โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันแผนกสามัญศึกษา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

4.3 โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา แผนกสามัญศึกษา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

4.4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา แผนกสามัญศึกษา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

เนื่องจากเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ที่มีหลักสูตรการเรียนการสอน อักษรธรรมอีสาน

5. ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ ยโสธร และมุกดาหาร

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่

1. กลุ่มผู้รู้ (Key Informant) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของ อักษรธรรมอีสานและประวัติความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน จำนวน 20 คน ประกอบด้วย

1.1 กลุ่มเจ้าอาวาส จำนวน 4 โรงเรียน ๆ ละ 1 รูป รวม 4 รูป

1.2 กลุ่มผู้จัดการโรงเรียน จำนวน 4 โรงเรียนๆ ละ 1 รูป/คน รวม 4 รูป/คน

1.3 กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 4 โรงเรียน ๆ ละ 1 คน รวม 4 คน

1.4 กลุ่มพระสงฆ์ จำนวน 4 โรงเรียน ๆ ละ 1 รูป/คน รวม 4 รูป

1.5 กลุ่มกรรมการการศึกษา จำนวน 4 โรงเรียน ละ 1 รูป/คน รวม 4 คน

2. กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน จำนวน 60 คน ได้แก่

2.1 กลุ่มครูผู้สอน จำนวน 4 โรงเรียน ๆ ละ 1 รูป/คน รวม 4 รูป/คน

2.2 กลุ่มนักเรียน จำนวน 4 โรงเรียน ๆ ละ 14 รูป/คน รวม 56 รูป/คน

3. กลุ่มบุคคลทั่วไป (General Informants) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสานในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน จำนวน 20 คนประกอบด้วย

3.1 กลุ่มศึกษานิเทศก์ จำนวน 10 คน

3.2 กลุ่มนักวิชาการทางการศึกษา จำนวน 10 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบ่งตามประเภทกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังนี้

1.1 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) และกลุ่มบุคคลทั่วไป (General Informants) เครื่องมือที่ใช้คือ

1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) เป็นการสังเกตสภาพทั่วไปของวัด ซึ่งได้แก่การเดินทางเข้าถึงวัด สิ่งอำนวยความสะดวก รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง ตลอดจนกิจกรรมของวัดเป็นข้อมูลพื้นฐานและเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร

2) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Un-Structured Interview) เพื่อรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับความมุ่งหมาย โดยกำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์ และสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกและให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด

1.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้รู้ (Key Informant) ซึ่งเป็นบุคลากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้คือ

1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) เป็นประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยใช้สำหรับการสอบถามกับผู้ให้ข้อมูลอย่างกว้าง และสามารถที่จะเจาะลึกได้โดยทันที

2) แบบสำรวจ (Basic Survey) ใช้สำรวจพื้นที่ ที่จะศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐาน การเข้าถึง ความน่าสนใจ จากสภาพการณ์ที่ได้พบเห็นแล้วบันทึกลงในแบบสำรวจ

นอกจากนี้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในการรวบรวม บันทึกข้อมูลได้แก่

1) แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ใช้บันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสนทนา และการสัมภาษณ์ ประเด็นข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่ได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนข้อสังเกต ข้อสงสัย และการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัยเอง

2) กล้องถ่ายภาพดิจิทัล และเทปบันทึกเสียง สำหรับบันทึกข้อมูล และเหตุการณ์ที่สำคัญ เพื่อนำมาทบทวนความเข้าใจระหว่างการวิเคราะห์

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 5 วิธี คือ

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร

2.2 การสังเกต ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

2.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ทั้งชนิดไม่มีโครงสร้าง (Un-Structured Interview) และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview)

2.4 การสำรวจ เพื่อสำรวจข้อมูลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งจะนำมาเลือกตามเกณฑ์ตัวอย่าง และข้อมูลพื้นฐาน โครงสร้างพื้นฐาน

2.5 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยวิธีการจัดกลุ่มสนทนาและร่วมปรึกษาหารือ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล และแสดงความคิดเห็นระหว่างผู้ให้ข้อมูล ในกลุ่มต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน

3. การจัดการกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมมาได้ วิธีที่นิยมใช้ในการตรวจสอบความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ คือการตรวจสอบสามเส้า (Triangulations) ซึ่งเป็นการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulations) คือ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต สัมภาษณ์ การสำรวจ และการสนทนากลุ่ม วิธีเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง หากข้อมูลมีความสอดคล้องตรงกันจะทำให้มีความเชื่อมั่น และเป็นจริง

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลเสร็จแล้ว ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยในเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม สรุปให้ตรงประเด็นตามความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษา อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ดังนี้

ตอนที่ 1 ประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

ตอนที่ 2 แนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

ตอนที่ 3 รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

ตอนที่ 1 ประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

1. ประวัติอักษรธรรมอีสาน

ความเป็นมาของอักษรธรรมอีสาน

จากหลักฐานเกี่ยวกับอักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในประเทศไทยนั้น หลักฐานทางด้านศิลาจารึกได้แก่ จารึกวัดศรีคุณเมือง เป็นศิลาจารึกสี่แถวรูปใบเสมาพบที่วัดศรีคุณเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ปัจจุบันยังคงเก็บรักษาไว้ที่เดิม จารึกเป็นภาษาไทยและบาลี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2103 เป็นข้อมูลจากจารึกที่เก่าแก่ที่สุดที่พบ ส่วนหลักฐานทางใบลานนั้นเชื่อว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้นพบที่วัดศรีชมชื่น จังหวัดหนองคาย จารเมื่อ พ.ศ. 2143 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ (คงเดช ประพัฒน์ทอง. 2520 : 31) เนื่องจากอักษรธรรมอีสานคล้ายคลึงกับอักษรธรรมเหนือ ทั้งด้านอักษรวิยาและอักษรวิธี และมีหลักฐานตัวอักษรธรรมเหนือที่ปรากฏก่อนอักษรธรรมอีสาน (ประสาร บุญประคอง และคณะ. 2512 : 60-67) นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายท่านจึงลงความเห็นว่ารูปแบบอักษรธรรมอีสานได้รับมาจากภาคเหนือของประเทศไทย โดยผ่านทางอาณาจักรล้านช้างอีกทอดหนึ่ง

หลักฐานจากจารึกอักษรธรรมล้านช้าง (ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) พบจารึกที่เขียนด้วยอักษรธรรมที่เก่าแก่ที่สุดได้แก่ จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดสีสะเกด เวียงจันทน์ ลงศักราช 852 (พ.ศ. 2033) มีกตเส็ด ตรงกับรัชกาลพระราชแสนไทยแห่งอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. 2019-พ.ศ. 2034) จารึกที่อายุรองลงมาเขียนด้วยอักษรธรรมเช่นกัน ได้แก่ จารึกที่อยู่บนฐานพระพุทธรูปวัดพันหลวง หลวงพระบาง ลงศักราช 886 (พ.ศ. 2057) อยู่ในรัชกาลพระเจ้าโพธิสาลราช และจารึกที่สลักบนแผ่นหินอยู่ที่วัดสังคะโลก หลวงพระบาง ลงศักราช 889 (พ.ศ. 2070) อยู่ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชเช่นกัน (ธวัช ปุณโณทก. 2523 : 18)

การแพร่ขยายของอักษรธรรมลานนาเข้าสู่ลานช้าง

จากจารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดสี่สะเกด ซึ่งอยู่ในสมัยพระเจ้าราชแสนไทยก็เชื่อได้ว่า อักษรธรรมแพร่หลายจากลานนาเข้าสู่ลานช้าง ก่อน พ.ศ. 2033 แต่จะก่อนสักเท่าไรไม่มีหลักฐาน ยืนยันแน่นอน แต่เราทราบได้ว่าอาณาจักรลานช้างเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดสมัยพระเจ้าสามแสนไทย (พ.ศ. 1916-พ.ศ. 1959) (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2520 : 160) และในการศึกษา ประวัติศาสตร์ พบว่าอาณาจักรลานนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด และมีการสืบทอดวัฒนธรรมซึ่งกัน และกันเสมอมา

พงศาวดารโยนกและพงศาวดารลาวฉบับกะชวงสีกสาทิกานลาวกล่าวตรงกันว่า ศักราช 885 (พ.ศ. 2066) พระเจ้าโพธิสาลราชแต่งทูตไปขอพระไตรปิฎกจากนครเชียงใหม่ 60 คัมภีร์ พร้อมทั้งพระเทพมงคลเถระกับบริวาร (ธวัช ปุณโณทก. 2523 : 15) มาเผยแพร่พุทธศาสนาลัทธิ ลิงกาวงศ์ในลานช้าง จากอิทธิพลทางศาสนานี้ อักษรธรรมจึงถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเห็นได้ชัดเจนนยิ่งขึ้นในด้านการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านอักษรธรรมซึ่งใช้ในทางศาสนา ระหว่างลานนาและลานช้าง เบื้องต้นช่วงที่ถ่ายทอดถึงกันอย่างแน่นอนไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้นอกจากอาศัยศิลาจารึกซึ่งเป็นหลักฐานที่ตีพิมพ์และแน่นอนที่สุดเท่าที่มีอยู่ในขณะนี้ เป็นข้ออ้างอิง

การแพร่ขยายของอักษรธรรมจากลานช้างเข้าสู่ดินแดนภาคอีสาน

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของหัวเมืองอีสานในสมัยโบราณ พบว่าหัวเมืองทางริม แม่น้ำโขงส่วนใหญ่อยู่ใต้อำนาจของอาณาจักรลานช้าง แม้แต่ภายหลังที่อาณาจักรลานช้างขึ้นตรงต่อไทย แล้วก็ตาม หัวเมืองเหล่านี้ยังอยู่ภายใต้การปกครองของราชธานีลานช้าง ไม่ได้ขึ้นตรงต่อราชธานีไทย ประชาชนโดยทั่วไปได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรลานช้าง (ธวัช ปุณโณทก. 2523 : 37) ภายหลังรัชกาลพระเจ้าสามแสนไทย อาณาจักรลานช้างก็เจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนถึงสมัยของ พระเจ้าวิบูลราช (พ.ศ. 2044-พ.ศ. 2063) หรือประมาณรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2034-พ.ศ. 2072) ไม่ปรากฏหลักฐานพาดพิงถึงดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะปรากฏในรัชกาลต่อไป คือรัชกาลพระเจ้า โพธิสาลราช (พ.ศ. 2059-พ.ศ. 2091) โอรสของพระเจ้าวิบูลราช ในสมัยนี้อาณาจักรลานช้างได้เข้ามา มีอำนาจเหนือดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (ธวัช ปุณโณทก. 2523 : 40) ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชนี้เอง อาณาจักรลานช้างได้มีการฟื้นฟูพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จึงอาจเป็น เหตุให้อักษรธรรมซึ่งเป็นอักษรสำหรับจดจารเรื่องราวทางพุทธศาสนาแพร่หลายเข้ามาในดินแดนอีสาน ควบคุมไปกับพุทธศาสนาลัทธิหินยาน และวรรณกรรมต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นอิทธิพลที่อาณาจักรลาน ช้างได้รับจากลานนาไทย แล้วเผยแพร่เข้ามาถึงดินแดนอีสานของไทย (ธวัช ปุณโณทก. 2522 : 134-135) และจากการศึกษาวรรณกรรมอีสานพบว่าวรรณกรรมส่วนใหญ่ของอีสานซึ่งได้รับการ ถ่ายทอดมาจากลานช้างนั้นมีเค้าโครงเรื่องแบบเดียวกับวรรณกรรมลานนาหรือภาคเหนือของไทย ปัจจุบัน เช่น เรื่องจำปาสีตัน ท้าวกำกาคำ ลิ่นทอง (ทางภาคเหนือเรียกชีวหาลีนดำ) สุพรมโมกขา เป็นต้น (วรรณกรรมเหล่านี้ไม่ปรากฏในภาคกลาง) ฉะนั้นจึงน่าจะเชื่อได้ว่ามีการสืบทอดวัฒนธรรมลาน นารวมทั้งด้านอักษรเข้าสู่ดินแดนภาคอีสานของไทย โดยผ่านอาณาจักรลานช้างนับแต่สมัยพระเจ้า โพธิสาลราช และทวีขึ้นในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช โอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ซึ่งเคยเสด็จไปครอง เมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ. 2089-พ.ศ. 2091 ได้เสด็จกลับมาเป็นกษัตริย์ลานช้าง (หลวงวิจิตร

วาทกรรม. 2513 : 126) พร้อมกับนำสรรพวิชาการทั้งหลายรวมทั้งตำราทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งด้านอักษรธรรมเข้ามาด้วย และจากตำนานเรื่องอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ซึ่งเป็นเอกสารที่นอกจากจะกล่าวถึงเจดีย์พระธาตุพนมอันเป็นที่นับถือของชาวลานช้างและกล่าววอพระเกียรติพระไชยเชษฐาแล้ว ยังเป็นเอกสารที่มีหลักฐานแสดงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์บางตอนของลานช้างที่เกี่ยวข้องกับดินแดนภาคอีสาน รวมทั้งสะท้อนถึงแนวความคิดของคนในสมัยนั้นต่อดินแดนที่ตนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ และความสัมพันธ์ที่มีต่อดินแดนข้างเคียง ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่อีสานรับมาจากลานนาไทยโดยผ่านทางลานช้าง บรรดาตำนานนิทานทั้งหลายที่ประกอบอยู่ในอุรังคธาตุนิทาน ได้แก่ บาทลักษณะนิทานคือนิทานปรัมปราที่เกี่ยวกับสถานที่สำคัญทางศาสนา โดยเฉพาะรอยพระบาทในที่ต่าง ๆ แถบสองฝั่งแม่น้ำโขงบในดินแดนประเทศไทย และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และศาสนนครนิทาน เป็นนิทานปรัมปราเกี่ยวกับเมืองร้อยเอ็ด และกำเนิดเวียงจันทน์ น่าจะเป็นตำนานที่มีอยู่เดิมและกระจัดกระจายไป (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. 2521 : 15) ตำนานของเดิมเหล่านี้น่าจะได้รับการเรียบเรียงขึ้นไม่เกินยุคของพระเจ้าวิสุทธาราช ซึ่งลาวถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองทางการประพันธ์ ระยะเวลาดังกล่าวตรงกับสมัยพระเมืองแก้วของลานนาไทย (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21) ซึ่งในสมัยนี้ได้มีการประนีประนอมกันระหว่างพุทธศาสนาสำนักต่าง ๆ ในลานนา

เอกสารอันเป็นตำนานและเอกสารทางพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในลานนาไทยในสมัยนี้เช่นกัน และที่ลานนาไทยนี้เองที่เป็นแหล่งเผยแพร่พุทธศาสนาหिनยานแบบที่เป็นอยู่ในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียงในปัจจุบัน จึงเป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือได้ว่าดินแดนอีสานซึ่งได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากลานช้าง หลังจากขอมเสื่อมอำนาจลง จึงได้รับอิทธิพลทางศาสนาเถรวาทหिनยานจากลานนา โดยผ่านทางลานช้าง และการจดจารเรื่องราวในทางศาสนานั้น ใช้อักษรธรรมซึ่งลานช้างถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา อีสานจึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้ในวัด พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดศาสนาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อักษรธรรม รวมทั้งประชาชนทั่วไปในอีสาน ซึ่งลักษณะสังคมมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับวัดจึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้อย่างแพร่หลาย ดังที่จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520 : 12-13) กล่าวไว้ว่า ประเพณีของชาวอีสานมีมาแต่โบราณกาลแล้ว โดยเฉพาะผู้ชายที่อยู่ในหมู่บ้านในเมือง จะอ่านหนังสือได้แทบทุกคน เว้นแต่คนป่าคนดอย ทั้งนี้เพราะทุกหมู่บ้านในภาคอีสานจะมีวัด เด็กอายุสิบกว่าขวบ พ่อแม่จะให้บวชเป็น “จ้าว” (สามเณร) เพื่อรับการศึกษาขั้นต้น จะต้องเรียนธรรมะ เรียนอ่านและจาร (การใช้เหล็กแหลมคมขีดตัวหนังสือ จารึกให้เป็นรอยบนใบลาน) หนังสือ ตัวอักษรหรือตัวหนังสือในภาคอีสานมี 2 อย่าง อย่างหนึ่งเรียกว่า ตัวธรรม คำสอนทางศาสนาต้องจารด้วยตัวธรรม

ดังนั้นอักษรธรรมจึงกลายเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของอีสาน ซึ่งต่างไปจากภาคอื่น ๆ และเมื่ออีสานรับเอาอักษรธรรมมาใช้ก็ได้วิวัฒนาการเป็นของตนเอง มีรูปแบบของอักษรวิธีที่แตกต่างไปจากต้นแบบเดิม และมีชื่อเรียกซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไปว่า “อักษรธรรมอีสาน” เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างไปจากอักษรธรรมอื่น ๆ หลักฐานทางตัวอักษรธรรม ซึ่งปรากฏว่าเก่าแก่ที่สุดที่พบในปัจจุบันนี้ คืออักษรธรรมจากจารึกวัดศรีคุณเมือง จังหวัดหนองคาย จ.ศ. 922 (พ.ศ. 2103) จึงเชื่อว่าอักษรธรรมน่าจะแพร่หลายจากลานช้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 และเจริญรุ่งเรืองเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไปในภูมิภาคอีสานในพุทธศตวรรษที่ 22-24 ดังปรากฏจากหลักฐานเอกสารใบลาน และศิลาจารึกรวมทั้งจารึกที่ปรากฏอยู่ที่ฐานพระ ซึ่งพบมากในพุทธศตวรรษที่ 22-24 หลังจากนั้นปรากฏว่าชาวอีสานนิยมใช้อักษรไทยแทนอักษรธรรมอีสาน

การสิ้นสุดความนิยมอักษรธรรมอีสาน

ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสตามสนธิสัญญาฉบับต่าง ๆ แล้ว (พ.ศ. 2431-พ.ศ. 2499) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าให้มีการบริหารหัวเมืองทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้รัดกุม โดยมีการปรับปรุงการปกครองหลายครั้งด้วยกัน จนในที่สุดจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลจัดการปกครองตามลักษณะปกครองท้องที่ เมื่อ พ.ศ. 2440 ความใกล้ชิดระหว่างราชธานีกับหัวเมืองอีสานจึงมีมากขึ้นกว่าเดิม กลุ่มชนในภูมิภาคอีสานเริ่มรับวัฒนธรรมจากราชธานีมากขึ้น ภาษาและอักษรที่ใช้ติดต่อกับทางราชการจึงต้องใช้เป็นสากล ระยะเวลาจึงปรากฏหลักฐานเอกสารที่ใช้อักษรไทยเช่นปัจจุบันมากมาย แทนที่อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย

เมื่อมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2464) ชาวไทยในภูมิภาคอีสานจึงได้เล่าเรียนหนังสือไทยแพร่หลายขึ้น ในช่วงนี้อิทธิพลวัฒนธรรมจากราชธานีเข้าสู่หัวเมืองในภูมิภาคอีสานมากขึ้น มีการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนแทนที่การเรียนในวัดดังเก่าก่อน ฉะนั้นอักษรธรรมอีสานจึงลดความสำคัญลง จนกระทั่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งจัดระบบบริหารราชการแผ่นดินแบบรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง (Centralization) คือ ที่นครหลวงมาเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. 2475 จึงได้เริ่มกระจายอำนาจการปกครอง (Decentralization) ออกไปให้แก่ท้องที่มีพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล ซึ่งเป็นระบบบริหารโดยประชาชน เมื่อ พ.ศ. 2475 และมีกฎหมายจัดระเบียบราชการอื่น ๆ



ภาพประกอบ 20 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้รู้ที่วัดปัจฉิมวัน

ชาวอีสานในอดีตศึกษาหาความรู้ที่วัดเพราะยังไม่มีการจัดตั้งโรงเรียนอย่างปัจจุบันผู้ให้วิชาความรู้คือพระสงฆ์ ผู้มีโอกาสได้ศึกษาคือผู้ชายเท่านั้น ส่วนผู้หญิงจะเรียนรู้งานบ้าน การเรือนเย็บปักถักร้อย ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม อ้าวฝ้าย เข็นฝ้าย ตักน้ำตำข้าว กิจการบ้านเรือนทุกอย่างจะเป็นงานของผู้หญิง และผู้หญิงทุกคนก่อนจะมีครอบครัวต้องหัดทำงานเหล่านี้ให้เป็นเสียก่อน ดังคำผญาที่นักปราชญ์โบราณอีสานกล่าวว่า “ตำหูกบ่ทันเป็นแก ตำแพรบ่ทันเป็นผาด้อน เลี้ยงม้อนบ่ฮู้โตลูกโตนอน อย่าฟ้าวเอาฝัว” สำหรับผู้ชายนั้นพ่อแม่จะนำไปฝากไว้กับญาติท่าน (สมภาร) ที่วัดตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยให้เป็นสังกะสี (ศิษย์วัด) เสียก่อนพอโตขึ้นมาให้บวชเป็นจรรย์น้อย (สามเณร) คอยปรนนิบัติรับใช้ท่าน ญาติท่านจะอบรมบ่มนิสัยให้เป็นเด็กดี มีกิริยามารยาทที่อ่อนโยน ตลอดจนสอนวิชาความรู้ให้ทุกอย่าง (สี บุคดา. 2554 : สัมภาษณ์)

การเรียนหนังสือที่วัดนั้นจรรย์น้อยจะเรียนกับญาติท่าน วิชาความรู้ที่เรียนก็มีหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา บทสวดมนต์ ฮีตครอง (ข้อปฏิบัติ) คละล่า (ข้อห้าม) ยาสมุนไพรรโหราศาสตร์คาถาอาคมต่าง ๆ เท่าที่ญาติท่านจะมีวิชาความรู้ ขั้นตอนแรกของการเรียนอักษรธรรมนั้นต้องหัดท่องจำปัญหาบารมี ซึ่งเป็นภาษาบาลีให้ได้เสียก่อน พอท่องได้แล้วก็ไปเทียบกับอักษรที่อยู่ในใบลานว่าคำไหนเขียนหรือสะกดอย่างไร การเรียนจะเรียนหลังจากฉันจังหัน (ฉันเช้า) เสร็จ จรรย์น้อยถือหนังสือผูกใบลานขึ้นไปเรียนกับญาติท่านที่กะฎี (กุฎี) หรือถ้ามีผู้เรียนจำนวนมากจะจัดการเรียนการสอนที่ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) เมื่อจรรย์น้อยถือหนังสือไปนั่งตรงหน้าญาติท่านแล้วให้ฉันหลังไปทางญาติท่านญาติท่านจะนั่งอยู่ข้างหลังจรรย์น้อย จรรย์น้อยจับหนังสือใบลานขึ้นมาอ่าน เมื่ออ่านผิดหรืออ่านไม่ได้ จรรย์น้อยสามารถถามญาติท่านได้สะดวกโดยไม่ต้องกลับหนังสือไปมา (จุด คำเขียว. 2554 : สัมภาษณ์) นับว่าเป็นกระบวนการเรียนการสอนวิชาความรู้ในอีสานสมัยโบราณ ซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันโดยสิ้นเชิง การเรียนการสอนในอดีตจะเริ่มเรียนจากการจดจำคำเพื่อนำมาเทียบกับตัวอักษรว่าคำนี้ประกอบด้วยตัวอักษรหรืออักษรวิธีอะไรบ้าง จะไม่เรียนจากการจดจำตัวอักษรเพื่อนำมาสะกดคำและจะเริ่มเรียนปัญหาบารมีเป็นอันดับแรก เพราะปัญหาบารมีสามารถท่องจำได้ง่าย พอแตกฉานปัญหาบารมีแล้วถึงจะสามารถอ่านหนังสือผูกอื่น ๆ ได้ เช่น อุนท์สสวิชัย ลำพะเหวด เป็นต้น



ภาพประกอบ 21 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้รู้ที่วัดหนองเป็ด

ประวัติความเป็นมาของการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมนั้น ปัจจุบันสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนไป ส่งผลให้การศึกษ การอบรมสั่งสอนเปลี่ยนแปลงไปตามด้วย อีกทั้งปัจจุบันในระบบการศึกษากำหนดให้ใช้อักษรสมัยและอักษรปัจจุบันเป็นภาษาราชการ ส่วนที่เป็นภาษาถิ่นถูกลดบทบาทและความสำคัญลง จึงทำให้อักษรธรรมอีสานแทบจะไม่มีคนรู้จัก และผู้ที่สามารถเขียน อ่านตัวอักษรธรรมอีสานได้มีจำนวนลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ เว้นแต่ผู้ที่ศึกษามาจากวัด หรือผู้ที่ชำนาญทางพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น หมอแผนโบราณ หมอสูตร พระภิกษุสงฆ์ และกลุ่มผู้สูงอายุบางคน เท่านั้น ที่ยังพออ่านออกเขียนได้ จึงเป็นการต้ออย่างยิ่งที่จะใช้อักษรธรรมอีสานมาใช้ประกอบการเรียน การสอน เพื่อจะได้อนุรักษ์อักษรธรรมไว้ และคนที่เรียนอักษรธรรมแล้วยังสามารถอ่านหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ตำรายาสมุนไพร นิทานทั้งคติธรรมและคติโลกที่จดจารไว้ในใบลาน ไว้ไม่ให้สูญหาย เพื่อไม่ให้ความรู้เกี่ยวกับอักษรธรรมอีสานหายไปจึงมีนักวิชาการได้พยายามพัฒนาตัวอักษรธรรมอีสานขึ้นเพื่อใช้งานกับคอมพิวเตอร์ เพื่อที่จะได้นำตัวอักษรธรรมอีสานไปใช้งานร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นเหตุให้ชุดความรู้จากคัมภีร์ใบลานที่จารึกด้วยอักษรธรรมอีสานต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากการจารึกขีดเขียน (จาร) ลงในใบลานที่ต้องใช้ขั้นตอนหลายอย่างหลายวิธีในการจารึกเป็นตัวหนังสือ นั้น จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเป็นจากจารลงบนใบลาน นำมาสร้างเป็นอักษรในคอมพิวเตอร์ (พระครูวิสุทธินพคุณ. 2555 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 27 วรรค 2 ได้บัญญัติไว้ว่า ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตรที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน สังคมในท้องถิ่นตลอดจนเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักท้องถิ่นมากขึ้น จึงเป็นที่มาของหลักสูตรท้องถิ่นจึงบรรจุไว้ในหลักสูตรเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานมองเห็นความสำคัญของอักษรธรรมอีสาน จึงได้ติดต่อกับโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ เพื่อขอนำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับอักษรธรรมอีสานที่ทางโรงเรียนจัดทำขึ้น นำมาใช้ในการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจในการเรียนง่ายขึ้น อีกทั้งให้ผู้สอนประหยัดเวลาในการเรียนการสอน เพราะในปัจจุบันคอมพิวเตอร์เข้ามามีบทบาทในการเรียนรู้เป็นอย่างมาก (สุคิด สาธุจรรย์. 2555 : สัมภาษณ์)

สรุป อักษรธรรมอีสานเป็นตัวอักษรที่มีรูปลักษณะที่กลมคล้ายกันกับอักษรธรรมล้านนา หรือตัวเมือง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอักษรยวนเป็นอย่างมาก จะแตกต่างกันบ้างบางตัวเท่านั้น สาเหตุที่คล้ายกันเป็นเพราะอักษรธรรมอีสานนั้นได้รับอิทธิพลและสืบทอดมาจากอักษรธรรมล้านนา ซึ่งมีพัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณ สาเหตุที่เชื่อว่าอักษรธรรมอีสานได้รับอิทธิพลและสืบทอดมาจากอักษรธรรมล้านนาเพราะหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องยืนยันที่ชัดเจนโดยกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรล้านนา ในสมัยราชวงศ์มังรายทั้งทางด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสายเลือดแห่งเจ้าผู้ปกครองอาณาจักรทั้งสอง

ตาราง 1 สรุปความเป็นมาของอักษรธรรมอีสาน

ความเป็นมาของอักษรธรรมอีสาน	การแพร่ขยายของอักษรธรรมลานนาเข้าสู่ลานช้าง	การแพร่ขยายของอักษรธรรมจากลานช้างเข้าสู่ดินแดนภาคอีสาน	การสิ้นสุดความนิยมอักษรธรรมอีสาน
<p>อักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในประเทศไทยนั้นหลักฐานทางด้านศิลาจารึก จารึกเป็นภาษาไทยและบาลี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2103 ส่วนหลักฐานทางใบลานนั้นเชื่อว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้วน จารเมื่อ พ.ศ. 2143 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช</p>	<p>ก่อน พ.ศ. 2033 สมัยพระเจ้าราชแสนไทยอักษรธรรมแพร่หลายจากลานนาเข้าสู่ลานช้าง</p> <p>พ.ศ. 2066 พระเจ้าโพธิสาลราชแต่งทูตไปขอพระไตรปิฎกจากนครเชียงใหม่ 60 คัมภีร์ พร้อมทั้งพระเทพมงคลเถระกับบริวาร มาเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาทในลานช้าง จากอิทธิพลทางศาสนาอักษรธรรมจึงถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเห็นได้ชัดเจนนยิ่งขึ้นในด้านการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านอักษรธรรมซึ่งใช้ในทางศาสนาระหว่างลานนาและลานช้าง</p>	<p>หลักฐานที่น่าเชื่อถือได้ว่าดินแดนอีสานซึ่งได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากลานช้าง หลังจากขอมเสื่อมอำนาจลงจึงได้รับอิทธิพลทางศาสนาเถรวาทินยานจากลานนา โดยผ่านทางลานช้าง และการจดจารเรื่องราวในทางศาสนานั้น ใช้อักษรธรรมซึ่งลานช้างถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาอีสานจึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้ในวัดพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบพระศาสนาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อักษรธรรม รวมทั้งประชาชนทั่วไปในอีสาน ซึ่งลักษณะสังคมมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับวัดจึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้อย่างแพร่หลาย</p>	<p>เมื่อมีพระราชบัญญัติประถมศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2464) ชาวไทยในภูมิภาคอีสานจึงได้เล่าเรียนหนังสือไทยแพร่หลายขึ้น มีการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนแทนที่การเรียนในวัดดังเก่าก่อน ฉะนั้นอักษรธรรมอีสานจึงลดความสำคัญลง</p>

2. ประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน

2.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด แผนกสามัญศึกษา ตำบลนาคาย อำเภอดาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี



ที่มา : <http://maps.google.co.th/maps?>

ภาพประกอบ 22 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอดาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี



ภาพประกอบ 23 โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอดาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอ
ตาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่เลขที่ 123 หมู่ที่ 3 วัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลชุม
จังหวัดอุบลราชธานี รหัสไปรษณีย์ 34330 โทรศัพท์ 045-409213

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดหนองเป็ด ได้รับการก่อตั้งขึ้นโดยความ
เห็นชอบของประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อเปิดโอกาสในพระภิกษุ
สามเณรในเขตพื้นที่อำเภอตาลชุม และพื้นที่ใกล้เคียงที่ไม่ต้องเดินทางไปเรียนในต่างถิ่นที่ห่างไกล
ประกอบด้วยพระภิกษุสามเณรที่เรียนภาษาบาลีจะได้เรียนวิชาสามัญศึกษาควบคู่กันไป เปิดทำการเรียน
การสอนครั้งแรกเมื่อปีการศึกษา 2532 โดยมีพระครูวิสุทธิคุณ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดทองนพคุณ
กรุงเทพมหานคร มีความต้องการที่จะตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม สำหรับเยาวชนที่มีศรัทธาอยากบวชใน
ร่มผ้ากาสาวพัตร์ เพื่อพัฒนาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมของพระภิกษุสามเณรในชนบทให้มีโอกาส
เท่าเทียมทางการศึกษา โดยไม่ต้องย้ายไปเรียนในต่างถิ่น ช่วงแรกได้เปิดสอนเฉพาะแผนกนักธรรม- บาลี
โดยนิมนต์ พระมหาประเด็น เตชวโร เปรียญธรรม 4 ประโยค มาเป็นเจ้าสำนักเรียนอาศัยใต้ถุนศาลา
การเปรียญและอาคารเรียนไม้ไผ่ มุงหลังคาด้วยหญ้าคา เป็นห้องเรียนชั่วคราว มีนักเรียน 12 รูป
ปีการศึกษา 2536 ได้รับใบอนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
เลขที่ 137/2536 ได้รับชื่อเป็นทางการว่า “โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดหนองเป็ด”
เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีนักเรียน 12 รูป ครู 5 รูป/คน มีพระมหาฉวี อุปลชาโตเป็นครูใหญ่
พระมหาประเด็น เตชวโรเป็นผู้จัดการ

ต่อมาปีการศึกษา 2537 ได้ก่อสร้างอาคารเรียนคอนกรีตเสริมเหล็ก 1 หลัง สูง 3 ชั้น
ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ ก็ได้ย้ายไปเรียนที่ชั้นที่ 1 ส่วนชั้น 2, 3 ได้หาทุนทรัพย์ต่อเติมต่อไป

ปีการศึกษา 2541 พระมหาฉวี อุปลชาโต ลาออก ได้เสนอแต่งตั้ง พระครูศรีปริยัติ
ธำรง เป็นครูใหญ่ พระครูวิสุทธิคุณ เป็นผู้จัดการ เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541

ปีการศึกษา 2550 ได้ขยายห้องเรียนที่วัดปากน้ำ ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มีนักเรียน 50 รูป มีครู 6 รูป/คน มีพระมหาวิมาน
กนตสีโล เปรียญธรรม 8 ประโยค เป็นหัวหน้าห้องเรียน

ปีการศึกษา 2552 ได้ขอขยายชั้นเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ใบอนุญาตเลขที่ 5/2552 เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552 มีนักเรียน
165 รูป มีครูประจำ 4 รูป/คน ครูพิเศษ 5 รูป/คน เจ้าหน้าที่ธุรการ 1 รูป

ปีการศึกษา 2553 ได้นำการเรียนการสอนทางไกลผ่านดาวเทียม ซึ่งถ่ายทอดสดจาก
โรงเรียนวังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยได้รับบริจาคอุปกรณ์การศึกษาผ่านดาวเทียม
จากนายกมลนิธิราชประชานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

ปัจจุบันโรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดหนองเป็ด แผนกสามัญศึกษา เปิดสอนระดับ
มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย (ม.1- ม.6) สายวิทย์-คณิต มีพระครูวิสุทธิคุณ เป็นผู้จัดการ
และพระสุนทรปริยัติเมธี เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน มีนักเรียน 171 รูปประจำ 4 รูป/คน ครูพิเศษ 16
รูป/คนเจ้าหน้าที่ 1 รูป เป็นโรงเรียนเครือข่ายโรงเรียนเชียงแก้วพิทยาคม โดย นางนินนาท ไชยกาล
ผู้อำนวยการโรงเรียน ได้นำคณะครู จำนวน 10 คน มาถวายความรู้ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4, 5 ในกลุ่ม
สาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ ในโครงการแลกเปลี่ยนครูขาดแคลน

ระหว่างโรงเรียน ทั้งนี้โรงเรียนได้ส่งครูพระไปสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในรายวิชาพระพุทธศาสนา เป็นต้น (โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา วัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี. 2552 : 1-2)



ภาพประกอบ 24 พระสุนทรปริยัติเมธี เจ้าอาวาสวัดหนองเป็ด

คำขวัญโรงเรียน

“เรียนดี มีวินัย ใฝ่ศึกษา พัฒนาความรู้ เชิดชูพระพุทธศาสนา”

ปรัชญา

“นตฺถิ ปญฺญาสมมา อาภา”

“แสงสว่าง เสมอด้วยปัญญา ไม่มี”

วัตถุประสงค์

1. มุ่งเน้นพัฒนาคุณธรรม 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา
2. มุ่งเน้นให้นักเรียนมีความรู้ความสามารถตามหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเองไม่ขัดต่อกฎหมายและพระธรรมวินัย
3. มุ่งเน้นให้นักเรียนนำความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และสังคมให้มากที่สุดรวมทั้งดำรงเป็นศาสนทายาทที่ดี
4. ส่งเสริมให้โรงเรียนเป็นแหล่งบริการแก่ชุมชน และส่งเสริมภูมิปัญญาของท้องถิ่น
5. มุ่งเน้นส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพบุคลากรภายในให้มีประสิทธิภาพ

6. เร่งพัฒนาระบบการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด
นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้
7. เร่งรัดและติดตามประเมินผลการดำเนินงานทุกด้านอย่างต่อเนื่อง



ภาพประกอบ 25 พระครูวิสุทธินพคุณ ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
วัดหนองเป็ด

การเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
วัดหนองเป็ด สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในภาคเรียนที่ 1 และภาคเรียนที่ 2 จำนวน 2
ชั่วโมงต่อสัปดาห์ มีจำนวนนักเรียน 17 คน ครูผู้สอนคือ นายสุคิด สาธูจรรย์ สอนโดยใช้หลักสูตร
สถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) (รายละเอียด
ดังภาคผนวก ค หน้า 219-252)

2.2 โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยาแผนกสามัญศึกษา ตำบลพระเหลา
อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตั้งอยู่เลขที่ 100 วัดปัจฉิมวัน หมู่ 5
บ้านเสารีก ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ 37180 เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก เปิดทำ
การสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย สายวิทย์ คณิตศาสตร์ รหัสของโรงเรียน
20370402

คำขวัญของโรงเรียน

จิตมั่นคง ตรงต่อเวลา รู้หน้าที่ มีความรับผิดชอบ

ปรัชญาของโรงเรียน

เมธาวิ สุขุ เสติ

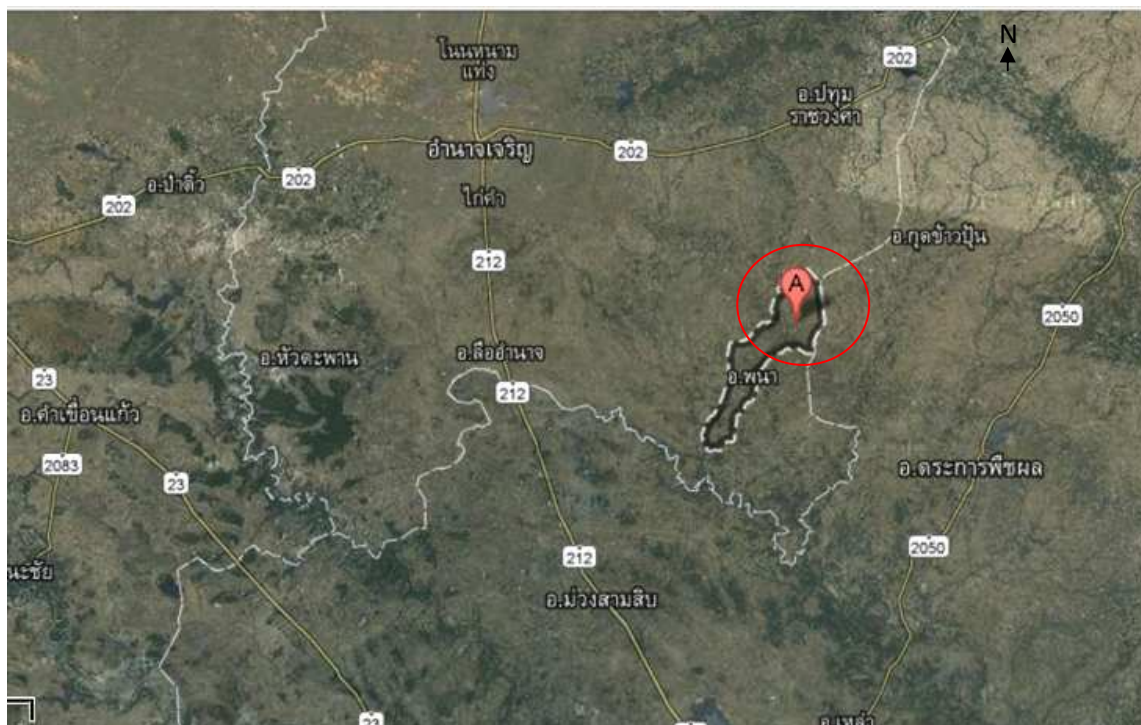
ผู้มีปัญญาย่อมอยู่เป็นสุข

วิสัยทัศน์

มุ่งเน้นการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนเป็นผู้นำ และเป็นผู้ตามที่ดี มีปัญญา มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักนำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาตนเอง สังคม ประเทศชาติ ศาสนา และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

สีประจำโรงเรียน

ชมพู เหลือง



ที่มา : <http://maps.google.co.th/maps?>

ภาพประกอบ 26 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา แผนกสามัญศึกษา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

ตราประจำโรงเรียน

เป็นรูปเสมาธรรมจักร เขียนนามโรงเรียนว่า “โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา”



ที่มา : http://www.watisan.com/images/qwb_image1652553105928.jpg

ภาพประกอบ 27 แผนผังวัดปัจฉิมวัน ตำบลพระเหลา อำเภอนา จังหวัดอำนาจเจริญ



ภาพประกอบ 28 พระมหาสำลี กิตติปัญญา และผู้วิจัย

ประวัติโรงเรียน

โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา เริ่มโดยเจ้าอธิการวิชา ญาณธโร (นวลอินทร์) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสในวัดนี้มีความคิดที่จะให้มีโรงเรียนประเภทสามัญเกิดขึ้นจะได้เป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุสามเณรเมื่อบวชเข้ามาอยู่ได้ร่วมผ้ากาสาวพัสตร์จึงได้ประชุมปรึกษาญาติโยมชาวบ้านเพื่อการสนับสนุนพร้อมส่งลูกหลานเข้ามาบรรพชา-อุปสมบทศึกษาเล่าเรียน ทั้งหมดเห็นพร้อมกันว่าควรจัดตั้งใหม่ขึ้น จึงได้เดินเรื่องขออนุญาตจนสำเร็จตามใบอนุญาตเลขที่ 121/2536 ลงวันที่ 27 กันยายน 2536 (เฉพาะมัธยมต้น) ส่วนมัธยมศึกษาตอนปลายขอขยายได้รับใบอนุญาตที่ ศธ.0404/7546 ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2539 ปัจจุบันมีพระมหาสำลี กิตติปัญญา เป็นผู้จัดการโรงเรียน

พันธกิจ

1. พัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา
2. พัฒนากระบวนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ
3. บริหารการศึกษาให้มีความก้าวหน้า ชัดเจน โปร่งใส
4. จัดอาคารสถานที่ให้ถูกสุขลักษณะเรียบร้อย
5. ปลุกจิตสำนึกให้บุคลากรในโรงเรียนทุกคนรู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ รู้จักพัฒนา

ตนเอง

6. ร่วมมือกับชุมชนในการจัดการศึกษา และอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงาม
7. ร่วมมือกันในการประเมินคุณภาพการศึกษา เพื่อให้สถานศึกษามีคุณภาพ

มีศักยภาพ ในการจัดการเรียนรู้

ด้านหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน

1. หลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นเหมาะสมแก่ผู้เรียน สมองความต้องการของผู้เรียน และท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี
2. มีหลักสูตรเหมาะสมหลากหลาย สมองความต้องการ ความถนัด ความสนใจของผู้เรียนและท้องถิ่น
3. เนื้อหาสาระของหลักสูตรมีความยืดหยุ่นตามสภาพของผู้เรียน มีการพัฒนาทักษะ กระบวนการคิดของผู้เรียนและส่งเสริมการแก้ปัญหาของท้องถิ่น
4. มีเอกสารประกอบหลักสูตรอย่างครบถ้วน และเพียงพอ
5. ส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
6. หลักสูตรเหมาะสมสอดคล้องกับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา
7. เน้นการเรียนการสอนวิชาบาลี และวิชาธรรมะอันเป็นหลักในการปฏิบัติ

และเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ด้านจัดการเรียนการสอน

1. มีการจัดการสอนโดยเน้นผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล และกระบวนการรวมกลุ่ม
2. มีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้หลากหลายเหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียน
3. มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาหาความรู้ และแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง

4. มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี และสื่อที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้
 5. ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยการทำงานร่วมกับผู้อื่นและความรับผิดชอบ
 ร่วมกันอย่างมีเหตุผล

6. มีการประเมินพัฒนาการของผู้เรียน ด้วยวิธีการที่หลากหลายและต่อเนื่อง
 แผนกธรรม
 เรียนในภาคเช้า โดยเปิดสอนตั้งแต่ชั้น นักระถมชั้นตรี - เอก มีสถิตินักเรียนที่สอบ
 ผ่านในแต่ละชั้นเป็นจำนวนมาก

สายสามัญ จัดตามกลุ่มสาระการเรียนรู้

1. ภาษาไทย
2. วิทยาศาสตร์
3. คณิตศาสตร์
4. สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
5. สุขศึกษา และพลศึกษา
6. ศิลปะ
7. การงานอาชีพ และเทคโนโลยี
8. ภาษาต่างประเทศ

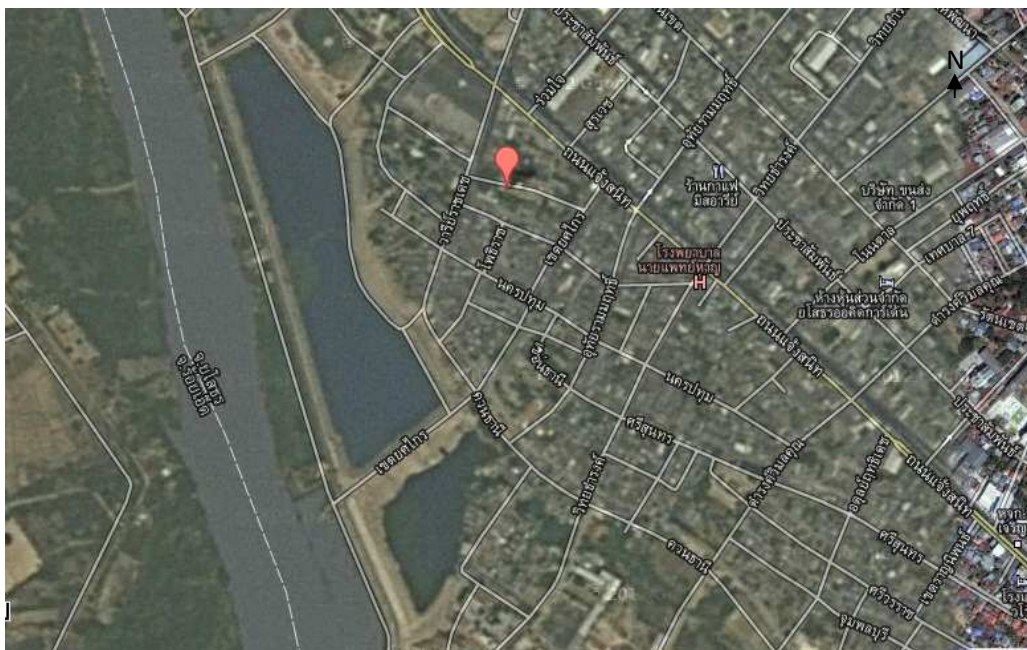
คอมพิวเตอร์

1. เรียนคอมพิวเตอร์ฟรี
2. สอนอินเทอร์เน็ตฟรี
3. สอนการทำเว็บไซต์

การเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา สอนใน
 ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในภาคเรียนที่ 1 และภาคเรียนที่ 2 จำนวน 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์
 มีจำนวนนักเรียน 15 คน ครูผู้สอนคือ พระนรินทร์ โรจนวิโส สอนโดยใช้หลักสูตรสถานศึกษา
 ชั้นพื้นฐานของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) (รายละเอียดดังภาคผนวก ค
 หน้า 219-252)

2.3 โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา แผนกสามัญศึกษา วัดมหาธาตุ
 อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา แผนกสามัญศึกษา วัดมหาธาตุ
 อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ตั้งอยู่เลขที่ 40 ถนนวารีราชเดช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด
 ยโสธร 35000 โทรศัพท์, โทรสาร 045-714560 สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่
 การศึกษา ยโสธร เขต 1 เปิดสอนตั้งแต่ระดับช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-3) ถึงระดับช่วงชั้นที่ 4 (ม.4-6)
 ปัจจุบันมีพระครูปริยัติวีระวงศ์ ฉายา ผลญาโณ นามสกุล สมสาย เป็นผู้บริหารโรงเรียน



ที่มา : <http://maps.google.co.th/maps?>

ภาพประกอบ 29 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร



ภาพประกอบ 30 โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ประวัติ

วัดมหาธาตุ เป็นวัดที่ตั้งมาแต่โบราณกาลประมาณปีพุทธศักราช 2321 และดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง มีความเจริญรุ่งเรืองและทรุดโทรมตามยุคสมัยนั้นๆ เรื่อยมา มีเจ้าอาวาสจำนวนหลายรูป จนเมื่อปี 2515 จึงมีการประกาศตั้งอำเภอโยธธ เป็นจังหวัดโยธธ วัดมหาธาตุมีพระครูวิจิตรโยธธ (พระมหาจกกล ขนติธโร) เป็นเจ้าอาวาสในสมัยนั้น จึงได้จัดการเรียนการสอนนักธรรมและบาลี โดยแยกตัวออกมาจากเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดอุบลราชธานี การเรียนการสอนดำเนินไปตามอัตรภาพและสภาวะของท้องถิ่น

พ.ศ. 2524 คุณหญิงเจือ นครราชเสนีย์ (สิงหเสนี) บุคคลรุ่นลูกหลานของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ต้นตระกูลสิงหเสนี เกิดศรัทธาและรำลึกว่าต้นตระกูลเคยมาตั้งฐานทัพ ณ สถานที่แห่งนี้ ในครั้งไปรบกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์ สมัยราชกาลที่ 3 เมื่อกลับมาดูปรากฏว่าที่ตั้งฐานทัพได้กลายเป็นวัดมหาธาตุไปแล้ว จึงสร้างโรงเรียนเพื่อลูกหลานชาวบ้านที่บวชเรียนและใช้ชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยา บดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)” เปิดทำการเรียนการสอนนักธรรมและบาลีเรื่อยมา

พ.ศ. 2531 พระราชศีลโสภิต (จกกล ขนติธโร) เจ้าอาวาสในขณะนั้นได้อาพาการปกครองวัดมีพระครูศรีสุธรรมนิเทศก์ (พระมหาสำลี คุตตสีโล) รองเจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองวัดมหาธาตุ ได้นำพระมหาร่วม สุธมโม จากวัดบูรพารามใต้ เพื่อช่วยงานการศึกษานักธรรมและบาลี ซึ่งมีผู้สอบได้บาลีสนามหลวงเป็นจำนวนมาก

พ.ศ. 2534 จึงได้ดำเนินการเปิดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เพื่อสนองนโยบายขยายโอกาสทางการศึกษาของรัฐบาลและกรมการศาสนา และได้ใช้ชื่อในการขอเปิดตามชื่อของอาคารเรียน อีกทั้งเพื่อให้เกียรติแก่ผู้สร้างอาคารเรียน ว่า “โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา” และดำเนินการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษา ชั้นปีที่ 1-ชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 6 ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

และใน ปี พ.ศ. 2547 ครูใหญ่ พระมหาร่วม สุธมโม รูปเดิมขอลาออกเนื่องด้วยปัญหาสุขภาพ โรงเรียนจึงแต่งตั้ง พระมหาประเดิม ปญญาธโร (ปัจจุบัน พระครูสุตเมธารณ) ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ ตั้งแต่วันที่ 5 พฤศจิกายน 2547 เป็นต้นมาและได้ลาออกเนื่องจากจะลาสิกขาบท ในปัจจุบันมี พระครูปริยัติวิรวงศ์ ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน ตั้งแต่วันที่ 22 พฤษภาคม 2550 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

คำขวัญประจำโรงเรียน

วิชาการเด่น เน้นคุณธรรม

ปรัชญาโรงเรียน

ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน

วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา

1. เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย
2. เพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทางด้านพระปริยัติธรรม แผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา
3. เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ออกไปจากโรงเรียนให้เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม

4. เพื่อสร้างศาสนทายาทที่ดีในทางพระพุทธศาสนา
5. เพื่อเตรียมความพร้อมที่จะเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาหรือชั้นสูงขึ้นไป
6. เพื่อปรับปรุงคุณภาพทางการศึกษาให้มีมาตรฐานสูงขึ้นทัดเทียมกับฝ่าย

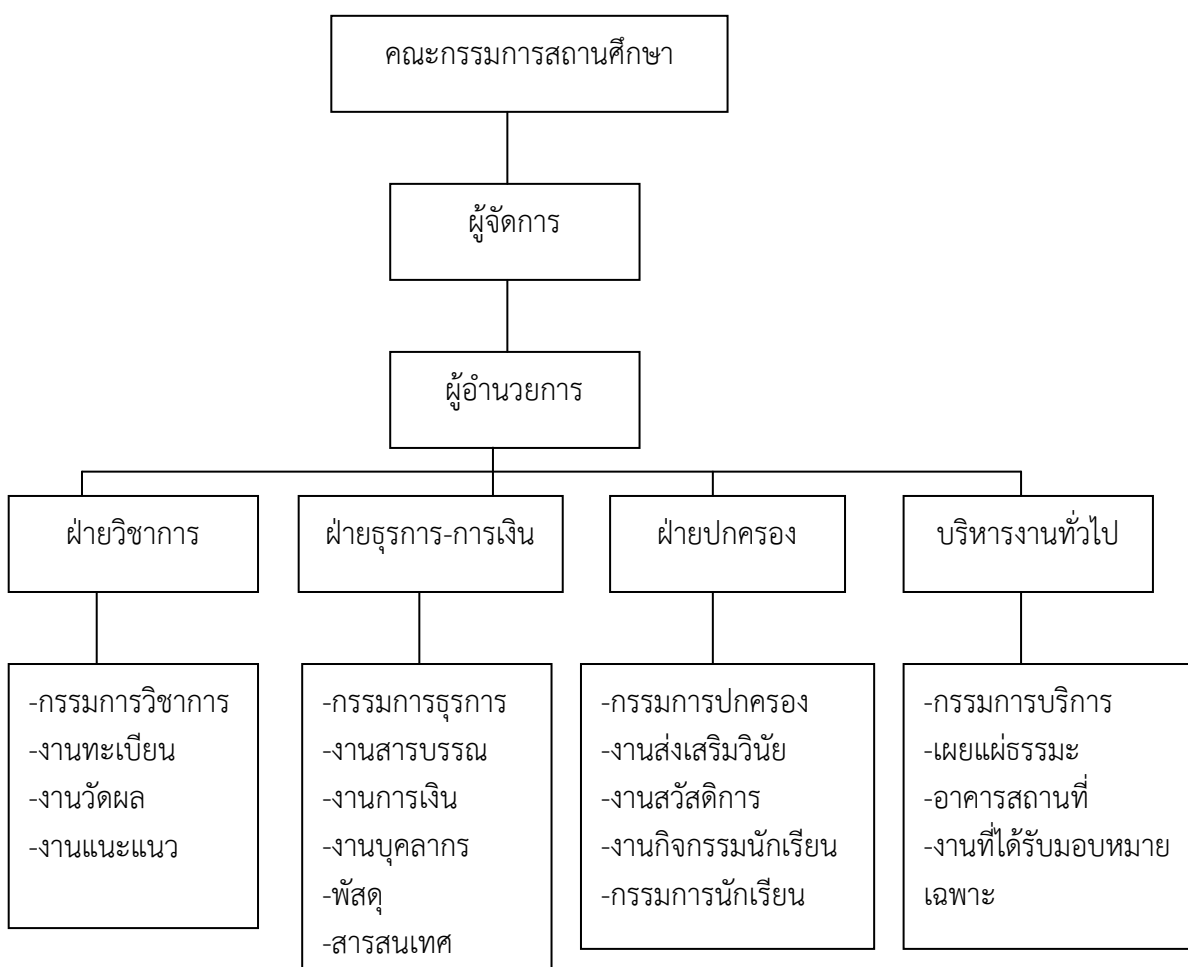
บ้านเมือง

7. เพื่อสร้างบุคลากรทั้งทางโลกและทางธรรมซึ่งเป็นการตอบสนองต่อสังคม
วิสัยทัศน์

โรงเรียนพระประยุทธิธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา จะบริหารการศึกษาให้สอดคล้องกับ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ 2553 และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยเน้นให้ผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ทุกคนปรารถนาและกำหนดไว้ร่วมกันคือ มุ่งให้นักเรียนเป็นคนดี เป็นศาสนทายาทที่ดี มีวินัย เรียนอย่างมีความสุข เพื่อบังเกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน ทั้งต่อตนเองและสังคม

เป้าหมาย

จัดการศึกษาที่มีคุณภาพแก่ผู้เรียนโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีปัญญา และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข



ภาพประกอบ 31 โครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนพระประยุทธิธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา

การเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในภาคเรียนที่ 1 และภาคเรียนที่ 2 จำนวน 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ มีจำนวนนักเรียน 13 คน ครูผู้สอนคือ พระครูฉันทกิจ โกศล สอนโดยใช้หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) (รายละเอียดดังภาคผนวก ค หน้า 219-252)

2.4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา วัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ประวัติ

โรงเรียนวัดศรีบุญเรืองวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร แผนกสามัญศึกษา ได้รับอนุญาตจาก กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ให้เปิดเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาขึ้น ตั้งอยู่ ณ วัดศรีบุญเรือง ตำบลศรีบุญเรือง ในเขตเทศบาลเมือง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2535 โดยให้ดำเนินการรับสมัครนักเรียนเข้าชั้น ม.1 และเปิดดำเนินการเรียนการสอนตั้งแต่ปีการศึกษา พ.ศ. 2536 เป็นต้นไป สำหรับสถานที่เรียนนั้น ได้ใช้อาคารเรียนชั่วคราวหลังเก่าซึ่งเป็นอาคารเปิดโล่งหลังคามุงด้วย หญ้าคา ใช้เป็นสถานที่เรียนชั่วคราว จนกว่าจะได้รับงบประมาณ



ภาพประกอบ 32 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

การเปิดเรียนแผนกสามัญศึกษาชั้นนั้น สืบเนื่องจากที่พระเดชพระคุณพระวิสุทธิธรรมาภรณ์ (พระครูอุดมธรรมรักษ์) ซึ่งเป็นพระนักพัฒนาโดยเฉพาะการส่งเสริมด้านการศึกษาแก่และศีลธรรม เป็นผู้นำบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระศาสนาและสร้างศรัทธาแก่ประชาชน เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาสืบไป และเป็นการสนองนโยบายรัฐบาลที่ต้องการขยาย

การศึกษาให้เจริญก้าวหน้าทันสมัยอารยประเทศ ดังนั้นจึงได้ประชุมปรึกษาหารือในที่ประชุม ซึ่งมีเจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับ ญาติโยมผู้ที่มีความอุปถัมภ์ด้านภัตตาหาร ฯลฯ เจ้าหน้าที่ บ้านเมืองหน่วยงานราชการ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาภายในจังหวัด และมีมติให้เสนอเรื่องเพื่อขอจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา แผนกสามัญศึกษาชั้น ๓ วัดศรีบุญเรือง ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร บุคคลที่มีส่วนดำเนินการเบื้องต้น ในเรื่องนี้เป็น

1. พระเดชพระคุณพระวิจิตรธรรมาภรณ์ (พระครูอุดมธรรมรักษ์) เจ้าคณะจังหวัด มุกดาหาร

2. พระครูศรีบุญญกิจ เจ้าคณะตำบลศรีบุญเรือง

3. พระครูประจักษ์บุญญาทร (พระมหาพิมพา ฐานวุฑโฒ) เลขานุการเจ้าคณะ จังหวัดมุกดาหาร และเป็นครูใหญ่ในขณะนั้น ได้ดำเนินการเสนอเรื่องผ่านอำเภอไปยังจังหวัดเจ้า คณะภาค จนกระทั่งถึงกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการและได้รับอนุญาตให้เปิดเป็นโรงเรียน ดังกล่าวข้างต้น

ปรัชญาของโรงเรียน

“ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”

วิสัยทัศน์

ภายในปีการศึกษา 2551 โรงเรียนวัดศรีบุญเรืองวิทยาเป็นโรงเรียนที่มี “คุณภาพคุณธรรมคุณประโยชน์”

พันธกิจ

1. จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยเน้นทักษะทางภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์
2. จัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์
3. จัดกิจกรรมส่งเสริมให้นักเรียนมีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์
4. สนับสนุนให้บุคลากรมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม
5. ส่งเสริมสนับสนุนบุคลากรให้มีการพัฒนาด้านความรู้และทักษะในการใช้

เทคโนโลยี

เป้าหมาย

1. ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน
2. ผู้เรียนมีความรู้ ค่านิยม และทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์
3. บุคลากรและนักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์
4. ผู้เรียนรักการออกกำลังกายดูแลตนเองให้มีสุขภาพ อนามัยสมบูรณ์ตามเกณฑ์

มาตรฐาน

5. บุคลากรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญา ท้องถิ่นและสร้างสิ่งดีงามในสังคม

6. บุคลากรมีการพัฒนาความรู้ ทักษะในการใช้เทคโนโลยีและความก้าวหน้า

ทางวิชาการ

การบริหารงานทั่วไป

โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ปัจจุบันเปิดสอนตั้งแต่ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 มีจำนวนนักเรียน 130 คน และมีครู 9 คน มีพระรัตนภาสวิมล เป็นเจ้าอาวาสคนปัจจุบัน

การเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในภาคเรียนที่ 1 และภาคเรียนที่ 2 จำนวน 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ มีจำนวนนักเรียน 11 คน ครูผู้สอนคือ นายบุญทรัพย์ เพชรดี สอนโดยใช้หลักสูตรสถานศึกษาชั้น พื้นฐานของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) (รายละเอียดดังภาคผนวก ค หน้า 221-254)

สรุป ในการก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน เริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2534 เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ และประชาชนในชุมชนไม่ยอมให้พระสงฆ์ สามเณรเดินทางไปเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน อีกทั้งเป็นการส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นลูกชาวบ้านที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาให้ได้รับการศึกษาทั้งทางคฤหัสถ์และ คหบดีธรรม เป็นผู้นำบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระศาสนาและสร้างศรัทธาแก่ประชาชน เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาสืบไป และเป็นการสนองนโยบายรัฐบาลที่ต้องการขยายการศึกษาให้เจริญก้าวหน้าทันนานาอารยประเทศ จึงได้ขออนุญาตกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการเปิดทำการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาขึ้น

ตาราง 2 สรุปประวัติของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

โรงเรียน	ที่อยู่	ปี พ.ศ.ที่จัดตั้ง	จำนวนบุคลากร	จำนวนนักเรียน	หลักสูตร
พระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	วัดหนองเป็ด เลขที่ 123 หมู่ที่ 3 ต.นาคาย อ.तालสุข จ.อุบลราชธานี	พ.ศ. 2536	21	171	หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์
พระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา	วัดปัจฉิมวัน เลขที่ 100 หมู่ 5 บ.เสารีก ต.พระเหลา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ	พ.ศ.2536	10	110	หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์
พระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา	วัดมหาธาตุ เลขที่ 40 ถ.วาริราชเดช ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร	พ.ศ.2534			หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์
พระประยัตติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา	วัดศรีบุญเรือง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.มุกดาหาร	พ.ศ.2535	9	130	หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์

ตอนที่ 2 แนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

อักษรธรรมเป็นอักษรที่คนโบราณอีสานใช้จารึกหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา สรรพวิชา ขนบธรรมเนียมและประเพณีต่างๆ ลงในใบลาน ใบลาน เป็นวัสดุธรรมชาติที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ สำหรับการบันทึกข้อความหรือเขียนตั้งแต่สมัยโบราณก่อนที่มนุษย์จะรู้จักวิธีทำกระดาษ เราจะพบ เอกสารที่เขียนบนใบลานในภูมิภาคเอเชียเป็นจำนวนมากอยู่ในหลายรูปแบบ เอกสารส่วนใหญ่จะเป็น เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา ตำรายาสมุนไพร เรื่องราวเกี่ยวกับจารีตประเพณี ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ วรรณคดี คติธรรมพื้นบ้าน เป็นต้น เอกสารเหล่านี้จะพบเสมอในท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคอีสาน เอกสารใบลานจึงเป็นเอกสารโบราณชนิดหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในลักษณะของคัมภีร์ ใบลาน คัมภีร์ใบลานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยมีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา ซึ่งอยู่ในยุคเดียวกับหนังสือสมุดไทย กรรมวิธีการทำหรือการเตรียมใบลานและการเขียนด้วยการจารด้วยเหล็ก แหลมหรือเขียนโดยใช้แปรง หรือวาดภาพบนใบลานนั้นเป็นลักษณะที่น่าสนใจเพราะจะเกี่ยวโยงไปถึง การเสื่อมสภาพ และการอนุรักษ์เอกสารใบลานที่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งใบลานเมื่อถูกแสงแดด ความชื้น หรือแมลงกัดแทะ ทำให้ขาดและเน่าเปื่อยได้ ยากที่จะดูแลรักษาไม่ให้ชำรุด เสียหาย ปัจจุบันโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานได้ใช้อักษรธรรมอีสานที่จารบนใบลานใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และสืบค้นภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่จารไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เก็บรวบรวม ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสาน ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี

จากการลงเก็บข้อมูลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี เกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสาน ทำให้พบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดหนองเป็ด มีแนวทางในการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานดังข้อมูลการสัมภาษณ์ดังนี้

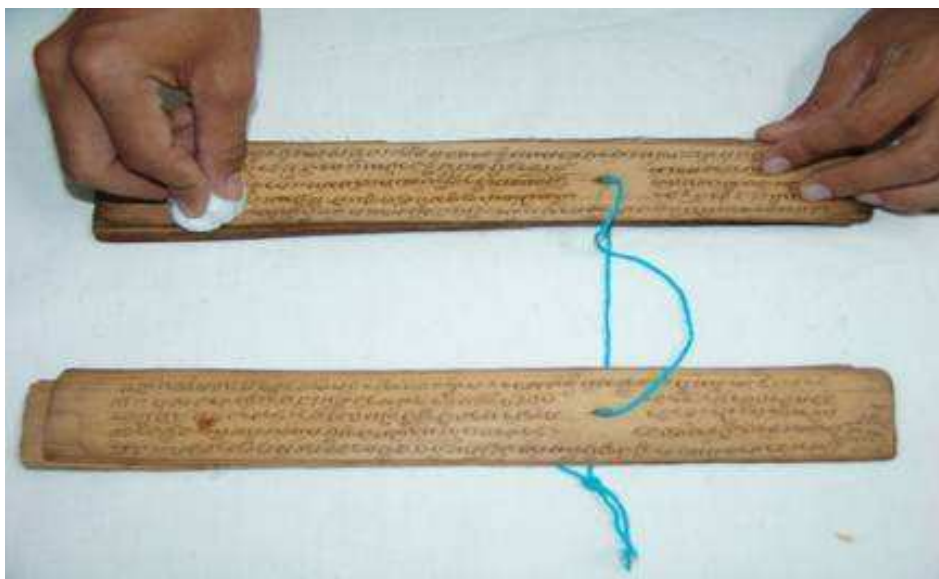


ภาพประกอบ 33 ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด

ด้านการเก็บรักษา

จากการสัมภาษณ์พระสุนทรปริยัติเมธี ในเรื่องแนวทางการเก็บรักษาอักษรธรรมอีสานทำให้พบว่า โรงเรียนระมัดระวังไม่ให้อักษรธรรมที่เขียนลงบนใบลานถูกแสงแดดมากเกินไป เพราะจะทำให้ใบลานกรอบ เปราะแตกง่าย ไม่เก็บไว้ในที่มีความชื้นมาก เพราะอาจทำให้ใบลานเกิดเชื้อราได้ หมั่นรักษาความสะอาด ให้ปราศจากฝุ่น เพราะนอกจากจะสกปรกแล้วอาจมีไข่แมลงติดมาด้วยและทำให้เกิดเป็นตัวได้ ทำให้เกิดปัญหาแมลงกัดแทะใบลานตามมา (พระสุนทรปริยัติเมธี อินทร์โสภณ. 2555 : สัมภาษณ์)

เมื่อเห็นว่าอักษรธรรมมีฝุ่นมาก จะนำอักษรธรรมอีสานที่เขียนบนใบลาน มาทำความสะอาด ปิดฝุ่น มัดสายสะหองให้แน่น หรือในกรณีที่สายสะหองเก่าหรือขาด ให้เปลี่ยนสายสะหองก่อน เพื่อไม่ให้ใบลานแตกกระจายระหว่างทำความสะอาด (พระมหาสาคร ราชเสโน. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 34 การทำความสะอาดใบลาน

ในการทำความสะอาดจะต้องเช็ดด้านหน้าของใบลานที่ละใบ จากซ้ายไปขวา โดยเช็ดไปทางเดียว โดยไม่เช็ดกลับไปกลับมา เพราะจะทำให้ใบลานเดาะหัก เมื่อเช็ดใบลานครบทุกใบแล้ว นำใบลานไปผึ่งลมให้แห้ง (ห้ามนำไปผึ่งกลางแดด) (พระครูวิสุทธิญาณคุณ. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 35 นำใบลานไปผึ่งลมให้แห้ง (ห้ามผึ่งกลางแดด)



ภาพประกอบ 36 การมัดสายสะหองใหม่

เมื่อใบลานแห้งแล้วนำมาเปลี่ยนสายสะหองใหม่ในกรณีที่สายสะหองเก่า หรือขาด แล้วนำไปจัดหมวดหมู่ และห่อผ้า นำไปเก็บไว้ในตู้เก็บต่อไป (พระสุนทรปริยัติเมธี อินทรโสม. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 37 การห่อใบลานด้วยผ้า



ภาพประกอบ 38 ตู้เก็บอักษรธรรมโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด

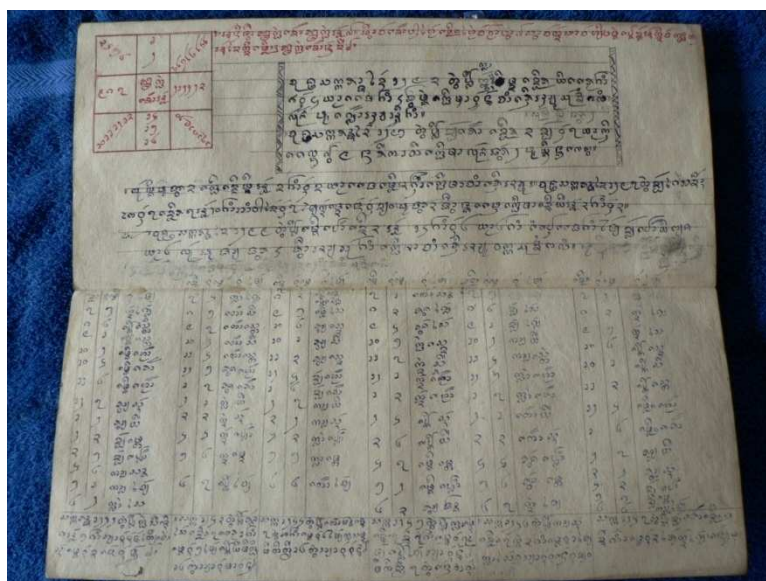
ในอักษรธรรมอีสานจะมีเรื่องราวเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน วรรณคดีท้องถิ่น คาถาอาคม ตำรายา การลงตะกรุด ผ้าประเจียด เลขยันต์ต่าง ๆ ผู้ที่อ่านอักษรธรรมอีสานได้ เช่น พระ จะนำไปเทศน์ให้ญาติโยม เณร จะศึกษาหัดอ่าน เขียน ส่วนผู้รู้ และปราชญ์ จะนำอักษรธรรมอีสานไปอ่าน และศึกษาหาความรู้ (สุคิด สารจรรย์. 2555 : สัมภาษณ์)

โรงเรียนจะทำการตรวจสอบและจัดหมวดหมู่อักษรธรรมเป็นประจำถ้าพบว่าอักษรธรรมแผ่นไหนที่ชำรุด ขาด เสียหาย ก็จะมีการเขียนใหม่ โดยการเขียนลงในใบตาล กระจดาข หรือคอมพิวเตอร์แทน (พระมหาสาคร ราชเสโน. 2555 : สัมภาษณ์)

ด้านการผลิต

จากการสัมภาษณ์นายสำรี ศรีภักดี เกี่ยวกับแนวทางการหาวัสดุใหม่แทนใบลาน พบว่า โรงเรียนได้ตระหนักถึงวัสดุอุปกรณ์ในการเขียนอักษรธรรมอีสานแบบจารลงใบลานซึ่งนับวันหายากขึ้น จึงได้ให้พระสงฆ์ สามเณร เขียนอักษรธรรมอีสานลงในกระจดาข กระจดาขสา และพิมพ์ลงคอมพิวเตอร์แทน ทำให้สะดวกและรวดเร็วขึ้น

นำอักษรธรรมอีสานที่มีอยู่ในโรงเรียน และชุมชน มารวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือ โดยทำเป็นหนังสือ ขาดก วรรณกรรม ตำรายา ธรรมะทั่วไป โหราศาสตร์ พิธีกรรม กฎหมาย ตำนานศาสนา ประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเบ็ดเตล็ด แยกไว้เป็นหมวดหมู่เก็บไว้ในตู้เก็บประชาชน หรือคนทั่วไปที่สนใจศึกษาหาเรียนรู้ก็จะได้อ่านสะดวกขึ้น (สำรี ศรีภักดี. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 39 การเขียนอักษรธรรมลงในกระดานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด



ภาพประกอบ 40 ตำรายาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด

จากการสัมภาษณ์ของพระสุนทรปริยัติเมธี อินทร์โสม เรื่องการลงเหล็กจารบนแผ่นหลังของ พระครูวิบูลย์นวกิจ หรือ หลวงปู่คำบุ คุดตจิตโต เจ้าอาวาสวัดกุดชุมพภู ตำบลกุดชุมพภู อำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี จะไม่เหมือนกับการสักยันต์ เพราะการสักยันต์คือการนำเข็มสักจุ่มหมึกสัก และสักลงบนพื้นที่ที่จะสักเป็นจุดๆ ต่อเนื่องกันไปจนเกิดเป็นตัวอักษร แต่การลงเหล็กจารจะเป็นการนำเหล็กปลายแหลมเขียนลงไปบนบริเวณที่ต้องการเขียนทุกวันนี้ หากหลวงปู่ไม่มีกิจนิมนต์นอกวัด จะมีบรรดาผู้ศรัทธาในความขลังแหวะเวียนเข้าไปให้ท่านลงเหล็กจารบนหลังมากมาย

ในบางวันก็ต้องว่ากันตั้งแต่หลังเพลไปจนถึงสามสี่ทุ่ม จนกว่าจะหมดคน หลายต่อหลายคนเป็นผู้ที่มาลงครั้งแรก และอีกหลายต่อหลายคนที่วนเวียนมาลงโดยตั้งใจว่าจะต้องครบ 7 ครั้ง ตามตำรา มีคติความเชื่อในหมู่ลูกศิษย์ว่า “ใครก็ตามที่ลงจารอักษรธรรมได้ครบ 7 ครั้ง จะส่งผลให้อักษรธรรมที่ลงไปนั้นฝังลึกไปจนถึงกระดูก และถ้าสามารถประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งของครูบาอาจารย์อย่างเคร่งครัดแล้วละก็ จะทำให้ผู้นั้นอยู่ยงคงกระพันต่อศัตรูรุมทั้งปวง ตลอดจนเป็นเมตตามหานิยมแก่ผู้ที่ได้พบเห็น” นี่ก็เป็นการผลิตอักษรธรรมอีสานอีกวิธีการหนึ่งที่เป็นวิธีการที่น่าจะแปลก (พระสุนทรปริยัติเมธี อินทร์โสม. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 41 การจารอักษรธรรมลงบนผิวหนัง

ด้านการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี

จากการสัมภาษณ์พระสุนทรปริยัติเมธี อินทร์โสม ในการนำอักษรส่วนใหญ่ อักษรธรรมอีสานจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทั้งหลักธรรมคำสอน เรื่องอันเกี่ยวเนื่องกับพระไตรปิฎก บทสวดในพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ยังมีเรื่องของกฎหมาย ตำนาน พงศาวดาร วรรณกรรม นิทาน ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ปัจจุบันผู้อ่านอักษรธรรมอีสานมีน้อย ทางโรงเรียนจึงมีแนวทางที่จะจัดทำโปรแกรมการอ่านอักษรธรรมโดยผ่านระบบระบบคอมพิวเตอร์ขึ้น แต่ก็ยังขาดคนที่มีความรู้ความชำนาญมาช่วยในการทำงาน ซึ่งยังเป็นปัญหาให้กับทางโรงเรียนอยู่ (พระสุนทรปริยัติเมธี อินทร์โสม. 2555 : สัมภาษณ์)

ทางโรงเรียนมีแนวทางที่จะทำโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ใบลานในรูปแบบใบลานอิเล็กทรอนิกส์หรือฐานข้อมูลคัมภีร์ใบลานโดยใช้ระบบเทคโนโลยีเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการสืบค้นและการเก็บอนุรักษ์ ยกตัวอย่าง ใบลานที่ถูกเก็บไว้ตามวัดอาจผุพังเสื่อมสลายไป

ทำให้ตำรายา ข้อมูลสำคัญในอดีต รากเหง้าทางประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาที่ได้จารึกสูญหายไป จึงต้องนำเทคโนโลยีมาจัดเก็บข้อมูลเหล่านี้ไว้ในรูปแบบฐานข้อมูล (พระศักดิ์ประชา ปญญาวโร. 2555 : สัมภาษณ์)

สร้างสื่อการสอนชุด “อักษรไทย อักษรธรรม” เพื่อปลูกฝังค่านิยม สิ่งที่ดีงาม ให้แก่เด็กๆ สื่อการสอนชุดนี้ ใช้นำเข้าสู่การเรียนวิชาพุทธศาสนา ตัวสื่อสร้างขึ้นด้วยโปรแกรม เพาเวอร์ พอยต์ มาประยุกต์ให้เป็นสื่อมัลติมีเดียที่น่าสนใจ โดยหน้าจอโปรเจคเตอร์ จะฉายข้อความ สอนธรรมะในอักษรธรรม แล้วนำ ภาพนิ่ง เพลง โฆษณา หรือภาพยนตร์สารคดีที่เข้ากับข้อความ และเป็นสิ่งที่ครูต้องการจะสื่อกับนักเรียนใส่ประกอบไปที่ละตัวอักษร (พระศักดิ์ประชา ปญญาวโร. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 42 การนำปฏิทินตั้งโต๊ะที่ไม่ใช้มาผลิตสื่อการสอนอักษรธรรม

2. โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

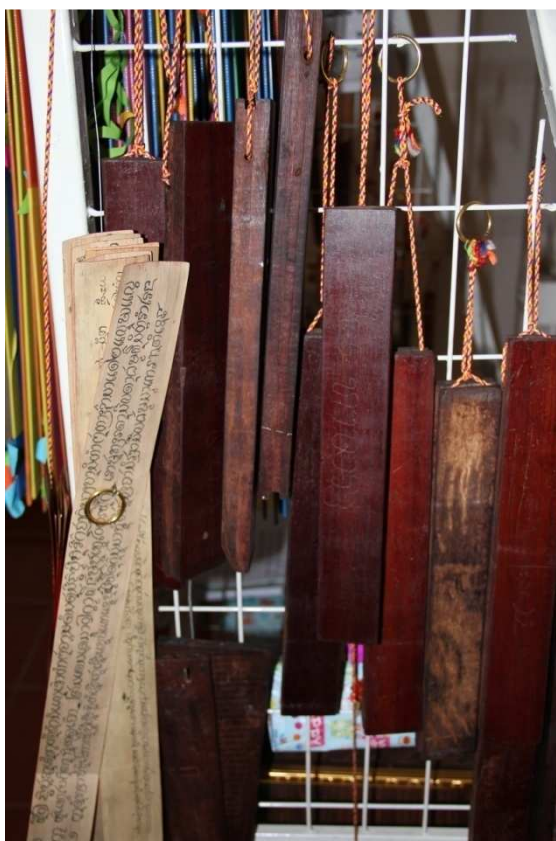
จากการลงเก็บข้อมูลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยาเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานทำให้พบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา มีแนวทางในการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานดังนี้

ด้านการเก็บรักษา

ทางโรงเรียนจะนำอักษรธรรมอีสานไปเทศน์ในงานบุญข้าวประดับดิน ข้าวสาก บุญมหาชาติ บุญสูตรบ้าน บุญคุณลาน บุญพระเวสฯ และงานทำบุญบ้านทั่วไป ดังนั้น พระหนุ่มเณรน้อยที่บวชเข้ามาใหม่ต้องศึกษาเล่าเรียนอ่านได้ เทศน์ได้ ในงานต่าง ๆ และยังมีชาวบ้านบางคนได้เขียน (จาร) สืบต่อไว้ด้วย การเก็บรักษาเอกสารโบราณของโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา มีดังนี้

(พระอุทิศ อภินนโท ลีธิรบุตร. 2555 : สัมภาษณ์)

1. เก็บไว้ในที่ปราศจากฝุ่นละออง เช่น เก็บในกล่อง หรือในตู้ หรือใช้ผ้าสะอาดห่อไว้
2. เก็บไว้ในที่มีสภาพที่อากาศไม่แห้งหรือชื้นเกินไป ความชื้นที่เหมาะสมประมาณ 55-65 % R.H. หรือในที่มีอากาศถ่ายเทได้ดี
3. หลีกเลี่ยงจากแสงให้มากที่สุด
4. ในตู้ที่เก็บเอกสารโบราณอาจจะใช้เม็ดพริกไทยหรือใบตะไคร้หอมใส่ไว้ด้วยเพื่อไล่ แมลงที่จะมารบกวน
5. ในกรณีที่ยกเอกสารโบราณมีความสำคัญมาก จำเป็นที่จะต้องทำสำรองเอกสารไว้ด้วย เช่น การถ่ายเอกสารด้วยไมโครฟิล์ม หรือวิธีการอื่นๆ เพื่อรักษาเอกสารต้นฉบับ
6. หมั่นดูแลรักษาความสะอาดไม่ให้มีฝุ่นละออง เพราะนอกจากจะทำให้เกิดความสกปรก แล้วอาจจะมีไข่แมลงติดมาด้วย ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาเนื่องจากแมลงเมื่ออยู่ในสภาพอากาศที่เหมาะสม
7. เก็บเอกสารโบราณตามแนวนอน ป้องกันการบิดงอและแตก ดังนั้นจึงไม่เก็บเอกสาร ในแนวตั้ง



ภาพประกอบ 43 การเก็บอุปกรณ์การจารใบลาน

หลังจากที่มีการเรียน การสอน การเขียนอักษรธรรมอีสานเสร็จแล้ว ทางโรงเรียนจะเก็บไม้ฮองजार เหล็กजार ไว้อย่างเป็นระเบียบเพื่อให้ง่ายกับการหยิบใช้ในครั้งต่อไป (พระนรินทร์ โรจนวิโส. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 44 การเก็บเหล็กजार

โรงเรียนมีการรวบรวมอักษรธรรมอีสานโดยการจัด แยกเป็นระบบ หมวดหมู่ ของอักษรธรรม เช่น ตำรายา กี่ไว้ในหมวดยา นิทานก็จัดไว้ในหมวดนิทาน (พระภุชงค์ วรรณโม รัตนศรี. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 45 การจัดหมวดหมู่อักษรธรรม

เมื่อเห็นว่าอักษรธรรมอีสานที่จารลงบนใบลานขาดเนื่องจากแมลงกัดแทะ ก็จะนำมาทำความสะอาด ปิดฝุ่น และมัดสายสะนอนใหม่ แล้วห่อด้วยผ้าเก็บไว้ในตู้ (พระอาทิตย์ ศรีจันทร์ทอง. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 46 การห่อใบลานด้วยผ้า



ภาพประกอบ 47 ตู้เก็บอักษรธรรมอีสาน



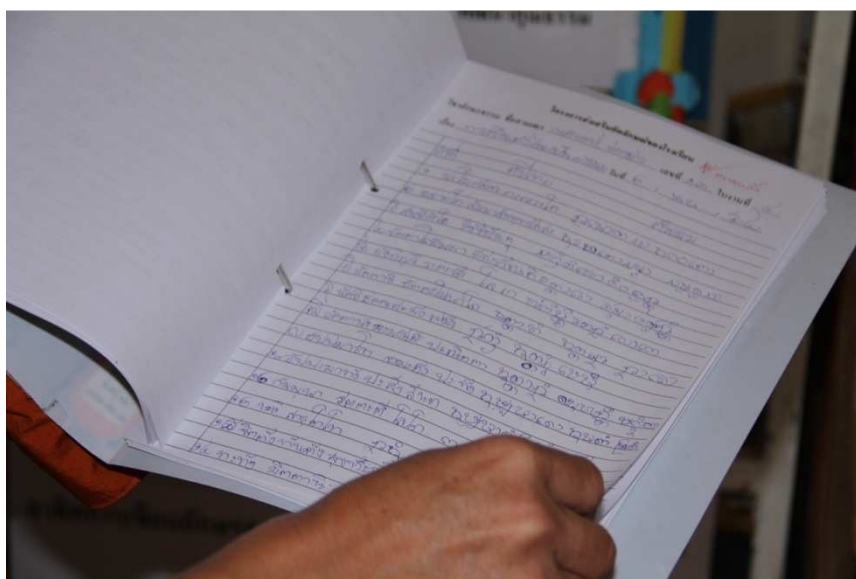
ภาพประกอบ 48 ไม้ประกบใบลาน

วิธีการเก็บรักษาเอกสารใบลานของคนโบราณ ที่มีไม้ขนาดเท่าใบลานหรือโตกว่า ใบลานเล็กน้อยวางประกบทั้งสองข้าง แล้วห่อคัมภีร์ด้วยผ้า นั้นจะถือว่าเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นหรือ ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่น่าชื่นชม ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นการเก็บรักษาที่ดี เพราะการใช้ไม้ประกบคัมภีร์ ทั้งสองด้านนั้น เป็นการบังคับมิให้ใบลานเลื่อนไหลหรือขยับออก บังคับมิให้ใบลานบิดงอเมื่ออากาศแห้ง และการใช้ผ้าห่อ ก็เป็นการป้องกันฝุ่นละอองและแสงสว่างที่สามารถทำให้เกิดการชำรุด นอกจากนี้ผ้าที่มีคุณสมบัติในการดูดซับความชื้นก็จะเป็นกำแพงกันมิให้ใบลานถูกกับความชื้นได้อีกด้วย ถือว่าใช้ผ้า เป็นผนังที่จะสกัดกั้นความชื้นจากภายนอก นั่นคือเอกสารใบลานได้รับการดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดีมา แต่โบราณด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าชื่นชม (พระมหาสำลี กิตติปัญญา. 2555 : สัมภาษณ์)

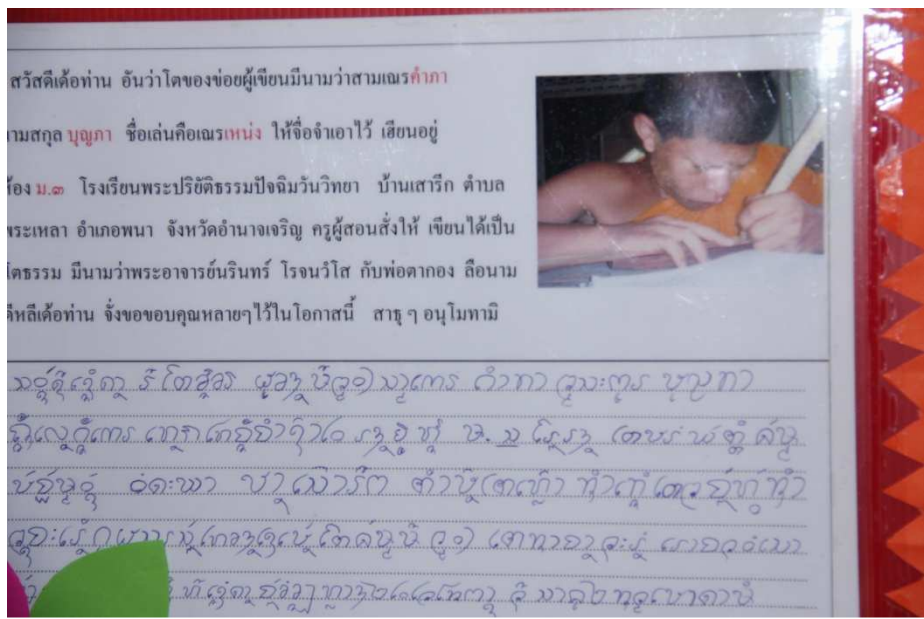
ด้านการผลิต

ใบลานหายากทางโรงเรียนจึงให้พระสงฆ์ เณร ฝึกเขียนอักษรธรรมอีสานลงบน กระดาษแทนใบลาน ซึ่งในการเขียนลงใบลานนั้นจะต้องหาอุปกรณ์ในการเขียนหลายอย่าง อีกอย่างหนึ่งใบลานเดี๋ยวนี้ก็หายากขึ้น จึงต้องให้เขียนด้วยปากกากลางกระดาษสมุดแทนซึ่งหาง่ายและ สะดวก (พระสมัย พรหมสโร อนุภักดี. 2555 : สัมภาษณ์)

ในการเรียนการสอนอักษรธรรมโรงเรียนได้ให้พระสงฆ์ สามเณร พิมพ์ลงใน คอมพิวเตอร์ แทนการเขียนลงในกระดาษ และใบลาน โดยการนำรูปแบบการพิมพ์ ขนาดตัวอักษร วิธีการพิมพ์ มาจากโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ (พระบุญสวน โชติธมโม กุลสิงห์. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 49 การใช้กระดาษแทนใบลาน



ภาพประกอบ 50 การเขียนอักษรธรรมอีสานของสามเณรลงในกระดาษ

โรงเรียนได้จัดทำพวงกุญแจ โดยเขียนคติธรรมเป็นอักษรธรรมอีสานลงในใบลาน แล้วเคลือบด้วยพลาสติกเป็นพวงกุญแจที่ระลึก (พระบุญสวน โชติธรมโม กุลสิงห์. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 51 พวงกุญแจของที่ระลึกทำจากใบลานเคลือบพลาสติก

ด้านการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี

ทางโรงเรียนได้นำอุปกรณ์การเขียนอักษรธรรมอีสานบนใบลาน เช่น ไม้ฮองजार เหล็กจาร มาจัดทำเป็นป้ายประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้หันมาหัดอ่าน หัดเขียนอักษรธรรมอีสาน โดยตั้งไว้หน้าห้องเจ้าอาวาส (พระมหาสำลี กิตติปัญญา. 2555 : สัมภาษณ์)

โรงเรียนมีโครงการที่นำระบบใบลานอิเล็กทรอนิกส์ของโครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม มาใช้ในระบบการจัดเก็บข้อมูลใบลานของโรงเรียน ตอนนี้อยู่ในช่วงติดต่อกับทางโครงการ (พระบุญสวน โชติธมโม กุลสิงห์. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 52 การนำอุปกรณ์ และการเขียนอักษรธรรมอีสานมาเป็นสื่อประชาสัมพันธ์

โรงเรียนได้นำบทเรียนอักษรธรรมอีสานมาเป็นบทเรียนบนเครื่องถ่ายอินเทอร์เน็ทด้วย ทำให้นักเรียนมีความสนใจในการเรียนมากขึ้น และมีการออกสำรวจ จัดหมวดหมู่ และจัดทำบัญชีไว้ ได้กำหนดอักษรย่อเพื่อสะดวกต่อการจัด และจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม มีการคัดเลือกต้นฉบับตัวเขียนอักษรธรรมที่สำคัญ ๆ ถ่ายทำไมโครฟิล์ม และได้ทำการถ่ายภาพเก็บไว้ สอดคล้องกับโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่มีการปริวรรตหรือถอดแปลข้อมูลในคัมภีร์ใบลานเพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญา ไปสู่คนรุ่นหลัง แต่การถอดแปลยังทำได้น้อย เพราะบุคลากรไม่เพียงพอ ในขณะที่ใบลานก็ผุพังไปทีละน้อย ดังนั้นการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดเก็บโดยใช้คอมพิวเตอร์ ถ่ายภาพ สแกนแปลงเป็นข้อมูลดิจิทัล กระบวนการเหล่านี้เรียกว่า Digitized จะทำให้การเก็บรักษาข้อมูลใบลานรวดเร็วขึ้น และเมื่อมีการเก็บใบลานในรูปแบบดิจิทัลก็ทำให้ผู้ที่สนใจศึกษาได้เข้ามาแลกเปลี่ยนการสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาต่อไป (พระมหาสำลี กิตติปัญญา. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 53 จัดหมวดหมู่ และจัดทำบัญชีใบลานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา

3. โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

จากการลงเก็บข้อมูลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชาเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานทำให้พบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา มีแนวทางในการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานดังข้อมูลการสัมภาษณ์ดังนี้

ด้านการเก็บรักษา

เอกสารโบราณเป็นเอกสารชั้นต้นที่มีความสำคัญต่อวงวิชาการเป็นอย่างมาก เนื่องจากในอดีต การบันทึกสรรพวิชาการ คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตและการสร้างสรรค์ของผู้คนในท้องถิ่น จะบันทึกไว้ในใบลานโดยใช้ตัวอักษรโบราณที่ใช้ในชุมชนนั้นเขียนบันทึกไว้ ซึ่งบรรดาข้อมูลที่อยู่ในเอกสารโบราณเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิตชุมชน ความศรัทธาความเชื่อของชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีคุณค่าต่อการศึกษาอย่างยิ่งหากย้อนกลับไปเมื่อ 20 ปีก่อน การอนุรักษ์ใบลานได้ทำในกลุ่มของพระภิกษุสงฆ์และศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานบางแห่ง แต่เนื่องจากขาดการสนับสนุนจากภาครัฐและไม่มีผู้สืบทอด งานอนุรักษ์จึงค่อยๆ จางหายไป ดังนั้นทางโรงเรียนจึงมีวิธีการเก็บรักษาใบลานไว้ดังนี้ (พระครูปริยัติวิรวงศ์ สมสาย. 2555 : สัมภาษณ์)

1. รักษาสภาพไม่ให้ฉีกขาดหักงอ ไม่ให้เปียกชื้น

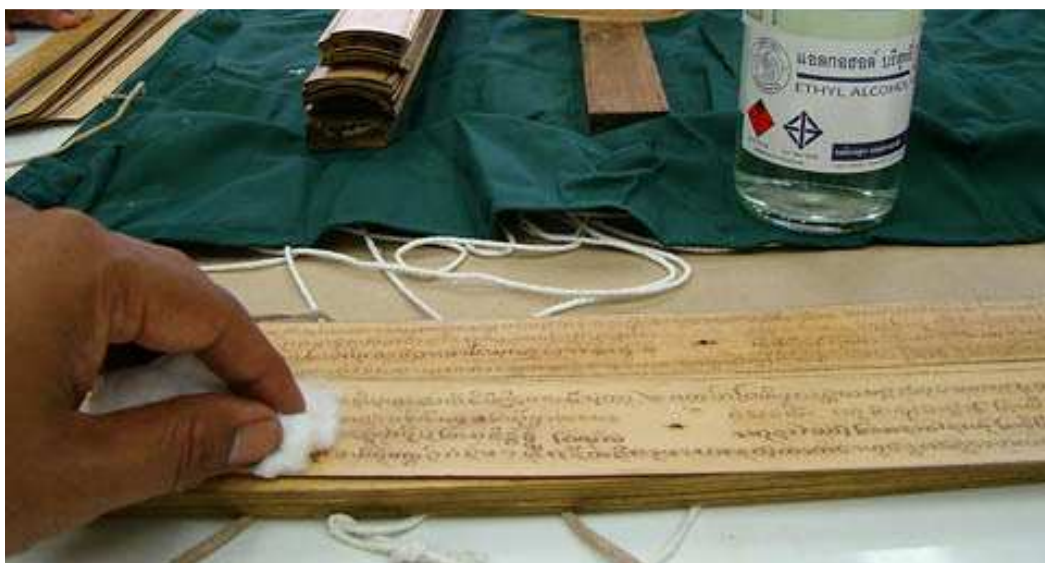


ภาพประกอบ 54 ใบลานที่อยู่ในสภาพไม่แตกและงอ



ภาพประกอบ 55 การทอไบลานด้วยผ้าของโรงเรียนพระปริยัติธรรมบดินทรเดชา

2. ท่อให้มิดชิด
3. เก็บในที่ไม่อับชื้น หรือในซอกมุมที่อาจถูกสัตว์หรือแมลงกัดแทะ
4. ระวังสายสะหนอง เมื่อนานๆ ไปอาจขาด เมื่อแตกผูกแล้วจะค้นหาลำบาก



ภาพประกอบ 56 การทำความสะอาดไบลาน

5. เช็ดด้วยแอลกอฮอล์ประมาณปีละครั้ง
6. ใช้น้ำยารักษาเครื่องหนังเช็ดทำความสะอาด ปรากฏว่าทำให้ใบลานสะอาด ไม่กรอบ ตัวหนังสือชัดเจนขึ้น และมีกลิ่นหอม
7. เก็บไว้ที่หอพระคัมภีร์ หรือที่เรียกว่า หอไตร ที่ทางวัดสร้างไว้กลางสระน้ำ



ภาพประกอบ 57 หอไตรกลางน้ำโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ
อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ด้านการผลิต

พบว่าโรงเรียนได้มีการใช้วัสดุอื่นแทนใบลาน เช่น กระดาษ ปากกา กระดาษสาให้ พระสงฆ์ สามเณร เขียนอักษรธรรมลงบนกระดาษ มากกว่าเขียนบนใบลานเพราะประหยัดเวลา สะดวกและรวดเร็ว ซึ่งถ้าจะเขียนบนใบลานเหมือนเดิมนั้นต้องหาอุปกรณ์เช่น เหล็กจาร เหล็กฝนจรรยา ยากขึ้น และบางครั้งต้องไปหาใบลานในป่าที่อยู่ห่างไกลออกไปทำให้เสียเวลาในการเรียนการสอน มีการผลิตอักษรธรรมโดยใช้แป้นพิมพ์คอมพิวเตอร์ โดยพิมพ์ผ่านระบบวินโดวส์ ใช้แทนการเขียนในใบลาน ทำให้อ่านและพิมพ์ สะดวกมากขึ้น แต่ทำให้ไม่มีการฝึกเขียน (พระครูปริยัติวิรวงศ์ สมสาย. 2555 : สัมภาษณ์)

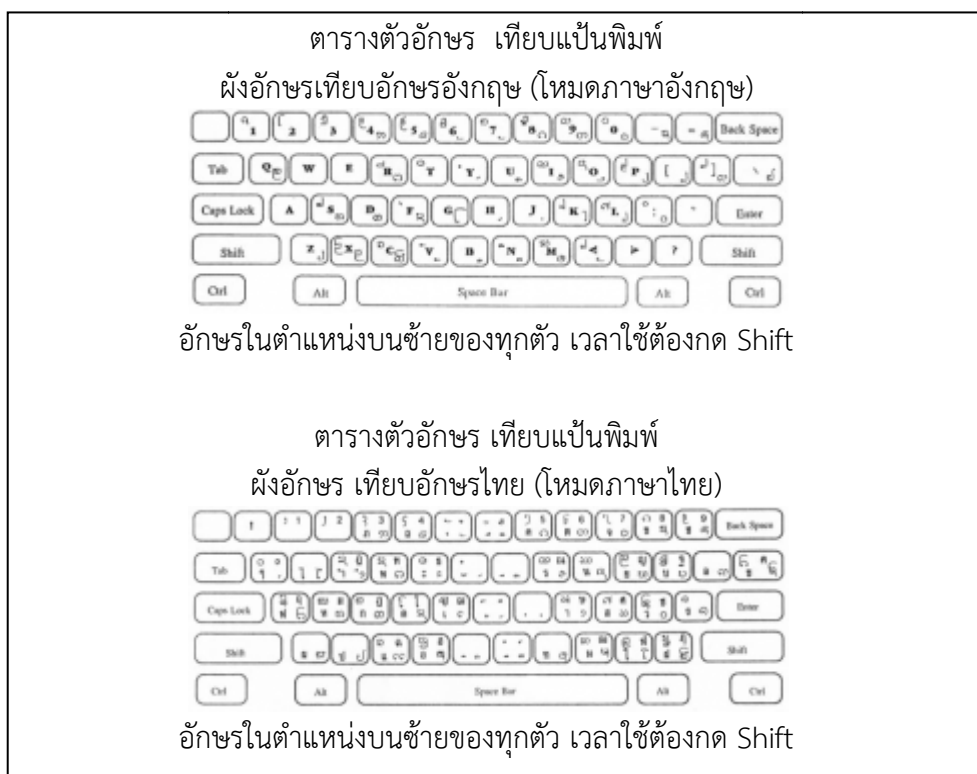
ด้านการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี

พบว่า มีแนวทางที่จะแปลอักษรธรรมอีสานเป็นภาษาไทยด้วยคอมพิวเตอร์ ซึ่งปัจจุบันผู้มีความรู้ในการอ่านและแปลอักษรธรรมมีน้อย ในอักษรธรรมมีเรื่องราวต่าง ๆ มากมายที่น่าสนใจ เช่น ตำรายา ตำราทางการแพทย์ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถูก

บันทึกไว้ในไบลาน พับสา ศิลาจารึก ฝาผนังภาพโบราณ และความเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พระราชรัตนกวี. 2555 : สัมภาษณ์)

มีการพัฒนาระบบการพิมพ์ “อักษรธรรมอีสาน” ไว้ในคอมพิวเตอร์เหมือนกับการพิมพ์อักษรไทยปกติ ใช้ได้ทั้งวินโดวส์-โฟโต้ช้อป-อิลาสตรา ช่วยให้ผู้ใช้สะดวกยิ่งขึ้น แค่พิมพ์เป็นภาษาไทย แต่หน้าจอก็จะขึ้นเป็นอักษรธรรม แถมคลิกกลับไปกลับมาระหว่างสองภาษาได้ด้วย (พระราชรัตนกวี. 2555 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันอักษรธรรมได้รับการบรรจุลงในยูนิโคดรุ่น 5.2 แล้ว แต่ยังไม่มีการรองรับ ดังนั้นการพิมพ์ด้วยอักษรธรรม ในตอนนี้จึงใช้วิธีแทนรูปร่างของตัวอักษรในฟอนต์ลงไปในช่วงของอักษรไทยแทน และหากคนที่ไม่มีฟอนต์ดังกล่าวก็จะยังเห็นเป็นอักษรไทยเช่นเดิม (พระครูปริยัติวิรวงศ์ สมสาย. 2555 : สัมภาษณ์)



(ที่มา: <<http://50lannalang.wordpress.com>>)

ภาพประกอบ 58 แป้นพิมพ์อักษรธรรม

4. โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา วัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

จากการลงเก็บข้อมูลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา เกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานทำให้พบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยามีแนวทางในการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานดังข้อมูลการสัมภาษณ์ดังนี้

ด้านการเก็บรักษา

ครูนิภาภรณ์ หล้าสุดตา ได้ให้การสัมภาษณ์ว่าหลักสำคัญของการจัดเก็บรักษา คือต้องไม่ทำให้เกิดความเสียหายแก่วัสดุ สามารถค้นหาได้ง่าย มีการป้องกันให้พ้นจากความเสียหายที่อาจเกิดขึ้น การจัดเก็บวัสดุแต่ละชนิดอาจเหมือนหรือแตกต่างกันตามลักษณะของวัสดุ ซึ่งสามารถจำแนกได้หลายประเภท ได้แก่ หนังสือหายาก และต้นฉบับตัวเขียน ภาพแขวน เอกสาร แผนที่ และใบลาน เป็นต้น ผู้จัดการโรงเรียนวัดศรีบุญเรืองวิทยาได้ให้การสัมภาษณ์ว่า สาเหตุความเสียหายที่เกิดแก่ใบลาน และวิธีเก็บรักษา ดังนี้ (นิภาภรณ์ หล้าสุดตา. 2555 : สัมภาษณ์)

การทำความสะอาดความสกปรกที่เกิดจากฝุ่นละออง ให้ใช้แปรงอ่อนๆ ปิดฝุ่นออกเบาๆ แล้วเช็ดตามด้วยผ้าเนื้อละเอียดหรือสำลีชุบแอลกอฮอล์ โดยเช็ดไปทางเดียวตามทิศทางของเส้นใย แล้วเช็ดตามด้วยสำลีแห้งเบาๆ



ภาพประกอบ 59 การใช้แปรงอ่อน ๆ ปิดไปทางเดียวกัน

การทำความสะอาดจากรอยเปื้อน ที่เกิดขึ้นจากเชื้อรา คราบน้ำมัน หรืออื่นๆ ให้ทดลองใช้สำลีชุบน้ำเปล่า หากไม่สามารถลบรอยเปื้อนได้ ก็ใช้แอลกอฮอล์ หรือสารเคมีอื่นๆ ที่แรงขึ้นแล้วแต่ละกรณี หากรอยเปื้อนไม่สามารถเช็ดออกได้ อาจจะใช้วิธีฟอกจางสีด้วยอีเธอร์ผสมกับไฮโดรเจนเปอร์ออกไซด์ ซึ่งสารเคมีตัวนี้จะไม่มีกรดตกค้าง จึงไม่ทำให้ใบลานเกิดการชำรุด

ใบลานอาจจะมีความเป็นกรด ซึ่งสามารถตรวจสอบได้โดยการวัดด้วยกระดาษทดสอบความเป็นกรดและด่าง (pH-paper) ถ้าค่า pH ต่ำกว่า 7 แสดงว่าเป็นกรด ถ้าต่ำกว่า 5 แสดงว่า

มีความเป็นกรดมาก ทำลายกรดด้วยสารเคมี ซึ่งมีแมกนีเซียมไบคาร์บอเนต แบริยมไฮดร็อกไซด์ ที่ละลายใน เมทิลแอลกอฮอล์ ส่วนวิธีการต้องเลือกให้เหมาะสม อาจจะเป็นวิธีสเปรย์ หรือเช็ดด้วย น้ำยา ก็ได้แล้วแต่ละกรณี แต่โดยทั่วไปแล้วจะพบว่าโบลานมีปัญหาเนื่องจากกรดไม่มากนักไม่เหมือน เอกสารประเภทกระดาษ

เนื่องจากโบลานเป็นวัสดุประเภทเซลลูโลสซึ่งเป็นอาหารที่ดีของแมลง โดยเฉพาะปลวก หากเก็บไว้ไม่ดีในที่ที่มีฝุ่นละอองหรือเก็บไว้ในที่ไม่สะอาด ที่อับชื้น จะทำให้เกิดปัญหา เนื่องจากปลวกกัดกินได้ ดังนั้นเมื่อเกิดมีปลวกกัดกิน จึงต้องหาทางกำจัดปลวกก่อน โดยการอบด้วยยาฆ่าแมลง แล้วทำความสะอาดด้วยแปรง ใช้สาลีชุบน้ำผสมแอลกอฮอล์เช็ดทำความสะอาด แล้วปล่อยให้แห้ง ตามด้วยน้ำมันตระไคร้หอม หรือน้ำมันยูคาลิปตัส ซึ่งจะเป็นสารเคมีที่ป้องกันแมลง และเชื้อราได้

ถ้าสภาพภูมิอากาศมีความชื้นสูง และอากาศร้อน ตลอดปี เป็นสภาพอากาศที่เอื้ออำนวยให้เกิดราได้ดีบนเอกสารโบลานหรือบนกระดาษ เมื่อเกิดราขึ้นแล้ว ต้องหาวิธีการที่แก้ไข โดยการนำเอกสารโบลานไปอบด้วยยาฆ่าเชื้อราก็ได้ แต่ถ้าเกิดราไม่มากจนเกินไปอาจจะแก้ไขหรือจัดออกด้วยวิธีง่ายๆ คือนำเอกสารโบลานมาผึ่งลมในที่ที่มีอากาศถ่ายเทได้ดี เมื่อแห้งดีแล้ว ใช้แปรงอ่อนแปรงเอาเส้นใยของเชื้อราและสิ่งสกปรกเนื่องจากราออก แล้วเช็ดทำความสะอาดด้วยแอลกอฮอล์ และปล่อยให้แห้งในที่ที่มีอากาศถ่ายเทได้ดีไม่จำเป็นต้องนำไปตากแดด หากมีรอยเปื้อนเนื่องจากราที่เกิดขึ้น ไม่สามารถจะขจัดออกด้วยแอลกอฮอล์ ก็อาจจะลองใช้น้ำยาเคมีอื่นๆ ก็ได้



ภาพประกอบ 60 การทำความสะอาดจากรอยเปื้อน ที่เกิดขึ้นจากเชื้อรา คราบน้ำมัน



ภาพประกอบ 61 ไบลานที่แตกหัก

เอกสารไบลานที่มีอายุหลายร้อยปี พบว่าอยู่ในสภาพที่กรอบ เปราะ หักได้ง่าย นั่นเป็นเพราะการสูญเสียน้ำมันที่มีในธรรมชาติที่มีอยู่ในไบลาน เนื่องจากเก็บเอกสารไบลานไว้ในที่มีอากาศร้อนและที่มีความชื้นต่ำ จึงเกิดการระเหยของน้ำมันเหล่านั้นออกไป จึงทำให้ไบลานกรอบ หักง่าย การที่ทำให้ความยืดหยุ่น หรือความเหนียวกลับคืนมา ก็สามารถทำได้ โดยการแปรงด้วยน้ำมันการบูร (Camphor Oil) น้ำมันยูคาลิปตัส น้ำมันตะไคร้หอม (Citronella Oil) หรือสารเคมีสังเคราะห์ เช่น โพลีเอเธธาลิน ไกรคอล (Polyethylene Glycol) แต่ถ้าใช้น้ำมันตะไคร้หอมหรือน้ำมันยูคาลิปตัส ก็จะสะดวกในการใช้เพราะหาง่าย นอกจากนี้ยังป้องกันการเกิดเชื้อราและป้องกันแมลงที่จะมารบกวนได้อีกด้วย แต่น้ำมันตะไคร้หอมจะทำให้สีไบลานเปลี่ยนเป็นเหลืองเล็กน้อย

เอกสารที่มีอายุมาก ตัวเขียนที่จางไว้ หมึกที่อยู่ในรอยที่จางไว้หลุดออก ทำให้การอ่านไม่ได้ เพราะตัวอักษรเห็นไม่ชัดเจน จำเป็นที่จะต้องทำให้ตัวอักษรกลับคืนมาในสภาพเดิมที่สามารถอ่านได้ โดยการใช้ขี้เถ้าหรือสีผงสีดำ หรือผงถ่านละเอียด ผสมกับน้ำมัน เช่น น้ำมันตะไคร้หอม หรือน้ำมันยาง ตามกรรมวิธีโบราณ เช็ดลงตรงรอยจาง ในลักษณะที่ขวางตัวอักษร แล้วเช็ดทำความสะอาดส่วนเกินออก ก็จะทำให้อ่านเอกสารที่จางไว้ได้ (อนัน เลิศสงคราม. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 62 การซ่อมแซมไบลาน

การซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด ถ้าพบเอกสารไบลานที่ขาด หรือหักไปตามทางยาว หรือเว้าแหงนขาดหายไป ในกรณีที่เว้าแหงนหายไป ต้องการที่จะทำให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ก็สามารถทำได้ โดยการใช้ไบลานที่มีคุณภาพใกล้เคียงของเดิม รวมทั้งสีด้วย วางบนบริเวณที่ต้องการจะซ่อมแล้ววาดด้วยดินสอดตามรูปร่างของส่วนที่ขาดหาย ตัดไบลานตามรูปที่วาดไว้ แล้วนำไปวางบนบริเวณที่ขาดไป ใช้กาวประเภท โพลีไวนิลอะซีเตต หรือโพลีไวนิลแอลกอฮอล์ เป็นตัวประสานและมีเยื่อกระดาษบาง ๆ บางทับบนรอยต่อ ในกรณีที่ไบลานเปราะมาก จนไม่สามารถจะหดยกได้ อาจซ่อมแซมได้โดยวิธี Lamination โดยการใช้เยื่อกระดาษบาง ๆ เช่น กระดาษสา โดยวิธีวางกระดาษสาประกบทั้งสองด้าน ใช้กาวที่เหมาะสม เช่น คาร์บอกซี เมธิล เซลลูโลส หรือที่รู้จักกันในชื่อ ซี เอ็ม ซี (CMC-carboxy Methyl Cellulose) (อนันต์ เลิศสงคราม. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 63 การทำทะเบียนเอกสารใบลาน



ภาพประกอบ 64 ใบลานที่ทำความสะอาดและจัดหมวดหมู่เรียบร้อยแล้ว

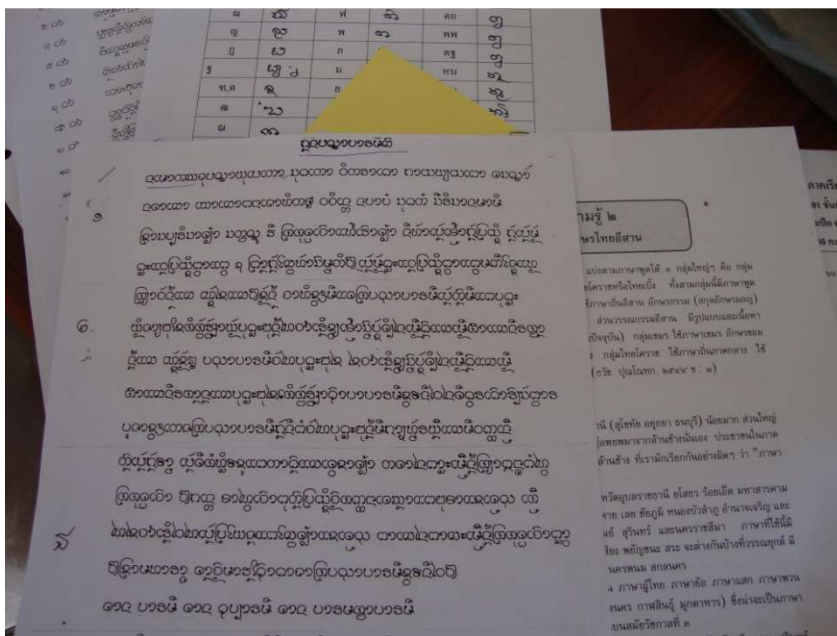
หลังจากที่ตรวจสอบและทำความสะอาด ซ่อมแซมเสร็จแล้ว ทางโรงเรียนจะ
จัดเก็บใบลานป้องกันความเสียหายโดยบรรจุลงในกล่อง ปิดฝาให้สนิท



ภาพประกอบ 65 การเก็บเอกสารใบลานไว้ในกล่องพลาสติก

ด้านการผลิต

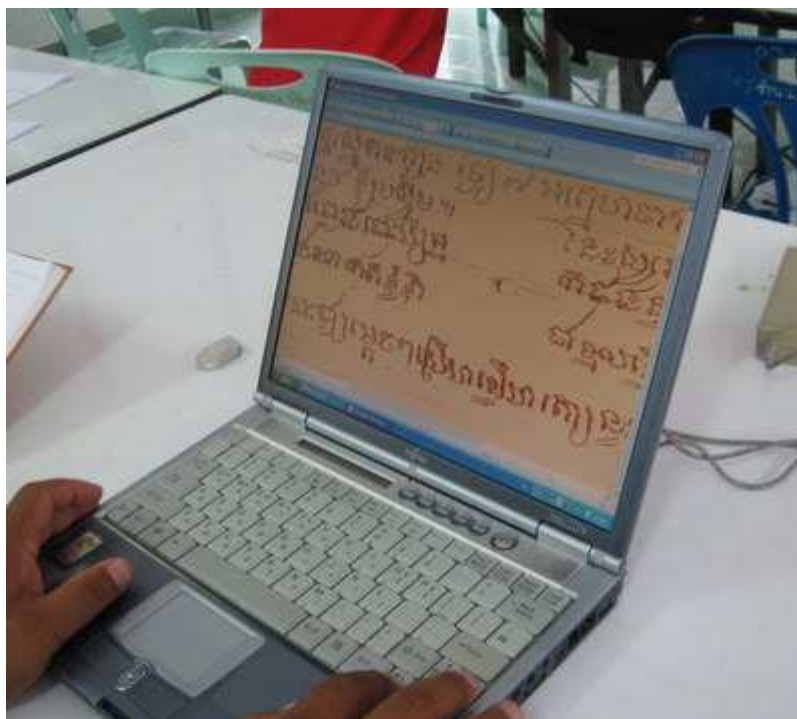
ทางโรงเรียนได้ให้นักเรียน เขียนอักษรธรรมโดยใช้ปากกา กระดาษ แทนเหล็กจาร ใบลาน และให้พิมพ์ในระบบคอมพิวเตอร์ (สาครินทร์ หาบุศย์. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 66 การเขียนอักษรธรรมลงในกระดาษแทนใบลาน

ด้านการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี

มีการนำใบลานเข้าเครื่องสแกนใส่ในเครื่องถ่ายไมโครฟิล์ม รวมทั้งสอนและสาธิตการใช้เครื่องถ่ายไมโครฟิล์ม การใช้เครื่องอ่านไมโครฟิล์ม และการใช้เครื่องถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม ออกเป็นแผ่นขนาดต่างๆ ขั้นตอนการถ่ายสำเนาจะนำเอาใบลานมาทำความสะอาด เสียก่อน จากนั้นก็นำไปให้เจ้าหน้าที่ฉายไมโครฟิล์มเพื่อบันทึกลงในฟิล์ม เพื่อบันทึกลงในฟิล์ม ตามลำดับ เมื่อบันทึกลงในฟิล์มเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำเอาใบลาน ที่ยังไม่รวมเข้ากันเป็นผูกไปให้เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่ในการเข้าผูกเอกสารใบลานเข้าไว้เหมือนเดิม แล้วนำเอกสารใบลานไปเก็บไว้ให้ห้องเก็บ เอกสารโบราณหลังจากที่ผ่านกระบวนการเก็บรักษาทุกอย่างเรียบร้อยแล้วใบลานที่บันทึกลงแผ่นฟิล์มจะถูกเก็บไว้เป็นข้อมูลลงในระบบคอมพิวเตอร์เพื่อให้บริการแก่ผู้ที่สนใจที่จะศึกษาต่อไป (สาครินทร์ หาบุศย์. 2555 : สัมภาษณ์)



ภาพประกอบ 67 การเก็บอักษรธรรมที่สแกนแล้วไว้ในระบบคอมพิวเตอร์



ภาพประกอบ 68 เครื่องถ่ายไมโครฟิล์ม

สรุปแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
ในภาคอีสาน สรุปได้ดังตาราง 3

ตาราง 3 สรุปแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
ในภาคอีสาน

โรงเรียน	ด้านการเก็บรักษา	ด้านการผลิต	ด้านการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี
พระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด	<ul style="list-style-type: none"> -ไม่ให้ถูกแสงแดด -เก็บไว้ในที่ร่มแห้ง -ไม่ให้แมลงกัดแทะ -เช็ดทำความสะอาด -ซ่อมแซมที่แตกหัก -ห่อให้มิดชิด -เก็บไว้ในตู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - เขียนลงในกระดาษ, กระดาษสา - พิมพ์ลงในคอมพิวเตอร์ - รวบรวมจัดทำเป็นรูปเล่มหนังสือ - เขียนลงบนผิวหน้ามนุษย์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้โปรแกรมการอ่านโดยผ่านระบบคอมพิวเตอร์ - ทำใบลานอิเล็กทรอนิกส์ (ฐานข้อมูลใบลาน) - ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนโดยใช้โปรแกรมเพาเวอร์พอยต์ - ทำอักษรธรรมอีสานตั้งโต๊ะ
พระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา	<ul style="list-style-type: none"> -ไม่ให้ถูกแสงมาก -ใช้เม็ดพริกไทยหรือใบตระไคร้หอมไล่แมลง -เก็บในที่ร่มแห้ง - แยกเป็นหมวดหมู่ -ถ่ายเอกสารด้วยไมโครฟิล์ม -ใช้ไม้ประกบ -เก็บใบลานไว้ตามแนวนอน -ห่อด้วยผ้า -เก็บใส่ตู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - เขียนลงในกระดาษ - พิมพ์ลงในคอมพิวเตอร์ 	<ul style="list-style-type: none"> -จัดทำเป็นป้ายประชาสัมพันธ์ -ทำพวงกุญแจ -ใบลานอิเล็กทรอนิกส์ -บทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต
พระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา	<ul style="list-style-type: none"> -ไม่ให้แตกฉีก,ขาด,งอ - ซ่อมแซมส่วนที่แตกฉีก ขาด -เก็บในที่ร่มแห้ง -เช็ดทำความสะอาด -ห่อด้วยผ้า -เก็บไว้ที่หอไตร 	<ul style="list-style-type: none"> - เขียนลงในกระดาษ - พิมพ์ลงในคอมพิวเตอร์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้โปรแกรมการอ่านโดยผ่านระบบคอมพิวเตอร์ - ใบลานอิเล็กทรอนิกส์ (ฐานข้อมูลใบลาน) - ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนโดยใช้โปรแกรมเพาเวอร์พอยต์

ตาราง 3 (ต่อ)

โรงเรียน	ด้านการเก็บรักษา	ด้านการผลิต	ด้านการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี
พระปริยัติธรรมศรีบุญเรืองวิทยา	-ใช้แปรงขนอ่อนทำ ความสะอาด -เช็ดด้วยแอลกอฮอล์, น้ำมันตะไคร้หอม, น้ำมันยูคาลิปตัส -นำไปอบ, ผึ่งลม - ซ่อมแซม -จัดหมวดหมู่ -ห่อด้วยผ้า -เก็บใส่กล่องพลาสติก	- เขียนลงในกระดาษ - พิมพ์ลงใน คอมพิวเตอร์	-สแกนใส่ในเครื่องถ่าย ไมโครฟิล์ม -เก็บไฟล์สแกนเก็บไว้ใน คอมพิวเตอร์

ตอนที่ 3 รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย เกี่ยวกับรูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน ในแต่ละโรงเรียนมีการเรียนการสอน ดังนี้

1. โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี มีรูปแบบการประยุกต์ใช้อักษรธรรมในระบบการเรียนการสอนดังนี้

ด้านกระบวนการเรียนการสอน

จากการสัมภาษณ์ครูสุจิต สาทูจรัญ ครูผู้สอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด ทำให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ดดังนี้ (สุจิต สาทูจรัญ. 2555 : สัมภาษณ์)

1. หลักสูตร ใช้หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย รายวิชาภาษาและวรรณกรรมอีสาน 1, 2 จัดการเรียนการสอนเป็นรายวิชาละ 2 ชั่วโมง/สัปดาห์ 40 ชั่วโมง/ภาค โดยมีจุดมุ่งหมายเน้นให้นักเรียนอ่านและเขียนอักษรธรรมอีสานได้ โดยจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหาตามคู่มือการเรียนรู้อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ โดยปรับปรุงเนื้อหาบางส่วนให้ง่ายและสะดวกในการจัดการเรียนการสอน

2. วิธีสอน เนื้อหาที่สอน สอนวิชาภาษาและวรรณกรรมอีสาน 1 และ 2 โดยเรียงลำดับขั้นตอนตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน เรียงลำดับตามคู่มือการเรียนรู้อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ โดยให้นักเรียนใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ในการเรียน และให้นักเรียนฝึกเขียน และอ่านตามแบบครูผู้สอน นอกจากนั้นก็จะนำคัมภีร์ใบลานแบ่งกลุ่มให้นักเรียนเปลือออกมา

เป็นภาษาไทยกลาง ฝึกให้นักเรียนอ่านค้ายากหน้าชั้นเรียน โดยครู ผู้สอนคอยแนะนำ ส่งเสริมให้ ค้นคว้าสุภาษิตอีสานเพิ่มเติม เป็นต้น

3. สื่อ อุปกรณ์การสอน ครูผู้สอนใช้คู่มือการเรียนรู้อักษรธรรมอีสานของ โรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) สื่อและอุปกรณ์เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ หนังสือพระไตรปิฎก ตัวอย่างเอกสารใบลานอักษรธรรมอีสาน ภาพต้นลาน ตูพระคัมภีร์ อุปกรณ์ การจารใบลาน (ใบลาน เหล็กจาร แผ่นรองเหล็กจาร น้ำมันยาง เขม่าไฟ เศษผ้า เป็นต้น) อุปกรณ์ การรักษาใบลาน (เศษผ้า ฟองน้ำ น้ำยาเคลือบหนัง แอลกอฮอล์) ชุดความรู้ ชุดฝึก ใบงาน โดยยก ข้อความมาจากคัมภีร์ใบลาน ส่วนมากจะเป็นสุภาษิต คติสอนใจ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์อักษรธรรม อีสานมาช่วยสอน และใช้พจนานุกรมอักษรธรรมอีสานมาประกอบการเรียนการสอน การจัด สภาพแวดล้อมเพื่อจูงใจให้นักเรียนสนใจอักษรธรรมอีสาน ให้เขียนสุภาษิตอักษรธรรมอีสานติดใน ห้องเรียน และตามสถานที่เหมาะสมเพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจ

4. การวัดและประเมินผล ประเมินจากกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน โดยเน้นทักษะทั้ง 4 คือ การฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน โดยการสังเกต การทดสอบ และการให้ทำกิจกรรม เช่น แบบฝึกหัด ใ้ทำงานทำตามใบงาน ทำรายงานการสืบค้น และปฏิบัติการ เผยแพร่ทางเอกสารและอินเทอร์เน็ต เป็นต้น สัดส่วนของการให้คะแนน เก็บคะแนน ระหว่างภาคเรียน 60 คะแนน ปลายภาคเรียน 40 คะแนน รวม 100 คะแนน



ภาพประกอบ 69 การเรียนการสอนอักษรธรรมของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด

ด้านการพัฒนาบุคลากร

โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ดมีการจัดโครงการปฐมนิเทศอบรมอักษรธรรมให้กับบุคลากร ส่งบุคลากรไปอบรมเพิ่มอักษรโบราณที่มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี สนับสนุนให้บุคลากรพัฒนาตนเองด้านคุณวุฒิ ความรู้ ความสามารถ เช่น ให้ไปศึกษาต่อระดับที่สูงขึ้นไป นำบุคลากรไปทัศนศึกษาดูงานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการศึกษา จัดประชุมสามัญประจำเดือนทุกครั้ง จัดการอบรมสัมมนาผู้บริหาร บุคลากร ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง



ภาพประกอบ 70 การจัดอบรมบุคลากรของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด

ด้านหลักสูตร

โรงเรียนใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่

โรงเรียนมีเครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องพิมพ์เอกสาร ไวท์บอร์ด โต๊ะ เก้าอี้ กระดานดำ เครื่องฉายโปรเจคเตอร์ ตู้เก็บหนังสือและเอกสาร เครื่องถ่ายเอกสาร โทรศัพท์ วิทยุ อาคารเรียนเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง 3 ชั้น มีห้องคอมพิวเตอร์ 1 ห้อง ห้องวิทยาศาสตร์ 1 ห้อง ห้องประชุม 1 ห้อง ห้องสำนักงานโรงเรียน 1 ห้อง ห้องสมุด 1 ห้อง และห้องพักครู 1 ห้อง



ภาพประกอบ 71 ห้องเรียนคอมพิวเตอร์โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด



ภาพประกอบ 72 ห้องเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด



ภาพประกอบ 73 ตู้เก็บเอกสารและหนังสือโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด

ด้านการพัฒนาเครือข่าย

เป็นโรงเรียนเครือข่ายโรงเรียนเชียงแก้วพิทยาคม ในโครงการแลกเปลี่ยนครูขาดแคลนระหว่างโรงเรียน ในกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ ทั้งนี้โรงเรียนได้ส่งครูพระไปสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในรายวิชาพระพุทธศาสนา ได้นำการเรียนการสอนทางไกลผ่านดาวเทียม ซึ่งถ่ายทอดสดจากโรงเรียนวังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยได้รับบริจาคอุปกรณ์การศึกษาผ่านดาวเทียม จากนายกมุทนิจราชพระขานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ขยายห้องเรียนที่วัดปากน้ำ ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มีการจัดทำเว็บไซต์โรงเรียน ชื่อเว็บไซต์ <http://www.watnongped.net/history.html>



ภาพประกอบ 74 เว็บไซต์โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด

ด้านการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา

โรงเรียนได้ส่งนักเรียนเข้าร่วมแข่งขันทักษะทางวิชาการในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น แข่งขันการเขียนอักษรธรรมโบราณ และได้รับรางวัลชนะเลิศ รับโล่จาก นายกรัฐมนตรีหญิง ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร มีการจัดแสดงและเผยแพร่ผลงานของนักเรียน การแสดงความสามารถในวันสำคัญ เช่น วันไหว้ครู วันวิทยาศาสตร์ วันภาษาไทย วันสุนทรภู่ ให้นักเรียนมีกิจกรรมภายในโรงเรียนเช่น กิจกรรมเสียดตามสาย กิจกรรมโครงการ กิจกรรมฝึกสวนครัวในโรงเรียน ร่วมงานทักษะทางวิชาการกลุ่มศึกษาตามแหล่งเรียนรู้ เป็นต้น



ภาพประกอบ 75 โล่รางวัลชนะเลิศการแข่งขันเขียนอักษรธรรมโบราณของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด



ภาพประกอบ 76 นักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ดทำกิจกรรมผักสวนครัวในโรงเรียน

ด้านการประเมินผลการศึกษา

นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง สามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา

ได้



ภาพประกอบ 77 หนังสือรับรองมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด

2. โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ มีรูปแบบกระบวนการเรียนการสอนดังนี้

ด้านกระบวนการเรียนการสอน

จากการสัมภาษณ์พระอาทิตย์ ศรีจันทร์ทอง ครูผู้สอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ทำให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ดังนี้ (พระอาทิตย์ ศรีจันทร์ทอง. 2555 : สัมภาษณ์)

1. หลักสูตร โรงเรียนใช้หลักสูตรท้องถิ่น เป็นหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2553) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย รายวิชา ภาษาและวรรณกรรมอีสาน 1, 2 จัดการเรียนการสอนเป็นรายวิชาละ 2 ชั่วโมง/สัปดาห์ 40 ชั่วโมง/ภาค โดยมีจุดมุ่งหมายเน้นให้นักเรียนอ่านและเขียนอักษรธรรมอีสานได้ โดยจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหาตามคู่มือการเรียนรู้อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ โดยปรับปรุงเนื้อหาบางส่วนให้ง่าย และสะดวกในการจัดการเรียนการสอน

2. วิธีสอน เนื้อหาที่สอนจะสอนวิชาภาษาและวรรณกรรมอีสาน 1 และ 2 โดยเรียงลำดับขั้นตอนตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน เรียงลำดับตามคู่มือการเรียนรู้อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ โดยให้นักเรียนสืบค้นข้อมูลจากห้องสมุด และห้องคอมพิวเตอร์ ให้นักเรียนฝึกเขียน ตามแบบฝึก และอ่านตามแบบครูผู้สอน นอกจากนั้นก็จะนำอักษรธรรมอีสานที่จารในใบลาน ให้นักเรียนเขียน อ่านและแปลออกมาเป็นภาษาไทยกลาง ฝึกให้นักเรียนอ่านคำยาก หน้าชั้นเรียน โดยครูผู้สอนคอยแนะนำ ส่งเสริมให้ค้นคว้าวรรณกรรมอีสานเพิ่มเติม เป็นต้น

3. สื่อ อุปกรณ์การสอน ครูผู้สอนใช้คู่มือการเรียนรู้อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2553) สื่อและอุปกรณ์เช่น หนังสือ พระไตรปิฎก ตัวอย่างเอกสารใบลานอักษรธรรมอีสาน ภาพต้นลาน ตูพระคัมภีร์ อุปกรณ์การจารใบลาน (ใบลาน เหล็กจาร แผ่นรองเหล็กจาร น้ำมันยาง เขม่าไฟ เศษผ้า เป็นต้น) อุปกรณ์การรักษาใบลาน (เศษผ้า ฟองน้ำ น้ำยาเคลือบหนัง แอลกอฮอล์) ชุดความรู้ ชุดฝึก ใบงาน โดยยกข้อความมาจากคัมภีร์ใบลาน ส่วนมากจะเป็นสุภาษิต คติสอนใจ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์อักษรธรรมอีสานมาช่วยสอน และใช้พจนานุกรมอักษรธรรมอีสานมาประกอบการเรียนการสอน การจัดสภาพแวดล้อม เพื่อจูงใจให้นักเรียนสนใจอักษรธรรมอีสาน

4. การวัดและประเมินผล ประเมินจากกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน โดยเน้นทักษะทั้ง 4 คือ การฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน โดยการสังเกต การทดสอบ และการให้ทำกิจกรรม เช่น แบบฝึกหัด ใบงาน ทำรายงานการสืบค้น และปฏิบัติการเผยแพร่ทางเอกสาร และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น สัดส่วนของการให้คะแนน เก็บคะแนน ระหว่างภาคเรียน 60 คะแนน ปลายภาคเรียน 40 คะแนน รวม 100 คะแนน

ด้านการพัฒนาบุคลากร

โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยาได้จัดโครงการศึกษาดูงานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในจังหวัด ขอนแก่น หนองคาย และ สปป.ลาว แขวงเวียงจันทน์ โครงการปฏิบัติธรรมประจำปี โครงการส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพบุคลากร โครงการนิเทศการสอน โครงการทำวิจัยในชั้นเรียน โครงการพัฒนาสื่อนวัตกรรมอุปกรณ์การเรียนรู้ เป็นต้น



ภาพประกอบ 78 การศึกษาดูงานนอกสถานที่ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา

ด้านหลักสูตร

ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และหลักสูตร
ใช้หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2553)

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่

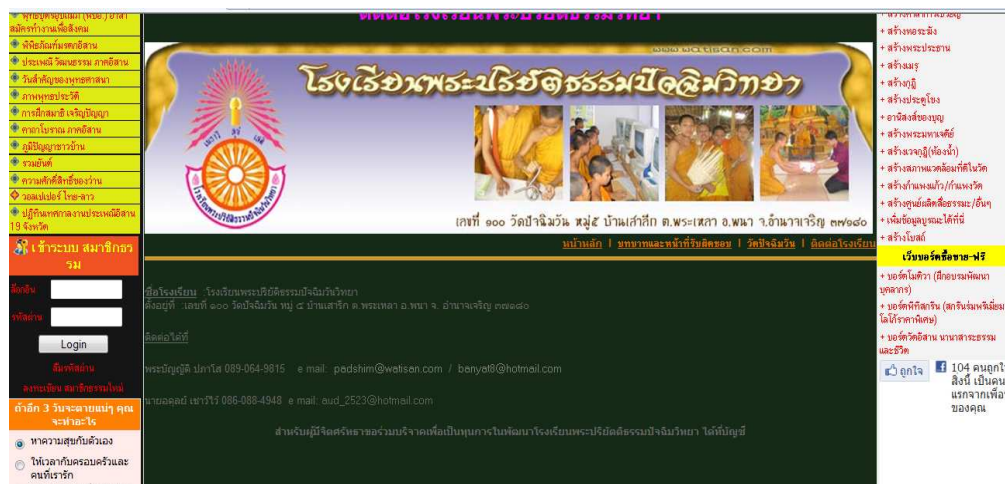
โรงเรียนมีเครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องพิมพ์เอกสาร (ปรินเตอร์) โต๊ะ เก้าอี้
กระดานไวท์บอร์ด โทรทัศน์ เครื่องฉายโปรเจคเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องเล่นวีดีโอหรือซีดี
มีอาคารเรียน 1 หลัง มีห้องเรียน 8 ห้องเรียน ห้องพักครู 1 ห้อง ห้องคอมพิวเตอร์ 1 ห้อง ห้องสมุด
1 ห้อง (โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา. 2553 : 18)

ด้านการพัฒนาเครือข่าย

ทางโรงเรียนไม่มีเว็บไซต์ แต่ใช้เว็บไซต์ในเครือข่ายชื่อ

http://www.watisan.com/wizContent.asp?wizConID=260&txtmMenu_ID=7

มีเครือข่ายกับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงสถานศึกษา ที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับอุดมศึกษาในและนอกเขตพื้นที่
การศึกษา องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น



ภาพประกอบ 79 เว็บไซต์เครือข่ายของโรงเรียนพระปริยัติธรรมปฎิบัติกิจวิทยา

ด้านการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา

โรงเรียนพระปริยัติธรรมปฎิบัติกิจวิทยาได้พัฒนาคุณภาพทางการศึกษาโดยจัดโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการทัศนศึกษางานวิทยาศาสตร์ โครงการแข่งขันทักษะทางวิชาการ โครงการทัศนศึกษานอกสถานที่ โครงการประกวดและแข่งขันการจัดบอร์ดและวาดภาพ (ที่เกี่ยวกับสิ่งเสพติด) โครงการปฏิบัติธรรมประจำปี และส่งเสริมประชาธิปไตย ระเบียบวินัยในโรงเรียน เป็นต้น



ภาพประกอบ 80 โครงการสานสัมพันธ์ทำดีเพื่อพ่อหลวงของโรงเรียนพระปริยัติธรรม



ภาพประกอบ 81 โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยาได้นำนักเรียนไปแข่งขันงานทักษะวิชาการของกลุ่มโรงเรียน แผนกสามัญศึกษาระดับประเทศที่ อำเภोधงพระธาตุนม จังหวัดนครพนม



ภาพประกอบ 82 นักเรียนทัศนศึกษาคณะวิทยาศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี



ภาพประกอบ 83 การนั่งสมาธิในโครงการปฏิบัติธรรมของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม
ปัจฉิมวันวิทยา



ภาพประกอบ 84 พระสงฆ์ สามเณร โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา บิณฑบาตภายในวัดใน
โครงการปฏิบัติธรรม

ด้านการประเมินผลการศึกษา

นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงสามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้

3. โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชาวັฒมหาธาตุ อำเภอมือง
จังหวัดยโสธร มีรูปแบบกระบวนการเรียนการสอนดังนี้

ด้านกระบวนการเรียนการสอน

จากการสัมภาษณ์พระอาทิตย์ ศรีจันทร์ทอง ครูผู้สอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียน
พระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชาวັฒมหาธาตุ ทำให้รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการเรียน
การสอนอักษรธรรมอีสานโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชาวັฒมหาธาตุ ดังนี้
(พระอาทิตย์ ศรีจันทร์ทอง. 2555 : สัมภาษณ์)

1. หลักสูตร โรงเรียนใช้หลักสูตรท้องถิ่น เป็นหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
โรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2553) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ
ภาษาและวรรณกรรมอีสาน 1, 2 จัดการเรียนการสอนเป็นรายวิชาละ 2 ชั่วโมง/สัปดาห์ 40 ชั่วโมง/
ภาค โดยมีจุดมุ่งหมายเน้นให้นักเรียนอ่านและเขียนอักษรธรรมอีสานได้ โดยจัดลำดับความสำคัญของ
เนื้อหาตามคู่มือการเรียนรู้อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ โดยปรับปรุงเนื้อหาบางส่วนให้ง่าย
และสะดวกในการจัดการเรียนการสอน

2. วิธีสอน เนื้อหาที่สอนจะสอนวิชาภาษาและวรรณกรรมอีสาน 1 และ 2
โดยเรียงลำดับขั้นตอนตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน เรียงลำดับตามคู่มือการเรียนรู้อักษร
ธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ การแบ่งพยัญชนะวรรค การแจกพยัญชนะ การแจกไม้สระ
การผสม การฝึกอ่าน การฝึกเขียน โดยให้นักเรียนฝึกเขียนและอ่านตามแบบครูผู้สอน เน้นการอ่าน
ออกเสียงพยัญชนะให้ถูกต้องตามสำเนียงอีสาน ส่วนการฝึกเขียนให้นักเรียนเขียนพยัญชนะ สระ
ฝึกการผสมคำ ฝึกการคัดลอกบทความ ให้เขียนตามบอก ให้ค้นคว้าสุภาษิตของท้องถิ่นแล้วเขียนเป็น
อักษรธรรมอีสานเป็นกิจกรรมเสริมเพิ่มเติม

3. สื่อ อุปกรณ์การสอน ครูผู้สอนจะใช้สื่อคือแบบเรียนอักษรธรรมอีสานของ
โรงเรียนสว่างวีระวงศ์ นอกจากนั้นจะยกข้อความมาจากคัมภีร์ไบเบิล ส่วนมากจะเป็นสุภาษิต คติสอนใจ
มาใช้ประกอบการเรียนการสอน ไม่ได้ใช้แผ่นใส ไม่ได้ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยสอน ไม่เคยใช้
พจนานุกรมอักษรธรรมอีสานมาประกอบการเรียนการสอน จัดสภาพแวดล้อมเพื่อจูงใจให้นักเรียน
สนใจเรียนอักษรธรรมอีสาน

4. การวัดผลและประเมินผล ประเมินจากกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน โดย
เน้นทักษะทั้ง 4 คือ การฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน โดยการสังเกต การทดสอบ การทำ
กิจกรรม เช่น แบบฝึกหัด ให้งานทำตามใบงานเป็นต้น สัดส่วนของการให้คะแนนเก็บคะแนนระหว่าง
ภาคเรียน 60 คะแนน ปลายภาคเรียน 40 คะแนน รวม 100

ด้านการพัฒนาบุคลากร

จัดโครงการอบรมบุคลากร อบรมการทำวิจัยในชั้นเรียน โครงการจัดทำแผนการ
เรียนรู้ การทำสื่อการเรียนการสอน โครงการแนะแนว ส่งเสริมให้บุคลากรเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น
นำพาบุคลากรที่ศกศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่มีประสิทธิภาพ

ด้านหลักสูตร

ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2553)

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่

มีเครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องเล่นวิดีโอ/ซีดี เครื่องโทรสาร โทรทัศน์ กระดาน ไวท์บอร์ด มีอาคารเรียน 1 หลัง ห้องเรียน จำนวน 6 ห้อง ห้องคอมพิวเตอร์ 1 ห้อง ห้องสมุด 1 ห้อง โรงเรียนมีอาคารที่สะอาด ร่มรื่น สวยงาม



ภาพประกอบ 85 ห้องเรียนคอมพิวเตอร์โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชาวัดมหาธาตุ อำเภอมือง จังหวัดยโสธร



ภาพประกอบ 86 บรรยากาศภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชาวัดมหาธาตุ อำเภอมือง จังหวัดยโสธร

ด้านการพัฒนาเครือข่าย

โรงเรียนไม่มีเว็บไซต์ แต่มีเครือข่ายที่เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม และสถานศึกษาต่าง ๆ

ด้านการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา

โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชาวชิราวุฒิมหาธาตุ พัฒนาคุณภาพทางการศึกษาโดยจัดส่งนักเรียนเข้าร่วมการแข่งขันทักษะทางวิชาการระดับประเทศ ระดับกลุ่มจัดโครงการภาษาไทย-อังกฤษวันละคำ จัดโครงการเรารักการอ่าน จัดโครงการทัศนศึกษาออกสถานที่จัดโครงการปฏิบัติธรรมอบรมคุณธรรม จริยธรรม ประจำปี โครงการตอบปัญหาวิชาการ โครงการการอ่าน คิด และวิเคราะห์ เป็นต้น

ด้านการประเมินผลการศึกษา

นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงสามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้

4. โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีรูปแบบกระบวนการเรียนการสอนดังนี้

ด้านกระบวนการเรียนการสอน

จากการสัมภาษณ์นายบุญทรัพย์ เพชรดี ครูผู้สอน ทำให้รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา ดังนี้ (บุญทรัพย์ เพชรดี. 2555 : สัมภาษณ์)

1. หลักสูตร โรงเรียนใช้หลักสูตรท้องถิ่น เป็นหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2553) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย รายวิชา ภาษาและวรรณกรรมอีสาน 1, 2 จัดการเรียนการสอนเป็นรายวิชาละ 2 ชั่วโมง/สัปดาห์ 40 ชั่วโมง/ภาค โดยมีจุดมุ่งหมายเน้นให้นักเรียนอ่านและเขียนอักษรธรรมอีสานได้ โดยจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหาตามคู่มือการเรียนรู้อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ โดยปรับปรุงเนื้อหาบางส่วนให้ง่ายและสะดวกในการจัดการเรียนการสอน

2. วิธีสอน เนื้อหาที่สอนจะสอนวิชาภาษาและวรรณกรรมอีสาน 1 และ 2 โดยเรียงลำดับขั้นตอนตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน เรียงลำดับตามคู่มือการเรียนรู้อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ การแบ่งพยัญชนะวรรค การแจกพยัญชนะ การแจกไม้สระ การผสม การฝึกอ่าน การฝึกเขียน โดยให้นักเรียนฝึกเขียนและอ่านตามแบบครูผู้สอน เน้นการอ่านออกเสียงพยัญชนะให้ถูกต้องตามสำเนียงอีสาน ส่วนการฝึกเขียนให้นักเรียนเขียนพยัญชนะ สระ ฝึกการผสมคำ ฝึกการคัดลอกบทความ ให้เขียนตามบอก ให้ค้นคว้านิทานของท้องถิ่นแล้วเขียนเป็นอักษรธรรมอีสานเป็นกิจกรรมเสริมเพิ่มเติม

3. สื่อ อุปกรณ์การสอน ครูผู้สอนจะใช้สื่อคือแบบเรียนอักษรธรรมอีสานของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ นอกจากนั้นจะยกข้อความมาจากคัมภีร์ไบเบิล ส่วนมากจะเป็นนิทานพื้นบ้าน คติสอนใจมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยสอน จัดสภาพแวดล้อมเพื่อจูงใจให้นักเรียนสนใจเรียนอักษรธรรมอีสาน

4. การวัดผลและประเมินผล ประเมินจากกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน โดยเน้นทักษะทั้ง 4 คือ การฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน โดยการสังเกต การทดสอบ

การทำกิจกรรม เช่น แบบฝึกหัด ให้งานทำตามใบงานเป็นต้น สัดส่วนของการให้คะแนน เก็บคะแนนระหว่างภาคเรียน 60 คะแนน ปลายภาคเรียน 40 คะแนน รวม 100

ด้านการพัฒนาบุคลากร

ได้พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจเป้าหมายการจัดการศึกษาและหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน มีการวิเคราะห์ศักยภาพของผู้เรียนเป็นรายบุคคล สามารถจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีความสามารถในการใช้สื่อและเทคโนโลยี โดยดำเนินโครงการนิเทศการสอน นิเทศภายในโรงเรียน การใช้คอมพิวเตอร์พื้นฐานในโรงเรียน ห้องศูนย์สื่อการเรียนการสอน งานชุมทรัพย์ทางคณิตศาสตร์ พัฒนาบุคลากร เสริมสร้างชุมคลังทางปัญญา การวิจัยในชั้นเรียน การส่งเสริมการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ตามกลุ่มสาระต่าง ๆ หลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสาระเพิ่มเติม ส่งเสริมให้ครูพัฒนาการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย จัดทำห้องศูนย์สื่อเพื่อบริการการใช้สื่อ อินเทอร์เน็ตเพื่อใช้ในการศึกษา ส่งเสริมให้ครูผลิตสื่อใช้เอง มีการทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาในการจัดการเรียนการสอน ให้ทำแฟ้มสะสมงานของครูและนักเรียน (พระรัตโนภาสวิมล. 2555 : สัมภาษณ์)

นำบุคลากรไปทัศนศึกษาดูงานเพื่อการพัฒนางาน ส่งเสริมให้บุคลากรได้รับการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนในกลุ่มสาระที่สอน เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในการทำงาน ให้บุคลากรเข้าร่วมการอบรมการจัดทำหลักสูตรแกนกลาง ส่งเสริมให้ครูได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น จัดบุคลากรเข้ารับการอบรมการพัฒนาความรู้ในด้านการจัดทำแผนแม่บท/แผนพัฒนา แผนกลยุทธ์ จัดบุคลากรเข้ารับการอบรมเชิงปฏิบัติการ ศึกษาดูงานเรื่องการพัฒนาหลักสูตร รวมทั้งการวัดผลและการประเมินผลจากสภาพจริง (พระรัตโนภาสวิมล. 2555 : สัมภาษณ์)

ด้านหลักสูตร

ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)

โรงเรียนสว่างวีรวงศ์									
ตัวที่ ๑					ตัวที่ ๒				
กลุ่มสาระการเรียนรู้	พื้นฐาน		เพิ่มเติม		กลุ่มสาระการเรียนรู้	ระดับชั้น (ชั่วโมง)			รวม
	บังคับ	เลือก	บังคับ	เลือก		ป. 4	ป. 5	ป. 6	
กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย	160	4.0	—	—	กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย	80	—	80	—
1. ภาษาไทย	120	3.0	—	—	1. ภาษาไทย	80	120	80	120
2. วรรณคดี ภาษาไทย	120	3.0	—	—	2. วรรณคดี	80	—	—	80
3. ศึกษาค้นคว้าอิสระ	40	1.0	—	—	3. ศึกษาค้นคว้าอิสระ	80	—	—	80
4. ศิลปวัฒนธรรม	40	1.0	—	—	4. ศิลปวัฒนธรรม	40	—	—	40
5. ภาษาต่างประเทศ	80	2.0	—	—	5. ภาษาต่างประเทศ	40	—	—	40
รวม	760	19.0	—	—	6. ภาษาอังกฤษ	80	40	80	40
กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์	—	—	40	1.0	รวม	720	—	480	—
1. คณิตศาสตร์	—	—	40	1.0	กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์	—	—	80	—
2. คณิตศาสตร์เพิ่มเติม	—	—	80	2.0	1. วิทยาศาสตร์	—	40	—	40
3. คณิตศาสตร์บูรณาการ	—	—	120	3.0	2. วิทยาศาสตร์เพิ่มเติม	—	120	—	120
รวม	—	—	280	7.0	รวม	—	620	—	800
กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม	160	4	—	—	กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ	140	—	120	—
1. สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม	160	4	—	—	1. ศิลปะ	160	—	—	160
รวม	920	23.0	280	7.0	รวม	1,500	1,440	—	1,440

ภาพประกอบ 87 โครงสร้างหลักสูตรพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอมือง จังหวัดมุกดาหาร

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่

มีเครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องเล่นวีดีโอ/ซีดี เครื่องโทรสาร โทรทัศน์ วิทยุ กระดานไวท์บอร์ด เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ มีอาคารเรียนถาวร 1 หลัง มีห้องเรียน 6 ห้อง ห้องคอมพิวเตอร์ 1 ห้อง ห้องพยาบาล 1 ห้อง และห้องสมุด 1 ห้อง

ด้านการพัฒนาเครือข่าย

ทางโรงเรียนไม่มีเว็บไซต์ มีเครือข่ายที่เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลกับแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้านการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา

ส่งนักเรียนเข้าแข่งขันทักษะทางวิชาการในระดับกลุ่ม ถึงระดับประเทศ ส่งเสริมกระบวนการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนโดยการจัดการเรียนการสอนแบบโครงงานในวิชาวิทยาศาสตร์ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงออกทางด้านความคิดสร้างสรรค์ จัดโครงการพานักเรียนทัศนศึกษานอกสถานที่ (พระอธิการบัญญัติ กิตติโสภโณ. 2555 : สัมภาษณ์)

ด้านการประเมินผลการศึกษา

นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง สามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา

ได้



ภาพประกอบ 88 ห้องเรียนคอมพิวเตอร์โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

ตาราง 4 รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

โรงเรียน พระปริยัติธรรม	ด้านกระบวนการ เรียนการสอน	ด้านการพัฒนา บุคลากร	ด้านหลักสูตร	ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่	ด้านการพัฒนา เครือข่าย	ด้านการพัฒนา คุณภาพทาง การศึกษา	ด้านการประเมินผล การศึกษา
วัดหนองเป็ด ตำบล นาคาย อำเภอ ตาลชุม จังหวัด อุบลราชธานี	1. หลักสูตร ใช้ หลักสูตรสถานศึกษา ชั้นพื้นฐานโรงเรียน สว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) 2. วิธีสอน สอนวิชา ภาษาและ วรรณกรรมอีสาน 1 และ 2 เรียงลำดับ ตามคู่มือการเรียนรู้ อักษรธรรมอีสานของ โรงเรียนสว่างวีระวงศ์ 3. สื่อ อุปกรณ์การ สอน ครูผู้สอนใช้ คู่มือการเรียนรู้อักษร ธรรมอีสาน	จัดโครงการ ปฐมนิเทศอบรม อักษรธรรม ให้กับ บุคลากร ส่ง บุคลากรไปอบรม สนับสนุนให้ บุคลากรพัฒนา ตนเองด้านคุณวุฒิ ความรู้ ความสามารถ	ใช้หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และหลักสูตร สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)	เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องพิมพ์เอกสาร ไวท์บอร์ด โต๊ะ เก้าอี้ กระดานดำ เครื่องฉาย โปรเจคเตอร์ ตู้เก็บ หนังสือและเอกสาร เครื่องถ่ายเอกสาร โทรทัศน์ วิทยุ อาคารเรียนเป็น อาคารคอนกรีต เสริมเหล็ก สูง 3 ชั้น มีห้องคอมพิวเตอร์ ห้องวิทยาศาสตร์ ห้องประชุม ห้อง สำนักงานโรงเรียน ห้องสมุด และ ห้องพักครู	เป็นเครือข่าย โรงเรียนเชียงแก้ว พิทยาคม โรงเรียนวังไกลกังวล จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ได้ขยายห้องเรียนที่ วัดปากน้ำ ตำบล กุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีการจัดทำเว็บไซต์ โรงเรียน	ส่งนักเรียนเข้า แข่งขันทักษะทาง วิชาการ จัดแสดงและ เผยแพร่ผลงาน นักเรียน ให้นักเรียนมี กิจกรรมภายใน โรงเรียน กิจกรรม เสียงตามสาย กิจกรรมโครงการ กิจกรรมผัดสวนครัว ในโรงเรียน	นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนสูง สามารถสอบเข้า เรียนต่อใน ระดับอุดมศึกษา

ตาราง 4 (ต่อ)

โรงเรียน พระปริยัติธรรม	ด้านกระบวนการ เรียนการสอน	ด้านการพัฒนา บุคลากร	ด้านหลักสูตร	ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่	ด้านการพัฒนา เครือข่าย	ด้านการพัฒนา คุณภาพทาง การศึกษา	ด้านการประเมินผล การศึกษา
	<p>ของโรงเรียนสว่าง วีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) 4. การวัดและ ประเมินผล ประเมินจาก กระบวนการเรียนรู้ ของนักเรียนโดยเน้น ทักษะทั้ง 4 คือ การ ฟัง การพูด การ อ่าน และการเขียน</p>						
<p>ปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัด อำนาจเจริญ</p>	<p>1. หลักสูตร ใช้หลักสูตร สถานศึกษาชั้น พื้นฐานโรงเรียน สว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)</p>	<p>โครงการศึกษาดูงาน โครงการปฏิบัติ ธรรมประจำปี โครงการส่งเสริม สนับสนุนและพัฒนา ศักยภาพบุคลากร</p>	<p>ใช้หลักสูตร แกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และ</p>	<p>เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องพิมพ์เอกสาร (ปริ้นเตอร์) โต๊ะ เก้าอี้ กระดานไวท์ บอร์ด โทรทัศน์</p>	<p>มีเครือข่ายกับ โรงเรียนพระปริยัติ ธรรมแผนกสามัญ ศึกษา ในภาคอีสาน สร้างเครือข่าย เชื่อมโยงสถานศึกษา</p>	<p>โครงการทัศนศึกษา งานวิทยาศาสตร์ โครงการแข่งขัน ทักษะทางวิชาการ โครงการทัศนศึกษา นอกสถานที่</p>	<p>นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนสูง สามารถสอบเข้า เรียนต่อใน ระดับอุดมศึกษา</p>

ตาราง 4 (ต่อ)

โรงเรียน พระปริยัติธรรม	ด้านกระบวนการ เรียนการสอน	ด้านการพัฒนา บุคลากร	ด้านหลักสูตร	ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่	ด้านการพัฒนา เครือข่าย	ด้านการพัฒนา คุณภาพทาง การศึกษา	ด้านการประเมินผล การศึกษา
	<p>2. วิธีสอน สอนวิชา ภาษาและ วรรณกรรมอีสาน 1 และ 2 เรียงลำดับ ตามคู่มือการเรียนรู้ อักษรธรรมอีสาน ของโรงเรียนสว่าง วีรวงศ์</p> <p>3. สื่อ อุปกรณ์การ สอน -คู่มือการเรียนรู้ อักษรธรรมอีสาน ของโรงเรียนสว่างวี รวงศ์ 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) - หนังสือ พระไตรปิฎก ตัวอย่างเอกสารใบ ลานอักษรธรรม</p>	<p>โครงการนิเทศการ สอน โครงการทำวิจัยใน ชั้นเรียน โครงการ พัฒนาสื่อนวัตกรรม อุปกรณ์การเรียนรู้</p>	<p>หลักสูตรสถานศึกษา ชั้นพื้นฐานโรงเรียน สว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)</p>	<p>เครื่องฉาย โปรเจคเตอร์ เครื่อง ถ่ายเอกสาร เครื่อง เล่นวีดีโอหรือซีดี มีอาคารเรียน ห้องเรียน ห้องพักครู ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องสมุด</p>	<p>ที่จัดการศึกษาชั้น พื้นฐานและ ระดับอุดมศึกษาใน และนอกเขตพื้นที่ การศึกษา</p>	<p>โครงการประกวด และแข่งขันการจัด บอร์ดและวาดภาพ (ที่เกี่ยวกับ สิ่งเสพติด) โครงการปฏิบัติ ธรรมประจำปี และ ส่งเสริม ประชาธิปไตย ระเบียบวินัยใน โรงเรียน</p>	

ตาราง 4 (ต่อ)

โรงเรียน พระปริยัติธรรม	ด้านกระบวนการ เรียนการสอน	ด้านการพัฒนา บุคลากร	ด้านหลักสูตร	ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่	ด้านการพัฒนา เครือข่าย	ด้านการพัฒนา คุณภาพทาง การศึกษา	ด้านการประเมินผล การศึกษา
	อีสาน ภาพต้นลาน ตูพระคัมภีร์ อุปกรณ์การจารใบ ลาน อุปกรณ์การ รักษาใบลาน ชุดความรู้ ชุดฝึก ใบงาน โปรแกรม คอมพิวเตอร์อักษร ธรรมอีสาน พจนานุกรมอักษร ธรรมอีสาน 4. การวัดผล ประเมินผล ประเมิน จากทักษะการฟัง อ่าน เขียน และพูด การสังเกต การ ทดสอบ						

ตาราง 4 (ต่อ)

โรงเรียน พระปริยัติธรรม	ด้านกระบวนการ เรียนการสอน	ด้านการพัฒนา บุคลากร	ด้านหลักสูตร	ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่	ด้านการพัฒนา เครือข่าย	ด้านการพัฒนา คุณภาพทาง การศึกษา	ด้านการประเมินผล การศึกษา
เจ้าบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ อำเภอ เมือง จังหวัดยโสธร	1. หลักสูตร ใช้หลักสูตร สถานศึกษาชั้น พื้นฐานโรงเรียน สว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) 2. วิธีสอน สอนวิชาภาษาและ วรรณกรรมอีสาน 1 และ 2 ตามลำดับ คู่มือการเรียนรู้ อักษรธรรมอีสาน ของโรงเรียนสว่าง วีระวงศ์ 3. สื่อ อุปกรณ์ คู่มือการเรียนรู้ อักษรธรรมอีสาน ของโรงเรียน	-โครงการอบรม บุคลากร, อบรมการ ทำวิจัยในชั้นเรียน, จัดทำแผนการ เรียนรู้, ทำสื่อการ เรียนการสอน, โครงการแนะแนว	ใช้หลักสูตร แกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และหลักสูตร สถานศึกษาชั้น พื้นฐานโรงเรียน สว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)	คอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร, เครื่องเล่นวีดีโอ/ซีดี, เครื่องโทรสาร, โทรศัพท์, ไวท์บอร์ด, อาคารเรียน, ห้องเรียน, ห้อง คอมพิวเตอร์, ห้องสมุด	มีโรงเรียนพระปริยัติ ธรรมในภาคอีสาน และโรงเรียนในเขต พื้นที่การศึกษา	นักเรียนเข้าร่วมการ แข่งขันทางวิชาการ ระดับประเทศ กลุ่ม, โครงการเรารัก อักษรธรรม, โครงการปฏิบัติ ธรรมอบรมคุณธรรม	ผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนสูง, นักเรียน สอบเข้า ระดับอุดมศึกษา

ตาราง 4 (ต่อ)

โรงเรียน พระปริยัติธรรม	ด้านกระบวนการเรียน การสอน	ด้านการพัฒนา บุคลากร	ด้านหลักสูตร	ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่	ด้านการพัฒนา เครือข่าย	ด้านการพัฒนา คุณภาพทาง การศึกษา	ด้านการประเมินผล การศึกษา
	สว่างวีรวงศ์ 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) - หนังสือพระไตรปิฎก ตัวอย่างเอกสารใบลาน อักษรธรรม 4. การวัดและ ประเมินผล -การฟัง พูด อ่าน เขียน -การสังเกต ทดสอบ ทำแบบฝึกหัด						
วัดศรีบุญเรือง วิทยา ตำบลศรีบุญ เรือง อำเภอเมือง จังหวัด มุกดาหาร	1. หลักสูตร ใช้หลักสูตรสถานศึกษา ชั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่าง วีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)	-จัดโครงการนิเทศ การสอนในโรงเรียน, ส่งครูเข้ารับการ อบรมการจัดทำ หลักสูตรแกนกลาง, ส่งเสริมให้ครูได้	ใช้หลักสูตร แกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และหลักสูตร สถานศึกษาชั้น	เครื่องคอมพิวเตอร์, เครื่องถ่ายเอกสาร, เครื่องเล่นวิดีโอ/ซีดี, เครื่องโทรสาร, โทรทัศน์, กระดาน, ไวท์บอร์ด, อาคาร เรียน, ห้องเรียน	มีโรงเรียนพระปริยัติ ธรรมในภาคอีสาน และโรงเรียนในเขต พื้นที่การศึกษา, แลกเปลี่ยนข้อมูลกับ แหล่งเรียนรู้และภูมิ ปัญญาท้องถิ่น	ส่งนักเรียนเข้าร่วม แข่งขันทักษะทาง วิชาการ ระดับประเทศ กลุ่ม, เปิดโอกาสให้	ผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนสูง, นักเรียน สอบเข้า ระดับอุดมศึกษา

ตาราง 4 (ต่อ)

โรงเรียน พระปริยัติธรรม	ด้านกระบวนการเรียน การสอน	ด้านการพัฒนา บุคลากร	ด้านหลักสูตร	ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่	ด้านการพัฒนา เครือข่าย	ด้านการพัฒนา คุณภาพทาง การศึกษา	ด้านการประเมินผล การศึกษา
	<p>2. วิธีสอน สอนวิชาภาษาและ วรรณกรรมอีสาน 1, 2 ตามลำดับคู่มือการ เรียนรู้อักษรธรรมอีสาน ของโรงเรียนสว่าง วีระวงศ์</p> <p>3. สื่อ อุปกรณ์ คู่มือการเรียนรู้อักษร ธรรมอีสานของโรงเรียน สว่างวีระวงศ์ 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553), คัมภีร์ไบลาน</p> <p>4. การวัดและ ประเมินผล -การฟัง พูด อ่าน เขียน -การสังเกต ทดสอบ ทำแบบฝึกหัด</p>	<p>เรียนต่อในระดับที่ สูงขึ้น, ส่งบุคลากร ครูเข้ารับการอบรม พัฒนาความรู้ด้าน การจัดทำแผน แม่บท, ส่งบุคลากร เข้ารับการอบรมเชิง ปฏิบัติการเกี่ยวกับ การใช้คอมพิวเตอร์</p>	<p>พื้นฐานโรงเรียน สว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)</p>	<p>ห้องคอมพิวเตอร์, ห้องสมุด</p>		<p>นักเรียนแสดงออก ด้านความคิด สร้างสรรค์</p>	

สรุป รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานของโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน ได้ดังนี้

1. ด้านกระบวนการเรียนการสอน โรงเรียนทุกโรงใช้หลักสูตรการศึกษาแกนกลาง ชั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และใช้หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) วิธีการสอน สอนตามลำดับของเนื้อหาในคู่มือการเรียนการสอนของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ ที่เรียบเรียงโดย วัฒน ศรีสว่าง สอนโดยใช้สื่อคอมพิวเตอร์ และวัดผลประเมินผลโดยการฟัง พูด อ่าน และเขียน
2. ด้านพัฒนาบุคลากร โรงเรียนทุกโรงจัดส่งบุคลากรไปอบรมสัมมนา และทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่เพื่อเพิ่มองค์ความรู้ใหม่ให้กับบุคลากร
3. ด้านหลักสูตร โรงเรียนทั้ง 4 โรงใช้หลักสูตรการศึกษาแกนกลางชั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และใช้หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553)
4. ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ โรงเรียนทั้ง 4 โรง มีเครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ โทรทัศน์ วิทยุ
5. ด้านการพัฒนาเครือข่าย โรงเรียนมีเว็บไซต์เป็นของตัวเอง มีการเชื่อมโยงกับกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม และชุมชน
6. ด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โรงเรียนทั้ง 4 โรง มีการส่งนักเรียนเข้าแข่งขันทักษะทางวิชาการในระดับกลุ่ม ถึงระดับประเทศ มีโครงการอบรมและทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่
7. ด้านการประเมินผล โรงเรียนทั้ง 4 โรง นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง สามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้

จากการจัดสนทนากลุ่มของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน ทำให้พบว่า กลุ่มโรงเรียนมีความต้องการที่จะมีการจัดระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน ให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั้งกลุ่ม จึงมีการประยุกต์รูปแบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานดังนี้

1. ด้านกระบวนการเรียนการสอน
 - จัดกระบวนการเรียนการสอนให้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ใช้หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาชั้นพื้นฐาน 2551 และหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) เพิ่มเข้าในหลักสูตรในรายวิชาภาษาไทย โดยใช้โปรแกรมการพิมพ์อักษรธรรมอีสาน
2. ด้านการพัฒนาบุคลากร
 - ให้มีการจัดโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการคอมพิวเตอร์อักษรธรรมอีสาน โดยมีวัตถุประสงค์พัฒนาบุคลากรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการทำงานด้านไอที (IT) ให้กับหน่วยงาน เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถนำความรู้และประสบการณ์จากการอบรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์เพิ่ม ประสิทธิภาพในการทำงาน และดำเนินการสำรวจความต้องการในการอบรม เพื่อจะได้นำผลจากการสำรวจไปดำเนินการพัฒนาบุคลากรดำเนินการดังนี้ การปฐมนิเทศ การสัมมนา การประชุม เชิงปฏิบัติการ การประชุมบุคลากร การศึกษาดูงาน จัดโครงการอบรมครูผู้สอนอักษรธรรมเพื่อพัฒนา ครูผู้สอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร การเรียนการสอน เทคนิควิธีการสอนสมัยใหม่ สามารถถ่ายทอดเนื้อหาสาระของหลักสูตร ทำให้ผู้เรียน เกิดความรู้ความเข้าใจ สามารถสอบผ่านบาลีสนามหลวงได้ และจัดอบรมบุคลากรเกี่ยวกับการทำวิจัย ในชั้นเรียน และอบรมหลักสูตรแกนกลางการศึกษาชั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551

3. ด้านหลักสูตร

ให้โรงเรียนบรรจุหลักสูตรของสถานศึกษาเพิ่มเติมในกลุ่มสาระภาษาไทย หรือวิชาพุทธศาสนา ใช้เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย

สร้างหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การเขียน อ่าน ถอดใจความของอักษรธรรมอีสานเพิ่มเติมหลักสูตรแกนกลาง

4. ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่

ให้มีวัสดุ อุปกรณ์ และสื่อที่ทันสมัยก้าวทันโลกเพื่อยกระดับสู่มาตรฐานสากล มีการใช้สื่อการเรียนการสอนทั้งสื่อธรรมชาติ คอมพิวเตอร์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตำราเรียน มีการใช้โปรแกรม Power Point ในการเรียนการสอน เปลี่ยนจากการจารบนใบลานเป็นเขียนด้วยกระดาษแทน และพิมพ์ในระบบคอมพิวเตอร์ ในห้องเรียนควรมีไวท์บอร์ด เครื่องโปรเจคเตอร์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องฉายวิดีโอ/ซีดี จัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมให้ร่มรื่น สะอาด สวยงาม ระเบียบเรียบร้อยเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอน ห้องเรียนต้องมีอากาศเย็นสบาย ไม่ร้อนอบอ้าว อากาศถ่ายเท

5. ด้านการพัฒนาเครือข่าย

ให้มีฐานข้อมูลอักษรธรรม สร้างเว็บไซต์โรงเรียนเชื่อมโยงกับกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมและโรงเรียนที่มีการสอนอักษรธรรม โดยแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน มีการจัดระเบียบโครงสร้างของบุคลากรในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน การเป็นสมาชิกเครือข่ายต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเอง ต้องพัฒนาเครือข่ายไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย

เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้วเครือข่ายอาจยุบไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้ และให้พัฒนาชุดอักษรธรรมอีสานบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

6. การพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา

ให้มีการปรับปรุงการเรียนการสอนโดยการนำระบบคอมพิวเตอร์ช่วยสอนมาใช้ในโรงเรียน โดยเรียนระบบ "การเรียนการสอนทางไกลแบบ 2 ทาง (2 Ways Video Conference)" เรียนแบบ Video Conference ไม่ว่าจะเรียนพระปริยัติธรรม หรือโรงเรียนในเครือข่ายใดก็ตามสามารถเรียนได้ มีความมั่นใจได้ว่าจะได้รับความรู้เท่าเทียมกันทุกที่เพราะการเรียนการสอนทางไกลแบบ "วิดีโอคอนเฟอร์เรนซ์" เป็นการออกอากาศสด ณ ห้องส่งส่วนกลางจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมไปยังศูนย์การเรียน หรือโรงเรียนเครือข่าย เป็นการเรียนการสอนแบบสื่อสาร 2 ทางคือ อาจารย์และนักเรียนสามารถคุยโต้ตอบกันได้ตลอดเวลา โดยแต่ละศูนย์การเรียนพระปริยัติธรรม หรือโรงเรียนเครือข่าย จะมีอาจารย์และเจ้าหน้าที่ประจำอยู่คอยกำกับดูแลการเรียนการสอนและช่วยทบทวนบทเรียนให้นักเรียนในช่วงท้ายคาบเรียนเพื่อให้มีความเข้าใจในบทเรียนอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น และมีการเชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านอักษรธรรมอีสานมาให้องค์ความรู้กับนักเรียน

7. การประเมินผลทางการศึกษา

ควรมีการประเมินจากกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนโดยเน้นทักษะทั้ง 4 คือ การฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน โดยการสังเกต การทดสอบ และการให้ทำกิจกรรม เช่น ทำแบบฝึกหัด ใบงาน ทำรายงานการสืบค้น ปฏิบัติการเผยแพร่ทางเอกสารและอินเทอร์เน็ต และ ทำการสอบวัดผลกลางภาค และปลายภาค



ภาพประกอบ 89 การจัดสนทนากลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญในภาคอีสาน

ผลจากการวิจัยเรื่อง รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน ทำให้โรงเรียนทั้ง 4 โรงเรียน คือ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา แผนกสามัญศึกษา ตำบลพระเหลา อำเภอนา จังหวัดอำนาจเจริญ โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา แผนกสามัญศึกษา วัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร และโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรือง วิทยา แผนกสามัญศึกษา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีปัจจัยแห่งความสำเร็จ และปัจจัยแห่งความล้มเหลวในระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน ดังนี้

1. ปัจจัยแห่งความสำเร็จ

1.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี

ด้านกระบวนการเรียนการสอน หลังจากการมีระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานแล้ว นักเรียนสามารถฟัง พูด อ่าน และเขียน อักษรธรรมอีสานได้อย่างถูกต้อง

ด้านพัฒนาบุคลากร หลังจากการที่ผู้บริหารมีการส่งบุคลากรไปอบรมสัมมนา ทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่ ให้ออกาสบุคลากรไปศึกษาต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้บุคลากร มีความรู้ ความสามารถในการดำเนินงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ด้านหลักสูตร ผู้บริหารให้เพิ่มหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) มาใช้ในระบบการเรียนการสอน

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ โรงเรียนมีห้องเรียนคอมพิวเตอร์ และมีการบรรจุโปรแกรมอักษรธรรมอีสานไว้ในระบบคอมพิวเตอร์

ด้านการพัฒนาเครือข่าย โรงเรียนมีเว็บไซต์ที่จัดทำขึ้นเอง มีการแลกเปลี่ยน บุคลากรทำการสอนระหว่างโรงเรียนกับกลุ่มสาระที่ขาดแคลน ขยายห้องเรียนไปยังโรงเรียนอื่น

ด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา นักเรียนได้รับรางวัลจากการแข่งขัน การเขียนอักษรธรรมโบราณ

ด้านการประเมินผล นักเรียนสามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้

1.2 โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา แผนกสามัญศึกษา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

ด้านกระบวนการเรียนการสอน หลังจากมีระบบการเรียนการสอนอักษรธรรม อีสานแล้ว นักเรียนสามารถฟัง พูด อ่าน และเขียน อักษรธรรมอีสานได้อย่างถูกต้อง มีการจัดการ สอนโดยเน้นผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล และกระบวนการ รวมกลุ่ม มีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้หลากหลายเหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียน มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาหาความรู้ และแสวงหาคำตอบด้วย ตนเอง มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี และสื่อที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ ส่งเสริมความเป็น ประชาธิปไตยการทำงานร่วมกับผู้อื่นและความรับผิดชอบร่วมกันอย่างมีเหตุผล มีการประเมิน พัฒนาการของผู้เรียน ด้วยวิธีการที่หลากหลายและต่อเนื่อง

ด้านพัฒนาบุคลากร หลังจากการมีการส่งบุคลากรไปอบรมสัมมนา ทัศนศึกษาดู งานนอกสถานที่ ให้ออกาสบุคลากรไปศึกษาต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้บุคลากรมีความรู้ ความสามารถในการดำเนินงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น บุคลากรมีการพัฒนาทักษะ กระบวนการคิด และส่งเสริมการแก้ปัญหาของท้องถิ่น บุคลากรมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียน รู้จักศึกษาหาความรู้ และแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง

ด้านหลักสูตร ผู้บริหารโรงเรียนให้เพิ่มหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) มาใช้ในระบบการเรียนการสอน เน้นการเรียนการสอนวิชาบาลี และวิชาธรรมะอันเป็นหลักการในการปฏิบัติและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ โรงเรียนมีเว็บไซต์ มีห้องเรียนคอมพิวเตอร์ และมีการบรรจุโปรแกรมอักษรธรรมอีสานไว้ในระบบคอมพิวเตอร์

ด้านการพัฒนาเครือข่าย มีกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม และสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษาในเขตพื้นที่และนอกเขตพื้นที่การศึกษา

ด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา นักเรียนได้รับรางวัลจากการแข่งขันทักษะ ทางวิชาการ

ด้านการประเมินผล นักเรียนสามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้

1.3 โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา แผนกสามัญศึกษา วัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ด้านกระบวนการเรียนการสอน นักเรียนสามารถฟัง พูด อ่าน และเขียน อักษรธรรมอีสานได้อย่างถูกต้อง

ด้านพัฒนาบุคลากร หลังจากการที่ผู้บริหารมีการส่งบุคลากรไปอบรมสัมมนา ทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่ ให้โอกาสบุคลากรไปศึกษาต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้บุคลากร มีความรู้ ความสามารถในการดำเนินงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ด้านหลักสูตร ผู้บริหารให้เพิ่มหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) มาใช้ในระบบการเรียนการสอน ให้นักเรียนเรียนฟรี มีทุนการศึกษา มีการสอนภาษาบาลีเพิ่มขึ้น

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ มีห้องเรียนคอมพิวเตอร์ และมีการบรรจุ โปรแกรมอักษรธรรมอีสานไว้ในระบบคอมพิวเตอร์

ด้านการพัฒนาเครือข่าย โรงเรียนมีเว็บไซต์เป็นของตัวเอง มีเครือข่ายที่เป็น โรงเรียนพระปริยัติธรรมในจังหวัด และภาคอีสานเพิ่มขึ้น

ด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา นักเรียนได้รับรางวัลจากการแข่งขันกิจกรรม ทักษะทางวิชาการ

ด้านการประเมินผล นักเรียนสามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้ ได้รับสำนักศาสนศึกษาดีเด่น ปี 2555 จากแม่กองบาลีสนามหลวง วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ

1.4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา แผนกสามัญศึกษา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

ด้านกระบวนการเรียนการสอน นักเรียนสามารถฟัง พูด อ่าน และเขียน อักษร ธรรมอีสานได้อย่างถูกต้อง

ด้านพัฒนาบุคลากร บุคลากรมีความรู้ ความสามารถในการดำเนินงาน

ด้านหลักสูตร ผู้บริหารให้เพิ่มหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ พ.ศ. 2551 (ปรับปรุง พ.ศ. 2553) มาใช้ในระบบการเรียนการสอน

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ มีห้องเรียนคอมพิวเตอร์ มีอุปกรณ์การเรียน การสอน

2. ปัจจัยแห่งความล้มเหลว

2.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี

ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครู บุคลากรทางการสอนไม่เข้าใจในระบบการ เรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน

ด้านบุคลากร ขาดความรู้ ทักษะ และความไม่เข้าใจต่อการสอนอักษรธรรม

ด้านหลักสูตร โรงเรียนเปลี่ยนเพิ่มหลักสูตรเข้าไปในระบบการศึกษา ซึ่งมีแนวทางปฏิบัติหลากหลายจนเกิดความไม่แน่ใจในระบบหลักสูตร

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ ประสบปัญหาเงินงบประมาณไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายของโรงเรียน เอกสาร ตำราเรียน คู่มือครู วัสดุการเรียนการสอน ห้องสมุดและแหล่งค้นคว้าอื่นๆ ไม่เพียงพอ ขาดงบประมาณต่อการจัดซื้ออุปกรณ์

ด้านเครือข่าย งบประมาณที่ได้รับอุดหนุนจากรัฐบาล และหน่วยงานที่สนับสนุน ไม่เพียงพอต่อการจัดการเรียนการสอน

ด้านคุณภาพการศึกษา นักเรียนขาดการสอนที่ไม่ถูกต้อง ได้รับข้อมูลสารสนเทศที่ไม่เป็นประโยชน์ ในอันจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

ด้านการประเมินผล มีวิธีวัดผลและประเมินผลแนวใหม่ และการกำกับติดตาม เกิดประสบปัญหาในแนวทางปฏิบัติที่ทำให้เกิดความสงสัย ไม่แน่ใจว่าปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักสูตรหรือไม่

2.2 โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา แผนกสามัญศึกษา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครู บุคลากรทางการสอนไม่เข้าใจในระบบการเรียนการสอน

ด้านบุคลากร ขาดครูและบุคลากรที่มีความรู้ ทักษะ ในการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน

ด้านหลักสูตร โรงเรียนเพิ่มหลักสูตรเข้ามาใหม่ ซึ่งมีแนวทางปฏิบัติหลากหลายจนเกิดความไม่แน่ใจในระบบหลักสูตร

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ เอกสาร ตำราเรียน คู่มือครู วัสดุการเรียนการสอน ห้องสมุดและแหล่งค้นคว้าอื่นๆ ไม่เพียงพอ ขาดงบประมาณต่อการบริหาร ทั้งด้านการจัดซื้ออุปกรณ์ อาคารสถานที่

ด้านเครือข่าย เป็นการบริหารแบบแยกส่วนออกจากการศึกษาของประชาชน ดังนั้นจึงอยู่ในสภาพที่โดดเดี่ยว ขาดการเหลียวแลจากหน่วยงานของรัฐ มีองค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนในการจัดการศึกษา

ด้านคุณภาพการศึกษา ขาดค่าใช้จ่ายในการเดินทางให้พระเณรที่ไปศึกษาต่อในจังหวัด

ด้านการประเมินผล ไม่แน่ใจว่าปฏิบัติได้ถูกต้องหรือไม่

2.3 โรงเรียนพระปริยัติธรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา แผนกสามัญศึกษา วัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครู บุคลากรทางการสอนไม่เข้าใจในระบบการเรียนการสอน

ด้านพัฒนาบุคลากร ขาดบุคลากรที่มีความชำนาญการด้านความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร และแผนการสอน

ด้านหลักสูตร โรงเรียนเพิ่มหลักสูตร ซึ่งมีแนวทางปฏิบัติหลากหลายจนเกิดความไม่แน่ใจในระบบหลักสูตร

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ ประสบปัญหาเงินงบประมาณไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายวัสดุ/อุปกรณ์ ของโรงเรียน

ด้านเครือข่าย ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือและสนับสนุนอย่างเต็มที่จากชุมชน และหน่วยงานของรัฐในการดำเนินงานกิจกรรม

ด้านคุณภาพการศึกษา นักเรียนเป็นสามเณรที่พักอาศัยอยู่ในวัดซึ่งห่างไกลจากครอบครัวพ่อแม่ที่อยู่ต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด ขาดความอบอุ่นปัญหาทางพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม จึงส่งผลให้ผลการเรียนไม่น่าพึงพอใจ

ด้านการประเมินผล ไม่แน่ใจว่าปฏิบัติได้ถูกต้องหรือไม่

2.4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีบุญเรืองวิทยา แผนกสามัญศึกษา

ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครู บุคลากรทางการสอนไม่เข้าใจในระบบการเรียนการสอนจากหลักสูตร

ด้านบุคลากร ขาดบุคลากรที่มีความชำนาญด้านทักษะ ความรู้ ความเข้าใจในหลักสูตร

ด้านหลักสูตร โรงเรียนเพิ่มหลักสูตรซึ่งมีแนวทางปฏิบัติหลากหลายจนเกิดความไม่แน่ใจในระบบหลักสูตร

ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลไม่เพียงพอต่อการบริหารงานตลอดปีงบประมาณ ผู้บริหารโรงเรียนต้องดำเนินการแสวงหางบประมาณเพิ่มเติมจากแหล่งทุนอื่น ไปเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดงบประมาณดำเนินการ ส่วนมากจะเป็นงบประมาณด้านการลงทุนก่อสร้างอาคารสถานที่

ด้านเครือข่าย ชุมชนไม่รู้หรือไม่เข้าใจว่า ทำไมพระภิกษุสามเณรต้องเรียนหนังสือ แล้วต้องเรียนระดับมัธยมศึกษาด้วย

ด้านคุณภาพการศึกษา นักเรียนถูกละเลยการดูแลสุขทุกข์ในการดำเนินชีวิต แม้นักเรียนจะพักอาศัยอยู่ในวัดที่มีครูประจำอยู่ดูแล แต่ก็ไม่ได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

ด้านการประเมินผล ไม่แน่ใจว่าปฏิบัติได้ถูกต้องหรือไม่

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษา อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ตามความมุ่งหมายดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
2. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน
3. เพื่อศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

สรุปผล

1. ประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

ประวัติของอักษรธรรมอีสาน พบว่าหลักฐานเกี่ยวกับอักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในประเทศไทยนั้นหลักฐานทางด้านศิลาจารึก จารึกเป็นภาษาไทยและบาลี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2103 ส่วนหลักฐานทางใบลานนั้นเชื่อว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้วน จารเมื่อ พ.ศ. 2143 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อักษรธรรมอีสานคล้ายคลึงกับอักษรธรรมเหนือ ทั้งด้านอักษรวิทยาและอักษรวิธี และมีหลักฐานตัวอักษรธรรมเหนือที่ปรากฏก่อนอักษรธรรมอีสาน ดังนั้นรูปแบบอักษรธรรมอีสานจึงได้รับมาจากภาคเหนือของประเทศไทยโดยผ่านทางอาณาจักรล้านช้างอีกทอดหนึ่ง และเมื่ออีสานรับเอาอักษรธรรมมาใช้ก็ได้วิวัฒนาการเป็นของตนเอง มีรูปแบบของอักษรวิธีที่แตกต่างไปจากต้นแบบเดิม และมีชื่อเรียกซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไปว่า “อักษรธรรมอีสาน” เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างไปจากอักษรธรรมอื่น ๆ หลักฐานทางตัวอักษรธรรม ซึ่งปรากฏว่าเก่าแก่ที่สุดที่พบในปัจจุบันนี้ คืออักษรธรรมจากจารึกวัดศรีคุณเมือง จังหวัดหนองคาย จ.ศ. 922 (พ.ศ. 2103) จึงเชื่อว่าอักษรธรรมน่าจะแพร่หลายจากล้านช้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 และเจริญรุ่งเรืองเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไปในภูมิภาคอีสานในพุทธศตวรรษที่ 22-24 ดังปรากฏจากหลักฐานเอกสาร

โบราณ และศิลาจารึกรวมทั้งจารึกที่ปรากฏอยู่ที่ฐานพระ ซึ่งพบมากในพุทธศตวรรษที่ 22-24 หลังจากนั้นปรากฏว่า ชาวอีสานนิยมใช้อักษรไทยแทนอักษรธรรมอีสาน ในด้านการเรียนการสอน อักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมนั้นปัจจุบันสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนไป ส่งผลให้ การศึกษา การอบรมสั่งสอนเปลี่ยนแปลงไปตามด้วย อีกทั้งปัจจุบันในระบบการศึกษากำหนดให้ใช้อักษรสมัยและอักษรปัจจุบันเป็นภาษาราชการ ส่วนที่เป็นภาษาถิ่นถูกลดบทบาทและความสำคัญลง จึงทำให้อักษรธรรมอีสานแทบจะไม่มีใครรู้จัก และผู้ที่สามารถเขียน อ่านตัวอักษรธรรมอีสานได้มีจำนวนลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ เว้นแต่ผู้ที่ศึกษามาจากวัด หรือผู้ที่ชำนาญทางพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น หมอแผนโบราณ หมอสูตร พระภิกษุสงฆ์ และกลุ่มผู้สูงวัยบางคนเท่านั้น ที่ยังพออ่านออกเขียนได้ จึงเป็นการดีอย่างยิ่งที่จะใช้อักษรธรรมอีสานมาใช้ประกอบการเรียนการสอน เพื่อจะได้อนุรักษ์อักษรธรรมไว้ และคนที่เรียนอักษรธรรมแล้วยังสามารถอ่านหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ตำรายาสมุนไพร นิทานทั้งคดีธรรมและคติโลกที่จดจารไว้ในโบราณ ไว้ไม่ให้สูญหาย โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานมองเห็นความสำคัญของอักษรธรรมอีสาน จึงได้นำอักษรธรรมอีสานมาใช้ในการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ในการเรียนง่ายขึ้น อีกทั้งให้ผู้สอนประหยัดเวลาในการเรียนการสอน เพราะในปัจจุบันคอมพิวเตอร์ เข้ามามีบทบาทในการเรียนรู้เป็นอย่างมาก

ประวัติของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน พบว่าการก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในภาคอีสานเนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ และประชาชนในชุมชน ไม่อยากให้พระสงฆ์ สามเณรเดินทางไปเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน อีกทั้งเป็นการส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นลูกชาวบ้านที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา ให้ได้รับการศึกษาทั้งทางคดีโลก และคดีธรรม เป็นผู้ผู้นำบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระศาสนาและสร้างศรัทธาแก่ประชาชน เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาสืบไป และเป็นการสนองนโยบายรัฐบาลที่ต้องการขยายการศึกษาให้เจริญก้าวหน้าทันนานอารยประเทศ จึงได้ขออนุญาตกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการเปิดทำการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญขึ้น

2. แนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

อักษรธรรมอีสานเป็นอักษรที่คนโบราณอีสานใช้จารลงในโบราณส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา ตำรายาสมุนไพร จาริต ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ วรรณคดี คติธรรมพื้นบ้าน เป็นต้น เอกสารเหล่านี้จะพบเสมอในท้องถิ่นภาคอีสาน เอกสารโบราณจึงเป็นเอกสารโบราณชนิดหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในลักษณะของคัมภีร์โบราณ กรรมวิธีการทำหรือการเตรียมโบราณและการเขียนด้วยการจารด้วยเหล็กแหลมหรือเขียนโดยใช้แปรง หรือวาดภาพบนโบราณนั้นเป็นลักษณะที่น่าสนใจเพราะจะเกี่ยวข้องไปถึงการเสื่อมสภาพ และการอนุรักษ์เอกสารโบราณที่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งโบราณเมื่อถูกแสงแดด ความชื้น หรือแมลงกัดแทะ ทำให้ขาดและเน่าเปื่อยได้ ยากที่จะดูแลรักษาไม่ให้ชำรุดเสียหาย ปัจจุบันโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานได้ใช้อักษรธรรมอีสานที่จารบนโบราณใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และสืบค้นภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่จารไว้ ดังนั้นผู้วิจัย จึงได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสาน ในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน ในประเด็นดังต่อไปนี้

2.1 ด้านการเก็บรักษา พบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานมีการเก็บรักษาเอกสารอักษรธรรมที่จารไว้บนใบลานโดยไม่ให้โดนแสงแดด เก็บไว้ในที่ร่มแห้ง หนี้น้ำทำความสะอาด ใช้แปรงขนอ่อนทำความสะอาด เช็ดด้วยแอลกอฮอล์ น้ำมันตะไคร้หอม น้ำมันยูคาลิปตัส นำไปอบหรือผึ่งลมให้แห้ง ซ่อมแซมในส่วนที่แตก หัก ฉีก ขาด หรืองอ และใช้ไม้ประคบทั้ง 2 ด้าน จัดแยกเอกสารใบลานเป็นหมวดหมู่ เช่น หมวดตำรายา หมวดศาสนา หมวดจารีตประเพณี และพิธีกรรม เป็นต้น หลังจากนั้นก็นำมาเอกสารใบลาน (คัมภีร์ใบลาน) มาห่อให้มิดชิดนำไปเก็บไว้ในตู้ หอไตร กล่องไม้ กล่องพลาสติก โดยวางไว้ในลักษณะแนวนอน และใช้เม็ดพริกไทยหรือใบตะไคร้หอมวางไว้ในตู้ หอไตร กล่องไม้ หรือกล่องพลาสติก เพื่อไล่แมลง มด ปลวก ไม้ให้กัดแทะเอกสารใบลานและปิดฝาให้มิดชิด เพื่อเก็บไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สมควรจะรักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

2.2 ด้านการผลิต การเขียนอักษรธรรมอีสานในอดีตจะเขียนลงในใบลาน กรรมวิธีการทำ หรือการเตรียมใบลาน และการเขียนด้วยการจารด้วยเหล็กแหลมหรือเขียนโดยใช้แปรง หรือวาดภาพบนใบลานนั้น ปัจจุบันวัสดุเหล่านั้นหายากขึ้น จึงพบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในภาคอีสานมีการใช้กระดาษสา กระดาษ สมุด ดินสอ ปากกา เขียนแทนใบลาน ใช้เขียนลงบนผิวหนังมนุษย์ โดยใช้การลงเหล็กจารจะเป็นการนำเหล็กปลายแหลมเขียนอักษรธรรมอีสานลงไปในพื้นที่ต้องการเขียน มีการรวบรวมตำรายา ประเพณี พิธีกรรม ทำเป็นรูปเล่มในลักษณะของหนังสือเรียน และใช้พิมพ์ลงในระบบคอมพิวเตอร์

2.3 ด้านการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี พบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน มีการประยุกต์ใช้อักษรธรรมทางเทคโนโลยีไปใช้ในการเรียนการสอนของโรงเรียนด้วยการใช้โปรแกรมการพิมพ์ การอ่าน โดยผ่านระบบคอมพิวเตอร์ ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนโดยใช้โปรแกรมเพาเวอร์พอยต์ จัดทำเป็นอักษรธรรมอีสานตั้งโต๊ะ ป้ายประชาสัมพันธ์พวงกุญแจ สร้างบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ทำใบลานอิเล็กทรอนิกส์ (ฐานข้อมูลใบลาน) สแกนใบลานในเครื่องถ่ายไมโครฟิล์ม และเก็บไฟล์สแกนไว้ในคอมพิวเตอร์ ซึ่งในปัจจุบันอุปกรณ์และเทคโนโลยีประเภทต่าง ๆ เช่น ดาวเทียมสื่อสาร ไยแก้วนำแสง คอมพิวเตอร์ ซีดีรอม มัลติมีเดีย อินเทอร์เน็ต มีบทบาทกับการเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นอย่างมาก เพราะการจัดการเรียนการสอนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตจะสามารถเชื่อมโยงติดต่อกันได้ตลอดเวลา อีกทั้งอินเทอร์เน็ตยังเป็นแหล่งความรู้จัดเก็บข้อมูลจำนวนมาก เป็นช่องทางการสื่อสารที่สะดวกรวดเร็ว ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการสื่อสาร สามารถโต้ตอบมีปฏิสัมพันธ์ได้หลายรูปแบบ ทำให้ระบบเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่สำคัญอีกรูปแบบหนึ่งในการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในภาคอีสานอีกทางหนึ่ง

3. รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน พบว่า ด้านกระบวนการเรียนการสอน โรงเรียนทุกโรงใช้หลักสูตรการศึกษาแกนกลางขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ วิธีการสอน สอนตามลำดับของเนื้อหาในคู่มือการเรียนการสอนของโรงเรียนสว่างวีรวงศ์ ที่เรียบเรียงโดย วัฒน์ ศรีสว่าง สอนโดยใช้สื่อคอมพิวเตอร์ และวัดผลประเมินผลโดยการฟัง พูด อ่าน เขียน เป็นต้น ด้านพัฒนาบุคลากร โรงเรียนทุกโรงจัดส่งบุคลากรไปอบรมสัมมนา และทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่เพื่อเพิ่มองค์ความรู้ใหม่ให้กับบุคลากร ด้านหลักสูตร โรงเรียนทั้ง 4 โรงใช้หลักสูตรการศึกษา

แกนกลางขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ 2551 (ฉบับปรับปรุง 2553) เรียบเรียงโดยวัฒน์ ศรีสว่าง ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ โรงเรียนทั้ง 4 โรงเรียน มีเครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ โทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น ด้านการพัฒนาเครือข่าย โรงเรียนมีเว็บไซต์เป็นของตัวเอง มีการเชื่อมโยงกับกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม และชุมชน ด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โรงเรียนทั้ง 4 โรงเรียน มีการส่งนักเรียนเข้าแข่งขันทักษะทางวิชาการในระดับกลุ่ม ถึงระดับประเทศ มีโครงการอบรมและทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่ และด้านการประเมินผล โรงเรียนทั้ง 4 โรงเรียน นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง สามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้

อภิปรายผล

1. ประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

ประวัติของอักษรธรรมอีสาน พบว่าหลักฐานเกี่ยวกับอักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในประเทศไทยนั้นหลักฐานทางด้านศิลาจารึก จารึกเป็นภาษาไทยและบาลี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2103 ส่วนหลักฐานทางใบลานนั้นเชื่อว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้วน จารเมื่อ พ.ศ. 2143 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อักษรธรรมอีสานคล้ายคลึงกับอักษรธรรมเหนือ ทั้งด้านอักขรวิทยาและอักขรวิธี และมีหลักฐานตัวอักษรธรรมเหนือที่ปรากฏก่อนอักษรธรรมอีสาน ดังนั้นรูปแบบอักษรธรรมอีสานจึงได้รับมาจากภาคเหนือของประเทศไทยโดยผ่านทางอาณาจักรล้านช้างอีกทอดหนึ่ง และเมื่ออีสานรับเอาอักษรธรรมมาใช้ก็ได้วิวัฒนาการเป็นของตนเอง มีรูปแบบของอักขรวิธีที่แตกต่างไปจากต้นแบบเดิม และมีชื่อเรียกซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไปว่า “อักษรธรรมอีสาน” เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างไปจากอักษรธรรมอื่น ๆ หลักฐานทางตัวอักษรธรรม ซึ่งปรากฏว่าเก่าแก่ที่สุดที่พบในปัจจุบันนี้คืออักษรธรรมจากจารึกวัดศรีคุณเมือง จังหวัดหนองคาย จ.ศ. 922 (พ.ศ. 2103) จึงเชื่อว่าอักษรธรรมน่าจะแพร่หลายจากล้านช้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 และเจริญรุ่งเรืองเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไปในภูมิภาคอีสานในพุทธศตวรรษที่ 22-24 ดังปรากฏจากหลักฐานเอกสารใบลาน และศิลาจารึก รวมทั้งจารึกที่ปรากฏอยู่ที่ฐานพระ ซึ่งพบมากในพุทธศตวรรษที่ 22-24 หลังจากนั้นปรากฏว่าชาวอีสานนิยมใช้อักษรไทยแทนอักษรธรรมอีสาน เป็นไปตามที่นิยปรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2540 : 89-92) ที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีประวัติศาสตร์ (Historicism) ว่าผู้ให้กำเนิดทฤษฎีนี้คือ Franz Boas (1858-1942) โดยได้กล่าวถึงเนื้อหาสาระของทฤษฎีนี้ไว้ว่า การศึกษาวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมของมนุษย์หลีกเลี่ยงไม่พ้นการสืบสวนย้อนหลังไปถึงอดีตในทุกสมัยที่มนุษย์ได้ผ่านขั้นตอนมาและได้ทิ้งผลของการกระทำของตนเองไว้มากมาย การศึกษาถึงอดีตสามารถนำมาอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี นักมนุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงในอดีตนิยมใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์อธิบายปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์มากทีเดียว

สอดคล้องกับงานวิจัยของเพ็ญพัทธ์ ลีสมัมพันธ์ (2525 : 132) ที่ได้ศึกษาอักษรธรรมอีสาน พบว่า รูปอักษรและอักขรวิธีของอักษรธรรมอีสาน ใช้บันทึกเรื่องราวทางคติธรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารใบลานและจารึกที่บอกศักราชไว้ชัดเจน รูปอักษรธรรมอีสานในแต่ละช่วงสมัยไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่ยังคงรักษารูปเดิมของตัวอักษรไว้ เว้นแต่

ในช่วงหลังปรากฏรูปอักษรเพิ่มขึ้นบ้าง ที่เห็นได้ชัดคือเรื่องของสระและเครื่องหมายต่าง ๆ และรูปแบบของตัวอักษร บางข้อมูลมีรูปของอักษรไทยภาคกลางปะปนอยู่ด้วย ด้านอักษรวิธีก็นิวิวัฒนาการ เช่นเดียวกับรูปอักษร คือในช่วงแรกและช่วงกลางยังคงรักษารูปแบบเดิมของอักษรธรรมอีสาน ซึ่งคล้ายกับอักษรวิธียของอักษรขอมอยู่ มีการเปลี่ยนแปลงด้านอักษรวิธียที่เห็นได้ชัดในช่วงหลัง ซึ่งได้รับเอาแบบอย่างของอักษรวิธียในอักษรไทยภาคกลางมาใช้ปะปนด้วยเช่นเดียวกัน การที่อักษรธรรมอีสานในช่วงกลางและช่วงหลังรับเอาอิทธิพลการเขียนอักษรไทยภาคกลางมาใช้ ย่อมเป็นผลเกี่ยวเนื่องมาจากความสัมพันธ์ติดต่อกันอย่างใกล้ชิดในช่วงเวลาเหล่านี้ จึงปรากฏชัดแจ้งว่า แม้แต่วัฒนธรรมด้านตัวอักษรและอักษรวิธียของภาคอีสานและภาคกลางก็ประสมกลมกลืนกัน ยังผลให้เกิดความรู้สึกเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกัน ผลจากการวิจัยครั้งนี้ ย่อมให้สาระประโยชน์ในด้านการธำรงรักษาวัฒนธรรมด้านอักษร ซึ่งเคยมีการสืบทอดกันมานับเวลาเป็นร้อย ๆ ปี และเป็นการขยายความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และอักษรศาสตร์ ในดินแดนอันเป็นส่วนหนึ่งของไทยให้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเป็นไปได้ตามที่ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ (2544 : 117) ได้ศึกษาสารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา ได้เพิ่มเติมให้เห็นประวัติและพัฒนาการของตัวอักษรที่ใช้สมัยอยุธยา ซึ่งทำให้มองเห็นการใช้ตัวอักษรธรรม และอักษรอื่นๆ ในสมัยนั้น โดยพิจารณาจากจารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก

ประวัติของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน พบว่าการก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในภาคอีสานเนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ และประชาชนในชุมชนไม่ยอมให้พระสงฆ์ สามเณรเดินทางไปเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน อีกทั้งเป็นการส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นลูกชาวบ้านที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาให้ได้รับการศึกษาทั้งทางคฤหัสถ์ และคฤหัสถ์ เป็นผู้นำบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระศาสนาและสร้างศรัทธาแก่ประชาชน เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาสืบไป และเป็นการสนองนโยบายรัฐบาลที่ต้องการขยายการศึกษาให้เจริญก้าวหน้าทันนานาอารยประเทศ ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory) ที่ Charles Darwin นักสังคมวิทยาในกลุ่มทฤษฎีทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีวภาพเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งในลักษณะที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากว่าขั้นที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่สลับซับซ้อนมากขึ้น และมีความเจริญก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จนเกิดเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์

2. แนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน

อักษรธรรมอีสานเป็นอักษรที่คนโบราณอีสานใช้จารลงในใบลานส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา ตำรายาสมุนไพร จาริต ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ วรรณคดี คติธรรมพื้นบ้าน เป็นต้น เอกสารเหล่านี้จะพบเสมอในท้องถื่นภาคอีสาน เอกสารใบลานจึงเป็นเอกสารโบราณชนิดหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในลักษณะของคัมภีร์ใบลาน กรรมวิธีการทำหรือการเตรียมใบลานและการเขียนด้วยการจารด้วยเหล็กแหลมหรือเขียนโดยใช้แปรง หรือวาดภาพบนใบลานนั้นเป็นลักษณะที่น่าสนใจเพราะจะเกี่ยวโยงไปถึงการเสื่อมสภาพ และการอนุรักษ์เอกสารใบลานที่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งใบลานเมื่อถูกแสงแดด ความชื้น หรือแมลงกัดแทะ ทำให้ขาดและเน่าเปื่อยได้ ยากที่จะดูแลรักษาไม่ให้ชำรุดเสียหาย ปัจจุบันโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานได้ใช้อักษรธรรมอีสานที่จารบนใบลานใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และสืบค้นภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่จารไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้

เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสาน ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน ในประเด็นดังต่อไปนี้

2.1 ด้านการเก็บรักษา พบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานมีการเก็บรักษาเอกสารอักษรธรรมที่จารไว้บนใบลานโดยไม่ให้โดนแสงแดด เก็บไว้ในที่ร่มแห้ง หมั่นทำความสะอาด ใช้แปรงขนอ่อนทำความสะอาด เช็ดด้วยแอลกอฮอล์ น้ำมันตะไคร้หอม น้ำมันยูคาลิปตัส นำไปอบหรือผึ่งลมให้แห้ง ซ่อมแซมในส่วนที่แตก หัก ฉีก ขาด หรืองอ และใช้ไม้ประกบทั้ง 2 ด้าน จัดแยกเอกสารใบลานเป็นหมวดหมู่ เช่น หมวดตำรายา หมวดศาสนา หมวดจาริต ประเพณี และพิธีกรรม เป็นต้น หลังจากนั้นก็นำมาเอกสารใบลาน (คัมภีร์ใบลาน) มาห่อให้มีมิติขิดนำไปเก็บไว้ในตู้ ห่อไตร่ กล่องไม้ กล่องพลาสติก โดยวางไว้ในลักษณะแนวนอน และใช้เม็ดพริกไทยหรือใบตระไคร้ หอมวางไว้ในตู้ ห่อไตร่ กล่องไม้ หรือกล่องพลาสติก เพื่อไล่แมลง มด ปลวก ไม้ให้กัดแทะเอกสารใบลานและปิดฝาให้มีมิติขิด เพื่อเก็บไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา พื้นบ้านที่สมควรจะรักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

2.2 ด้านการผลิต การเขียนอักษรธรรมอีสานในอดีตจะเขียนลงในใบลาน กรรมวิธีการทำ หรือการเตรียมใบลาน และการเขียนด้วยการจารด้วยเหล็กแหลมหรือเขียนโดยใช้แปรง หรือวาด ภาพบนใบลานนั้น ปัจจุบันวัสดุเหล่านั้นหายากขึ้น จึงพบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสานมีการใช้กระดาษสา กระดาษ สมุด ดินสอ ปากกา เขียนแทนใบลาน ใช้เขียนลงบนผิวหนังมนุษย์ โดยใช้การลงเหล็กจารจะเป็นการนำเหล็กปลายแหลมเขียนอักษรธรรมอีสานลงไปในพื้นที่ที่ต้องการเขียน มีการรวบรวมตำรายา ประเพณี พิธีกรรม ทำเป็นรูปเล่มในลักษณะของหนังสือเรียน และใช้พิมพ์ลงในระบบคอมพิวเตอร์

2.3 ด้านการประยุกต์ใช้ทางเทคโนโลยี พบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน มีการประยุกต์ใช้อักษรธรรมทางเทคโนโลยีไปใช้ในการเรียนการสอนของโรงเรียน ด้วยการใช้โปรแกรมการพิมพ์ การอ่าน โดยผ่านระบบคอมพิวเตอร์ ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน โดยใช้โปรแกรมเพาเวอร์พอยต์ จัดทำเป็นอักษรธรรมอีสานตั้งโต๊ะ ป้ายประชาสัมพันธ์พวงกุญแจ สร้างบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต มีการจัดทำใบลานอิเล็กทรอนิกส์ (ฐานข้อมูลใบลาน) สแกนใบลานในเครื่องถ่ายไมโครฟิล์ม และเก็บไฟล์สแกนไว้ในคอมพิวเตอร์ ซึ่งในปัจจุบันอุปกรณ์และเทคโนโลยีประเภทต่าง ๆ เช่น ดาวเทียมสื่อสาร ใยแก้วนำแสง คอมพิวเตอร์ ซีดีรอม มัลติมีเดีย อินเทอร์เน็ต มีบทบาทกับการเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นอย่างมาก เพราะการจัดการเรียนการสอนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตจะสามารถเชื่อมโยงติดต่อกันได้ตลอดเวลา อีกทั้งอินเทอร์เน็ตยังเป็นแหล่งความรู้ จัดเก็บข้อมูลจำนวนมาก เป็นช่องทางการสื่อสารที่สะดวกรวดเร็ว ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการสื่อสาร สามารถโต้ตอบมีปฏิสัมพันธ์ได้หลายรูปแบบ ทำให้ระบบเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่สำคัญอีก รูปแบบหนึ่งในการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในภาคอีสานอีก

จากข้อค้นพบทั้ง 3 ด้าน สอดคล้องกับ Auguste Comte ที่ได้เสนอในทฤษฎีวิวัฒนาการ ว่า สังคมมนุษย์มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ (Knowledge) ผ่าน 3 ขั้นตอน ตามลำดับ คือ จากขั้นเทววิทยา (Theological Stage) ไปสู่ขั้นอภิปรัชญา (Metaphysical Stage) และไปสู่ขั้นวิทยาศาสตร์ (Positivistic Stage) Lewis Henry Morgan เสนอว่า สังคมจะมีขั้นของการพัฒนา 3 ขั้นคือ จากสังคมคนป่า (Savage) ไปสู่สังคมอนาอารยชน (Barbarian) และ

ไปสู่สังคมอารยธรรม (Civilized) Herbert Spencer เสนอว่า วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เป็นแบบสายเดียว (Unilinear) ที่ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันด้วยและมารวมตัวกันด้วยกระบวนการสังเคราะห์ ทำให้เกิดพัฒนาการที่ก้าวหน้าขึ้นและซับซ้อนมากขึ้น การพัฒนาของสังคมจะมีวิวัฒนาการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์ที่มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดีจะมีชีวิตอยู่รอดตลอดไป และนำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นต่อไป และสอดคล้องกับสมเจตน์ วิมลเกษม (2546 : 145) ได้วิจัยการจัดการเรียนการสอนเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาษาล้านนาของสถานศึกษาในจังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนการสอนภาษาล้านนาเกี่ยวกับหลักสูตร วิธีสอน สื่อ-อุปกรณ์การสอน การวัดผลและการประเมินผลของสถานศึกษาในจังหวัดน่าน มีหลักสูตรที่ใช้ 2 อย่าง ได้แก่ หลักสูตรท้องถิ่น ของเขตการศึกษา 8 และหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นเอง เพื่อให้เหมาะสมกับการจัดการเรียนการสอนตามอัธยาศัย จึงทำให้หลักสูตรไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน การจัดการเรียนการสอนจึงแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับแผนงานและนโยบายของฝ่ายวิชาการแต่ละสถานศึกษาและความรู้ ความชำนาญของครูผู้สอนภาษาล้านนา วิธีการสอน ส่วนใหญ่เน้นการสอนแบบบรรยายให้ผู้เรียนจดจำการอ่านและการเขียนจากครูผู้สอน ขาดกระบวนการสอนที่หลากหลาย ไม่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สื่อ-อุปกรณ์การสอน ใช้ตำราเรียนหรือแบบเรียนภาษาล้านนา ใช้แผ่นใส ขาดความทันสมัยไม่น่าสนใจ ไม่ได้นำโปรแกรมช่วยสอนภาษาล้านนา (CAI : Computer Assisted Instruction) และ Web site ในคอมพิวเตอร์มาใช้ การวัดผลประเมินผลส่วนใหญ่มีการตั้งเกณฑ์และให้เป็นเกรดระดับคะแนน โดยอิงเกณฑ์วัดผลประเมินผลของสถานศึกษา ส่วนใหญ่ยังไม่วัดผลประเมินผลตามสภาพจริงเพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการของผู้เรียน แต่จะทดสอบเน้นความจำเพียงด้านเดียว การนำความรู้ภาษาล้านนามาใช้ประโยชน์ ในด้านศาสนาส่วนใหญ่จะใช้ในการเทศน์ อบรม สั่งสอน หรือแสดงพระธรรมเทศนาธรรมชาตต่างๆ เป็นทำนองพื้นเมือง ด้านพิธีกรรมจะใช้ในพิธีสืบชะตา พิธีสู่ขวัญ พิธีสงเคราะห์ ด้านแพทย์แผนไทยตำรายา จะนำมาใช้ในการปรุงยารักษาโรคต่างๆ ด้านวิชาการ ส่วนมากแล้วจะเป็นผลงานด้านปริวรรตหรือแปลภาษาล้านนาเป็นภาษาไทยกลาง เช่น วรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา วรรณกรรมคำสอน พิธีกรรมความเชื่อ ผลิตตำราเรียนตำรายา เพื่อเผยแพร่ พบว่างบประมาณที่จะสนับสนุนให้มีการเขียนเพิ่มและจัดพิมพ์ยังไม่เพียงพอ ไม่พบที่มีการจารใบลานเพิ่มเติม การสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และสืบทอดภาษาล้านนาส่วนมากจะส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนการสอนภาษาล้านนาทั้งในระบบและตามอัธยาศัยให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ ด้านสถานที่ และบุคลากรตามความเหมาะสม สนับสนุนให้มีการประกวดทักษะด้านภาษาล้านนาเช่นการอ่านและการเขียนภาษาล้านนา เป็นประจำ

3. รูปแบบการประยุกต์ใช้อักษรธรรมอีสานในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน พบว่า ด้านกระบวนการเรียนการสอน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ใช้หลักสูตรการศึกษาแกนกลางขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ 2551 (ฉบับปรับปรุง 2553) วิธีการสอน สอนตามลำดับของเนื้อหาในคู่มือการเรียนการสอนของโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ สอนโดยใช้สื่อคอมพิวเตอร์ และวัดผลประเมินผลโดยการฟัง พูด อ่าน เขียน เป็นต้น ด้านพัฒนาบุคลากร โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดส่งบุคลากรไปอบรมสัมมนา และทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่เพื่อเพิ่มองค์ความรู้ใหม่ให้กับบุคลากร ด้านหลักสูตร โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ใช้หลักสูตรการศึกษาแกนกลางขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ 2551

(ฉบับปรับปรุง 2553) ด้านวัสดุ/อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีเครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ โทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น ด้านการพัฒนาเครือข่าย โรงเรียนมีเว็บไซต์เป็นของตัวเอง มีการเชื่อมโยงกับกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม และชุมชน ด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีการส่งนักเรียนเข้าแข่งขันทักษะทางวิชาการในระดับกลุ่ม ถึงระดับประเทศ มีโครงการอบรมและทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่ และด้านการประเมินผล โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษานักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง สามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้

ผลจากการวิจัยเป็นไปตามทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่ง Franz Boas นักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันสรุปว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของรจนา พิงสุข (2547 : 93) ที่ได้ศึกษาการพัฒนาบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเรื่อง ภาษาล้านนา ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มผู้เรียนภาษาล้านนาด้วยบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต มีผลสัมฤทธิ์สูงกว่ากลุ่มผู้เรียนที่เรียนด้วยวิธีการสอนตามแผนการสอน เนื่องจากในการเรียนตามแผนการสอนนั้นบางครั้งอาจารย์ผู้สอนไม่ใช่คนที่พูดภาษาล้านนา จึงไม่สามารถออกเสียงภาษาล้านนาและไม่สามารถเข้าใจถึงคำศัพท์ภาษาล้านนาบางคำได้ดีเท่าที่ควร เนื่องจากไม่ใช่คนที่พูด ส่วนการเรียนด้วยบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเรื่องภาษาล้านนาที่สร้างขึ้นมานั้นมีเสียง สำเนียงการพูดภาษาล้านนา มีภาพประกอบที่เหมาะสมกับระดับชั้นของนักเรียน คือ จะสื่อออกมาในรูปแบบของการ์ตูน ทำให้บทเรียนมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีบทเรียนเป็นวีดิทัศน์ประกอบ ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ได้ง่าย เพราะมีทั้งเสียงและภาพเคลื่อนไหวประกอบและนักเรียนจะใช้เวลาเท่าไรก็ได้ในการศึกษาในบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เพราะการเรียนด้วยบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นการเรียนแบบเอกกัตบุคคล จึงช่วยลดปัญหาการเรียนไม่ทันเพื่อน ดังนั้นการใช้บทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตจึงเป็นสิ่งที่ช่วยแบ่งเบาภาระของอาจารย์ผู้สอนและยังช่วยประหยัดเวลาอีกด้วย

สอดคล้องกับผลการวิจัยของมยุรี หินคำ (2545 : 65) ที่ได้วิจัยการใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนเรื่องอักษรล้านนา สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสนใจมีความกระตือรือร้นในการเรียนศึกษาบทเรียนด้วยตนเองด้วยความตั้งใจ บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนเรื่องอักษรล้านนา เปิดโอกาสให้ผู้เรียนควบคุมบทเรียนเอง ผู้เรียนสามารถทราบผลการทำแบบฝึกหัดได้ทันที ภาพและเสียงที่ใช้ในบทเรียนสร้างความสนใจของผู้เรียน และความชัดเจนของเสียงบรรยาย นักศึกษาเห็นว่าเป็นวิธีที่น่าสนใจ ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เข้าใจบทเรียน มีความกระตือรือร้น อยากเรียนมากขึ้น ระยะเวลาในการเรียนก็สั้นขึ้น ไม่เสียเวลาเมื่อเรียนโดยใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน และเวลาเรียนไม่รู้สึกลำบาก สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ศิริวรรณ ตัญยวง (2539 : 39-40) ที่ได้ศึกษาการสร้างชุดการสอนอ่านและเขียนอักษรล้านนาสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาผลการศึกษาพบว่า การจัดการเรียนการสอนที่ออกแบบไว้ในชุดการสอน มีการจัดอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดเป้าหมายของการเรียนเอาไว้ล่วงหน้า และวิเคราะห์เป้าหมายของการสอนออกเป็นมโนทัศน์ย่อย ๆ จุดประสงค์การเรียนรู้ กำหนดเนื้อหาให้นักเรียนได้เรียนตามลำดับขั้นของการเรียนรู้ และมีการประเมินผลระหว่างเรียนเป็นระยะ ๆ เพื่อตรวจสอบว่านักเรียนผ่านเกณฑ์ตามวัตถุประสงค์ย่อยหรือไม่ ในการกำหนดวิธีการจัดการเรียน

การสอนไว้ในแผนการสอนอย่างละเอียดและกิจกรรมได้บูรณาการวิธีการเทคนิคต่าง ๆ เช่น เกม กิจกรรมกลุ่ม ทำให้นักเรียนสนุกสนานเรียนด้วยความสนใจ และจัดสื่อการเรียนการสอนไว้ในลักษณะสื่อประสมเป็นชุด ๆ ทำให้ง่ายต่อการที่ครูจะนำสื่อการสอนไปใช้ และช่วยให้ครูผู้สอนมองเห็นกิจกรรมการสอนอย่างทะลุปรุโปร่งเกิดความมั่นใจในการสอนมากขึ้น ตลอดจนทำให้บรรยากาศการจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา และดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้นักเรียนบรรลุวัตถุประสงค์การเรียนรู้ตามที่ตั้งไว้ วิธีการจัดการเรียนการสอนและสื่อประสมที่กำหนดไว้ภายในชุดการสอนนั้น มีความสอดคล้องสัมพันธ์และมีลักษณะที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน ในการเปลี่ยนเนื้อหาที่มีความสลับซับซ้อนหรือเป็นนามธรรมมาก ๆ ให้เป็นรูปธรรมเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ อันจะส่งผลให้นักเรียนเกิดความคิดรวบยอดในเรื่องนั้น ๆ กิจกรรมการเรียนการสอนและสื่อการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นและสนุกสนานในการเรียนไม่เบื่อหน่าย และมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนเนื้อหาวิชาที่เรียน

สอดคล้องกับผลการวิจัยของ โกศล เลิศล้ำ (2549 : 142) ที่ได้ศึกษา การพัฒนาบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเรื่องอักษรธรรมอีสาน สรุปว่าบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเรื่อง อักษรธรรมอีสานมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และเป็นไปตามผลการวิจัยของ สุพรรณ ไม้หอม (2553 : 43) ที่ได้ศึกษาอักษรธรรมอีสานเคเคยู ที่ได้สรุปว่าอักษรภาษาธรรมอีสาน เป็นภาษาโบราณที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากความรู้ต่างๆ ของคนอีสานสมัยโบราณที่พบบนจารึก และใบลานนั้น ถูกเขียนด้วยภาษาธรรมอีสาน เพื่อไม่ให้ความรู้เหล่านี้สูญหาย ทำให้มีการพัฒนาอักษรภาษาธรรมอีสานเพื่อใช้งานบนเครื่องคอมพิวเตอร์ขึ้น ซึ่งตัวอักษรภาษาธรรมอีสานที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน มีการใช้ช่วงยูนิโคดที่ซ้ำกับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทำให้เกิดปัญหาเมื่อมีการส่งข้อมูลระหว่างเครื่องคอมพิวเตอร์ และได้นำเสนอการประดิษฐ์อักษรภาษาธรรมอีสานเพื่อแก้ปัญหาความซ้ำซ้อนของช่วงยูนิโคดที่เกิดขึ้น โดยเลือกยูนิโคดของอักษรไทยธรรม (Thai Tham) ซึ่งมีค่ายูนิโคดอยู่ในช่วง 1A20 ถึง 1AAF มาใช้งาน โดยใช้กฎในการเรียงกันของตัวอักษรเข้ามาช่วยในการจับคู่ตัวอักษรให้ตรงกับแป้นพิมพ์อักษรภาษาไทย และช่วยในการแสดงผลพยัญชนะเพ็องโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทดสอบประสิทธิภาพของตัวอักษร โดยการพิมพ์เอกสารภาษาธรรมอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้านนิทานชาดก และพุทธทำนาย จำนวน 3,523 คำ ผลการทดสอบ ตัวอักษรที่พัฒนาขึ้นสามารถแสดงผลได้ถูกต้องรวมทั้งสิ้น 3,408 คำ ซึ่งสอดคล้องกับของ สุพิน ไตรแก้วเจริญ (2550 : 133) ได้ศึกษาการรู้จำตัวอักษรธรรมอีสานด้วยจินตอักษรถักกอลิทิม พบว่า อักษรธรรมอีสานเป็นอักษรโบราณที่ใช้ในภาคอีสานของประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22-24 เป็นตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึกข้อมูลต่าง ๆ เช่นข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา วรรณกรรม ประเพณี พิธีกรรม ภูมิปัญญา ตลอดจนตำรายาต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญ แต่ในปัจจุบันผู้ที่สามารถอ่านอักษรธรรมอีสานและให้ความสนใจในการอ่านน้อย เพื่อเป็นการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาต่างๆ นั้นออกมา จึงได้นำเทคนิคการรู้จำมาประยุกต์ใช้ในการรู้จำตัวอักษรธรรมอีสาน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการที่จะช่วยในการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ออกมา

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัย เรื่อง อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรมสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในระบบการเรียนการสอนในรายวิชาภาษาไทย (เพิ่มเติม) เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับพัฒนาคุณภาพของการเรียนอักษรธรรมให้กับเยาวชนรุ่นต่อไป โดยจะเกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมอย่างกว้างขวางออกไปสู่ภาคอื่น ๆ

1.2 ผลจากการวิจัยสามารถนำไปเป็นเพิ่มในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนการสอน เพื่อวางแผนแก้ปัญหาด้านทรัพยากรบุคคลในการเรียนอักษรธรรมในระยะยาวเพื่อการเรียนการสอนแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน

1.3 ผลจากการวิจัยสามารถนำไปใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้มีความคงอยู่ไม่ให้สูญหาย และขาดหายไปจากระบบการเรียนการสอน

1.4 ผลจากการวิจัยครู บุคลากร ผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมสามารถนำไปใช้ในระบบการเรียนการสอนอักษรธรรมในโรงเรียนได้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาหาสถานศึกษาเพื่อวางแผนช่วยเหลือ นักเรียน ครูผู้สอนให้มีการสร้างรายได้ในชุมชนต่อไป

2.2 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอักษรลักษณะเดียวกันในภูมิภาคอื่น เช่น ภาคเหนือของไทย สปป.ลาว เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า

2.3 ควรมีการศึกษาวิจัยต่อยอดเกี่ยวกับคุณภาพของนักเรียนที่ เรียนเพื่อเป็นประโยชน์ในการเพิ่มศักยภาพทางวิชาการ ต่อชุมชนที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม

2.4 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสร้างมาตรฐานด้านคุณภาพของการเรียนอักษรธรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การแสดงให้มีคุณภาพซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการแสดงของนักเรียนในภาคอีสานทั่วไป

2.5 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาของการจัดการเรียนการสอนอักษรธรรมในโรงเรียนพระปริยัติธรรม

2.6 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากรที่มีหน้าที่และส่วนเกี่ยวข้องกับอักษรธรรมอีสาน

2.6 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับหน่วยงานภาครัฐในการส่งเสริมการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- 60 ปีโรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2552.
- กรมการศาสนา. การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี. กรุงเทพฯ : การศาสนา, 2542.
- . คู่มือสอนจริยศึกษาระดับวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2521.
- กรมวิชาการ. รายงานการติดตามผลและแนะนำการใช้หลักสูตรระดับมัธยมศึกษาปีงบประมาณ.
อุดรธานี : สำนักงานหน่วยศึกษานิเทศก์ทางการศึกษา เขตการศึกษา 9, 2534.
- กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2516.
- กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. สารนิเทศจากคัมภีร์โบลานสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.
- กำธร สติรกุล. ลายสือไทย 700 ปี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2527.
- โกศล เลิศล้ำ. การพัฒนาบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเรื่องอักษรธรรมอีสาน. วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าคุณทหารลาดกระบัง, 2549.
- คงเดช ประพัฒน์ทอง. การวิจัยเอกสารโบราณเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2520.
- โครงการอนุรักษ์โบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
โครงการจัดระบบคัมภีร์โบลานโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในศูนย์พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม เพื่อเป็นสังคมการเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. มหาสารคาม : โครงการอนุรักษ์โบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548.
- จังหวัดมุกดาหาร. ข้อมูลจังหวัด. 2555. <www.mukdahan.go.th> 6 พฤษภาคม, 2555.
- จังหวัดยโสธร. จังหวัดยโสธร. 2555. <www.yasothon.go.th/> 6 พฤษภาคม, 2555.
- จังหวัดอำนาจเจริญ. ข้อมูลทั่วไป. 2555. <<http://www.amnat.info/index.php>> 6 พฤษภาคม, 2555.
- จังหวัดอุบลราชธานี. ประวัติจังหวัดอุบลราชธานี. 2555.
<http://www.ubonratchathani.go.th/history_ubon.html> 6 พฤษภาคม, 2555.
- จารบุตร เรื่องสุวรรณ. ของดีอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2520.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. “การศึกษาในวัฒนธรรมอีสาน : กระบวนการขัดเกลาทางสังคม”
ใน วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. หน้า 2-3. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2538.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้าน. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.
- เจริญ ไวรวัจนกุล, กฤษณา วงษาสัจย์ และสาโรจ อารยพงษ์. บริหารการศึกษา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2523.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2537.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์. เชียงใหม่ : ตรัสวิน, 2543.
- แฉล้ม เลี่ยมเพชรรัตน์. ตำราเคลือบศิลปโหราศาสตร์ฉบับพิเศษและดาราจักร. กรุงเทพฯ : ดวงดีการพิมพ์, 2537.
- ชัยณรงค์ คำพิพงษ์. การประเมินหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ตอนปลาย โรงเรียนพระปริยัติธรรมในภาคคณะสงฆ์ 9. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคามมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.
- ชัยมงคล อุดมทรัพย์. คู่มือโหรา การวางลัคนาเสร็จ และการให้ฤกษ์. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, 2530.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. “การเมืองไทยระหว่างปี พ.ศ. 2482-2490,” วารสาร ธรรมศาสตร์. 160 ; กรกฎาคม-กันยายน, 2520.
- ชำนาญ เล็กบรรจง. การศึกษาลักษณะและรูปแบบลวดลายประดับสถาปัตยกรรมทางศาสนาใน ภาคอีสาน. รายงานการวิจัย. มหาสารคาม : ภาควิชาทัศนศิลป์และศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.
- ชุมศรี ศิวะศรียนนท์. สถาปัตยกรรมพื้นฐานสำหรับช่างเทคนิค. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : ดวงกลมสมัย, 2541.
- ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ. หลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทาง พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2511.
- ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. ระบบการจัดการคัมภีร์ใบลานวัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2553.
- ทรงศักดิ์ ญาณประทีป. วรรณกรรมทางศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.
- ทรงศิริ สาประเสริฐ. ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.
- ทวน พุพันธ์. มรดกศิลปกรรมสยาม. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2516.
- ทัศนีย์ สุธาประดิษฐ์. ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องพระเนมิราช ฉบับวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540.
- ทิพย์าวดี สติรัตน์. การอนุรักษ์เอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ม.ป.ป.
- ธวัช ปุณโณธก. วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2522.
- _____. อักษรไทยน้อย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523.
- _____. อักษรโบราณอีสาน : อักษรวิทยาอักษรตัวธรรมและไทยน้อย. กรุงเทพฯ : สยามเพรส, 2544.

- ธาดา สุทธิธรรม. สถาปัตยกรรมไทย. ขอนแก่น : ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา, 2542.
- ธิดา สารยา. อารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2539.
- นงคฺนุช ไพบูลย์. พจนานุกรมอักษรธรรมอีสาน. การศึกษาอิสระ วท.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552.
- นนทนา เผือกผ่อง. บรรณารักษศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.
- นฤมล ปิยวิทย์. การศึกษาภาษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในคัมภีร์ใบลานเรื่องปฐมมุขลี้. วิทยานิพนธ์ ค.ม. นครราชสีมา : สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, 2544.
- นิคม ชมภูหลง. วิธีการและขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา. กรุงเทพฯ : ธารอักษร, 2545.
- นียบพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- นรินทร์ เลิศวีรพล. การนำเสนอสื่อประสมบนเว็บด้วยXML และ SMILกรณีศึกษาอักษรธรรมอีสาน. รายงานการศึกษาอิสระ วท.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548.
- บัวไข เพ็ญพระจันทร์. การฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานในยุคจินตนาการใหม่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.
- บุญชม ศรีสะอาด. การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, 2543.
- บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร. พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : เอสแอนด์เคบุ๊กส์, 2545.
- ประสาร บุญประคอง และคณะ. รวมการบรรยายเรื่องตัวอักษรไทย. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2512.
- ปรีชา พิณทอง. ประเพณีโบราณไทยอีสาน. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2534.
- _____. สารานุกรมภาษาอีสาน – ไทย – อังกฤษ. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2532.
- พระมหาพิชิตชัย จันทวนโณ สีหนาม. การศึกษาปัญหาการปฏิบัติตามมาตรฐานด้านการเรียนการสอนของครูผู้สอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ ค.ม. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 2549.
- พระยาอนุমানราชธน. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตการตาย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 2531.
- พระราชวรมณี. กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2521.
- พระอริยานุวัตร เขมจารี. สุทธนะชุดก. มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือวัดมหาชัย, 2513.
- พิมพ์พรรณ ไพบูลย์ห้วงเจริญ. “ตำนานเมืองเชียงแสน,” ศิลปากร. 48(6) : 76-83 ; พฤศจิกายน-ธันวาคม, 2548.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. อรัญคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม. กรุงเทพฯ : เรือนแก้ว, 2521.

- เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. อักษรธรรมอีสาน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.
- มนัส สุขสาย. อักษรขอม อักษรธรรม อักษรไทยน้อย. พิมพ์ครั้งที่ 2. อุบลราชธานี : มูลมั่งไทยอีสาน, 2540.
- มยุรี หินคำ. การใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนเรื่องอักษรล้านนา สำหรับนักศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช. การพัฒนาหลักสูตรและวิทยวิธีการสอน หน่วย 1-2. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, 2540.
- แมนมาส ขวลิต. การระวังรักษาและซ่อมแซมหนังสือ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2530.
- ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : ไทยอนุเคราะห์ไทย, 2526.
- รจนา พิงสุข. การพัฒนาบทเรียนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเรื่อง ภาษาล้านนา. วิทยานิพนธ์ คอ.ม. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2547.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2542.
- วงศ์สว่าง เขารัฐ. การประยุกต์ใช้ไอทีกับงานพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศ. กรุงเทพฯ : หอสมุดกลาง สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- วัลลภ สวัสดิวัลลภ. การซ่อมแซมบำรุงหนังสือและงานเทคนิคของห้องสมุด. ลพบุรี : ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ วิทยาลัยครูเทพสตรี, 2520.
- _____. หนังสือและการพิมพ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์และเอกสารวิชาการหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2535.
- วิชัย ธรรมเจริญ. คู่มือการปฏิบัติงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา. กรุงเทพฯ : ฝ่ายการศึกษาพระปริยัติธรรม กองศาสนศึกษา, 2541.
- วิมลรัตน์ สุนทรโรจน์. หลักสูตรท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2545.
- วิรัตน์ อุณนารางกูร. การลงทะเบียนและการทำบัตรรายการหนังสือโบราณ. กรุงเทพฯ : กองหอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร, 2530.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. ทัศนศิลป์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินติ้งเฮาส์, 2536.
- วิณา วิสเพ็ญ. การปริวรรตโบราณในเขตตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม : ฝ่ายศิลปวัฒนธรรมและกิจการพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546 ก.
- _____. การปริวรรตโบราณในตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. รายงานวิจัย. มหาสารคาม : โครงการอนุรักษ์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2546 ข.

- วุฒิชัย พิรุณสุนทร. ปัจจัยทางการบริหารที่มีผลประโยชน์ต่อการจัดการป่าชุมชนของคณะกรรมการป่าชุมชนในพื้นที่สำนักป่าไม้ขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2544.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2539.
- _____. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2521.
- ศิริพร ณ ถกลาง. “ตำนานสร้างโลกของชนชาติไทย : ตัวอย่างการศึกษาวัฒนธรรมจากตำนาน,” ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย. หน้า 104-109. กรุงเทพฯ : ศูนย์มนุษยวิทยาสิรินธร, 2542.
- ศิริวรรณ ตัญยวง. การสร้างชุดการสอนอ่านและเขียนอักษรล้านนาสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา. การค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.
- ศิริวัฒน์ คำวันสา. อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2527.
- ศุภชัย สิงห์บุศย์. ศิลปะนิยม. มหาสารคาม : ภาควิชาทัศนศิลป์และศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- ศุภัทธิต ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528.
- สังัด อุทรานันท์. พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เซนเตอร์พับลิเคชั่น, 2532.
- สมเจตน์ วิมลเกษม. การจัดการเรียนการสอนเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาษา ล้านนาของสถานศึกษาในจังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ ค.ม. อุดรดิตถ์ : สถาบันราชภัฏอุดรดิตถ์, 2546.
- สมเด็จพระพุฒาจารย์. ประกาศมหาเถรสมาคมว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2553. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2553.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวการศึกษาวิเคราะห์และวางแผน. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2546.
- _____. การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวความคิด วิธีวิทยา และทฤษฎี. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, 2544.
- สมิทธิ์ สระอุบล. พื้นฐานทางมานุษยวิทยาและพจนานุกรมศัพท์ที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532.
- สวัสดิ์ วงศ์วิเศษ. ตำราเรียนอักษรโบราณ. กรุงเทพฯ : วงษ์สว่าง, 2518.
- สันติ เล็กสุขุม. เจดีย์ เพิ่มมมเจดีย์ย่อมมสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- สามารถ จันท์สุรย์. “ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไรอย่างไร,” ใน การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน. หน้า 88-94. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2543.
- สาร สารทัศน์นันทน์. ฮีตสิบสอง. นครพนม : สถาบันราชภัฏนครพนม, 2544.

- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. คู่มือผู้บริหารโรงเรียน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2534.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “สำนักนายกรัฐมนตรี นโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ และแนวทางในการรักษา,” ใน วารสารส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม. หน้า 12-15. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2529.
- สำลี รักสุทธี. พจนานุกรมภาษาอีสาน-ไทยกลาง. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา, 2544.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2500.
- สุพรรณ ไม้หอม. อักษรธรรมอีสานเคเคยู. การศึกษาอิสระ วท.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2553.
- สุพัตรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2528.
- สุพิน ไตรแก้วเจริญ. การรู้จักจำอักษรธรรมอีสานด้วยจินตอักษรรีทิม. วิทยานิพนธ์ วท.ม. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2550.
- สุภณ สมจิตศรีปัญญา. โลกทัศน์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากหนังสือก้อม : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านหนองหล่ม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.
- สุภางค์ จันทวนิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- สุภาพร คงศิริรัตน์. การวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่างจากเอกสารโบราณ. พิษณุโลก : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2542.
- สุเมธ อุดพันธ์. การศึกษาเปรียบเทียบสรรพสิทธิ์ฉบับภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2532.
- สุวิทย์ อีระสาวิต. ประวัติศาสตร์ลาว 1779 – 1975. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2543.
- เสถียร โกเศศ. เรื่องวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2515.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. ทัศนะของจิต. กรุงเทพฯ : แพร์การช่าง, 2524.
- โสภณ หมวดทอง. การเฝ้าระวังมลพิษแหล่งน้ำของเกษตรกรในตำบลบางแม่นาง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ วท.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2533.
- โสภณ พรหมโสตา. การแปลอักษรธรรมอีสานให้เป็นภาษาไทย. การศึกษาอิสระ วท.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2553.
- หลวงวิจิตรวาทการ. ของดีในอินเดีย. พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, 2513.
- อนุวิทย์ เจริญศุกุล. ศิลปะสกุลช่างเขมรและสกุลช่างศรีวิชัยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2524.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. โลกทัศน์ชาวอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2537.
- อรศิริ ปาณินทร์. มนุษย์กับการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม. นครปฐม : แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

- อำนาจ เย็นสบาย. ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยของรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ :
หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2524.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. “ปฐมมูลมูลี(คัมภีร์),” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่มที่ 7.
หน้า 3559– 3561. กรุงเทพฯ : สยามเพรส เมเนจเม้นท์, 2542.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค. กรุงเทพฯ : พิมพ์ลักษณ์, 2540.
- Agrawal, O.P and M. Brakeshli. Conservation of Books, Manuscripts and Paper Documents. Lucknow, India : INTACH Indian Council of Conservation Institutes, 1997.
- Bamroongraks, Cholticha. Sukhothai Thai as a Discourse-oriented Language : Evidence from zero Noun Phrases. Ph.D Thesis, Madison, Wisconsin-Madison : The University of Wisconsin-Madison, 1987.
- Biersted, R.ve E.J. Meehan and P.A. Samuelson. Madern Social. New York : Mc Graw–Hill Book Company, 1964.
- Gosling, Elizateth Montgomery Blair. The History of Sukhothai as a Ceremonial Center : A Study of Early Siamese Srchitecture and Society. Michigan : University of Michigan, 1983.
- Lammerts, Dietrich Christian. Buddhism and Written Law : Dhammasatha Manuscripts and Texts in Promodern Burma. Ph.D. Thesis, New York : Cornell University, 2010.
- Liemthoghsamout, Khonepheth Lily. “The Lao Language... “Our Own World to Fall Back on” : Lao American Students’ Critical Reflections on Heritage language Maintenance and Loss,” Journal of Southeast Asian American Education & Advancement. 2010(5) : 145-148, 2010.
- Morrissey, Nicolas Michael. Sakyabhiksus, Palimpsests and the Art of Apostasy : The Emergence and Decline of Mahayana Buddhism in Early Medieval India. Ph.D. Thesis, Los Angeles : University of California, 2009.
- Naqvi, Syed Nauman. Mourning Indo-Muslim Modernity : Moments in Post-Colonial Urdu literary Culture. Ph.D. Thesis, Providence : Brown University, 2008.
- Ray, Sohini. The Sacred Alphabet and the Divine Body : The Case of Meitei Mayek in Northeastern India. Los Angeles : University of California, 2000.
- Sah, A. Mission Save Art Heriyage-3 : Save Palm Leaf Manuscript Heritage. Lucknow, Indian : INTACH Indian Council of Conservation Institutes, 2001.
- Wither, Sarah E. “Local Curriculum Development and Place-Based Education,” Dissertation Abstracts International. 61(6) : 2176-A ; December, 2000.

Yeomans. "A Methodology for Discipline – Specific Curriculum Development,"
International Journal of Engineering Education. 17(6) : 518–528, 2001.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

แบบสำรวจเบื้องต้น

เรื่อง อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนของโรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในภาคอีสาน

1. วัน, เวลา, สถานที่.....
2. สภาพทั่วไป
 - ชุมชน และวัด.....
 - โรงเรียน (วัด)
 - ลักษณะภูมิประเทศ.....
 - อาชีพ.....
3. ด้านสังคม
-
-
-
4. ด้านวัฒนธรรม.....
-
-
-
-
6. ผู้สำรวจ.....(ผู้วิจัย)
7. ร่วมกับ.....(ผู้ช่วย)

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

ตอนที่ 1 ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อนามสกุล.....
บ้านเลขที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
โทรศัพท์.....
2. เพศ
3. สถานภาพ
4. ระดับการศึกษา.....
5. อาชีพ

ตอนที่ 2 ประวัติความเป็นมาของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนก
สามัญศึกษาในภาคอีสาน

1. จงบอกประวัติความเป็นมาของอักษรธรรมอีสานว่ามีความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. จงบอกประวัติความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาของท่านว่ามีความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 แนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

1. มีแนวทางในการเก็บรักษาใบลานอย่างไร.....
.....
.....
2. มีการจัดทำอักษรธรรมอีสานขึ้นมาใหม่หรือไม่ อย่างไร.....
.....
.....
3. มีการสรรหาวัสดุอื่น ๆ มาใช้แทนใบลานหรือไม่ อย่างไร.....
.....
.....
4. มีการนำอักษรธรรมอีสานไปใช้ในลักษณะไหน.....
อย่างไร.....
.....
5. มีการรวบรวมอักษรธรรมอีสานหรือไม่ อย่างไร.....
.....
.....
6. มีการรักษาอักษรธรรมอีสานหรือไม่อย่างไร.....
.....
.....
7. มีการป้องกันไม่ให้อักษรธรรมอีสานสูญหายหรือไม่ อย่างไร.....
.....
.....
8. มีการฟื้นฟูอักษรธรรมอีสานให้มีขึ้นในท้องถิ่นของท่านหรือไม่.....
อย่างไร.....
.....
9. มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอักษรธรรมอีสานในท้องถิ่นของท่านหรือไม่อย่างไร
.....
.....
10. มีการป้องกันอักษรธรรมอีสานเพื่อไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเนื้อหาหรือไม่อย่างไร
.....
.....

11. มีวิธีการเก็บอักษรธรรมอีสาน (การสงวน) ไว้โดยไม่ให้แต่ต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีการใดก็ตามหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

12. มีการจัดกลุ่มของอักษรธรรมอีสานหรือไม่อย่างไร.....

.....

.....

ตอนที่ 4 รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

1. กระบวนการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสานในโรงเรียนของท่านเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2. การพัฒนาบุคลากร (โครงการจัดอบรมฯ) ในโรงเรียนของท่านเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

3. หลักสูตร (สามัญ, แขนกกลาง, ท้องถิ่น) ในโรงเรียนของท่านเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

4. วัสดุ, อุปกรณ์ และสถานที่ ในโรงเรียนของท่านเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

5. การพัฒนาเครือข่าย ในโรงเรียนของท่านเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

6. การพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา ในโรงเรียนของท่านเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

7. การประเมินผลทางการศึกษา ในโรงเรียนของท่านเป็นอย่างไร

.....

.....

แบบสังเกต

เรื่อง อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

1. กิจกรรมที่สังเกต

.....

2. วัน เวลา สถานที่

.....

3. บุคคลที่เกี่ยวข้อง

.....

4. เนื้อหาสาระจากการสังเกต

.....

5. เครื่องมือประกอบการสังเกต (กล้องถ่ายรูป / กล้องวิดีโอ / สัมภาษณ์)

.....

ผู้สังเกต

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ที่สังเกต

แบบสนทนากลุ่ม

เรื่อง อักษรธรรมอีสาน : การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคอีสาน

1. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด
2. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด
3. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด
4. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด
5. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด
6. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด
7. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด
8. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด
9. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด
10. ชื่อ นามสกุล บ้านเลขที่ หมู่ที่
ตำบล อำเภอ จังหวัด

จัดการสนทนากลุ่ม วันที่ เดือน พ.ศ.
เริ่มเวลา สิ้นสุดเวลา สถานที่จัดการสนทนากลุ่ม

.....

หัวข้อในการสนทนา

1. ประวัติของอักษรธรรมอีสานและประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
2. แนวทางการอนุรักษ์อักษรธรรมในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
 - 2.1 การเก็บรักษาใบลาน
 - 2.2 การจัดทำขึ้นมาใหม่
 - 2.3 การสรรหาวัสดุอื่น ๆ มาใช้แทนใบลาน
3. รูปแบบการประยุกต์ใช้ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
 - 3.1 กระบวนการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน
 - 3.2 การพัฒนาบุคลากร (โครงการจัดอบรมฯ)
 - 3.3 หลักสูตร (สามัญ, แขนกกลาง, ท้องถิ่น)
 - 3.4 วัสดุ, อุปกรณ์ และสถานที่
 - 3.5 การพัฒนาเครือข่าย
 - 3.6 การพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา
 - 3.7 การประเมินผลทางการศึกษา

4. วันที่รายละเอียด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. สรุปการสนทนากลุ่ม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ผู้บันทึกการสนทนากลุ่ม ชื่อ นามสกุล

ภาคผนวก ข
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

- จุด คำเขียว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.
- นิภาภรณ์ หล้าสุดตา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.
- บุญทรัพย์ เพชรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระครูปริยัติวีรวงศ์ สมสาย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2555
- พระครูวิสุทธิพนคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระนรินทร์ โรจนวิโส เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระบุญสวน โชติธมโม กุลสิงห์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระภุชงค์ วรรณโม รัตนศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระมหาสาคร ราชเสโน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระมหาสำลี กิตติปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระรัตโนภาสวิมล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระปริยัติวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.

- พระราชรัตนกวี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนพระ
ปริยัติธรรมบดินทรเดชา วัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เมื่อวันที่
24 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระศกดิ์ประชา ปญญาโว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี
เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระสุนทรปริยัติเมธี อินทรโสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี
เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555
- พระอธิการบัญญัติ กิตติโสภโณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง
จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระอาทิตย์ ศรีจันทร์ทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา
จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2555.
- พระอาทิตย์ ศรีจันทร์ทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา
จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2555
- พระอุทิศ อภินโนโท สิริบุตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมปัจฉิมวันวิทยา ตำบลพระเหลา อำเภอพนา
จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2555.
- สาครินทร์ หาบุศย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง
จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.
- สี บุคดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 1
กันยายน 2554.
- สำรี ศรีภักดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี
เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555.
- สุคิด สารจรัญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี
เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555.
- อนัน เลิศสงคราม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาจินดา ไชยนาน เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่โรงเรียนพระปริยัติวัดศรีบุญเรืองวิทยา ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอเมือง
จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.

ภาคผนวก ค
ตัวอย่าง หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. 2551
(ปรับปรุง พ.ศ. 2553)

หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนสว่างวีระวงศ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ (ปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๓)

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น (วิชาเพิ่มเติม)

รหัสวิชา ท๓๑๒๐๑ รายวิชา ภาษาและวรรณกรรมอีสาน ๑

ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ภาคเรียนที่ ๑ ๒ ชั่วโมง/สัปดาห์ ๔๐ ชั่วโมง/ภาค ๑.๐ หน่วยกิต

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน ภาษาและอักษรไทยอีสาน อักษรไทยน้อย ลักษณะ ของวรรณกรรมอีสาน อ่านวรรณกรรมอีสานทั้งอักษรไทยกลางและอักษรไทยน้อย ศึกษา ความหมายของคำสำนวน วิเคราะห์คุณค่าทางด้านภาษาและสังคม สืบค้นวรรณกรรมอีสานในท้องถิ่น เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน ภาษาและอักษรไทยอีสาน ลักษณะ ของวรรณกรรมอีสาน สามารถอ่าน เขียนอักษรไทยน้อย วิเคราะห์คุณค่าทางภาษาและสังคมจาก วรรณกรรมที่อ่าน เห็นคุณค่า และร่วมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมทางภาษาของท้องถิ่น

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. สามารถบอกประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน ภาษาและอักษรไทยอีสานได้
๒. สามารถบอกลักษณะของวรรณกรรมอีสานได้
๓. สามารถอ่านเขียนอักษรไทยน้อยได้
๔. รักการอ่านวรรณกรรมอีสาน
๕. สามารถบอกความหมายของคำสำนวนที่มีในวรรณกรรม
๖. สามารถแสดงความคิด วิจาร์ณ บอกคุณค่าทางภาษาและสังคมได้
๗. สามารถรวบรวมวรรณกรรมอีสานในท้องถิ่นได้

หน่วยการเรียนรู้

หน่วยการเรียนรู้	มฐ. ท	ภาระ/ชิ้นงาน	เวลา ช.ม.	คะแนน
๑ ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน	๑.๑,๒.๑	ตอบคำถาม	๕	๑๐
๒ ภาษาและอักษรไทยอีสาน	๑.๑,๒.๑	ตอบคำถาม	๓	๑๐
๓ ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมอีสาน	๑.๑,๒.๑,๕. ๑	ตอบคำถาม	๔	๑๐
๔ หลักการอ่านเขียนอักษรไทยน้อย	๔.๑	อ่าน เขียนอักษรไทยน้อย	๖	๒๐
๕ ตัวอย่างวรรณกรรมอีสาน	๑.๑,๓.๑,๕. ๑	อ่านออกเสียง อธิบาย วิจาร์ณ	๒๐	๔๐
๖ โครงการสืบค้นวรรณกรรมอีสาน ใน ท้องถิ่น	๒.๑,๓.๑,๕. ๑	รายงานการสืบค้น	๒	๑๐
			๔๐	๑๐๐

สาระการเรียนรู้

๑. ปฐมนิเทศ ประวัติ ความเป็นมาของชาวไทยอีสาน (๕ ชั่วโมง)
 - เป้าหมายของการเรียนวรรณกรรมอีสาน เนื้อหาโดยย่อ วิธีเรียน วิธีวัดประเมินผล
 - สภาพพื้นที่ภาคอีสาน ประชากรปัจจุบัน
 - กลุ่มคนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคอีสาน
 - ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (บ้านเชียง ผาแต้ม)
 - ยุคประวัติศาสตร์ (ทวารวดี ขอม ไทลาว)
 - กลุ่มไทลาวบริเวณแอ่งสกลนคร
 - กลุ่มไทลาวบริเวณแอ่งโคราช
 - การขยายอำนาจส่วนกลางสู่ภาคอีสาน
๒. ภาษาและอักษรไทยอีสาน (๓ ชั่วโมง)
 - ภาษาถิ่น ภาษามาตรฐาน
 - ลักษณะภาษาไทยอีสาน
 - กลุ่มภาษาในภาคอีสานปัจจุบัน
 - อักษรไทยน้อย
 - อักษรธรรมอีสาน
๓. ลักษณะวรรณกรรมอีสาน (๔ ชั่วโมง)
 - การจำแนกประเภท
 - ฉันทลักษณ์ (กาบ กอน โคง ฮ้าย โสก)
๔. หลักการอ่านเขียนอักษรไทยน้อย (๖ ชั่วโมง)
 - พยัญชนะ สระ อักษรวิธ
 - ฝึกทักษะอ่านเขียนอักษรไทยน้อย
๕. ตัวอย่างวรรณกรรมที่มีคุณค่า (ฝึกอ่านอักษรไทยน้อย)
 - ๕.๑ ฆะหยา (๕ ชั่วโมง)
 - ความหมาย ประเภท ประโยชน์
 - ตัวอย่าง
 - การวิเคราะห์วิจารณ์
 - ๕.๒ ปู่สอนหลาน (๕ ชั่วโมง)
 - ความเป็นมา
 - ประเภทคำประพันธ์
 - การอ่านทำนองกาบ
 - วิเคราะห์วิจารณ์คุณค่า
 - ๕.๓ หลานสอนปู่ (๕ ชั่วโมง)
 - ความเป็นมา
 - ประเภทคำประพันธ์
 - การอ่านทำนองกาบ
 - วิเคราะห์วิจารณ์คุณค่า

๕.๔ พญาคำกอง (สอนไพร่) (๕ ชั่วโมง)

- ความเป็นมา
- ประเภทคำประพันธ์
- การอ่านทำนองท่อน
- วิเคราะห์วิจารณ์คุณค่า

๖. โครงการสืบค้นวรรณกรรมในห้องถิ่น (๒ ชั่วโมง)

- ให้สืบค้นวรรณกรรมพื้นบ้าน นิทานก้อม คะลำคำทวย คำสอย เพลงกล่อมเด็ก ฆะหยาก๊วย เจ็งบั้งไฟ ฯลฯ
- รายงานในห้อง
- จัดกิจกรรมแข่งขันฆะหยาก๊วย สอย เจ็งบั้งไฟ เจ็งสร้างสรรค์อื่นๆ เล่านิทานพื้นบ้าน นิทานก้อม

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น (วิชาเพิ่มเติม)

รหัสวิชา ท๓๑๒๐๒ รายวิชา ภาษาและวรรณกรรมอีสาน ๒

ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ภาคเรียนที่ ๒ ๒ ชั่วโมง/สัปดาห์ ๔๐ ชั่วโมง/ภาค ๑.๐ หน่วยกิต

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาอักษรธรรมอีสาน อ่านวรรณกรรมอีสานทั้งอักษรไทยกลางและอักษรธรรมอีสาน ศึกษาความหมายของคำสำนวน วิเคราะห์คุณค่าทางด้านภาษาและสังคม ศึกษาเอกสารโบราณ จัดนิทรรศการเกี่ยวกับอักษรและวรรณกรรมอีสานเพื่อให้สามารถอ่าน เขียนอักษรธรรมอีสาน วิเคราะห์คุณค่าทางภาษาและสังคมจากวรรณกรรมที่อ่าน มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเอกสารโบราณ การจาร การดูแลรักษา เห็นคุณค่า และร่วมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมทางภาษาของท้องถิ่น

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. สามารถบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชาวไทยอีสาน ภาษาและวรรณกรรมอีสานได้
๒. สามารถอ่านเขียนอักษรธรรมอีสานภาษาไทยอีสานได้
๓. สามารถอ่านเขียนอักษรธรรมอีสานภาษาบาลีได้
๔. รักการอ่านวรรณกรรมอีสาน
๕. สามารถบอกความหมายของคำสำนวนที่มีในวรรณกรรม
๖. สามารถแสดงความคิดเห็น วิจารณ์ บอกคุณค่าทางภาษาและสังคมได้
๗. สามารถบอกส่วนประกอบของเอกสารโบราณ การดูแลรักษา และจารใบลานได้
๘. มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ภาษาและวรรณกรรมอีสาน

หน่วยการเรียนรู้

หน่วยการเรียนรู้	มฐ. ท	ภาระ/ชิ้นงาน	เวลา ช.ม.	คะแนน
๑ หลักการอ่านเขียนอักษรธรรมอีสาน ภาษาไทยอีสาน	๔.๑	ทำแบบฝึก อ่าน เขียน อักษร ธรรมอีสาน ภาษาไทยอีสาน	๑๐	๓๐
๒ วรรณกรรมตัวอย่าง	๑.๑,๓.๑,๕.๑	อ่านออกเสียง อธิบาย วิจารณ์	๑๒	๓๐
๓ การอ่านเขียนอักษรธรรมอีสาน ภาษาบาลี	๔.๑	ทำแบบฝึก อ่าน เขียน อักษร ธรรมภาษา บาลี	๑๐	๒๐
๔ เอกสารโบราณ	๒.๑	จารใบลาน ตอบ คำถาม	๖	๑๐
๕ การเผยแพร่ภาษาและวรรณกรรม อีสาน	๒.๑,๓.๑,๕.๑	ปฏิบัติการเผยแพร่ รายงาน การเผยแพร่	๒	๑๐
			๔๐	๑๐๐

สาระการเรียนรู้

๑. ปฐมนิเทศ หลักการอ่านเขียนอักษรธรรมอีสานภาษาไทยอีสาน (๑๐ ชั่วโมง)
 - ๑.๑ ทบทวนความเป็นมาของชาวไทยอีสาน ภาษาและอักษรไทยอีสาน
 - ๑.๒ หลักการอ่านเขียนอักษรธรรมอีสานภาษาไทยอีสาน
 - พยัญชนะ สระ อักษรวิธีย่อ
 - ฝึกทักษะการอ่านเขียนอักษรธรรมอีสานภาษาไทยอีสาน
๒. ตัวอย่างวรรณกรรม (ฝึกอ่านอักษรธรรมอีสาน)
 - ๒.๑ เฮือนสามน้ำสี่ (๔ ชั่วโมง)
 - ความเป็นมา
 - อ่าน ทำความเข้าใจศัพท์ สำนวน
 - วิเคราะห์วิจารณ์
 - ๒.๒ จารึกวัดป่าใหญ่ (๔ ชั่วโมง)
 - ความเป็นมา
 - อ่าน ทำความเข้าใจศัพท์ สำนวน
 - วิเคราะห์วิจารณ์
 - ๒.๓ ท้าวคำสอน (๔ ชั่วโมง)
 - ความเป็นมา
 - อ่าน ทำความเข้าใจศัพท์ สำนวน
 - วิเคราะห์วิจารณ์
๓. การอ่านเขียนอักษรธรรมอีสานภาษาบาลี (๑๐ ชั่วโมง)
 - พยัญชนะวรรค สระลอย สระจม อักษรสังโยค
 - อ่านเขียนปัญญาปารมี บทสวดมนต์ไหว้พระ พระไตรปิฎก
๔. เอกสารโบราณ (๖ ชั่วโมง)
 - ความสำคัญ
 - องค์ประกอบ
 - การดูแลรักษา
 - การจารโบราณ
๕. การเผยแพร่ภาษาและวรรณกรรมอีสาน (๒ ชั่วโมง)
 - จัดนิทรรศการในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น นิทรรศการทางวิชาการ งานเทศกาลในท้องถิ่น การจัดป้ายนิเทศในห้องเรียน การจัดทำเอกสารเผยแพร่ในโอกาสต่างในชุมชน ฯลฯ
 - สาระที่จัดแสดง เช่น จัดป้ายนิเทศ สาธิตการจารโบราณ สาธิตหะยาเกี่ยว แสดงผลงานนักเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ แข่งขันจารโบราณ สอย เพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น
 - เผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต
 - สรุป รายงานผลการเผยแพร่ผลงาน

แผนจัดการเรียนรู้
ท๔๑๒๐๑ วรรณกรรมอีสาน ๑ ช่วงชั้นที่ ๔ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ เวลา ๒ ชั่วโมง
หน่วยการเรียนรู้ ปฐมนิเทศ ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน

สาระสำคัญ

แนะนำรายวิชา เป้าหมายของการเรียน สร้างข้อตกลงในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การวัด ประเมินผล ความรู้ว่าดินแดนภาคอีสานนั้นมีชุมชนตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์มี การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมหลายยุค จนถึงยุควัฒนธรรมไทยลาวที่เป็นบรรพบุรุษของชาวไทย อีสานปัจจุบัน ได้ต่อสู้ สร้างบ้านแปงเมืองเป็นปึกแผ่น มีวัฒนธรรมประเพณีที่งดงาม ภายใต้ พระบรมโพธิสมภารแห่งราชอาณาจักรสยาม เป็นสิ่งที่ชาวไทยอีสานควรภาคภูมิใจ

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

สามารถบอกประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสานได้

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. ตอบคำถามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสานได้
๒. รายงานประวัติความเป็นมาของชาวอีสานด้วยภาษาไทยอีสานได้
๓. เขียนความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษได้

สาระการเรียนรู้

๑. ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน
๒. การรายงานด้วยภาษาไทยอีสาน
๓. สิ่งที่น่าภาคภูมิใจที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้

คุณลักษณะที่ปลูกฝัง

การทำงานร่วมกับผู้อื่น

กิจกรรมการเรียนรู้

ชั่วโมงที่ ๑ ปฐมนิเทศ

๑. นักเรียนฟังเพลงอีสานบ้านเฮา สนทนาเกี่ยวกับเนื้อหาของเพลง ดูแผนที่ภาคอีสาน สนทนาเกี่ยวกับของดีในภาคอีสาน แจ้งเป้าหมายของการเรียน กิจกรรมการเรียนรู้และเกณฑ์ การประเมินผล

๒. แจ้งจุดประสงค์การเรียนรู้

๓. ครูแจกใบคำถามเรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสานให้นักเรียนลองตอบ

๔. ครูแจกใบความรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน

๕. นักเรียนจัดกลุ่ม จำนวน ๕ กลุ่ม ตั้งชื่อกลุ่มตามชื่อนิทานพื้นบ้านอีสาน

๖. นักเรียนศึกษาใบความรู้ เตรียมรายงานด้วยภาษาไทยอีสานกลุ่มละหัวข้อ ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ชุมชนอีสานสมัยก่อนประวัติศาสตร์

กลุ่มที่ ๒ ชุมชนอีสานสมัยประวัติศาสตร์

กลุ่มที่ ๓ การจัดตั้งชุมชนกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาวในแอ่งสกลนคร

กลุ่มที่ ๔ การขยายวัฒนธรรมไทยลาวเข้าสู่ดินแดนแอ่งโคราช

กลุ่มที่ ๕ การขยายอำนาจส่วนกลางเข้าสู่ภาคอีสาน

ชั่วโมงที่ ๒

๑. นักเรียนแต่ละกลุ่มรายงานหน้าชั้นด้วยภาษาไทยอีสาน

๒. ครูและนักเรียนในกลุ่มร่วมกันประเมินการรายงานของเพื่อนโดยใช้แบบประเมินการพูด
รายงาน

๓. ครูและนักเรียนในกลุ่มร่วมกันประเมินกิจกรรมกลุ่ม ทั้งกลุ่มตัวเองและกลุ่มอื่นๆ โดยใช้
แบบประเมินกิจกรรมกลุ่ม

๔. เมื่อรายงานเสร็จ ตัวแทนนักเรียนรวบรวมผลการประเมินทั้งสองแบบจากทุกกลุ่มและ
จากครูเพื่อสรุปผลการประเมิน แจ้งให้ทุกคนทราบ ครูชี้จุดบกพร่องและเสนอแนะแนวทาง
ปรับปรุงในโอกาสต่อไป

๕. ครูและนักเรียนร่วมกันสรุปประวัติความเป็นมาและความน่าภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ

๖. นักเรียนเขียนข้อสรุปในสมุดบันทึก

๗. นักเรียนตอบคำถามและเขียนความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ

๘. ครูตรวจคำตอบ ประเมินผลและแจ้งผลการประเมินในชั่วโมงต่อไป

สื่อการเรียนรู้

๑. เครื่องเล่นและแถบบันทึกเสียงเพลงอีสานบ้านเฮา (ดูเนื้อเพลงที่ภาคผนวกท้ายแผน)

๒. แผนที่ภาคอีสาน

๓. ใบความรู้ที่ ๑ เรื่อง ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน (๖ หน้า)

การวัดผลประเมินผล

๑. กระบวนการวัด

สิ่งที่วัด	วิธีการ	เครื่องมือ
ความรู้เกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมา ของชาวไทยอีสาน	ข้อ ๑ ครูตรวจคำตอบเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน	ข้อ ๑ คำถามเรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน
๒. ทักษะการพูดรายงาน ด้วยภาษาไทยอีสาน	ข้อ ๒ ครูและนักเรียนสังเกตการ รายงานด้วยภาษาไทยอีสาน	ข้อ ๒ แบบประเมินการพูดรายงาน
๓. เจตคติต่อบรรพบุรุษ	ข้อ ๑ คำถามเรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน	ข้อ ๓ การเขียนสะท้อนความรู้สึก
๔. คุณลักษณะที่พึงประสงค์	ข้อ ๒ แบบประเมินการพูดรายงาน	ข้อ ๔ แบบประเมินกิจกรรมกลุ่ม
	ข้อ ๓ การเขียนสะท้อนความรู้สึก	
	ข้อ ๔ แบบประเมินกิจกรรมกลุ่ม	
	ข้อ ๓ ครูตรวจการเขียน ความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ	
	ข้อ ๔ ครูและนักเรียนสังเกต กิจกรรมกลุ่ม	
	ทดสอบกลางภาค	แบบทดสอบ

๒. เกณฑ์การประเมินผล

๒.๑ การตอบคำถามเรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน

ระดับ ๓ (ดีมาก) ถ้าตอบได้ถูกต้อง อธิบายเพิ่มเติมได้ชัดเจนมากกว่า ๑๒ ข้อ

ระดับ ๒ (ดี) ถ้าตอบได้ถูกต้อง อธิบายเพิ่มเติมได้ชัดเจน ๑๐-๑๒ ข้อ

ระดับ ๑ (ปรับปรุง) ถ้าตอบได้ถูกต้อง น้อยกว่า ๑๐ ข้อ หรือไม่อธิบายเพิ่มเติม
ต้องค้นคว้าเพิ่มเติมและตอบใหม่

๒.๒ การรายงานประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสานรายละเอียดปรากฏในรูปแบบ
ประเมินการพูดรายงาน

๒.๓ การเขียนความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ

ระดับ ๓ (ดีมาก) ถ้าประเด็นถูกต้อง สมบูรณ์ มีตัวอย่างประกอบครบถ้วน

ระดับ ๒ (ดี) ถ้าประเด็นถูกต้อง มีตัวอย่างประกอบพอสมควร

ระดับ ๑ (ปรับปรุง) ถ้าประเด็นไม่ถูกต้อง ไม่มีตัวอย่างประกอบ

๒.๔ การทำงานร่วมกับผู้อื่นรายละเอียดปรากฏในรูปแบบประเมินกิจกรรมกลุ่ม

๒.๕ การสอบวัดผลกลางภาค ให้นักเรียนเขียนบรรยายเกี่ยวกับความภาคภูมิใจใน
ความเป็นชาวไทยอีสาน ใช้เกณฑ์เดียวกับข้อ ๒.๓

กิจกรรมต่อเนื่อง

๑. จัดป้ายนิเทศในห้องเรียนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน

๒. ฟังร้องเพลงอีสานบ้านเฮา

แผนจัดการเรียนรู้ ที่ ๒
ท๔๑๒๐๑ วรรณกรรมอีสาน ๑ ช่วงชั้นที่ ๔ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ เวลา ๒ ชั่วโมง
หน่วยการเรียนรู้ ประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

สาระสำคัญ

ชาวไทยอีสานมีภาษาเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง มีตัวอักษรจารึกเรื่องราวคำสอนต่างๆ มาช้านาน เป็นภูมิปัญญาทางภาษาของบรรพบุรุษที่มีคุณค่าที่ชาวไทยอีสานควรชื่นชม

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

นักเรียนสามารถบอกประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสานได้

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. ตอบคำถามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสานได้
๒. รายงานประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสานด้วยภาษาไทยอีสานได้
๓. บอกความสำคัญของภาษาและตัวอักษรไทยอีสานได้

สาระการเรียนรู้

๑. ประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน
๒. การรายงานด้วยภาษาไทยอีสาน
๓. ความสำคัญของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

คุณลักษณะที่ปลูกฝัง

การทำงานร่วมกับผู้อื่น

กิจกรรมการเรียนรู้

ชั่วโมงที่ ๑

๑. ครูเตรียมใบลานจริง เลือกผูก (ชุด) ที่ไม่สำคัญนัก ใช้กระดาษขาวติดทำป้ายหมายเลขกำกับไว้เพื่อไม่ให้สับสนเมื่อเก็บเข้าผูกเดิม แกะผูกและแจกให้นักเรียนดูคนละใบ ย้ำให้จับถืออย่างระมัดระวัง สนทนาเกี่ยวกับภาษาและตัวอักษรในใบลานและในภาคอีสาน ให้เห็นคุณค่าในการศึกษาเรียนรู้และอนุรักษ์สืบสาน ตอนนี้อ่านไม่ออก แต่เมื่อเรียนจบแล้ว จะอ่านได้

๒. ครูแจ้งจุดประสงค์กิจกรรมและเกณฑ์การประเมินผล

๓. ครูแจกคำถามเรื่องประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสานให้นักเรียนทุกคน

คน แจกแนวการปฏิบัติ

๔. นักเรียนจัดกลุ่ม ๕ กลุ่ม ร่วมกันอภิปราย สรุปจากใบความรู้เรื่องภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน เตรียมพูดรายงานด้วยภาษาไทยอีสาน ตามรายละเอียด ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ สภาพทางภาษาของท้องถิ่นอีสาน

กลุ่มที่ ๒ เอกลักษณ์ของภาษาไทยอีสาน

กลุ่มที่ ๓ อักษรไทยน้อย

กลุ่มที่ ๔ อักษรตัวธรรม

กลุ่มที่ ๕ ความสำคัญของภาษาไทยอีสาน

ชั่วโมงที่ ๒

๑. ครูแจกแบบประเมินกิจกรรมกลุ่มและแบบประเมินการพูดรายงานให้กลุ่มละชุด นักเรียนจะเป็นผู้ประเมินกิจกรรมกลุ่มและการพูดรายงานของเพื่อน แล้วนำคะแนนมาเฉลี่ยกับคะแนนที่ครูให้
๒. นักเรียนแต่ละกลุ่มรายงานหน้าชั้นด้วยภาษาไทยอีสาน
๓. ครูและนักเรียนในกลุ่มร่วมกันประเมินการรายงานโดยใช้แบบประเมินการพูดรายงาน
๔. ครูและนักเรียนในกลุ่มร่วมกันประเมินกิจกรรมกลุ่ม ทั้งกลุ่มตัวเองและกลุ่มอื่นๆ โดยใช้แบบประเมินกิจกรรมกลุ่ม
๕. เมื่อรายงานเสร็จทุกกลุ่ม ตัวแทนนักเรียนรวบรวมผลการประเมินทั้งสองแบบจากทุกกลุ่มและจากครูเพื่อสรุปผลการประเมิน แจ้งให้ทุกคนทราบ ช่วยกันชี้จุดบกพร่องและเสนอแนะแนวทางปรับปรุงในโอกาสต่อไป
๖. ครูและนักเรียนร่วมกันสรุปประวัติความเป็นมาและความสำคัญของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน
๗. นักเรียนตอบคำถามที่แจกให้ตอนต้น และเขียนความสำคัญของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน
๘. ครูตรวจ ประเมินและแจ้งผลการประเมินให้นักเรียนทราบและปรับปรุงในคาบต่อไป

สื่อการเรียนรู้

๑. ใบลานจารึกอักษรไทยน้อย
๒. ใบความรู้เรื่องภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

การวัดผลประเมินผล

๑. กระบวนการวัด

สิ่งที่วัด	วิธีการ	เครื่องมือ
๑. ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน	ข้อ ๑ ครูตรวจคำตอบเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน	ข้อ ๑ คำถามเรื่องประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน
๒. ทักษะการรายงานด้วยภาษาไทยอีสาน	ข้อ ๒ ครูและนักเรียนสังเกตการรายงานด้วยภาษาไทยอีสาน แล้วเฉลี่ยคะแนน	ข้อ ๒ แบบประเมินการพูด รายงาน
๓. เจตคติต่อภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน	ข้อ ๓ ครูตรวจการเขียนความสำคัญของภาษาและ	ข้อ ๓ ประเด็นการเขียน
๔. คุณลักษณะที่พึงประสงค์	ข้อ ๑ คำถามเรื่องประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน ข้อ ๒ แบบประเมินการพูดรายงาน ข้อ ๓ ประเด็นการเขียน ข้อ ๔ แบบประเมินกิจกรรมกลุ่ม ข้อ ๔ ครูและนักเรียนสังเกตกิจกรรมกลุ่ม แล้วเฉลี่ยคะแนน	ข้อ ๔ แบบประเมินกิจกรรม กลุ่ม
	สอบวัดผลกลางภาค	แบบทดสอบ

๒. เกณฑ์การวัดและประเมินผล

๒.๑ การตอบคำถามเรื่องประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

ระดับ ๓ (ดีมาก) ถ้าตอบได้ถูกต้อง อธิบายเพิ่มเติมได้ชัดเจนมากกว่า ๑๒ ข้อ

ระดับ ๒ (ดี) ถ้าตอบได้ถูกต้อง อธิบายเพิ่มเติมได้ชัดเจน ๑๐-๑๒ ข้อ

ระดับ ๑ (ปรับปรุง) ถ้าตอบได้ถูกต้อง น้อยกว่า ๑๐ ข้อ หรือไม่อธิบายเพิ่มเติม ต้องค้นคว้าเพิ่มเติมและตอบใหม่

๒.๒ การรายงานประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

รายละเอียดปรากฏในแบบประเมินการพูดรายงาน

๒.๓ การเขียนความสำคัญของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

ระดับ ๓ (ดีมาก) ถ้าประเด็นถูกต้อง สมบูรณ์ มีตัวอย่างประกอบ

ระดับ ๒ (ดี) ถ้าประเด็นถูกต้อง มีตัวอย่างประกอบพอสมควร

ระดับ ๑ (ปรับปรุง) ถ้าประเด็นมีข้อผิดพลาด ไม่มีตัวอย่างประกอบ ต้องค้นคว้าเพิ่มเติมและเขียนใหม่

๒.๔ การทำงานร่วมกับผู้อื่น รายละเอียดปรากฏในแบบประเมินกิจกรรมกลุ่ม

๒.๕ การสอบวัดผลกลางภาค ให้นักเรียนเขียนบรรยายความรู้สึกชื่นชมในภาษาไทยอีสาน ใช้เกณฑ์เดียวกับข้อ ๒.๓

กิจกรรมต่อเนื่อง

จัดป้ายนิเทศในห้องเรียนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน
เครื่องมือเพิ่มเติม

๑. คำถามเรื่องประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

๒. ใบความรู้เรื่องภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

๓. แบบประเมินกิจกรรมกลุ่ม

๔. แบบประเมินการพูดรายงาน

คำถาม

เรื่อง ประวัติความเป็นมาของภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

ชื่อ.....ชั้น.....เลขที่.....

คำชี้แจง

ให้นักเรียนศึกษาจากหนังสือเรียนภาษาไทยอีสานและฟังการรายงานของเพื่อนอย่างตั้งใจเพื่อตอบและอธิบายคำถามต่อไปนี้ได้ทั้งด้วยการเขียนและด้วยปากเปล่า ถ้าตอบถูกน้อยกว่า ๑๐ ข้อ ต้องค้นคว้าเพิ่มเติมและตอบใหม่

๑. ประชากรในภาคอีสาน แบ่งตามภาษาพูดกลุ่มใหญ่ๆ อะไรบ้าง

.....

.....

๒. อาณาจักรล้านนา ในปัจจุบันคือที่ใด

.....

.....

๓. อาณาจักรล้านช้าง ในปัจจุบันคือที่ใด

.....

.....

๔. ภาษาเขมรเป็นภาษาท้องถิ่นจังหวัดใดบ้าง

.....

.....

๕. ภาษาผู้ไทย ย้อ แสก พวน กะเลิง กะสั เป็นภาษาถิ่นของจังหวัดใดบ้าง

.....

.....

๖. อักษรธรรมอีสานมีลักษณะคล้ายตัวอักษรอะไร อยู่ที่ใด

.....

.....

๗. อักษรธรรมอีสานที่พบในภาคอีสานที่เก่าแก่ที่สุด พบที่ใด สร้างสมัยใด

.....

.....

๘. อักษรธรรมอีสานใช้จารึกอะไร ใครเป็นผู้ใช้

.....

.....

๙. อักษรไทยน้อยพัฒนามาจากอักษรใด

.....

.....

ชุดความรู้ ๑

ประวัติความเป็นมาของชาวไทยอีสาน

เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มคนที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนภาคอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นักเรียนควรได้ศึกษาเรื่องราวต่อไปนี้

๑. ชุมชนอีสานสมัยก่อนประวัติศาสตร์

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในบริเวณแอ่งสกลนคร (บริเวณลุ่มน้ำสงคราม จังหวัดอุดรธานี และสกลนคร) และแอ่งโคราช (จากเทือกเขาภูกระดึง เทือกเขาภูพานลงมาจนถึงบริเวณลุ่มน้ำมูล น้ำชี) พบว่ามีชุมชนโบราณในภาคอีสานเมื่อราว ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว บริเวณแอ่งสกลนครมีหลักฐานว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ก่อนแหล่งอื่น มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือสำริด เครื่องประดับลูกปัด เป็นต้น ที่เรียกกันว่า วัฒนธรรมบ้านเชียง ส่วนบริเวณแอ่งโคราช ก็ปรากฏชุมชนโบราณเช่นเดียวกัน ปรากฏหลักฐานเช่น ภาพเขียนสีแดงที่ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น (ธวัชบุญโณทก. ๒๕๔๔ ก : ๑-๕)

๒. ชุมชนอีสานสมัยประวัติศาสตร์

ในการพิจารณาจำแนกยุคสมัยประวัติศาสตร์และยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้น โดยทั่วไปจะยึดเกณฑ์การมีตัวอักษรใช้ในสังคมนั้นๆ (ธวัช บุญโณทก. ๒๕๔๔ ก : ๕) แต่ในกรณีภาคอีสานนี้ มีปัญหาค่อนข้างมาก เนื่องจากพบว่า มีการใช้ตัวอักษรหลายรูปแบบ กล่าวคือ ในยุคแรกๆ มีการใช้อักษรปัลลวะ (อักษรคฤนท์ หรือ อักษรอินเดียใต้) เขียนภาษาสันสกฤต และภาษาขอม ส่วนในยุคสุดท้าย ใช้อักษรตัวธรรมและอักษรไทยน้อย บันทึกภาษาไทยอีสาน (ภาษาไทย-ลาว)

ปัญหาสำคัญคือ นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ไม่อาจจะชี้ชัดได้ว่า กลุ่มชนที่สร้างศิลาจารึก (อักษรปัลลวะ อักษรขอมโบราณ) ในยุคต้นๆ นั้น เป็นชนชาติไทยที่สืบเผ่าพันธุ์และวัฒนธรรมที่ต่อเนื่องมาเป็นกลุ่มไทยลาวในปัจจุบันหรือไม่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏโดยไม่คำนึงว่าเป็นของใคร อาจแบ่งเป็น ๓ ยุค ดังนี้

๑. ยุคร่วมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖)

จากการศึกษาศิลาจารึกที่พบในภาคอีสานในยุคนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องทางพุทธศาสนา ส่วนใหญ่จารึกด้วยอักษรปัลลวะ เป็นภาษาสันสกฤต เชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากอินเดีย เช่น ใบเสมาหินทรายแดงที่เมืองฟ้าแดดสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ และวัดกุดโจ้ว จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น

๒. ยุคอิทธิพลขอมสมัยพระนคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘)

อาณาจักรขอมสมัยพระนครได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดและสามารถแผ่อิทธิพลอย่างกว้างขวางนั้น น่าจะเริ่มในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๓-๑๕๙๓) ได้เข้าครอบครองภาคอีสาน รวมทั้งภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย จนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๖๒) ขอมได้สร้างอาณาจักรอย่างยิ่งใหญ่ ได้ระดมสร้างปราสาทหินอันเลื่องชื่อของขอม เช่นนครวัด (อังกอร์วัด) นครธม (บายอน) ส่วนในภาคอีสานก็มีหลายปราสาท ที่สำคัญ เช่น เขาพนมรุ้ง ปราสาทหินพิมาย เป็นต้น

รูปแบบอักษรขอมโบราณที่พบในศิลาจารึกต่างๆ พบว่าได้คลี่คลายมาจากอักษรอินเดีย (อักษรปัลลวะ) และค่อยวิวัฒนาการมาเป็นอักษรขอมบรรจงและขอมหวัด

๓. ยุควัฒนธรรมไทยลาว (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-ปัจจุบัน)

หลังสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ขอมเสื่อมอำนาจลง ชุมชนในภาคอีสานจึงน่าจะเป็นกลุ่มเล็กๆ และไม่สืบทอดวัฒนธรรมขอมอีก (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ก : ๑๒) เป็นการสิ้นสุดวัฒนธรรมขอมโบราณโดยสิ้นเชิง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่พบการก่อสร้างหรือจารึกใดๆ ในช่วง ๒๐๐-๓๐๐ ปีจากนั้นมา ขณะเดียวกัน ได้พบร่องรอยของกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมแบบใหม่เข้ามาแทนที่ นั่นคือ จารึกวัดแดนเมือง จังหวัดหนองคาย (พ.ศ. ๒๐๗๓) เป็นอักษรไทยน้อย จึงสันนิษฐานว่าเป็นวัฒนธรรมไทยลาว ซึ่งรวมตัวเป็นปึกแผ่นในสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม (พ.ศ. ๑๘๙๖) เป็นต้นมา วัฒนธรรมไทยลาว เริ่มก่อตัวมั่นคงอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง เช่น เมืองปากห้วยหลวง (อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย) เมืองโคตรบูรณ (อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม) รวมทั้งเมืองหนองหาน (จังหวัดสกลนคร) และค่อยกระจายมาสู่ที่ราบสูงตอนกลาง

๓. การจัดตั้งชุมชนกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว ในแอ่งสกลนคร

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีกลุ่มชนรวมกันเป็นนครรัฐที่บริเวณลุ่มน้ำโขงตอนเหนือ และลุ่มแม่น้ำอู (เมืองแฉกและเมืองเชียงคองเชียงทอง) มีความรุ่งเรืองเป็นที่รู้จักของสุโขทัย เพราะปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กล่าวว่า "...ทั้งมาลาวและไทยเมืองใต้หล้าฟ้า... ไทขาวของชาวอูมาออก..." หรือ "...เท่าฝั่งของ เถิงเวียงจัน เวียงคำเป็นที่แล้ว..." หรือ "...พันฝั่งของเมืองชวาเป็นที่แล้ว..." (กรมศิลปากร. ๒๕๒๖ : ๕๒-๕๙) แสดงให้เห็นว่าชาวเมืองสุโขทัยรู้จักชุมชนทางลุ่มแม่น้ำโขงเป็นอย่างดี หลังจากนั้น ในจารึกสมัยพระเจ้าลิไท ได้กล่าวถึงอาณาจักรนี้ว่า "...(เขตเมืองสุโขทัย)...เบื้องตะวันออก...เถิงแดนพระญาฟ้าง้อม..." (จุ่ม) สมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม (พ.ศ. ๑๘๙๖-๑๙๑๖) มีการขยายอาณาเขตของอาณาจักรล้านช้างอย่างกว้างขวาง และเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดในเวลาต่อมาคือรัชสมัยพระเจ้าสามแสนไทย (พ.ศ. ๑๙๑๖-๑๙๕๙) โดยในระยะแรกได้แพร่กระจายชุมชนในบริเวณแอ่งสกลนคร เฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง มีขอบเขตตั้งแต่จังหวัดเลย (เมืองหล่ม เมืองเลย ปากเหือง เชียงคาน ด่านซ้าย) จังหวัดหนองคาย (เมืองเวียงคุก เมืองปากห้วยหลวง) จังหวัดอุดรธานี บริเวณอำเภอบ้านผือจนถึง ตำบลหนองบัวลำภู จังหวัดสกลนครและนครพนม (เมืองโคตรบอง) พงศาวดารลาวมักกล่าวถึงหัวเมืองที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนพงศาวดารไทยได้กล่าวถึงหัวเมืองสำคัญของล้านช้างเท่านั้น ในการติดต่อกันคงใช้เส้นทางผ่านเมืองนครไทย (จังหวัดพิษณุโลก) ไปสู่เมืองด่านซ้าย ลงเรือไปตามลำน้ำเหือง ออกสู่แม่น้ำโขง ไม่พบหลักฐานใดๆ ที่ชี้ให้เห็นว่า อยุธยาได้รู้จักเส้นทางผ่านทางช่องดงพระยาไฟ และดงพระยากลางก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ก : ๑๖) ทั้งๆ ที่หัวเมืองพิมาย เมืองพนมรุ้ง เคยเป็นชุมชนที่รุ่งเรืองในสมัยขอมพระนคร อันน่าเชื่อได้ว่าชุมชนดังกล่าวคงลดความสำคัญลงไปมาก ดังนั้น ทั้งพงศาวดารไทยและลาวจึงไม่ได้กล่าวถึงหัวเมืองในดินแดนที่ราบสูงแอ่งโคราชในสมัยอยุธยาตอนต้น

๔. การขยายวัฒนธรรมไทยลาวเข้าสู่ดินแดนแอ่งโคราช

ดินแดนในเขตแอ่งโคราชในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น เป็นชุมชนที่มีความสำคัญน้อย ดังที่หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม คเนจร) เขียนว่า "พื้นที่ในมณฑลลาวกาวนี้ เมื่อก่อนจุลศักราช ๑๐๐๐ (พ.ศ. ๒๑๘๑) ก็เป็นทำเลป่าดงเป็นที่อาศัยของคนป่าซึ่งสืบเชื้อสายมาแต่ขอม ต่อมาเรียกกันว่าพวกข่า ส่วย กวย (หรือกวย)..." (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร. ๒๕๐๔ : ๒๑) แสดงว่า ช่วงนั้นยังไม่มีคนไทยลาวเข้ามาอยู่บริเวณนี้ ทางตอนใต้ลุ่มแม่น้ำโขง มีชุมชนขนาดใหญ่ของพวกข่า เรียกว่านครจำปาศักดิ์ มีหัวหน้าปกครองเป็นเอกราช (นางแพง นางเพา) ซึ่งเดิมนับถือผีสาง ได้รับวัฒนธรรมไทยลาวสมัยพระครูโพนเสม็ด หรือโพนสะเม็ก (พระครูชี้ออม) (ธิดา สาระยา. ๒๕๓๖ : ๑๑๘) พร้อมด้วยเจ้าหน่อกษัตริย์ ได้พาพรรคพวกอพยพจากล้านช้าง (เวียงจันทน์) ลงไปทางใต้ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ เข้าไปเผยแผ่พุทธศาสนา เป็นที่เคารพของชาวจำปาศักดิ์ และต่อมา เจ้าหน่อกษัตริย์ได้ปกครองนครจำปาศักดิ์ ได้พระนามว่า "เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร" ซึ่งนครจำปาศักดิ์นี้กลายเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมไทยลาวแห่งหนึ่ง

ในการขยายวัฒนธรรมไทยลาวเข้าสู่แอ่งโคราช มี ๔ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

๑. กลุ่มเจ้าแก้วหรือ จารย์แก้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๖ เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ แห่งนครจำปาศักดิ์ ได้ส่งเจ้าแก้ว เชื้อสายเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ไปปกครองเมืองท่ง หรือเมืองสุวรรณภูมิ ได้ขยายชุมชนเป็นเมืองร้อยเอ็ดและมหาสารคามในเวลาต่อมา (พ.ศ. ๒๓๑๘)

๒. กลุ่มพระวอพระตา ได้แยกจากเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ สมัยพระเจ้าสิริบุญสาร มาตั้งเมืองที่หนองบัวลุ่มภู ตั้งชื่อเมืองว่า "นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน" (กลุ่มนี้เองที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ไทยลาว) ต่อมา เวียงจันทน์ยกทัพมาตี รบกันอยู่ ๒-๓ ปี พระตาเสียชีวิต พระวอเห็นทำสู้ไม่ได้ จึงอพยพลงมารวมกลุ่มกับนครจำปาศักดิ์สมัยเจ้าไชยกุมาร ได้ตั้งมั่นที่บ้านคู บ้านแก แขวงปากเซ อีก ๓-๔ ปี ต่อมา มีเหตุขัดใจกับเจ้าไชยกุมาร จึงอพยพมาตั้งเมืองที่ ดอนมดแดง และห้วยแจะระแม เห็นว่าเมืองจำปาศักดิ์คงให้ความคุ้มครองไม่ได้จึงมีใบบอกไปยังเมืองนครราชสีมาขอขึ้นกับกรุงธนบุรีที่พเวียงจันทน์ยกมาตีอีก พระวอมีใบบอกไปยังนครราชสีมาขอกำลังมาช่วย ในการรบครั้งนั้น พระวอถูกประหารชีวิต (พ.ศ. ๒๓๑๙) พวกที่เหลือมีท้าวคำผงเป็นหัวหน้า ท้าวทิดพรม ท้าวกำ รวบรวมกันไปตั้งมั่นที่บ้านคู บ้านแก ต่อมาในปี ๒๓๒๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (สมัยดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาจักรี) และเจ้าพระยาสุรสีห์ (น้องชาย) ยกทัพไปตีจำปาศักดิ์และเวียงจันทน์ ได้ทั้งสองเมือง และได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมาไว้ที่ธนบุรีด้วย เป็นครั้งแรกที่ราชธานีได้เข้าครอบครองพื้นที่ภาคอีสาน (รวมถึงล้านช้างด้วย) ดำเนินเมืองอุบลยังกล่าวต่อไปอีกว่า หลังจากนั้น ท้าวคำผงได้รับการแต่งตั้งเป็นพระประทุมสุรราชภักดี ขึ้นกับนครจำปาศักดิ์ (พ.ศ. ๒๓๒๓) ต่อมาได้ย้ายเมืองไปตั้งที่ดอนมดแดง เห็นว่าที่ไม่เหมาะสม จึงย้ายไปที่ ดงอู่ผึ้ง (ตัวเมืองอุบลราชธานีในปัจจุบัน) ในปี ๒๓๓๕ สมัยรัชกาลที่ ๑ ท้าวคำผงได้รับแต่งตั้งเป็นพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ ครองเมืองอุบลเป็นคนแรก ตั้งชื่อเมือง "อุบลราชธานี ศรีวนาลัย ประเทศราช" (สภาพวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี. ๒๕๔๐ : ๑๐)

๓. กลุ่มผ้าขาวสมพมิตร เป็นกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่ง ในพงศาวดารกล่าวไว้ว่า อพยพจากเมืองผ้าขาว ศรีสัตนาคนหุต เข้ามาตั้งอยู่ที่บ้านแก่งส้มโฮง (แก่งสำโรง) ในราว พ.ศ. ๒๓๑๐ ขออยู่ที่บังคับกรุงธนบุรี ท้าวสมพมิตร ได้รับแต่งตั้งเป็น พระยาชัยสุนทร เจ้าเมืองกาฬสินธุ์

๔. กลุ่มท้าวแล อพยพมาจากเวียงจันทน์ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ตั้งหลักแหล่งที่บริเวณ เทือกเขาตองพระยากลางและเทือกเขาเพชรบูรณ์ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาภักดีชุมพล เจ้าเมืองชัยภูมิส่วนบริเวณลุ่มน้ำมูล (ตอนใต้ของแอ่งโคราช) มีชนพื้นเมืองตั้งชุมชนอยู่ทั่วไป ที่เรียกกันว่า "เขมรป่าดง" อยู่แถบจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์

๕. การขยายอำนาจส่วนกลางเข้าสู่ภาคอีสาน

ในช่วงอยุธยาตอนต้นนั้น พงศาวดารไทย ไม่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับที่ราบสูงภาคอีสาน แต่ได้กล่าวถึงหัวเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขง ว่าเป็นเมืองอิสระ มีกษัตริย์ปกครอง และมีหลักฐานว่าอาณาจักรล้านช้างมีอำนาจเหนือฝั่งขวาแม่น้ำโขง เช่น เมืองโคตรบอง เป็นต้น ในสมัยพระนารายณ์มหาราช มีการพัฒนาเมืองโคราชและส่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาปกครอง มีเมืองขึ้นเพียง ๕ เมือง คือ นครจันทิก (ปากช่องและสีคิ้ว) เมืองชัยภูมิ (น่าจะเป็เมืองเก่า ก่อนท้าวแลจะมาตั้งถิ่นฐาน) เมืองพิมาย เมืองแปะ (บุรีรัมย์) และเมืองนางรอง นอกนั้นไม่กล่าวถึงสมัยพระเจ้าเอกทัศ (ก่อนเสียกรุงเล็กน้อย) ข้างปลายสำคัญตมกัน หนีมาทางภาคอีสาน จึงได้ส่งขุนนางมาตามช้าง ได้รับการช่วยเหลือจากพวกส่วย หรือกูย จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นขุนนาง ได้แก่ หลวงสุวรรณ (ตากะจะ) ครองเมืองขุขันธ์ หลวงเพชร (เชียงใหม่) ครองเมืองสังขะ หลวงสุรินทรภักดี (เชียงใหม่) ครองเมืองคุปะทายสมัน (สุรินทร์) หลวงศรีนครเตา (เชียงใหม่) ครองเมืองรัตนบุรี ทั้งหมดขึ้นกับเมืองพิมาย ในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์เรียกว่า หัวเมืองเขมรป่าดง

ปลายสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรียึดได้จำปาศักดิ์และเวียงจันทน์ ภาคอีสานทั้งหมดจึงอยู่ใต้อำนาจปกครองของไทยเป็นต้นมา ในฐานะหัวเมืองประเทศราชสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีการขยายหัวเมืองมากขึ้น โดยแต่งตั้งให้ผู้ที่สามารถรวบรวมสมัครพรรคพวก ไปตั้งเมืองใหม่ให้เป็นปึกแผ่นได้ ก็จะได้เป็นเจ้าเมืองนั้น จึงเกิดหัวเมืองในแอ่งโคราชเป็นจำนวนมาก (สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนรินทรานุวัตินวงศ์. ๒๕๐๔ : ๒๔๕)

สมัยรัชกาลที่ ๓ เกิดสงครามยึดเอื้อมกับญวน และเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ หลังจากปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์แล้ว จึงได้เกลี้ยกล่อมชาวบ้านจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตอนบน ให้เข้ามาอยู่ฝั่งขวาเพื่อตัดเสบียงพวกญวน เช่นจากเมืองมหาชัยกองแก้ว เมืองพิน เมืองนอง เมืองตะโพนเมืองคำเกิด คำม่วน เป็นต้น ส่วนใหญ่มาอยู่แอ่งสกลนคร จึงปรากฏว่าในเขตจังหวัดสกลนครนครพนมปัจจุบัน มีหลายกลุ่มหลายภาษา เช่น ย้อ ผู้ไทย แสก เป็นต้น

สมัยรัชกาลที่ ๕ ฝรั่งเศสเริ่มล่าอาณานิคม ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและดินแดนอื่นอีกมากมายให้ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๙๙) และได้ตกลงทำสนธิสัญญาแบ่งประเทศโดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเขตแดน ได้จัดการปกครองหัวเมืองในภาคอีสานใหม่ จากธรรมเนียมแบบล้านช้าง (ตำแหน่งอาญาสี่ คือ เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร) เป็นมณฑลเทศาภิบาล จัดการปกครองตามลักษณะปกครองท้องที่ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ได้ส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ มาปกครองหัวเมืองใหญ่ๆ เช่น ที่อุบลราชธานี ทรงโปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร มาเป็นข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวกาวพระองค์แรก องค์ต่อมาคือพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลลาวกาวได้ทรงส่งนางเจียงคำ ธิดาของท้าวสุรินทร์ชมภู (หมื่น) บุตรของราชบุตร (สุ่ย) เชื้อสายเจ้านายเมืองอุบลมาเป็นชายา (ธิดา สาระยา. ๒๕๓๖ : ๑๙๖) อันเป็นการ

ประสานไมตรีเกี่ยวดองเป็นเครือญาติ สร้างความกลมกลืนระหว่างวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงกับวัฒนธรรมลุ่มน้ำเจ้าพระยาในสมัยรัชกาลที่ ๖ ปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้น ชาวไทยอีสานต้องเรียนภาษาไทยกลาง มีการตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด โดยการนำของพระเถระชั้นผู้ใหญ่เช่น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) (๒๓๙๙ - ๒๔๗๕) ได้ตั้งโรงเรียนแห่งแรกของเมืองอุบล ที่วัดสุปัฏนาราม ชื่อโรงเรียน "อุบลวิทยาคม" สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) (๒๔๑๐ - ๒๔๙๙) ได้ดำเนินการจัดการศึกษาต่อมาให้แพร่หลายยิ่งขึ้น ได้รวบรวมศิลาจารึกจากที่ต่างๆ มาไว้ที่วัดสุปัฏนาราม เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น จากภูหมาโน ไกล่ปากแม่น้ำมูล เป็นต้น ปัจจุบันศิลาจารึกเหล่านั้นยังอยู่ที่วัดสุปัฏนาราม โรงเรียนอุบลวิทยาคม เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนสมเด็จ (เป็นโรงเรียนราษฎร์ อยู่ในวัดสุปัฏนาราม) (อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี. : ๑๗๓ - ๑๗๕) จากนั้นเป็นต้นมา ภาษาไทยกลางจึงแพร่หลายไปทั่วภาคอีสาน ตัวอักษรไทยน้อย และอักษรธรรมจึงลดความสำคัญลงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่กล่าวมาเห็นได้ว่า พื้นที่ภาคอีสาน มีกลุ่มชนอาศัยอยู่มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อมาได้รับวัฒนธรรมทวารวดี วัฒนธรรมขอม วัฒนธรรมไทยลาว และไทยเมืองหลวง กระนั้นก็ตาม ชาวไทยอีสานส่วนใหญ่ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีโดยเฉพาะ "ภาษาพูด" ไว้อย่างเหนียวแน่น เพียงแต่ "ตัวอักษร" เท่านั้นที่เปลี่ยนไป

แผนที่ภาคอีสาน
แบ่งเขตปกครองจังหวัด



ชุดความรู้ ๒
ภาษาและอักษรไทยอีสาน

ภาคอีสานมีประชากรหลายวัฒนธรรม แบ่งตามภาษาพูดได้ ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มไทย-ลาว กลุ่มเขมร-ส่วย (กวย) และกลุ่มไทยโคราชหรือไทยเบ็ง ทั้งสามกลุ่มนี้มีภาษาพูดตัวอักษรแตกต่างกันไป นั่นคือ กลุ่มไทยลาว ใช้ภาษาถิ่นอีสาน อักษรธรรม (สกุลอักษรมอญ) และอักษรไทยน้อย (สกุลพ่อขุนรามคำแหง) ส่วนวรรณกรรมอีสาน มีรูปแบบและเนื้อหาเหมือนวรรณกรรมในล้านช้าง (คือประเทศไทยปัจจุบัน) กลุ่มเขมร ใช้ภาษาเขมร อักษรขอมส่วนชาวส่วย (กวย) นั้นไม่มีอักษรของตนเอง กลุ่มไทยโคราช ใช้ภาษาถิ่นภาคกลาง ใช้อักษรไทยและอักษรขอมเหมือนกับภาคกลาง (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๑)

๑. สภาพทางภาษาของท้องถิ่นอีสาน

ประชาคมอีสานในอดีตผูกพันกับราชธานี (สุโขทัย อโยธยา ธนบุรี) น้อยมาก ส่วนใหญ่จะผูกพันกับล้านช้าง เนื่องจากกลุ่มชนส่วนใหญ่อพยพมาจากล้านช้าง ึ่งนั่นเอง ประชาชนในภาคอีสาน ๒ ใน ๓ จึงพูดภาษาใกล้เคียงกับภาษาล้านช้าง ที่เรามักเรียกกันอย่างไม่ผิดๆ ว่า "ภาษาลาว" (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๒)

ภาษาถิ่นอีสานนั้น ใช้กันทั่วไปในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ขอนแก่น อุดรธานี นครพนม หนองคาย เลย ชัยภูมิหนองบัวลำภู อำนาจเจริญ และ บางส่วนของจังหวัดสกลนคร ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ สุรินทร์ และนครราชสีมา ภาษาที่ใช้นี้มีลักษณะทั่วไป เหมือนกัน เช่นการใช้คำ หน่วยเสียง พยัญชนะ สระ จะต่างกันบ้างที่วรรณยุกต์ มีระดับเสียงต่างกันบ้าง เช่นที่จังหวัดเลย ชัยภูมินครพนม สกลนครนอกจากนี้ยังมีภาษาถิ่นย่อยๆ อีก เช่น ภาษาผู้ไทย ภาษาอ้อ ภาษาแสก ภาษาพวนภาษากะเลิง กะโล้ (ในจังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ มุกดาหาร) ซึ่งน่าจะ เป็นภาษาของชนกลุ่มน้อยที่ถูกกวาดต้อนมาจากลาวตอนบนสมัยรัชกาลที่ ๓ ส่วนภาษาเขมร ส่วย

(กวย, กวย) ซึ่งใช้พูดในบางส่วนของจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ น่าจะเป็นวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิม สมัยขอมเรื่องอำนาจในภูมิภาคนี้ สำหรับภาษาชาวน เป็นภาษาของชนกลุ่มน้อย กระจุกกระจาย อยู่ในบริเวณเทือกเขาตองพระยาเย็น อำเภอปทุมชัย จังหวัดนครราชสีมา จนถึง จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมประชากรที่พูดภาษาชาวน ประมาณหมื่นคน (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๓)

ฉะนั้น ภาษาอีสานในที่นี้ จะหมายเฉพาะภาษาที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่ในภาคอีสาน ที่เรียกกัน ผิดๆ ว่า "ภาษาลาว" หรือ "ลาวอีสาน" (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๓) ซึ่งจริงๆ แล้ว ควรเรียกว่า "ภาษาไทยอีสาน"

๒. ตัวอักษรไทยอีสาน

ศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณทก (๒๕๔๔ ข : ๒๕) ได้อธิบายเกี่ยวกับอักษรไทยอีสานไว้ สรุปได้ว่า ในการจัดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของกลุ่มชนในภาคอีสาน นิยมใช้ไบบลานมากกว่ากระดาษ (ทั้งกระดาษสาและสมุดข่อย) ตัวอักษรที่ชาวอีสานใช้นั้นต่างไปจากตัวอักษรไทยในภาคกลางเรียกว่า "อักษรตัวธรรม" อย่างหนึ่ง และ "อักษรไทยน้อย" อีกอย่างหนึ่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ อักษรตัวธรรม

มีรูปร่างคล้ายกับอักษรตัวเมืองของภาคเหนือ จากการศึกษาของนักวิชาการพบว่า เป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรมอญโบราณ ตัวอักษรนี้มีรูปแบบเฉพาะ และเป็นอักษรที่ใช้ เฉพาะกลุ่มชนที่อยู่ทางภาคเหนือและภาคอีสานเท่านั้น ไม่ปรากฏอักษรชนิดนี้ในภาคกลางหรือภาคใต้ เลย (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. ๒๕๒๗ : ๑)

อักษรธรรม ทางภาคเหนือเรียกว่า "อักษรตัวเมือง" ทางภาคอีสานเรียกว่า "อักษร ธรรมอีสาน" เพราะมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกัน อาจเรียกสั้นๆ ว่า อักษรธรรมหรือหนังสือธรรม พบหลักฐานการใช้อักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นอักษรร่วมสมัยอยุธยา คือจารึกวัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นศิลาทรายสีแดงรูปใบเสมา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓ ส่วนหลักฐานทางไบบลานั้น เชื่อว่า คัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้วน (พบที่ จังหวัดหนองคาย) จารเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๓ ตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเอกสารที่เก่าแก่ ที่สุดปัจจุบันเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. ๒๕๒๗ : ๑) ส่วนหลักฐานที่พบใน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่เก่าแก่ที่สุด ได้แก่จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดสี่สะเกด ในนครเวียงจันทน์ (พ.ศ. ๒๐๓๓) ตรงกับสมัยพระราชแสนไทย รองลงมาได้แก่จารึกบนฐาน พระพุทธรูปวัดพันหลวง ที่หลวงพระบาง (พ.ศ. ๒๐๖๓) ตรงกับสมัยพระเจ้าโพธิสารราช ซึ่งแสดงให้เห็น ว่า ล้านช้าง ใช้อักษรธรรมก่อน พ.ศ. ๒๐๓๓ และใช้จารึกเรื่องราวทางพุทธศาสนาหลักที่หินยานเรื่อยมา

พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระศาสนาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อักษรธรรม รวมทั้งประชาชนทั่วไปซึ่งมีความใกล้ชิดกับวัด จึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้อย่างแพร่หลาย ถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา

๒.๒ อักษรไทยน้อย

เป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรไทยสมัยสุโขทัย มีอักษรวิธีของอักษรธรรมปะปนอยู่บางส่วน (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๒๕) รัฐบาลลาวในยุคต่อมาได้วิวัฒนาการอักษรไทยน้อย ทั้งรูปแบบและอักษรวิธีแตกต่างไปบ้าง และใช้เป็นภาษาราชการของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน อาจารย์มนัส สุขสาย (๒๕๔๓ : ๑๒๗) กล่าวคล้ายกันว่าอักษรธรรมและอักษรไทยน้อยเข้ามาสู่ภาคอีสาน จากล้านนา ผ่านมาทางล้านช้าง โดยอักษรธรรมนั้นจะใช้บันทึกเรื่องราวทางศาสนา ถือเป็นอักษรชั้นสูง และได้ตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องราวคำสอนทางศาสนา นั้นจะไม่พบว่ามีจารด้วยอักษรไทยน้อยเลย ส่วนชาวบ้านทั่วๆ ไป ก็ไม่กล้าเอาอักษรธรรมมาเขียนเรื่องทั่วๆ ไป เพราะกลัวบาป จึงใช้ตัวอักษรที่เขียนง่ายๆ คือ อักษรไทยน้อย

อักษรทั้งสองแบบนี้ ชาวอีสานและชาวลาว ได้ใช้เขียนบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของท้องถิ่นเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ตำนานบ้านเมือง ตำราต่างๆ ตลอดจนคัมภีร์พุทธศาสนา จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และดินแดนอื่นๆ ให้แก่ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๙๙) จึงได้จัดการปกครองหัวเมืองฝั่งขวาแม่น้ำโขงใหม่ โดยจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๖ มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา (พ.ศ. ๒๔๖๔) อิทธิพลจากราชธานีได้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอีสานมากขึ้นประชาชนเริ่มเรียนภาษาไทยกลางและใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อราชการ อักษรอีสานทั้งสองแบบเริ่มหมดความสำคัญลง จนในปัจจุบันจะมีอักษรเหล่านี้อยู่ในโบราณ ในวัดเท่านั้นสำหรับอักษรขอมนั้น จากหลักฐานจารึกต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ภาคอีสาน ตามลุ่มน้ำมูล พบว่าขอมเคยมีอิทธิพลและครอบครองดินแดนแถบนี้ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ พบว่ามีการใช้อักษรขอมสมัยพระนคร หรือขอมโบราณ ซึ่งคลี่คลายมาจากอักษรปัลลวะ (อินเดียดำ) เช่น จารึกเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จารึกอุมบุง อำเภอวารินชำราบ จารึกปราสาทหินพนมวัน จารึกปราสาทหินพิมาย จารึกสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๒) ขอมเริ่มเสื่อมอำนาจลง จึงไม่ปรากฏหลักฐานทางภาษาขอมใดๆ ต่อเนื่องมา จนกระทั่งเกือบ ๓๐๐ ปีต่อมา จึงปรากฏวัฒนธรรมไทย-ลาวในดินแดนแถบนี้ แต่ไม่พบว่าการที่วัฒนธรรมไทย-ลาวได้ใช้อักษรขอมในการเขียนหนังสือใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งต่างจากสุโขทัยที่ใช้อักษรขอมเขียนทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีมาตลอดจนถึงสมัยกรุงเก่า (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ก : ๑๔) วรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น มหาชาติคำหลวง มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ และปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น ก็ล้วนมีต้นฉบับเป็นอักษรขอม ในพงศาวดารพบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้ชำระพระไตรปิฎก ให้แสงหาพระไตรปิฎกลาว รามัญ มาชำระแปลงออกเป็นหนังสือขอมแบบไทยในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ เป็นครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ ใช้เวลา ๕ เดือนจึงสำเร็จ เรียกว่าพระไตรปิฎกฉบับครูเดิม

ในการสอบพระปริยัติธรรมขั้นต้น ใช้วิธีสอบด้วยปากเปล่า ได้ใช้หนังสือขอมโบราณเป็นข้อสอบแปล สถานที่สอบคือวัดพระศรีรัตนศาสดารามบ้าง วัดสุทัศน์บ้าง อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงเรียกว่า สอบในสนามหลวง และในการพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ พระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยด้วยอักษรขอมเป็นภาษามคธ ถือเป็นพระราชประเพณีมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ การใช้อักษรไทยพิมพ์คัมภีร์พระพุทธศาสนา เพิ่งจะมีขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ

ยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบด้วยปาก เปลา่ เป็นการสอบด้วยวิธีเขียนภาษาไทย ซึ่งเป็นหลักสูตรมาจนถึงปัจจุบัน อักษรขอมแบบไทย จึงหมดความจำเป็นไป (สวัสดี วงศ์วิเศษ.

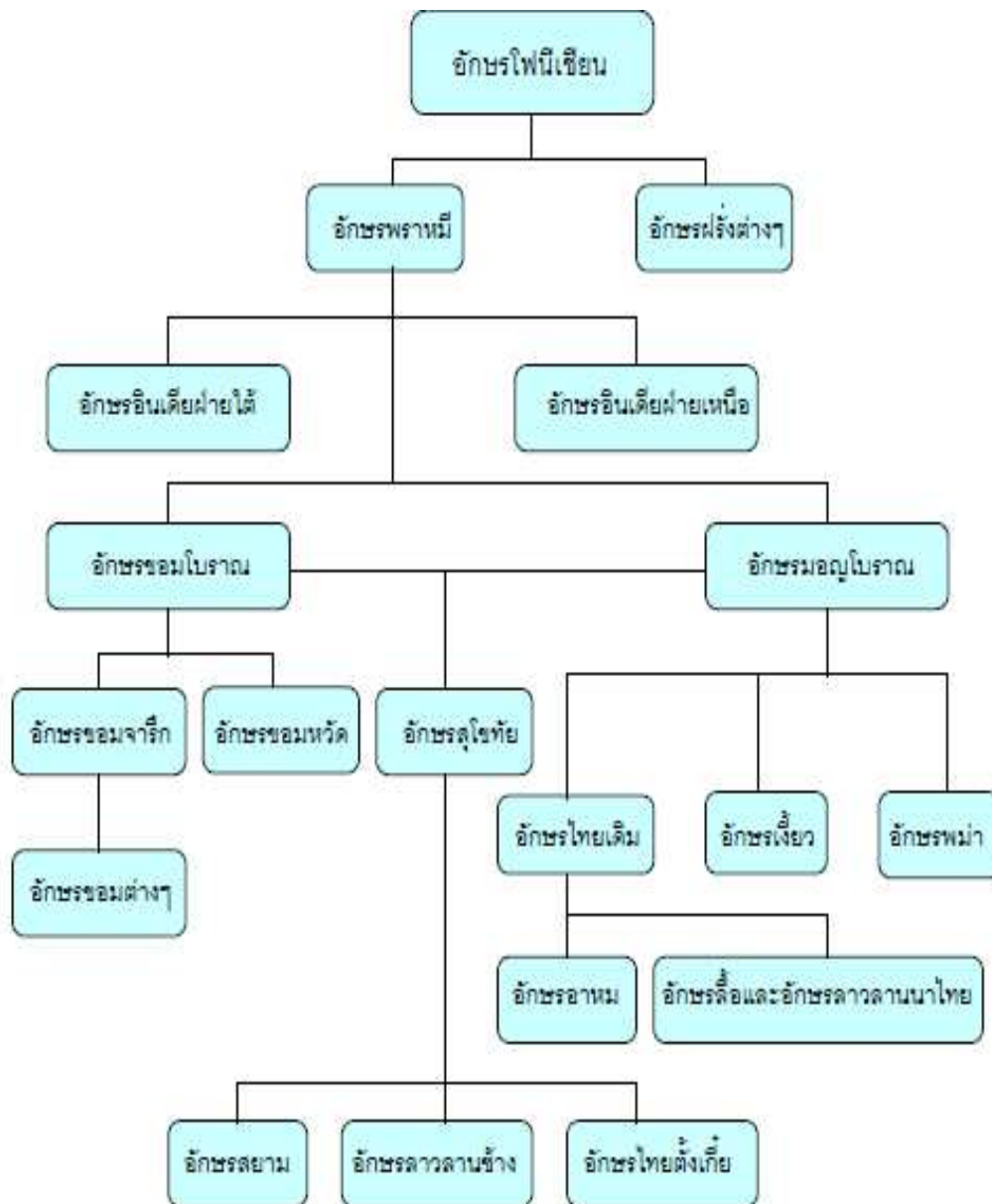
๒๕๑๘ : ๑ - ๓)

จึงน่าจะสรุปได้ว่า อักษรขอมนั้นเคยมีการใช้ในภาคอีสานเมื่อ ประมาณ ๘๐๐ ปีมาแล้ว และผู้ใช้นั้น ไม่อาจชี้ชัดได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวไทยอีสานส่วนใหญ่ ที่สืบทอดวัฒนธรรมมาจนปัจจุบันหรือไม่ แต่ผู้ใช้และสืบสานอย่างต่อเนื่องมา กลับเป็นคนไทยในราชอาณาจักร ซึ่งได้ใช้อักษรขอมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา ใช้อักษรไทยในการบันทึกเรื่องราวทั่วไป คล้ายกับบรรพบุรุษของชาวไทยอีสานที่ใช้อักษรธรรมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา และใช้อักษรไทยน้อยในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไป ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องราวของภาษาไทยอีสาน จึงน่าจะกำหนดขอบเขตด้านตัวอักษรเฉพาะ "อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย" เพราะเป็นอักษรที่ใช้บันทึกวรรณกรรมเป็นภาษาไทยอีสานเป็นส่วนใหญ่ ส่วนอักษรขอมนั้น ใช้บันทึกพระไตรปิฎก ซึ่งน่าจะเป็นผลงานของชาวไทยภาคกลาง กระนั้นก็ตาม ใช่ว่าการศึกษาอักษรขอมจะไม่สำคัญก็หาไม่ ยังมีคัมภีร์ฎีกาทงพระพุทธรศาสนาอีกจำนวนมากที่จารึกด้วยอักษรขอมซึ่งเรายังแปลไม่หมด (สวัสดี วงศ์วิเศษ. ๒๕๑๘ : ๔)

ปัจจุบัน มีชาวต่างชาติอีกหลายกลุ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน เช่น ชาวจีน ชาวเวียดนาม เป็นต้น ได้สืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์ผสมกลมกลืนกับชาวอีสานดั้งเดิมบ้าง บางส่วนรับและปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมไทย-ลาว บางส่วนยังยึดถือวัฒนธรรม ประเพณี ใช้ภาษาและอักษร เดิมอยู่บ้าง เฉพาะในกลุ่มของตน แต่ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยอีสาน

อักษรสมภพ (กำเนิดตัวอักษร) ตามแนวของ ยอร์ช เซเดส์

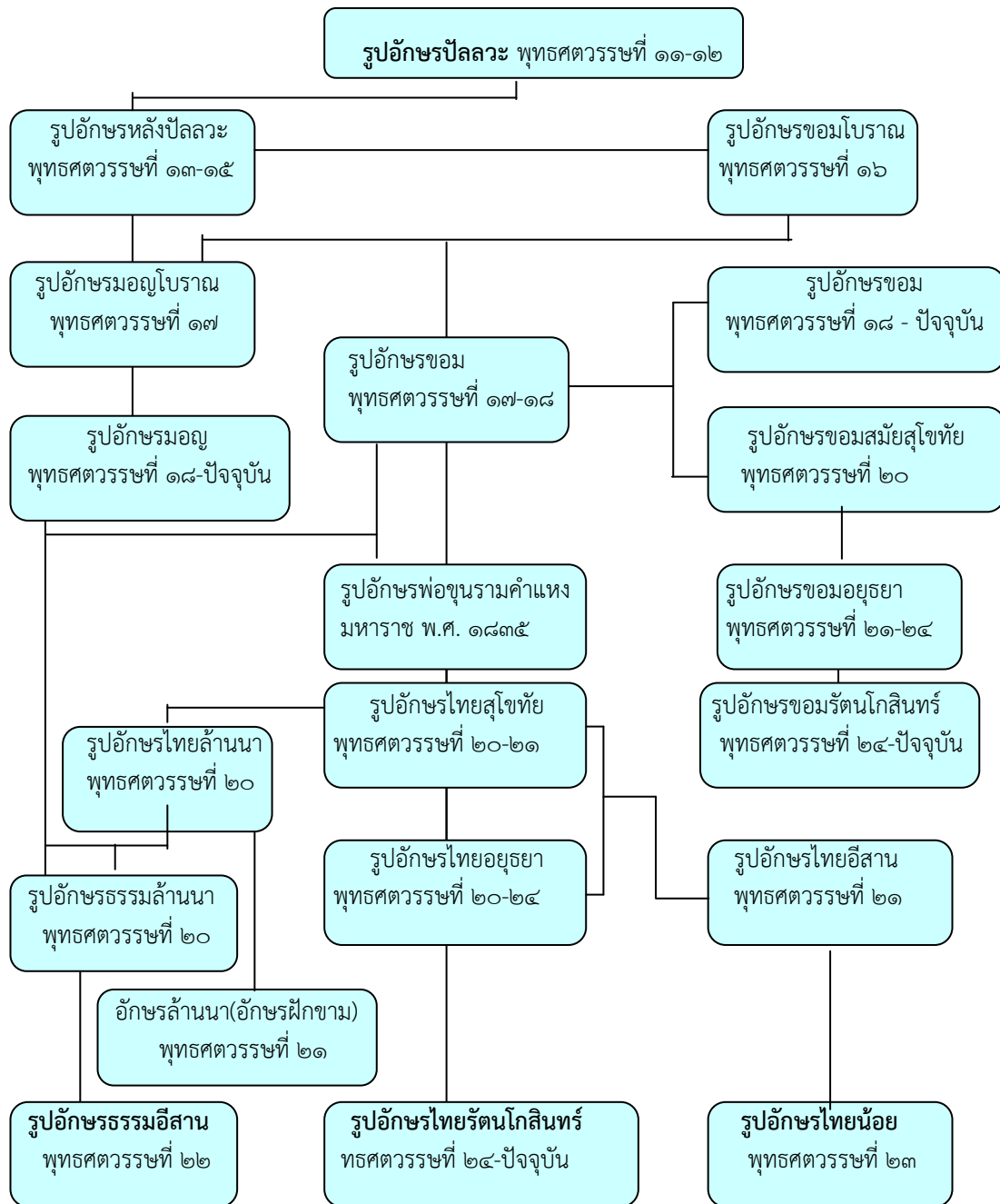
ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (๒๕๐๗ : อ้างอิงมาจาก กำธร สติรกุล. ๒๕๒๗) ซึ่งเป็นคนแรกที่ค้นคว้าเกี่ยวกับกำเนิดตัวหนังสือไทย และได้เขียนหนังสือตำนานอักษรไทยขึ้น ได้กล่าวว่า ต้นตอของตัวหนังสือไทยเริ่มจากอักษรพินอินเซีย ซึ่งเป็นต้นเค้าของอักษรพราหมีของอินเดียตัวอักษรที่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิเป็นของอินเดียได้ (ราชวงศ์ทัมปะและปัลลวะ) เมื่อขอมมีอำนาจขึ้นได้ดัดแปลงเป็นอักษรของตัวเอง เป็นอักษรบรรจง (สำหรับจารึกบนศิลา) และอักษรหวัด (สำหรับเขียน) พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ดัดแปลงอักษรขอมหวัดเป็นอักษรไทย เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๒๖ ศาสตราจารย์เซเดส์ ได้เขียนแผนผังกำเนิดอักษรไทยไว้ดังนี้



ที่มา : กำธร สติรกุล (2527 : 64)

แสดงอักษรระสมภาพ (กำเนิดตัวอักษร) ตามแนวของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์

การกำเนิดตัวอักษร ตามแนวของ ก่องแก้ว วีระประจักษ์



ที่มา : กรมศิลปากร (2526 : 30)

การกำเนิดตัวอักษร ตามแนวของ ก่องแก้ว วีระประจักษ์

บรรณานุกรม

- ขจีรัตน์ หงส์ประสงค์. **การสร้างแบบฝึกการเขียนคำพ้องเสียงสำหรับชั้นประถมศึกษา**
ปีที่ ๔. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๔.
 คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้. **ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด.** กรุงเทพฯ :
 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๓.
 จารุวรรณ ธรรมวัตร. “สภาพการครอบงำภาษาถิ่นอีสานในปัจจุบัน,” ใน **เอกสารประกอบการ**
สัมมนา การสืบสานภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน. จัดโดยสถาบันภาษาไทย
 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ณ โรงแรมเจริญธานีปรินเซส จังหวัดขอนแก่น.
 วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๔๔. ขอนแก่น : ม.ป.พ., ๒๕๔๔.
 ชูติมา สัจจามันท์ และคนอื่นๆ. **หนังสือชุด งานวิจัยด้านภาษาไทย อันดับที่ ๒ การพัฒนา**
เกณฑ์การประเมินค่าวรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ
 กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓.
 ธวัช ภูณโณทก. **อักษรโบราณอีสาน อักษรวิทยาคารอักษรตัวธรรมและไทยน้อย.** กรุงเทพฯ :
 สยามเพรสแมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๐.
 _____ . “วรรณกรรมอีสาน,” ใน **เอกสารประกอบการอภิปราย เรื่อง สถานภาพของภาษา**
และวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน. จัดโดยสถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ
 กระทรวงศึกษาธิการ ณ โรงแรมเจริญธานีปรินเซส อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น.
 วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๔๔. ขอนแก่น : ม.ป.พ., ๒๕๔๔.
 อารง ชูทัฬห. “รูปแบบการเรียนการสอน,” ใน **เอกสารประกอบการอบรมวิจัยปฏิบัติการ เรื่อง**
การวิจัยเชิงพัฒนาระดับโรงเรียน. เผยแพร่โดยกลุ่มโรงเรียนกรมสามัญศึกษา
 จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มที่ ๑-๓, ๒๕๔๓. อุบลราชธานี : ม.ป.พ., ๒๕๔๓.
 นิภา ชวนะพานิช. **การสร้างแบบฝึกภาษาไทยเรื่อง สระเสียงยาว สำหรับนักเรียนชั้น**
ประถมศึกษาตอนต้น. วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 ๒๕๑๘.
 ประพาศน์ พฤทธิประภา. “วิธีสอนภาษาไทยเป็นภาษาที่สองแบบรับภาษา,” ใน **สารพัฒนา**
หลักสูตร. ๑๕(๑๒๓): ๓๐-๓๖ ; ตุลาคม-ธันวาคม, ๒๕๓๘.
 ประยงค์ งามจิตร์. **การสร้างแบบฝึกการอ่านคำที่ใช้อักษร ร ล ว ควบกล้ำสำหรับ**
นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. ชลบุรี :
 มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๓๓.
 ประเวศ วะสี. “ปฐมกถา,” ใน **ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด.** หน้า ก-ค. พิมพ์ครั้งที่ ๕.
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓.
 ปริญา ฤทธิเจริญ. “ข้อบกพร่องในการอ่านออกเสียงภาษาไทย การสร้างแบบฝึกซ่อมเสริม
 สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เขตกรุงเทพมหานคร,” ใน **การเรียนการสอน**
ภาษาไทย ปัญหาและแนวทางแก้ไข. หน้า ๒๖-๓๒. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย
 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘.

- ปิยะฉัตร ปิตะววรรณ. **การสำรวจใบลานวัดในเขตจังหวัดภาคอีสาน**. อุบลราชธานี :
ภาควิชาประวัติศาสตร์วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ม.ป.ป.
- ผดุง เพชรสุข. **เอกสารประกอบการศึกษาค้นคว้า การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้**. ขอนแก่น
: โรงเรียนบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น, ๒๕๓๔.
- พระมหาผุย ปัญญา. **แบบเขียนตัวธรรม**. เวียงจันทน์ : ม.ป.พ., ๑๙๔๙.
- พรรณณี ชูทัย. **จิตวิทยาการเรียนการสอน**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๒.
- พันธณี วิทโคต. "การจัดการเรียนการสอนภาษาไทย ปัญหาและแนวทางแก้ไข," ใน
การเรียนการสอนภาษาไทย ปัญหาและแนวทางแก้ไข. หน้า ๖-๑๐. กรุงเทพฯ :
สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘.
- เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. **อักษรธรรมอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม : มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๒๗.
- ภาษาไทย, สถาบัน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **หนังสือชุดบรรทัดฐานภาษาไทย**
เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,
ม.ป.ป.
- _____. **คู่มือการใช้ภาพประกอบการสอนวรรณกรรมสำหรับเด็กระดับมัธยมศึกษา**.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐.
- มนัส สุขสาย. **ตำราเรียนอักษรโบราณอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กทม. : มูนมั่งไทยอีสาน,
๒๕๔๓.
- _____. "วรรณกรรมอีสาน" บทความเสนอในการสัมมนาเรื่อง **สืบสานภาษาและ**
วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน. ขอนแก่น : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษา
ธิการ ณ โรงแรมเจริญธานีปรีนเนส จังหวัดขอนแก่น, ๒๕๔๔.
- มหาศาลา วีรวงศ์. **แบบการแต่งกาพย์ กลอน โคลง โสภ ญา กลอนลำ กลอนอ่าน**
กาพย์สารวิลาสินี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๙.
- รัชณี ศรีไพวรรณ. **การสอนกลุ่มทักษะ ๑**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,
๒๕๑๘.
- ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ. **เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๓๘.
- วัฒน์ ศรีสว่าง. **หนังสือเรียน ท ๑๐๐๕๑ ภาษาไทยอีสาน**. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี, ๒๕๔๕.
- วิกิพีเดีย. **ภาษาบาลี**. ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๑. <<http://th.wikipedia.org/wiki/>> ๒๕๕๔.
- วิชาการ, กรม กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือการจัดการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย**.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔.
- _____. **การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้อตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน**.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕.
- ศศิธร สุทธิแพทย์. **แบบฝึกสำหรับสอนเรื่องวลี ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา**.
วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

- ศึกษานิเทศก์, หน่วย กรมสามัญศึกษา. ชุดฝึกอบรมด้วยตนเอง เรื่อง การวิจัยในชั้นเรียน
หน่วยที่ ๔ นวัตกรรมทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา. ม.ป.ป.
ศึกษาธิการ, กระทรวง. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.
- สถาบันพัฒนาความก้าวหน้า กรุงเทพมหานคร. การพัฒนานวัตกรรม (ด้านที่ ๓) ให้เป็น
ผลงานวิชาการครูที่มีคุณภาพ. ม.ป.ท. : เอกสารประกอบการอบรม, ม.ป.ป.
สนอง อินละคร. "หลักการจัดการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง," ใน ทฤษฎีสู่การ
ปฏิบัติ แผนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง. หน้า ๑-๖. กรุงเทพฯ :
หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๑๐, ๒๕๔๒.
- สนิท สัตโยภาส. การสอนภาษาไทยแก่เด็กประถมศึกษา. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง,
๒๕๒๓.
- สวัสดี วงศ์วิเศษ. ตำราเรียนอักษรโบราณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วงษ์สว่าง, ๒๕๑๘.
สว่างวีระวงศ์, โรงเรียน. หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๖ (ฉบับ
ปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๐). สกลนคร : กลุ่มบริหารวิชาการ, ๒๕๕๐. อัดสำเนา.
- สวิง บุญเจิม. คู่มือการเรียนการสอนอักษรธรรมอีสาน. ม.ป.ท. : สำนักพิมพ์มรดกอีสานศรี
อุบล, ๒๕๔๗.
- สิทธา พินิจภูวดล. "ลักษณะภาษาไทย," ใน เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา หน่วยที่
๑-๗. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕.
- สุจริต เพียรชอบ และสายใจ อินทร์ทรัพย์. วิธีสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.
- สุวิทย์ มูลคำ. ก้าวเข้าสู่สู่การเลื่อนวิทยฐานะครู. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ :
ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๕๐.
- โสรัจ นามอ่อน. ตำราเรียนอักษรธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๔๕.
- _____. ผู้ให้สัมภาษณ์, วัฒน ศรีสว่าง ผู้สัมภาษณ์ ที่สำนักงานปริวรรตอักษรธรรมอีสาน
วัดมหาวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๙ และ
๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๑.
- อ้อมน้อย เจริญธรรม. เปรียบเทียบความสามารถในการอ่านออกเสียงร้อยแก้วภาษาไทย
ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โดยใช้แบบฝึกกับการสอนปกติ. วิทยานิพนธ์
กศ.ม. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๓๔.
- อุดม บัวศรี. "ภาษาและวรรณกรรมกับการปฏิรูปสังคม" บทความเสนอในการสัมมนาสืบ
สานภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน. ขอนแก่น : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ ณ โรงแรมเจริญธานีปรีนเซส อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, ๒๕๔๔.
- Billows, F.L. " The teacher work out his own exercise," in The technique of
language teaching. London : Longman Green, 1962.

- Petty, G. "Language workbook and practice materials," in **Developing language skills in the elementary school**. Boston : Allyn and Bacon, Inc., 1971.
- River, W.M. **Teaching foreign-language skills**. Chicago : The University of Chicago Press, 1968.

แบบฝึกอ่านเขียนอักษรธรรมอีสาน

โดย วัฒน ศรีสว่าง

ความรู้พื้นฐาน

อักษรธรรมอีสาน เมื่อใช้เขียนภาษาไทยอีสาน และเมื่อเขียนภาษาบาลีจะมีความแตกต่างกันหลายประการ ดังนั้นเพื่อไม่ให้ผู้เรียนเกิดความสับสน ในตอนแรกนี้จึงเป็นการฝึกอ่านเขียนเฉพาะภาษาไทยอีสาน ตอนหลังจึงจะเป็นการฝึกการอ่านเขียนภาษาบาลี

ตอนที่ ๑

อักษรธรรมภาษาไทยอีสาน

แบบฝึกธรรมอีสาน ๑

รูปลักษณะตัวอักษร

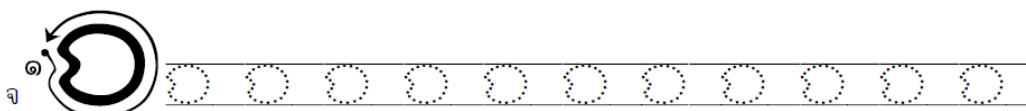
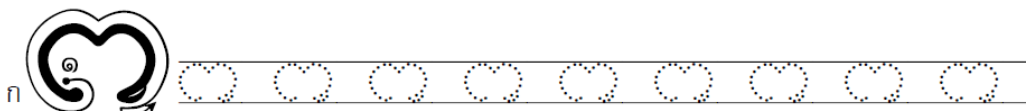
คำชี้แจง การจดจำตัวอักษรได้แม่นยำจะช่วยให้สามารถอ่านเขียนได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว
เป้าหมาย ผู้เรียนสามารถเขียนตัวอักษรธรรมอีสานได้อย่างถูกต้อง คล่องแคล่วและสวยงาม
ภารกิจ ให้สังเกตเส้นแสดงทิศทางการเขียนอักษรธรรมอีสาน เริ่มต้นที่จุดกลม แล้วเขียนไปตามทิศทางของลูกศร ถ้ามีเลขหลายตัว ให้เขียนเส้นตามลำดับตัวเลข เช่นถ้ามีเลข 1 2 3 ให้เขียนเส้นหมายเลข 1 ก่อน แล้วเขียนหมายเลข 2 แล้วจึงเขียนหมายเลข 3 เป็นลำดับต่อมา

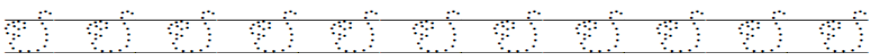
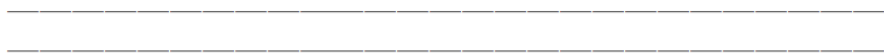
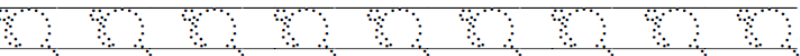
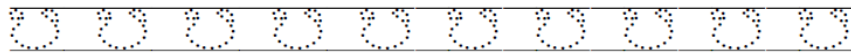
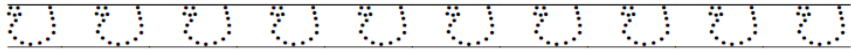
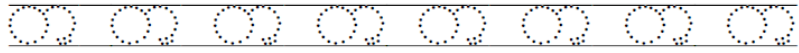
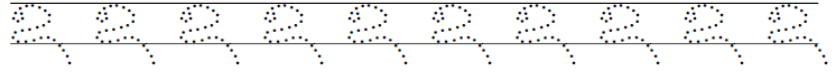
แบ่งอักษรออกเป็น ๓ หมู่ คือ อักษรกลาง อักษรต่ำ และอักษรสูง

๑. อักษรกลาง มี ๘ ตัว คือ ก จ ด ต บ ป อ ย

(ไก่ จิก เด็ก ตาย บิน ไป เอา ยา)

ฝึกเขียนอักษรกลางตามแบบต่อไปนี้



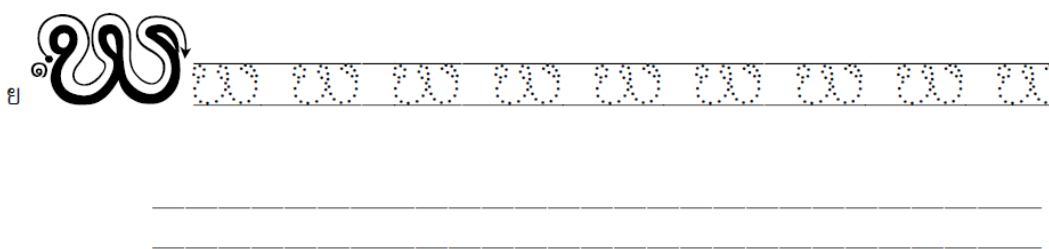
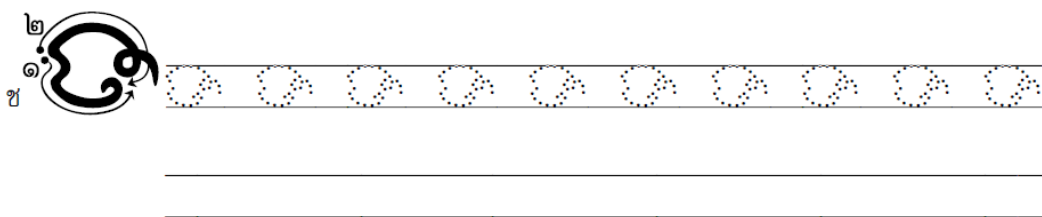
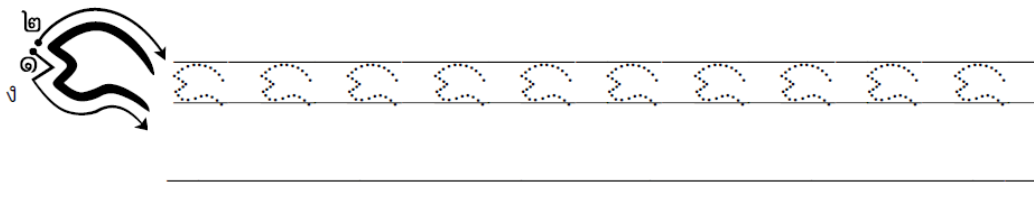
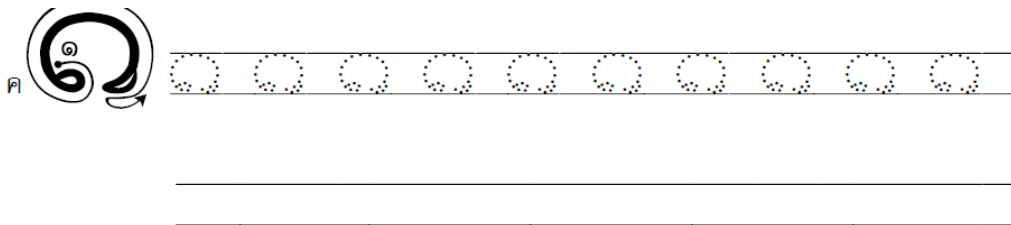


๒. อักษรตัวมี ๑๓ ตัว คือ

ค ง ช ย ท น พ ฟ ม ร ล ว ฮ

(ควาย งัว ช้าง ย่าง เทียน นา พ้า ฟัน ไม้ รด เล่น ไร่ แสง)

ฝึกเขียนอักษรตัวไปนี้



แบบฝึกกรรมอีสาน ๓
การประสมคำ มาตราแม่ ก กา

โดย วัฒน ศรีสว่าง

เป้าหมาย สามารถอ่านเขียนคำที่สะกดมาตรา แม่ ก กา ได้

ภารกิจ ศึกษาใบความรู้เรื่องการประสมคำ แม่ ก กา แล้วทำแบบฝึกต่อไปนี้

๑. การประสมคำตัวสะกดแม่ ก กา มีลักษณะคล้ายภาษาไทย ดังนี้

ค:	คว	คิ	คึ	คื่อ	คื่อ
กะ	กา	กิ	กี	กื่อ	กื่อ
ค	คู	คเ:	คเ	คเ:	คเ
ก	กู	เกะ	เก	แกะ	แก
ไค:	ไค	คเ:	คั	ค็	ค็
โกะ	โก	เกะ	กอ	เกอะ	เกอ
ค็:	ค็	ค็	ค็	ค็:	ค็
เกียะ	เกีย	เกือะ	เกือ	กัวะ	กั
คั	คั	ค็			

๒. คำพิเศษ

๓ มีค่าเหมือน ตัว น + ๑ จึงเรียกว่าตัว "นา" ๓ อ่านว่า นา

๔ หรือ ๕ คือตัว ว + ๑ เรียกว่าตัว "วา" อ่านว่า วา หรือ ว่า

ถ้าเขียน "วา" อย่างนี้ ๐๖ จะเหมือนตัว "ต" ๐๖ ทำให้สับสนได้ จึงเขียนสระอาให้สูงขึ้น เรียกว่า **สระอาหลวง**

๖ ตัวนี้ คือตัว ร เพียง ใช้นางไว้หน้าพยัญชนะหลัก อ่านออกเสียงเหมือนคำควบด้วย ร + ะ เช่น ๖ อ่านว่า พระ ๖ อ่านว่า สระ แต่ถ้ามีสระอื่นกำกับอยู่ให้ออกเสียงตามสระนั้น เช่น ๖ อ่านว่า ไตร ๖ อ่านว่า ศรี เป็นต้น

๗ คำนี้อ่านว่า เอา ไม่นิยมเขียน ๖

อ่านคำต่อไปนี้และเขียนคำอ่านด้วยภาษาไทย

	อักษรธรรม	คำอ่าน	อักษรธรรม	คำอ่าน
๑	คະ:คะ		ເຮົາເຮົາ	
๒	ອິດ		ຫຼວ້	
๓	ດຸຣະ		ແອຢາ	
๔	ສໍເຮີ		ເມັງຜີ	
๕	ຕະບະ		ຕໍ່ແຂ	
๖	ເວງ		ເຮົ້າຕົກ	
๗	ວໍງຊົງ		ອິຕູງ:	
๘	ບຸງດໍ		ເຮົາແຕ	
๙	ຢູຊີ		ດົດ	
๑๐	ຜະລິ		ໄຮຫຼົ່ງ	
๑๐๑	ທໍເຮົາ		ຕາເວົາ	
๑๐๒	ຕຸຊຸ		ຫຼົງໄຮ	
๑๐๓	ປີບຸງ		ກູດາ	
๑๐๔	ເຮົາກ		ໄຮໄຮ	
๑๐๕	ແອະຜາ		ຢະໄມ	
๑๐๖	ຕາຂົງ		ໄມກູງ	

๓. ฝึกเขียนอักษรธรรมอีสานตามข้อความต่อไปนี้ ให้ระวังคำย่อด้วย

	ภาษาไทย	เขียนอักษรธรรม	ภาษาไทย	เขียนอักษรธรรม
๑	เหลาสอ		ถุมือ	
๒	ภูเขา		บ่มีทะหนึ่	
๓	เจ้าเกาะ		แท้ชะลี	
๔	ใจเสีย		เสือกี่มา	
๕	ไปมา		กัมาเสมอ	
๖	ไก่อ๋		อীগา	
๗	บ่มีแล		สมัยใหม่	
๘	ตุรา		พระกัดี	
๙	และนา		ศาลากัมี	
๑๐	ผิวา		ยาครู	
๑๐๑	ผยาดี		บ่มีคาถา	
๑๐๒	บาศรี		ยาคุ	
๑๐๓	เหาะมา		ซื่อเสมอ	
๑๐๔	เมียใหม่		แจจะเกือ	
๑๐๕	กะทำนา		เสหนา	

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	พระมหาจินดา ไชยนาน (ถิรเมธี)
วันเกิด	วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2512
สถานที่เกิด	อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 88 หมู่ที่ 1 วัดปทุมมาราม ตำบลนาเข อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม 48140
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	เจ้าคณะอำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	เลขที่ 88 หมู่ที่ 1 วัดปทุมมาราม ตำบลนาเข อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม 48140
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2529	นักธรรมชั้นเอก จากสำนักเรียนคณะจังหวัด วัดกลาง ตำบลบ้านแพ่ง อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม
พ.ศ. 2539	เปรียญธรรม 4 ประโยค จากสำนักเรียนคณะจังหวัด วัดสระทอง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
พ.ศ. 2540	ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ.) สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2552	ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
พ.ศ. 2555	ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม